XIe jaargang Januari 1939

TIJDSCHRIFT voor PARAPSYCHOLOGIE

waarin opgenomen de mededeelingen van de

Studievereeniging voor Psychical Research

Uitgever: EMIL WEGELIN Heuvellaan 15 Bussum telefoon 5031

V845

Tijdschrift voor Parapsychologie

waarin opgenomen Mededeelingen van de Studievereeniging voor Psychical Research

Redactie: Dr. H. A. C. DENIER VAN DER GON, Prof. Dr. Ch. H. VAN OS, Dr. D. H. PRINS.

Wetenschappelijke adviseurs: Dr. P. A. DIETZ, Leuvensche straat 88, Scheveningen en Dr. W. H. C. TENHAEFF, Admiraal van Gentstraat 53bis, Utrecht.

met medewerking van: H. N. DE FREMERY, Dr. H[tte] E. HEIMANS, Dr. K. H. E. DE JONG, Ir. L. J. KOOPMAN, Dr. Ir. J. M. J. KOOY Jr., Prof. Dr. M. C. VAN MOURIK BROEKMAN, Ir. FELIX ORTT, J. J. POORTMAN, HARRY PRICE (Londen), Dr. RUDOLF TISCHNER (München), Dr. GERDA WALTHER (München), Dr. HERMAN WOLF, e.a.

11e Jaargang

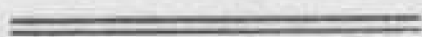
1939

Uitgever: E. Wegelin - Heuvellaan 15 - Bussum

INHOUD.

BESPROKEN BOEKEN

VOORWOORD VAN DE REDACTIE

Met ingang van den nieuwen jaargang is wijziging gekomen in de samenstelling der Redactie van dit tijdschrift, als gevolg van de in de te Amsterdam gehouden buitengewone algemeene vergadering van 5 November j.l. goedgekeurde voorstellen van het Bestuur der Studievereeniging voor Psychical Research ([1]).

Het Bestuur zag zich n.l. geplaatst voor de haar op de vergadering van 8 Mei j.l. opgelegde taak, om een zoodanige reorganisatie tot stand te brengen, dat de in de vereeniging gerezen moeilijkheden zouden worden ondervangen. Daartoe moest het Bestuur zijn bemoeienissen ook tot het tijdschrift uitstrekken. Het resultaat is nu zoo, dat dit zoowel voor lezers als medewerkers — de leden der afgetreden Redactie inbegrepen — alsook voor de verhouding der Vereeniging tot het tijdschrift, practisch weinig verandering brengt, terwijl de medewerking der beide Nederlandsche parapsychologen Dr. Dietz en Dr. Tenhaeff eveneens ten volle verzekerd blijft in den vorm van een wetenschappelijk adviseurschap. Aangezien het onmogelijk was om de nieuwe Redactie uit vakmenschen in den engeren zin van het woord te doen bestaan, is door het verleenen van een uitgebreide bevoegdheid aan deze adviseurs ten aanzien van de keuring der aangeboden copy tevens de waarborg geschapen, dat de zoo noodzakelijke continuïteit gehandhaafd blijft.

Evenals het Bestuur der Vereeniging zulks deed in de Vergadering van 5 November j.l. stelt de Redactie hier vast, dat zij bij alle betrokkenen den wensch tot groote samenwerking bij de genomen maatregelen heeft geconstateerd. Zij is de betrokkenen hier zeer dankbaar voor. Ze twijfelt dan ook niet aan de toekomst van het tijdschrift en spreekt de hoop uit dat de nauwer aangehaalde band met de studievereeniging, welker orgaan het blijft, aan beide ten goede zal komen en leiden zal tot uitbreiding en bloei van de studie der Parapsychologie.

De mededeelingen van uitkomsten van laboratorium-onderzoek zullen in 't vervolg als zoodanig in dit tijdschrift worden gepubliceerd. Verder is de Redactie voornemens een rubriek te openen waarin regelmatig belangrijke publicaties in buitenlandsche tijdschriften worden besproken, eventueel ook gebeurtenissen op parapsychologisch gebied.

De omvang van het tijdschrift blijft gehandhaafd.

DE REDACTIE

(1) Men zie het achter in dit nummer opgenomen kort verslag.

PARAPSYCHOLOGISCH NIEMANDSLAND

door Dr. P. A. DIETZ

Het aantal zuiver geconstateerde verschijnselen op parapsychologisch gebied heeft zich langzaam maar geleidelijk uitgebreid; stap voor stap heeft deze jonge wetenschap een terrein veroverd, dat zij echter, als in den modernen oorlog, steeds weder heeft moeten bevestigen, daar het altijd weer aan nieuwe aanvallen bloot stond. Daarbuiten is echter nog een breede grenszone gelegen, waarop nog altijd onbeslist slag geleverd wordt: het is dat hetwelk ik het Niemandsland der parapsychologie wil noemen — waar elke verovering nog onzeker is, waar elke marsch in voorwaartsche richting misschien na korten tijd door een terugtocht moet worden gevolgd. Waar de grens tusschen deze goed bevestigde zone en het Niemandsland gelegen is, daaromtrent zijn de meeningen nog verdeeld. Er is een kleine groep zeer critische onderzoekers, die nog altijd vasthouden aan het denkbeeld, dat van alle parapsychologica eigenlijk alleen de telepathie bewezen is, en dat àl het andere tot telepathie moet worden teruggebracht. Richard Baerwald b.v. handhaafde dit standpunt in „Die intellectuellen Phaenomäne"; het eerste deel van het door Max Dessoir uitgegeven werk: „Der Okkultismus in Urkunden." Hij is een fanatiek doorvoerder en, bijna valt te zeggen het slachtoffer van de maar in beperkte mate juiste stelregel van de verst mogelijke doorvoering van het eenvoudigheidsbeginsel in de verklaring. Telepathie mòet bij hem alles verklaren en niet alleen alle spiritistische phaenomenen worden op deze wijze weggewerkt, maar hij poogt hetzelfde te doen met de helderziendheid. Daartoe is het noodzakelijk dat hij een „télépathie à trois" aanneemt, die, geheel in het onderbewuste verloopend, met het grootste gemak van den een op den ander overspringt om tenslotte in den eigenlijken proefpersoon pas de oppervlakte van het waakbewustzijn te bereiken. Zijn methode moest, in hare onwaarschijnlijke gewrongenheid, tot een eeuwige waarschuwing dienen voor de fanatieke vereerders van het wetenschappelijk dogma der Principia non multiplicanda.

Zelfs Heuzé heeft, zij het ook met een heel erg zuur gezicht, méér moeten toegeven, en althans de kryptoscopie als zeer waarschijnlijk moeten erkennen. Trouwens verreweg het grootste deel der intellectueele verschijnselen; de paragnosie in haar verschillende phasen mag voortaan als onvervreemdbaar bezit der parapsychologie gelden en de stemmen die dit, veelal met reeds lang weerlegde argumenten, nog willen betwisten kunnen rustig genegeerd worden.

Er is echter één uitzondering, naar het mij voorkomt en dit is de

A *Xenoglossie*

Ter verduidelijking wil ik hier nog eenmaal den nadruk leggen op het wezenlijke verschil tusschen glossolalie en xenoglossie. Glossolalie is het spreken in een niet-bestaande „taal", product van het onderbewuste van slechts één persoon en alleen voor hem geldig; bij xenoglossie wordt in een werkelijk bestaande vreemde taal gesproken, waarvan ondersteld wordt dat het medium deze niet kent. Xenoglossie is steeds aangevoerd als een sterk bewijs voor de spiritistische hypothese — wat is dan ook meer voor de hand liggend dan dat een geest van een overledene, zich door een medium uitend, in zijn eigen taal mededeelingen zou doen? En omgekeerd is juist het ontbreken van xenoglossie, wanneer de geest van een Arabier b.v. heel genoegelijk Engelsch spreekt en geen woord Arabisch, een zeer sterk argument tegen de geestenhypothese, ook al tracht men het met allerlei gezochte tegenwerpingen te verzwakken.

Er zijn echter een aantal gevallen bekend in de parapsychologische, vooral dan de spiritistische litteratuur, waarin beweerd wordt, dat de geest van een buitenlander zich in zijn eigene, het medium vreemde en hem niet bekende taal heeft geuit. Kunnen deze betrouwbaar worden geacht? In de eerste plaats spreekt het vanzelf, dat bedrog door zulk een „inspiratiemedium" al buitengewoon gemakkelijk is. Niets ligt meer voor de hand dan dat een dergelijk beroepsmedium eenige phrasen in, desnoods een twintigtal talen van buiten leert en deze naar behoefte produceert. Geloovige spiritisten zullen hem dan bewonderen als de bemiddelaar tusschen de aarde en een internationale schaar van geesten; zij zullen ijverig betoogen, dat het toch onmogelijk is, „dat iemand zooveel talen kent", en vergeten te onderzoeken, hoe ver deze „kennis" strekt. Het geval Melzer [1]) behoort tot deze kategorie.

Een tweede verklaring, die zeker op een groot deel der beweerde gevallen van xenoglossie van toepassing is, is die door kryptomnesie. Men kent de beteekenis van dezen term: Men heeft wel eens, misschien heel terloops, eenige zinnen in een vreemde taal gehoord en heeft deze onbewust opgenomen; De geheel vergeten klanken kunnen in gewijzigden bewustzijnstoestand, b.v. in trance, weer opdoemen. Het medium „spreekt" dan een vreemde taal. Uit vroegere eeuwen zijn ons vele verhalen overgeleverd van onontwikkelde vrouwen uit het volk, die in schemertoestand Latijn spraken en dan voor heksen, of althans voor bezetenen werden aangezien. Waar in de middeleeuwen iedereen voortdurend in de gelegenheid was in de kerk Latijn te hooren, ligt de verklaring door kryptomnesie voor de hand. Maar ook in de

1) T. v. P., V, 116 onderaan.

mediumieke litteratuur liggen dergelijke voorbeelden voor het grijpen. Het meest beroemde, en zeker wel het merkwaardigste dat bekend is, is het geval van Hélène Smith. Zij sprak „Sanskriet", d.w.z. een daarop gelijkend idioom, waarin een aantal echte Sanskriet woorden waren gemengd, die zij in de juiste beteekenis gebruikte. Dit alles was zoo frappant, dat Flournoy er in 't eerst in 't geheel geen weg mee wist, en ik uit de studie zijner gegevens den indruk gekregen had, dat het niet onmogelijk was dat wij met echte, ofschoon beperkte xenoglossie te doen hadden. [1]) Later heeft de ontdekking van een Sanskriet grammatica, die Hélène hoogstwaarschijnlijk wel eens onder de oogen gehad heeft, deze onderstelling overbodig gemaakt. [2])

Een derde mogelijkheid is echter deze : dat glossolalie voor xenoglossie wordt aangezien (Wanneer, zooals bij Hélène Smith, kryptomnesie zich hiertusschen mengt, wordt het phaenomeen nog gecompliceerder en moeilijker te ontwarren). Het medium spreekt vloeiend een „vreemde taal" en men meent die van een exotisch volk te herkennen, als Chineesch, Japansch of een taal van de Zuidzee-eilanden. Het is n.l. heel goed mogelijk dat het algemeene „klankkarakter" aan zoo iets doet denken. Wij allen weten ook wel zoo'n beetje, wat voor geluiden wij moeten uitstooten, als wij voor de grap eens willen doen of we Chineesch of Italiaansch praten. Glossolalie treedt nog al eens op in samenkomsten van religieusen aard, waar de menschen zeer geëmotioneerd zijn en gaarne „wonderlijke getuigenissen" willen beleven ; het snelle spreken maakt goede controle onmogelijk ; de fantasie doet er het zijne toe, en het resultaat is een aantal berichten, dat er in deze of gene samenkomst door eenvoudige menschen redevoeringen zijn uitgesproken in een onbekende taal, die men dan later als Japansch, Bulgaarsch of een Indianentaal meent te herkennen.

Misschien het meest interessante geval van een polyglotte glossolalie, die door het medium zelf voor xenoglossie werd aangezien, is dat van den heer Le Baron [3]). Deze schreef, geheel automatisch, korte mededeelingen in een aantal verschillende talen. Ze deden zeer primitief aan en de schrijver heeft zich verbazend veel moeite gegeven daarin de talen van allerlei exotische volkeren, vooral Dravida-dialecten terug te vinden. Wat echter, zooals vanzelf spreekt, niet gelukte.

Nog kort geleden is dezelfde fout : verwarring van xenoglossie met

1) Vgl. T. v. P., V, 320 en VI, 170.
2) Vgl. Dr. C. H. Ketner, „Het Sanskriet van Hélène Smith". T. v. P., X, 188.
3) A. Le Baron, „A case of psychic automatism, including Speaking with tongues". Proc. S. P. R. XII, 277.

glossolalie, gemaakt door de onderzoekers van het medium: „Lady Nona". Deze, Dr. Howard Hulme en Dr. Wood, beweerden, dat zij in trance in bezit werd genomen door den geest van een ouden Egyptenaar uit den tijd van Amenhotep III en dan Egyptisch sprak. Dr. De Buck, de Leidsche Egytoloog, noemde het daarentegen, gemeten aan wat wij van Egyptisch kennen, een onverstaanbaar gestamel. In de dupliek der beide heeren werd als het beste argument tegen deze uitspraak genoemd, „dat lady Nona consequent is gebleven in haar uitspraak van medeklinkers en klinkers bij alle duizend door haar geuite zinnen". [1])

Natuurlijk is dit argument in het geheel niet geldig, daar dit niet het minste bewijs levert dat lady Nona een werkelijk bestaande taal, laat staan Egyptisch spreekt. Daarentegen pleit het sterk voor glossolalie. Nòch kryptomnesie, nòch glossolalie behooren onder de eigenlijk gezegde „paragnostische verschijnselen", d.w.z. zij leveren geen bewijs dat de persoon bij wie ze voorkomen over supranormale kennis beschikt. Beide zijn alleen pseudo-xenoglossie. Komt nu de echte xenoglossie werkelijk voor bij in trance sprekende mediums? De spiritisten beweren het en ontleenen daaraan een hunner argumenten ten gunste der geesten-hypothese. Er is reeds gezegd dat het uiten van enkele zinnen in een vreemde taal niets bewijst. Althans niet als dit voorkomt bij een rondreizend beroepsmedium, die als het een behoorlijk geheugen heeft, zich zoo iets met gemak kan eigen maken. Waar het om gaat, is wat Mattiesen [2]) het „lebendige Besitz der Fremdsprachen" noemt, n.l. dat het medium in een vreemde taal, die het zeker niet kent, een eenigszins behoorlijk gesprek kan voeren.

Een van de heel oude paradepaardjes, dat bij gebrek aan beter nog al eens van stal wordt gehaald, is de polyglotte xenoglossie van Laura Edmonds, uit het midden der vorige eeuw. In het bijzonder zou zij een vlot gesprek in het Nieuw-Grieksch gevoerd hebben met een zekeren heer Evangelides. Jammer maar dat niets, maar dan ook niets van het gesprokene is opgeteekend! Wij krijgen alleen te hooren: „Nu en dan *probeerde* [3]) de geest door Laura *een woord of een zin* Grieksch te spreken." „Het overige deel van het onderhoud werd .... van haar kant *somwijlen* [3]) in het Grieksch, somwijlen in het Engelsch gevoerd. Soms kon Laura niet begrijpen wat de door haar of door hem meegedeelde gedachte was. *Soms* [3]) kon zij hem echter .... begrijpen en ook zichzelf, wanneer zij Grieksche woorden uitte." Aan het

1) Zie: „Mensch en Kosmos", I, 8, 9 en 10.
2) E. Mattiesen, „Das persönliche Ueberleben des Todes" I, 250.
3) Cursief van schrijver dezes.

slot verzekerde de heer Euangelides „in antwoord op onze vragen", „dat zijn Grieksch ongetwijfeld was verstaan, en dat haar Grieksch correct was geweest."

Het is de vraag, of hier de bekende wellevendheid der zuidelijken, die verbiedt een vraag ontkennend te beantwoorden als men blijkbaar een bevestiging verlangt en daarom weleens met de waarheidslievendheid in botsing komt, niet eenig gewicht in de schaal gelegd heeft. Ik haal daarom opzettelijk de woorden „in antwoord op onze vragen" aan. De in het citaat cursief gedrukte woorden geven een veel minder positieven indruk van de voortreffelijkheid van het Grieksch van Laura. Bovendien ontbreekt ons elke *directe* uitspraak van den meest bevoegden getuige, den heer Euangelides.

Eenige jaren geleden woonde ik een paar séances bij van een „zingend medium" dat een korte poos hevig furore maakte in Den Haag. Hij kon ook zoogenaamd gesprekken in vreemde talen voeren. Toen hem een vraag in het Engelsch werd gedaan, antwoordde hij met *ongeveer dezelfde bewoordingen*, alleen een beetje omgezet en met het woordje „not" er tusschen in gevoegd. Zoo kwam er een tamelijk onhandig Engelsch zinnetje tot stand, maar de aanwezige spiritisten verklaarden enthousiast, dat het medium nu toch duidelijk Engelsch gesproken had, terwijl hij van deze taal maar enkele woorden kende. Meer had hij ook niet noodig om dit antwoord te geven.

Het is bekend, hoe sommige personen in staat zijn, om zinnen in een vreemde taal, die zij niet begrijpen, zonder fout te herhalen. Met een beetje handigheid eener-, veel goed geloof anderzijds, kan een medium het op deze manier een eind brengen. Zoolang wij niet over betere gegevens beschikken, is het maar beter voor de parapsychologie, het geval Laura Edmonds tot het onbruikbare materiaal te rekenen, waar niets mee te beginnen valt.

Nu zegt Mattiesen [1]) wel „Die Tatsache einer solchen „lebendigen" Xenoglossie zieht sich durch das Schrifttum unseres Gebietes von seiner Frühzeit bis auf den heutigen Tag" ; maar het is met deze gegevens al even treurig gesteld. Enthousiaste verhalen, nergens protocollen. Er is eigenlijk maar een enkelijke gunstige uitzondering hierop : Mevr. v. Reuter, de moeder van den in Duitschland welbekenden violist en spiritist Florizel v. Reuter [2]) zou in trance automatisch schrift in Indisch, Perzisch, Russisch en Oud-Littausch hebben geproduceerd. Maar zelfs de zoo grif bewijzen voor het persoonlijk voortbestaan aanvaardende Mattiesen is hier niet heelemaal op zijn gemak. Het treft hem, dat al de in vreemde talen geschreven zinnen

1) l.c., 257.
2) Ontleend aan Mattiesen I, 272.

„durchaus den Sprachführertyp" vertoonen, dus kort, officieel en banaal, echte cliché zinnen zijn.

Hij wil volstrekt niet Mevr. v. Reuter verdenken [1]), maar vindt toch „eine kryptomnestische Deutung des Falles durchaus erwägungswert." Met andere woorden: vrijwel het eenige geval, dat aan eenigszins behoorlijke eischen van het levend gebruik van vreemde talen voldoet, is slecht geconstateerd en niet onderzocht en heeft een verdacht tintje!

Veel vaster staat het gebruik van enkele woorden en korte zinnen in talen, die de normale persoonlijkheid niet verstaat. Ik noem slechts als voorbeelden: de Hollandsche woorden door Mrs. Thompson geuit tijdens de met Fred. v. Eeden gehouden séances; het enkele woordje Italiaansch en Hawaïsch, dat wel eens door Miss Piper is geproduceerd; voorts het Arameesch van Thérèse Neumann. Het is maar een zeer schamele oogst, en, naar mij dunkt met uitzondering van het laatste, zonder moeite te verklaren door telepathische overdracht van den kant van dengene, die het medium kwam raadplegen.

De xenoglossie behoort dus zeker in ons „niemandsland" thuis en vertegenwoordigt daarin een vrijwel verloren post. Het zal altijd een lastige noot te kraken zijn voor het populaire spiritisme, waarom de geesten zich niet in hun eigen taal uiten. Vooral wanneer zij met behulp van tafelbewegingen of het kruis de woorden spellen, zou het niet de minste belemmering moeten wezen dat het medium hun taal niet kende. Immers de *letters* worden stuk voor stuk aangewezen, en practisch laat zich elke taal „spellen" met het algemeen gebruikelijk alphabet. Laten Bulgaarsche, Romeinsche, Abessynische of Patagonische „geesten" eens hun best doen; wanneer het hun lukt, zijn alle tot nog toe geleverde bewijzen verre overtroffen en de spiritistische theorie staat er schitterend voor!

B *De „menschelijke uitstraling"*

De waarschijnlijkheid is in geen enkel opzicht een criterium voor het ware. In de parapsychologie zijn zeer groote onwaarschijnlijkheden goed bewezen — ik noem alleen maar de vuurvastheid — terwijl een op het eerste gezicht veel meer acceptabele hypothese, als het bestaan eener specifieke menschelijke uitstraling, meer dan twijfelachtig moet worden genoemd. Het geldt hier het beroemde „magnetisch fluidum" resp. de „menschelijke

1) Dat in andere opzichten zeer achtenswaardige menschen, vooral vrouwen, zich, wanneer het hun geliefd spiritisme geldt, tot bedrog leenen, komt helaas niet al te zeldzaam voor.

aura". Aan ijver heeft het de voorstanders der fluidum-theorie niet ontbroken, en het aantal pogingen ze aan te toonen is legio. De chemische methode is de oudste en eenvoudigste. Men wilde het fluidum fotografeeren, en hield daarbij de samengebrachte vingers dicht voor of liefst zelfs tegen een gevoelige plaat, die in een ontwikkelaar was gedompeld. De vijf vlekken, die daarop verschenen werden als bewijzen voor de uitstraling beschouwd, en men zag de werking van de warmte, de directe en afdoende verklaring voor het verschijnsel, in zijn ijver over het hoofd.

Charpenter en Naum Kotik hebben getracht een, met het „fluidum" in elk geval nauw verwante zoo niet identieke „hersenstraling" aan te toonen met behulp van een met Calciumsulfide bestreken scherm. Deze stof heeft de eigenschap spontaan een zwak licht uit te zenden wanneer zij tevoren aan een lichtbron is blootgesteld geweest. Wanneer men een dergelijk lichtscherm voor zijn voorhoofd hield en onderwijl zijn denken inspande — b.v. door uit het hoofd te gaan rekenen — zou het flauwe licht plaatselijk helderder oplichten. Men begrijpt hoe gemakkelijk hierbij suggestieve indrukken hun spel konden spelen en een versterking van het zwakke schijnsel konden suggereeren.

Ook hier vielen controleproeven [1]) geheel negatief uit; wanneer er werkelijk een versterking van den lichtschijn waar te nemen viel, bleek deze ook al weer veroorzaakt door de door het hoofd uitgestraalde warmte.

De belangrijkste pogingen, psycho-physische uitstralingen van de hersenschors aan te toonen, zijn die van Cazzamalli, hoogleeraar in neurologie en psychiatrie te Milaan; hij construeerde een isoleerkamer, waarvan de wanden met een laagje metaal bedekt waren en die geheel ondoordringbaar was voor electromagnetische (radio-) golven. Hierin plaatste hij zijn proefpersonen, gedeeltelijk aan hersenstoornissen lijdende patienten (epileptici), gedeeltelijk paranormaal begaafden, die in hypnose of trance werden gebracht. Bovendien werden binnen deze kamer radio ontvang-apparaten opgesteld, en terwijl hij deze met een koptelefoon beluisterde, ving hij een aantal geluiden op, die hij meende te moeten toeschrijven aan „hersenradiogolven" (radio-ondes cérébrales) die de proefpersonen uitzonden gedurende hunne paranormale werkzaamheid. Zijn conclusies, die zeer zeker voorbarig lijken, zijn scherp bestreden en hij heeft slechts weinig school gemaakt.

Een geheel andere methode volgde de Engelsche physicus Kilner, die

---

1) Genomen door Dr. K. H. E. de Jong, Dr. Haighton en schrijver dezes.

de menschelijke aura zichtbaar wilde maken door zijn proefpersonen te bekijken door een scherm, bestaande uit twee glazen platen met een laag fluoresceerende vloeistof er tusschen. Ook hier heeft de „aura" het af moeten leggen tegen de kritiek, die alles tot gezichtsbedrog, resp. entoptische en brekingsverschijnselen wist te herleiden. Het meerendeel der „ontdekkers" van het fluidum trachtte het echter aan te toonen door mechanische beweging. De toestellen zijn zeer eenvoudig van bouw; het zijn steeds variaties van het eerste, door een zekeren abbé Fontin geconstrueerd apparaat en ze bestaan in principe uit een vrij opgehangen naald, die in een horizontaal vlak kan draaien. Al of niet onder een glazen stolp geplaatst, wijkt de wijzer af wanneer de saamgebrachte vingers op een der uiteinden worden gericht. Ook hier zijn luchtstroomingen, door de lichaamswarmte verwekt, alsook bodemtrillingen afdoende ter verklaring van de uitslagen. Het op weer een ander principe berustende toestelletje van Givelet [1]) is in dit tijdschrift reeds besproken, maar moest eveneens worden verworpen.

Evenmin als bij de chemische of physische, hebben de physiologische methoden het kunnen harden. Hiertoe behooren de verschillende experimenten, die moesten aantoonen dat het fluidum den groei van planten bevordert, hetzij door deze direct te magnetiseeren of met gemagnetiseerd water te begieten. Of ook: het zou lijken van dieren voor bederf, bloemen voor verwelken, vruchten voor rotting bewaren; Alrutz, hoogleeraar te Upsala, heeft goed bedoelde maar evenzeer falende pogingen aangewend een zenuwstraling te bewijzen door te trachten aan te toonen dat plaatselijke gevoelloosheid ontstond, wanneer hij bepaalde deelen van de armen van een sujet magnetiseerde [2]). Op het psychologisch congres te Groningen, in September 1926 bleken zijn waarnemingen ten eenenmale foutief [3]). Tischner [4]) meende door overdraging van de onderstelde emanatie op een glas water ook het gevoelsvermogen van den proefpersoon daarin te kunnen overplaatsen. Overmatig fantastisch zijn de beweringen — want van onderzoekingen kan nauwelijks worden gesproken, zoozeer is alle zelfcritiek zoek — van De Rochas [5]) die de sensibiliteit van een gehypnotiseerd persoon volledig meende te kunnen uitdrijven en te verleggen buiten het lichaam, in

1) Dr. W. R. van Wijk, „Het probleem der menschelijke uitstraling", T. v. P., X, 215.

2) Alrutz. Problems of hypnotism. Proc. S. P. R. XXXII, 151.

3) F. H. G. v. Loon and R. H. Thouless. Report of a demonstration enz. Proc. XXXVI, 437.

4) De uitscheiding van het gewaarwordingsvermogen. T. v. P. II, 87.

5) Extériorisation de la sensibilité. Parijs. 1895.

de omringende lucht of zelfs in een wassen pop of een fotografische plaat!

En dan blijven nog de tallooze beschrijvingen van het Reichenbachsche „Od", de emanatie, de aura, of hoe het ook mag worden genoemd, door helderzienden van diverse allures. Maar het behoeft nauwelijks betoog, hoe nimmer de waarnemingen ook maar aan de simpelste voorwaarden van betrouwbaarheid voldoen. De experimentatoren vergenoegden zich met de constateeringen hunner helderzienden klakkeloos te aanvaarden; wanneer deze zelf hunne ervaringen gaan beschrijven, is elke controle uit den aard der zaak onmogelijk.

Summa summarum: Al de hardnekkige pogingen, tot nog toe aangewend, om de specifieke menschelijke emanatie aan te toonen, zijn op niets uitgeloopen. Het is misschien héél waarschijnlijk te noemen, dat het oeroude geloof in het „astraal lichaam" reëelen grond heeft, en de „aura" of „emanatie" niet alleen maar op fictie berust, maar alle bewijzen, die men totnog toe daarvoor heeft meenen te kunnen aanvoeren, bleken bij nadere toetsing ongeldig.

C *Het teleplasma*

Terwijl de paragnostische en paraphysiologische phaenomenen-groep voor het grootste deel vaststaat en nog slechts enkele verschijnselen twijfelachtig mogen worden genoemd, is het met de „parergie" (paraphysica), een geheel ander geval. Nog niet zoo heel lang geleden was het zelfs nog min of meer dubieus, of er wel extrasomatische verschijnselen bestonden: zoo verschillend, nu eens zeer positief, dan weer absoluut negatief, waren de uitslagen der onderzoekingen, waarover kon worden beschikt. Nu, voornamelijk door de experimenten met Rudi Schneider door Osty en de S. P. R., die de bij Eusapia Paladino e.a. gedane waarnemingen bevestigen, staat althans één verschijnsel wel vast: de telekinese. Maar hoe staat het met de overige? Hier moet in de eerste plaats het „teleplasma" worden besproken. Naar men weet, gaf Von Schrenk-Notzing dezen naam aan de substantie, waaruit de door hem voornamelijk bij Eva C. (Marthe Béraud) bestudeerde plastische verschijningen werden ondersteld te bestaan. Ook bij vele andere physische mediums werden zij geconstateerd en onder verschillende benamingen beschreven: ik noem slechts de „psychische structuren" van Kathleen Goligher, Lucia Sordi, Linda Gazerra, Laszlo, Franck-Kluski, Willy Schneider, Jan Guzik, Erto, Margery, Mrs. Duncan, Einar Nielsen en nog de noodige anderen. In direct verband met hun telekinetische verschijnselen werden bij Home, Eusapia Paladino, Rudi Schneider

steeds vage, in de ruimte rondom het medium verschijnende en zich bewegende, vormen waargenomen, nu eens onzichtbaar, dan weer flauw zichtbaar, bij afwisseling ook voelbaar als de druk van vingers, enz. Zij waren uiterst vluchtig, verdwenen en doken weer op, konden nimmer worden gefotografeerd. Soms namen zij de gedaante aan van vage menschelijke gestalten, maar meestal brachten zij het niet verder dan tot fragmenten, die op grof-gevormde menschelijke ledematen geleken, soms zelfs konden ze nauwelijks zoo genoemd worden, deden ze meer aan als staafvormige voortbrengselen.

Osty, geheel neutraal willende blijven, sprak alleen van de „substance X". Bij de andere opgenoemde mediums daarentegen zagen ze er geheel anders uit. Zij hadden een veel meer „materieel" uiterlijk, deden onmiskenbaar aan gaas (o.a. het zeer dunne zoogenaamde „kaasdoek"), watten, dun papier enz. denken, konden gemakkelijk worden gefotografeerd en bewogen zich niet of nauwelijks. Dit zijn zeer kenmerkende verschillen met de „substance X". Bovendien zagen zij er ook morphologisch heel anders uit: Soms geleken ze in het geheel niet op organische vormen; het waren lappen, brokken, strooken of franjes van een zeer onregelmatige vorm, die op of aan hals, hoofd, borst of in den schoot van het medium verschenen. Dan weer zagen zij er plat, plaatjesachtig, uit, met fijne kreukels als van dun papier. Een andere maal leken ze meer substantieel, hun vorm was scherp begrensd; van Eva C. b.v. publiceert Von Schrenck-Notzing een (volgens hem) teleplasma-vormsel, dat er geheel uitziet als een vinger van gips, die aan een touwtje of een veter hangt. De bij Linda Gazerra en Lucia Sordi verschijnende „gezichten" doen onweestaanbaar denken aan poppenkoppen. Zelfs Von Schrenck-Notzing, die van de echtheid der verschijnselen bij Eva C. rotsvast overtuigd was, moet toegeven, dat alles er „heel verdacht" uitziet. Hij handhaaft de echtheid, ofschoon in enkele bepaalde gevallen het bedrog er zoo duidelijk duimen dik opligt, dat het ons bijna onmogelijk lijkt, hoe een toch ongetwijfeld in den regel scherpzinnig onderzoeker als Von Schrenck het niet herkent. Ik bedoel hier het beruchte „Miroir-incident" treuriger gedachtenis. Treurig, niet in de eerste plaats om het klaarblijkelijke bedrog, maar omdat Von Schrenck gemeend heeft aan de verdediging der echtheid een afzonderlijk werk van 159 bladzijden te moeten wijden [1]), waarin hij zich uitput om met de meest subtiele redeneeringen zijn standpunt te verdedigen. Zij komen hierop neer: Waar de sterke gelijkenis van het „teleplasma" van Eva C. met allerlei illustraties in het

1) Der Kampf um die Materialisationsphaenomäne. München 1914.

tijdschrift „Le Miroir" niet te loochenen valt, stelt hij de hypothese op, dat zij onderbewust haar herinneringen aan de waargenomen plaatjes teleplastisch reproduceert, uit haar verbeelding projecteert in de werkelijkheid. De kleine verschillen, die ongetwijfeld bestaan, worden door hem breed uitgemeten, en aan fouten van het herinneringsbeeld toegeschreven. Maar het funeste is juist, dat ze heelemaal den indruk maken van kinderachtige pogingen, door bijwerken met een potlood de koppen uit het tijdschrift onherkenbaar te maken. Von Schrenck-Notzing houdt vol, dat het onmogelijk is, dat Eva C. op eenigerwijze het noodige materiaal, dat zij voor het produceeren van dergelijke verschijningen noodig had met zich mee heeft kunnen nemen in het kabinet of daarin te voren kon hebben gedeponeerd. Wanneer wij de door hem genomen voorzorgsmaatregelen nagaan, moet inderdaad worden toegegeven, dat dit wel heel moeilijk moet worden geacht. Maar hij neemt steeds stilzwijgend aan, dat Madame Bisson, de beschermster en constante begeleidster van Eva C., volkomen betrouwbaar was. En uit zijn beschrijvingen der séances blijkt, dat vrijwel altijd nadat Von Schrenck zijn maatregelen genomen had, madame Bisson de gelegenheid had, met haar in contact te komen, door haar in hypnotischen toestand te brengen of anderszins bij te staan [1]). Met de eerlijkheid van madame Bisson staat of valt dus de geheele waarde van al het kolossale materiaal, dat Von Schrenck-Notzing gedurende tallooze séances heeft verzameld. En waar zooveel andere waarschijnlijkheden — teveel om hier thans op te noemen — tegen de echtheid getuigen, moeten wij, onverminderd onzen eerbied voor de moed en onbetwijfelde eerlijkheid van den Duitschen parapsycholoog, het door hem met zooveel ijver verzamelde materiaal als ten eenen male onbetrouwbaar afwijzen.

Met de andere teleplasma-mediums is het al even erg, resp. nòg erger gesteld. Velen hunner zijn op het weerzinwekkendste bedrog betrapt. Bij anderen, waar dit niet kon worden achterhaald, is het zeer waarschijnlijk gemaakt. Margery, bij wie het „teleplasma" wel eenige beweging vertoonde, wordt er sterk van verdacht, „lillende" dierlijke substanties als longen, placenta of het darmnet (peritoneum) van een schaap of kalf te hebben gebruikt.

Natuurlijk kunnen wij nu evenmin de niet direct als bedrog ontmaskerde manifestaties vertrouwen, wanneer ze geheel hetzelfde karakter vertoonen. Ik geloof niet meer te zeggen dan kan worden verantwoord, wanneer ik tot de volgende conclusie kom: *Het „ectoplasma", „teleplasma", dat*

1) Slechts bij enkele proeven door de S. P. R. genomen, was deze dame niet aanwezig, maar toen waren de resultaten dan ook heel mager.

zich voordoet als zeer vluchtige, nauw waarneembare, in de ruimte bewegende semi-materieele substantie, veelal gepaard met telekinetische verschijnselen: dit, de „substance X" van den Franschen onderzoeker, is echt; het veel meer substantieel er uit ziende, onbewegelijke, fotografeerbare teleplasma, met zijn òf zonderling rafelachtige, òf àl te veel op kunstproducten lijkende vormen is onecht.

D *Materialisaties, geestenfoto's, enz.*

De onmiddellijke voortzetting van het probleem der teleplasmata wordt gevormd door dat der geestenmaterialisaties. Eigenlijk gaan de eerste zonder scherpe grenzen in de tweede over. Vele „teleplasmata" vertoonen ons groote stukken, soms zelfs het geheel van een menschelijke gestalte. De meeste spiritisten beschouwen de producten van Eva C. e.a. als partieel geslaagde pogingen van geesten om zich te materialiseeren, of althans als uitvloeïngen van een stof, waarvan de geesten gebruik kunnen maken. Geen wonder dat, gezien het meer dan twijfelachtig karakter van het materiaal, het product er niet veel beter voor staat. Nergens is het grofste bedrog òf zoo manifest, òf zoo uiterst waarschijnlijk te maken als op dit gebied. Het komt zoo te zeggen dagelijks voor, dat een medium op de brutaalste wijze, soms ternauwernood vermomd, zichzelf als „geest" produceert. Het in deze gepraesteerde grenst niet aan, maar overschrijdt verre de grenzen van het ongelooflijke. Een bekend Haagsch proces, dat onbegrijpelijkerwijze is uitgeloopen op vrijspraak van den bedrieger, heeft iedereen met gezond verstand verbaasd doen staan. In de hysterische sfeer der séance-kamer, gevuld met zich zelf maar al te gaarne bedriegende bedrogenen, is letterlijk alles mogelijk. DAT IS ZEER JUIST

Maar ook als wij deze lugubere manifestaties van dwaasheid en wangeloof, door bruut eigenbelang geëxploiteerd, verlaten, en ons tot die onderzoekingen wenden, die een veel ernstiger indruk maken, worden wij niet bevredigd. De skepsis blijft zich handhaven tegenover de wel heel erg materieele materialisaties van Katie King; van Bien Boa, trots de eminentie der betrokken geleerden. Diverse geruchten, die vooral omtrent de herkomst van den laatsten „geest" zich verspreidden, maken de zaak niet beter. Natuurlijk is het praktisch niet mogelijk, indien er bedrog plaats vond, dit later nog te achterhalen: maar dat het wèl zoo voorzichtig is, ook hier zeer zorgvuldig te schiften, is ontegenzeggelijk. Zoolang er nog geen onderzoekingen zijn, uitgevoerd met de nieuwe middelen der techniek en geleid door waarlijk kritische deskundigen, waarbij geestenmaterialisaties zijn geconstateerd, is het maar veiliger, ze voorloopig maar te verwijzen naar waar ze vandaan heeten te komen, n.l. „the debatable land."

Misschien nog erger dan met de materialisaties staat het met de geesten-

fotografie. Reeds in de eerste tijden van de opkomst van het spiritisme werden ze bij massa's geproduceerd, hetzij als foto's van ook voor de aanwezigen zichtbare materialisaties, hetzij als overigens onzichtbare „extra's": Reeds de oude Aksakow kende ze bij tientallen, nu zijn er duizendtallen. Is ook maar één enkele daarvan echt?

Nergens als juist hier is bedrog zoo gemakkelijk, en dienovereenkomstig is nergens als op dit gebied de zwendel zoo algemeen. Natuurlijk wordt daarom geen enkel „phaenomeen" juist zoo vurig door de spiritisten van het oude slag verdedigd als hun enfant chéri, de geestenfoto. Geen wonder trouwens, want als ze echt waren, maakten ze wel de krachtigste bewijsstukken uit voor het „leven na dit leven".

Over de tallooze manieren, waárop het bedrog kan worden uitgevoerd, zullen wij het hier niet verder hebben. Meerdere malen is dit ergerlijke onderwerp in ons tijdschrift behandeld, o.a. door Mr. Van Rossem [1]). De beste raad die ik aan allen die het wel meenen met de parapsychologie en het spiritisme kan geven, is dan ook wel deze: laat de geestenfoto's zoo spoedig mogelijk verdwijnen, en wat de heele zaak betreft: „Schwamm drüber". Hier is geen niemandsland, maar een gebied, dat wij gaarne aan den meest verwoeden tegenstander afstaan.

En nu nog wat „kleingoed"; een aantal phaenomenen van diversen aard, als lichtverschijnselen, leischrift, apporten, levitaties, afdrukken van vingers, handen, directe stemmen.

Alle door diverse mediums geproduceerde lichtverschijnselen laten zich niet over één kam scheren. Hoogstwaarschijnlijk waren ze nu en dan echt, zoo vermoedelijk wel bij Home en Eusapia Paladino. Zeker zijn ze herhaalde malen door fraude teweeggebracht, o.a. door Erto, met behulp van stukjes cerium-ijzer.

De levitatie, beter autolevitatie, is eigenlijk niet anders dan een bijzonder geval van telekinese, n.l. wanneer deze aan het eigen lichaam van het medium aangrijpt. Dit zou pleiten voor haar authenticiteit. Ook zegt het wel iets, dat het lichamelijk zweven herhaaldelijk in de katholieke hagiographie wordt vermeld. Wat nu echter de bewijskracht der in de moderne litteratuur aangehaalde gevallen betreft, daar is het niet zoo gunstig mee gesteld. Misschien staan de diverse Homelevitaties er nog het best voor, maar het zijn al verouderde gevallen en vooral de meer frappante werden te veel in een van geloovig spiritisme verzadigde atmosfeer waargenomen. De gebroeders Schneider en vele anderen konden het alleen in volslagen

1) T. v. P. I, 68 en 117.

donker demonstreeren, en de lichtgevende strepen en spelden, waarmee hun kleeren waren afgezet, geven volstrekt niet altijd zekerheid, vooral daar het in de (overigens volslagen) duisternis buitengewoon moeilijk is, om de relatieve stand en de verplaatsingen dezer lichte plekken goed te beoordeelen. Men is dus in hoofdzaak op het gevoel aangewezen en ofschoon b.v. door de professoren Stefan Meyer en Karl Przibram volstrekt niet bewezen is, dat Willy en Rudi bedrog pleegden, hebben zij toch wel aangetoond, dat zij dit betrekkelijk gemakkelijk hadden kunnen doen. Zeker is in dezen veel bedrogen. Wanneer ik ten slotte toch de meening uitspreek, dat autolevitaties tot de echte verschijnselen moet worden gerekend, dan kan ik mij o.a. beroepen op de zeer goed geconstateerde gewichtsveranderingen bij Eusapia Paladino. Een gewichtsvermindering is tenslotte een aanloop tot een levitatie, daar zij door een aan het medium direct aangrijpende, naar boven gerichte kracht wordt veroorzaakt, en als deze kracht het gewicht van het lichaam evenaart, zweeft het medium.

Leischrift en de afdrukken van vingers, handen, voeten of andere lichaamsdeelen in weeke substanties: klei en was, ook in meel of roet kunnen wij samenvatten als bijzondere vormen van telekinese, en ook het vormen van de paraffine-afgietsels van „geestenhanden", zooals deze het uitvoerigst door Geley [1]) zijn beschreven, kunnen hiertoe worden herleid.

De door het medium buiten zijn lichaam geprojecteerde teleplasmatische [2]), min of meer rudimentaire ledematen toch, kunnen blijkbaar mechanischen arbeid verrichten, m.a.w. een voorwerp in beweging brengen. En wel kunnen zij niet alleen maar stooten en trekken, maar de bewegingen worden door intelligentie geleid. Wij kunnen ons nu even goed voorstellen, dat de teleplasmatische hand een stukje griffel in beweging brengt als een zakdoek, of de deeltjes van het meel, de was, het roet, de paraffine wegduwt en zoodoende een afdruk levert.

Dat het niettemin met het directe leischrift zoo buitengewoon treurig gesteld is (Zie Mr. v. Rossem; jaargang I van dit tijdschrift; „een der zwakste tonen in het gamma der psychische verschijnselen") ligt niet aan het phaenomeen als zoodanig, maar hieraan, dat het bij voorkeur door bedriegers gebruikt is om hun cliënten met briefjes van dierbare afgestor-

---

1) Dr. Gustave Geley. L'ectoplasmie et la clairvoyance. Parijs 1924.

2) Men zou mij inconsequentie kunnen verwijten, dat ik den term teleplasma gebruik, terwijl ik de vormsels, die v. Schrenck-Notzing met dezen naam aanduidde, voor frauduleuze producten houd. Het lijkt mij echter gewenscht, dezen naam te behouden voor de wèl echte uitstulpingen van Eusapia en Rudi. De naam „Substance X" is al te neutraal om op den duur bruikbaar te wezen.

venen gelukkig te maken. Het is niet onmogelijk, dat een uitzondering moet worden gemaakt voor den naam „Olga" in de Rudi-Schneiderséance van 23 Juni 1924 in tamelijk onooglijke letters op een openliggende lei gekrabbeld. Theoretisch is er eigenlijk geen enkel bezwaar direct schrift voor waarschijnlijk te houden, eenmaal de telekinese geaccepteerd. Wanneer ooit weer eens een telekinetisch medium werd ontdekt, zou het zeer de moeite loonen, in plaats van de eeuwige zakdoek, guitaar, bloem of stukje speelgoed hem eens een stukje schrijfmateriaal te presenteeren, om dit op een open lei in beweging te zetten.

De afdrukken staan er, dunkt mij, veel beter voor dan het terecht beruchte leischrift. Maar wat te denken van de paraffine-handschoenen, die ons van Aksakow tot Geley te kust en te keur worden aangeboden? Zullen wij ze kunnen aannemen, incluis de daarmede vervaardigde gips afgietsels, die de trots van eenige spiritistische museums uitmaken? Hier staat nog te weinig vast, om tot een definitief pro of contra te kunnen komen. Ook hier moet weer den eisch worden gesteld: meerdere en onder strenge voorwaarden in een parapsychologisch laboratorium ingestelde onderzoekingen.

De directe stemmen zijn ook al heel dubieus. Dat ze volgens sommigen door een „gematerialiseerd strottenhoofd" zouden worden teweeggebracht, maakt hun kansen niet beter.

De „trompetten" kunnen de stem van elk medium zoo veranderen, dat elke goedgeloovige er de stem van een „dierbare afgestorvene" naar believen in kan herkennen. 't Is dan ook niet ten onrechte, dat de faam der „trompetmediums" al bijzonder berucht is geworden. Wij herinneren hier even aan den onverkwikkelijken strijd om het „medium" Valiantine, tusschen Kröner [1]) en Bradley [2]), die zeker niet verkwikkelijker werd door de latere verandering in de houding van den laatsten ten opzichte van zijn eerst zoo hardnekkig en met zulke slechte argumenten verdedigden beschermeling. Mogen de trompetten annex de daarmee werkende mediums zoo spoedig mogelijk verdwijnen naar den oude-rommelkamer van het occultisme, die helaas al te rijkelijk gevuld is.

De „apporten", het doordringen van stof door stof? Ook hier is ongetwijfeld ontzaglijk gezwendeld. De beroemde experimenten van Zöllner met Slade worden door den één even enthousiast gehandhaafd [3]) als door den ander smadelijk verworpen. Zij behooren voorgoed tot het verleden en

1) Dr. W. Kröner. Valiantines Entlarvung. 1929.

2) H. Dennis Bradley. Die Sitzungen mit Valiantine. 1930.

3) O.a. door de overigens zeer kritisch ingestelde Moser. Der Okkultismus. Täuschungen und Tatsachen. I, 94 e.v. II, 811.

discussie is hier principieel onvruchtbaar. Het materiaal is buitengewoon onvoldoende; toch zou ik niet geneigd zijn dit phaenomeen zoo absoluut af te wijzen als verscheidene andere, op het eerste gezicht minder onwaarschijnlijke. De ervaring van Moser tijdens een séance met Rudi Schneider legt zeker gewicht in den schaal. Ikzelf heb, in de eerste jaren mijner bemoeienis met het „occultisme", een dergelijk apportphaenomeen bijgewoond. Was het echt of was het een bedriegelijke manipulatie? Ik ben er nog steeds niet zeker van. Mijn toenmalige onervarenheid in aanmerking genomen, moet ik toegeven, dat bedrog mogelijk was, al kan ik mij nog steeds niet voorstellen, hoe het werd gepleegd. De twijfel heeft mij dan ook steeds belet het geval te publiceeren; aan dubieus materiaal heeft de parapsychologische litteratuur zeker geen gebrek.

Met de „phantasms of the living" komen wij direct op heel ander gebied, en evenzoo met de „phantasms of the dead", de spookverschijnselen. Hoezeer ook het begrip „spook" in strijd moge wezen met de moderne mentaliteit, het daarover verzamelde materiaal is al te rijkelijk en te goed gefundeerd. Maar wij kunnen dan ook constateeren, dat beide soorten phantasmata — die trouwens in de „phantasms of the dying" in elkaar overgaan — zich onmiddellijk aansluiten aan dit vluchtige, bijna onzichtbare, niet te fotografeeren „teleplasma", dat wij in samenhang met de telekinese als echt hebben leeren kennen. Vermoedelijk is dit een eerste begin van de vorming van dezelfde substantie, die zich in de phantasmata manifesteert op grooter afstand, resp. na den dood van het lichaam.

Het spiritistische probleem: de vraag of waarlijk gesproken mag worden van bewijzen van voortbestaan, van levensteekenen der overledenen, in welken vorm dan ook, behoort, hoe „veelomstreden" ook, niet tot ons onderwerp. Wij behandelen hier immers uitsluitend de vermoedelijke echtheid of onechtheid der phaenomenen, terwijl dit vraagstuk betrekking heeft op de interpretatie die aan zekere, op zichzelf vaststaande verschijnselen moet worden gegeven.

Het is onvermijdelijk, dat de toewijzing der besproken phaenomenen tot een der beide kategorieën: echt of onecht, nog niet altijd definitief kan geschieden. Toch meen ik, dat er wel nu reeds een zekere demarcatielijn kan worden getrokken, die de vermoedelijke toekomstige grens tusschen waar en onwaar, tusschen datgene wat zich als parapsychologisch materiaal zal weten te handhaven en datgene wat zal moeten worden prijsgegeven, aangeeft. Maar alleen de toekomst zal in menig geval kunnen uitmaken, waar deze precies loopt.

GEHEIMZINNIGE WOORDEN

door J. J. POORTMAN

Aan het slot van het artikel van den heer De Fremery in het Julinummer van dit tijdschrift [1]), waarin deze eenige gevallen vermeldde, dat geheimzinnige woorden werden gehoord, die later zin bleken te hebben, verzocht de Redactie om mededeeling van soortgelijke gebeurtenissen.

Op dit verzoek zijn eenige brieven binnengekomen, wier inhoud wij gedeeltelijk samen zullen vatten, gedeeltelijk weergeven.

De heer J. C. Bom, arts te Bilthoven, beschrijft een grensgeval, waarbij nog niet van gehoorde woorden gesproken kan worden, maar wel van iets, dat in die richting ging en dat bovendien een waarschuwende en behoudende beteekenis zou hebben gehad. Hij schrijft:

„Ruim twee jaar geleden, een hoogen dijk berijdende, werd mij plotseling de sterke gedachte, alsof ik werd toegesproken, opgedrongen: „Als je van den dijk afrijdt, wat zal je dan doen?" Deze gedachte was zoo sterk, dat ik niet na kon laten, om er op in te gaan en ging overleggen, wat mij in zoo'n geval te doen stond. Ik kwam tot de conclusie: stuurwiel flink vastklemmen en zich schrapzetten. Een kwartier later overkwam mij juist zoo'n wedervaren: Een weg afrijdende kwam mijn auto te veel naar den kant door het aflezen van den afstandsteller. Naast die zijde van den weg lagen tramrails. Telkens voerde een overgang over deze rails, die met een scherpen kant afgemaakt was. Ik reed nu tegen zoo'n talud, waardoor de auto van de hoogte sprong en ik de macht over het stuur eenigszins kwijtraakte en dreigde om te slaan. Tegelijk vloog de auto naar de andere zijde van den weg, waar op afstanden, om het water af te voeren, gaten in den kant gegraven waren. Toen ik het derde gat passeerde en tevens het stuur draaide naar de andere zijde om weer op den weg te komen, schoot de auto plotseling schuin over den weg en tramrails en ging het drie meter hooge dijkje af zonder om te slaan; op dat moment was ik niet angstig, maar wel sportief nieuwsgierig, hoe ik terecht zou komen. Door de sterke doorweking door de vele regens van de graszijde onder aan den dijk, boorde mijn bumper zich in den bodem, en maakte mijn auto een geheelen spildraai om de lengteas en kwam in het verlengde van de sloot hierin terecht. De ronddraai was zoo snel gegaan, dat ik er mij niet van bewust werd. Ik had alleen even mijn hoofd gestooten en ik zat, het stuur stevig omklemd, gewoon achter het

1) X, p. 145—150.

stuur zonder mij bewust te zijn geweest, het stuur omklemd te hebben en mij te hebben „schrap" gezet.

Deze handeling is mijn behoud geweest. Met welk een kracht ik het stuur had omklemd bleek hieruit, dat het eboniet op drie verschillende plaatsen er afgesprongen was en ik den volgenden dag mijn armschouderspieren pijnlijk aanvoelde. Een voorbijganger, die kwam toezien, terwijl ik nog altijd achter het stuur zat, had niet anders gedacht dan mij er dood te vinden. Mijn onderbewustzijn heeft mij de handeling doen verrichten, want tijdens den draai was ik mij van niets bewust.

Al kon ik in dit geval niet spreken van „mystieke woorden", toch werd de gedachte mij zóó sterk opgedrongen, alsof ik de woorden mij hoorde toespreken. Dat deze opgedrongen gedachte mij echter het leven heeft gered, althans een levensgevaarlijke verwonding heeft voorkomen, staat bij mij vast. Dat die opgedrongen gedachte mijn onderbewustzijn de handeling deed uitvoeren, is ook een feit, daar ik niet bewust deze handeling heb uitgevoerd. Ter overtuiging heb ik het handstuur bewaard."

De heer X. schreef ons verder:

„Jaren geleden ontwaakte ik 's morgens en er werd in mij duidelijk gezegd: „Nu komen de *moeilijkste* dagen van je leven." *Niemand* was in huis en mijn vrouw sliep rustig door; trouwens, het was vanbinnenuit, dat ik het hoorde. Er was in mijn leven geen vuiltje aan de lucht. Naderhand is alles precies zoo uitgekomen."

Een ander geval, waarbij eveneens van gehoorde woorden sprake is, is dit. De heer Y. verhaalt:

„Ik was in Tilburg onder dienst, in het najaar van 1914. Op een ochtend om 7 uur liep ik met een kameraad door de Hooge Nieuwstraat. Hij liep rechts van mij. Het was nog schemerig. We liepen zwijgend, want beiden waren we in gedachten verdiept. Ineens hoorde ik een fluisterende stem, schuin-links-achter me, die zei: „Ga uit den dienst." Ik keek achterom, waar die stem vandaan kon komen. Maar nergens in de buurt was er iemand te bekennen. Alleen aan mijn rechterkant liep nog zwijgend mijn kameraad. Ik vertelde hem *niet*, wat ik gehoord had, omdat je als militair bang bent, dat ze je om zulke dingen zullen uitlachen. De woorden, waarvan ik de herkomst *niet* kon verklaren, troffen me diep. Maar toch kon ik, om bijzondere redenen, den raad niet opvolgen en ik bleef in dienst. Jammer genoeg, want kort daarna ondervond ik veel leed, doordat ik straf kreeg voor iets, dat een ander had gedaan, die mij onschuldig liet boeten.

Mijn overtuiging is, dat ik *wijs* zou hebben gedaan, als ik aan die geheimzinnige stem gehoor had gegeven, en den dienst zoo spoedig mogelijk *had* verlaten. Dan had ik een héél droevige ervaring *minder* opgedaan!"

Mej. Z. deelde ons, na een zekere aarzeling te hebben moeten overwinnen, het volgende mee:

„Het gebeurde op mijn achttiende jaar. De zomer tevoren had ik eindexamen gymnasium gedaan en een werkkring gevonden en nu was het weer zomer en ik ging, als alle dagen, 's morgens om half negen naar mijn werk. Ik moet u vertellen, dat ik dat jaar, behalve met lezen, voornamelijk had doorgebracht met tobben over een feit, dat mij ontzettend benauwde: mijn ontwijfelbaar afwijkenden aanleg, dien ik mij steeds weer trachtte te ontveinzen, om mij er dan telkens weer met wanhoop of gekunstelde berusting van bewust te worden. — Ik liep dien morgen over straat; het trottoir was leeg, alleen in een portiek, op een stoep van een paar treden, stond, zooals elken Vrijdag, een bedelende muzikant zijn viool te bespelen. Ik nam deze verschijning, die ik kende, maar zeer terloops op. Op het moment echter, dat ik langs hem liep, hoorde ik vlak achter mij een niet zeer luide stem op een toon van snijdenden spot zeggen: „Die homosexueel, die daar passeerde....." Het tweede woord had een ijzig-verachtelijken nadruk; de toon van den zin ging aan het eind omhoog, zooals iemand doet, die zijn zin opzettelijk niet afmaakt, of met een gebaar aanvult. Ik ben nooit in mijn leven zoo geschrokken. Ik draaide mij onmiddellijk om naar den eenigen persoon in mijn nabijheid: den vioolspeler. Maar ik wist, dat hij het niet geweest was. Trouwens, het was ook onmogelijk. Hij stond rustig te spelen, zonder naar mij te kijken; zijn zwakke prevelstem, die ik kende, had nooit zoo vlak achter mij kunnen klinken, vandaaraf, en zoo ànders; bovendien, hoe zou die man hebben kunnen weten en zeggen, wat ik alleen, en dat nog niet eens zeker, wist? Ik heb hem er de volgende weken steeds op aangekeken, soms hem geld gegeven om te zien of hij nog iets zeggen zou; hij was volkomen onverschillig tegenover me. Maar ik had al die verzekeringen zelf niet eens noodig, want ik *wist*, dat geen gewoon mensch die woorden achter mijn rug gezegd had. Het was iets uit mijzelf geweest; maar het lugubere was, dat ze zoo geheel en al „van buitenaf" waren gekomen, zoo héél anders dan een stem in je gedachten; men had ze wel op een gramofoonplaat kunnen vastleggen, leek het mij. Het meest intrigeerde mij het ongewone van het woord „passeerde" en het eigenaardige sous-entendu van den onafgemaakten zin. Ik heb het niet als een orakel opgevat, om mij den doorslag te geven in mijn onzekerheid; wèl

moest ik altijd denken: „zóó zullen later alle menschen over je praten", en jarenlang hebben die woorden, die ik nog duidelijk met al hun intonaties hoor, mij een gevoel van ijzige beklemming gegeven als ik er maar aan dacht."

Een ander geval is dat van den heer A. Deze (de initiaal is verzonnen) schrijft:

„Ja, ik heb in mijn leven ook één soortgelijke ervaring opgedaan als de heer de Fremery, ik kan er bij voegen: de eenige persoonlijke ervaring, die ik niet op redelijke wijze animistisch kan verklaren. Ze is van lang geleden, toch heeft ze zoodanigen indruk op me gemaakt, dat ze me nog in kleine bijzonderheden nauwkeurig voor den geest staat. Ik zal ze mededeelen met aanduiding van de punten, waar mijn herinnering niet scherp meer is. Commentaren volgen later.

Het was in Juli 1895. Ik was rijksambtenaar 3e klasse van een bepaalden tak van dienst, wonende in den Haag. Ik stond No 2 op de ranglijst. Er was in den hoogeren rang (2e klasse) een vacature, waardoor No 1 van de ranglijst der 3e klasse promotie zou maken en ik in de 3e klasse tot No 1 zou opschuiven — een mutatie dus, waarbij ik geen direct belang had.

Ik kan mij niet herinneren of ik met mijn vrouw wel eens over die voor mij onbelangrijke opschuiving gesproken had; zoo ja, dan toch hoogstens terloops en in dien zin, dat ik er geen oogenblikkelijk belang bij had. Op een avond zijn we thuis. Mijn vrouw, pianiste, speelt in de achtersuite duo met een vioolleeraar; ik zit in de voorsuite te luisteren. Het dienstmeisje brengt de avondcourant binnen. Ik kijk die in, zie onverwacht in de officieele berichten mijn naam staan; zie tot mijn groote verbazing, dat niet alleen No 1 van de ranglijst der ambtenaren 3e klasse, maar dat ook ik als No 2 bevorderd ben tot ambtenaar 2e klasse — een vooruitgang van f 800.— per jaar. Ik zie meteen ook de reden van deze totaal onverwachte promotie, n.l. dat een ambtenaar, hooger in de ranglijst, plotseling zijn ontslag uit het corps had genomen, iets wat ik niet had kunnen denken of verwachten.

Ik wacht tot er in het duospel een rustpunt is gekomen en roep dan tegen mijn vrouw: „Verbeeld je wat nu in de krant staat!" — Meer niet.

Zij antwoordt: „Je bent in een hoogeren rang benoemd." (De juiste woorden weet ik niet meer, het kan b.v. ook geweest zijn: „Je hebt promotie gemaakt", of „je bent bevorderd" — in elk geval kwam het hierop neer).

Ik antwoord heel verbaasd: „Hoe weet je dat?" want ze kon het bij geen mogelijkheid gehoord hebben, noch van mij, noch van een ander, en

het evenmin verwacht hebben. Haar antwoord: „Dat zal ik je straks wel vertellen." Nauwelijks was de muziekleeraar vertrokken of ik vroeg haar: „Vertel me nu toch, hoe je in 's hemelsnaam dat weet, van die promotie van mij?" (althans ongeveer in deze woorden). En ze antwoordt:

„Vanmiddag, toen ik alleen in de kamer was, hoorde ik een stem, die me zei: „Je man is (of wordt, dat herinner ik me niet meer) bevorderd."

Ze gaf daar haar verklaring bij, die ik laat voor wat ze waard is, maar die ik volledigheidshalve wil vermelden. Ze zei: „Het was grootmama, die me dat zei". En gaf als toelichting erbij, dat ze wel eens meer de stem van haar reeds lang geleden gestorven grootmoeder hoorde; dat die grootmoeder een aristocratische dame was, die het „nogal hoog had" en die zich vooral interesseerde voor stand en positie en dus zoo'n promotie belangrijk vond.

De overeenkomst met de gevallen van den heer De Fremery is het hooren van een stem, alsof er iemand naast den toegesprokene stond.

Een verschil is, dat de stemmen van den heer De Fremery toekomstvoorspellingen waren, en de stem, die mijn vrouw hoorde, iets zei, wat reeds gebeurd was, maar ons nog niet bekend. Een essentieel verschil meen ik niet, dat hierin ligt, althans niet voor hen, die overtuigd zijn, dat de toekomst evenzeer vast staat als heden of verleden, doch alleen aan normale menschen niet bekend is. Ik meen elke verklaring van telepathie of onderbewust-weten te moeten verwerpen, omdat noch mijn vrouw noch ik eenigszins intiem bekend waren met een of anderen journalist of departementsambtenaar, die dien middag het K.B. der benoeming reeds had kunnen weten. Elke telepathische of animistische verklaring van dit geval schijnt mij gewrongen toe.

Uit psychologisch oogpunt kan van belang zijn, dat mijn vrouw, ten tijde van het hooren van die stem, 22 jaar oud was en geestelijk niet abnormaal scheen, althans geen buitengewone geestelijke afwijkingen vertoonde; dat zij eerst enkele jaren daarna vaak gezichts- en gehoorshallucinaties ondervond, welke toestand geleidelijk verergerde, zoodat zij vele jaren daarna volslagen krankzinnig geworden is."

Tot zover de ons medegedeelde gevallen. Deze zouden ongetwijfeld uit de litteratuur te vermeerderen zijn. Men denke b.v. aan het daimonion, de innerlijke stem van Sokrates, waarover reeds veel geschreven is. [1]) Ook

1) Men zie b.v. E. D. Baumann, Over het Daimonion Semeion van Sokrates. Alg. Ned. Tijdschr. v. Wijsbegeerte en Psychologie, 31, 5, (Juni 1938), 256 e.v..

wijzen wij erop, dat volgens de theosophie er een occulte verhouding van „meester en leerling" bestaat, waarbij de eerste aan den leerling langs innerlijken weg in woorden gekleede raadgevingen geeft. Annie Besant heeft b.v. herhaaldelijk verteld van enkele gevallen, waar, in een persoonlijke crisis een duidelijk hoorbare stem haar moed insprak.

Wij willen deze van elders bekende gevallen echter thans niet nagaan en evenmin nu diep op de beteekenis van een mogelijke verklaring van dit verschijnsel ingaan. Alleen willen wij op het volgende wijzen. Tusschen de onderscheiden voorbeelden van het verschijnsel bestaat een dergelijk verschil als tusschen bepaalde kwesties uit de seance-kamer. Evenals daar rijst hier de vraag op of een geval alleen uit het onbewuste van den aanwezigen persoon of personen voortkomt, of dat er nog meer aan vast zit. Het geval van mej. Z. is er blijkbaar een, dat onder de eerste rubriek valt, waarbij de dramatiseering en objectivatie van het eigen onderbewuste toch zeer merkwaardig blijft. De heer A. is daarentegen overtuigd, dat zijn voorbeeld „niet meer animistisch" te verklaren is. Daar had het gezegde dus een inhoud, die aan de betrokken personen in hun gewone bewustzijn niet bekend kon zijn. Moet de stem daarom noodzakelijk aan den geest van een overledene toegeschreven worden? Hier komt weer de vraag op, hoever de ongewone krachten, die ons onderbewuste zou bezitten, gaan. Als het zich objectiveeren kan in een mate als bij Mej. Z., zou het dan ook telepathisch niet iets kunnen weten omtrent reeds tot stand gekomen feiten, die den heer en mevrouw A. ten nauwste betroffen?

Hoe dit zij, in een aantal gevallen wordt de betreffende „hallucination" dus „véridique".

Speciaal wanneer de inhoud zich op de toekomst betrekt en bevestigd wordt, wordt het geval merkwaardig. Kan iemand nu echter ook soms gevallen meedeelen van uitspraken uit geheimzinnige bron, die op de toekomst betrekking hadden en waarvan de inhoud *niet* bevestigd werd?

RAJA YOGA, PARAPSYCHOLOGIE EN PSYCHOANALYSE

door Dr. W. H. C. TENHAEFF

1. *Goochelaars en magiërs.* Reeds vroeg heeft zich in de kringen der parapsychologen belangstelling voor fakirs, yogi's e.d. geopenbaard. Meer dan éen oorzaak is daarvoor aan te wijzen.

Allereerst hebben wij het feit te constateeren dat „het beeld van die Gymnosophisten (= naakte wijzen) aan den Ganges, die vrome en wijze asceten met hun versmading van wereldschen rijkdom, pracht, eer en aanzien, hun weinige en geringe behoeften, hun zielevrede en hun bewering in het bezit te zijn van de echte en ware kennis, die langs geen anderen weg kan verkregen worden dan dien zij bewandelen..... groote bekoring van zich heeft doen uitgaan, ja bij menigeen de voorstelling heeft gewekt van een transcendentale geheime leer, die het antwoord gaf op het wereldraadsel, maar die der hongerende menschheid onthouden werd door de gelukkige bezitters ervan, de brahmanen" [1]).

Die voorstellingen, welke reeds bij de Grieken bestond, heeft zich tot op onze dagen weten te handhaven. In de 19de eeuw verschenen verschillende publicaties welke hiertoe hebben bijgedragen. Ik denk hier aan het werk: „Souvenirs d'un voyage dans la Tartarie, le Thibet et la Chine pendant les années 1844, 1845 et 1846", dat in 1853 te Parijs van de hand van M. Huc, „prêtre-missionnaire de la congrégation de Saint-Lazare" verscheen en waarin hij verhaalt van „wonderen", welke hij in Tibet door Lama's zou hebben zien verrichten [2]), aan de verhalen welke van theosofische zijde (H. P. Blavatsky !) over Oostersche wijzen gedaan werden en aan L. Jacolliot's werk: „Le Spiritisme dans le monde. L'initiation et les sciences occultes dans l'Inde et chez tous les peuples de l'Antiquité" [3]), waarin hij melding maakt van zijn ontmoetingen met den fakir Covindasamy....

Dat er ook in onze dagen boeken verschijnen welke er toe bijdragen dat deze voorstelling blijft bestaan is bekend [4])....

Het is nu zeer begrijpelijk ~~te achten~~ dat onderscheidene parapsychologen er naar gingen streven iets naders omtrent de Oostersche (Indische)

1) J. S. Speyer: „De Brahmanen en hun beteekenis voor het Indische volk", Groningen, 1903, pag. 10.

2) Zie T. v. P., IV, pag. 133.

3) Parijs, 1879.

4) Zie o.m. A. David—Neel: „With Mystics and Magicians in Tibet", Londen, 1931; T. Illion: „In Secret Tibet", Londen, Rider & Co.; Paul Brunton: „Verborgen Wijsheid", Amsterdam, „De Spieghel".

magiërs te weten te komen. Dr. Richard Hodgson was een der eersten van hen, die door een persoonlijk bezoek aan Britsch-Indië met fakirs e.d. in aanraking zocht te komen, met het doel hun verschijnselen aan een nader onderzoek te onderwerpen. Hij kwam zeer teleurgesteld terug. „All that I saw", zoo schrijft hij op pag. 362 van Vol. IX der: „Proceedings S.P.R.", „was conjuring, and every detail, I believe, became known to me, either bij purchase or bij discovery."

Hodgson zegt in dit opstel voorts, dat hij vergeefs zocht naar een ooggetuige van de touw-truc, waarover reizigers zooveel weten te vertellen [5]), en blijkt de meening te zijn toegedaan, dat de „geforceerde plantengroei" (welke door o.m. Jacolliot geconstateerd zou zijn) eveneens op een truc berust [6])....

Hodgson is zeker niet de eenige die als een „ontmaskeraar" van fakirs is opgetreden. Er zijn in den loop der jaren verschillende publicaties verschenen over Indische goochelaars [7]) — en wat betreft het boek van Jacolliot, die in de tweede helft der vorige eeuw wel bij velen als voornaamste autoriteit op het gebied van het fakirisme gold [8]), Dr. K. H. E. de Jong heeft er op gewezen [9]), dat daarop reeds in 1888 een aanval werd gedaan door den Orientalist J. Vinson....

C. v. Klinckowstroem schrijft op pag. 356 van: „Psychische Studien" (1924): „Es unterliegt keinem Zweifel, dass es sich bei dem sogenannten Seilexperiment, für dessen Existenz hinreichend sichere Augenzeugenberichte vorliegen, um eine kollektive Suggestionswirkung handeln muss."

De meening, dat een aantal verschijnselen, welke men bij fakirs kan „waarnemen", op massa-suggestie berusten, is door meer dan één auteur naar voren gebracht. Hodgson bleek reeds met deze meening bekend te zijn, maar hij was er geen enthousiast aanhanger van. Het denkbeeld van een door suggestie verwekte collectieve hallucinatie wilde hij niet zonder meer aanvaarden. Echter evenmin verwerpen.

5) Zooals bekend is het H. Price gelukt „den fakir in het touw te zien klimmen". Zie H. Price: „Een parapsycholoog vertelt zijn ervaringen...", Ned. vert., Utrecht, 1936.

6) Zie C. du Prel: „Studiën", Ned. vert., Amersfoort, 1909, I, pag. 49.

7) Zie o.m. Paul Heuzé: „Fakirs, fumistes et Cie."; „Dernières Histoires de Fakirs", Montaigne, Parijs; C. v. Klinckowstroem, diverse opstellen in: „Psychische Studien", 1922, pag. 254 en 309 — 1924, pag. 354 en 401; C. de Vesme: „The Insensibility of Faqirs", „Psychic Science", Vol. XVII, no. I.

8) Zie o.m. Paul Gibier: „Le Spiritisme", Parijs, 1887.

9) K. H. E. de Jong: „Das antike Mysterienwesen". Leiden, tweede druk, 1919, pag. 127.

Het komt mij voor, dat men zich bij herhaling te gemakkelijk van een aantal fakir-verschijnselen heeft afgemaakt door aan te nemen, dat de fakir een menigte collectief deed hallucineeren. Men vergeet daarbij maar al te gemakkelijk, dat dit op zichzelf reeds een belangrijk (para-)psychologisch verschijnsel zou zijn.

Het eenvoudigheidsbeginsel noopt ons allereerst de vraag te stellen, of wij in een aantal fakirs ook „gewone" goochelaars hebben te zien en de ervaring leidt er m.i. toe dat deze vraag bevestigend dient te worden beantwoord.

Zoo schreef Drs. H. M. Haye mij op 23.IV.1931 (hij woonde in die dagen te Sanga-Sanga op Borneo):

„Wanneer ik in het land terug ben, ben ik gaarne bereid den „mango-truc" te demonstreeren.... Ik heb dezen n.l. van een Britsch-Indiër geleerd. Het is zeer eenvoudig als men het maar weet!

De goochelaar haalt zijn ingrediënten uit zijn tooverzak: stukken lint, tal van geheimzinnig uitziende lappen, pakjes, kruiken, gekleurde ballen, stukken touw van verschillende lengte en dikte, ijzeren ringen, enz.. Een en ander wordt in artistieke wanorde om hem heen gelegd. Daarna maakt hij eenige gedresseerde slangen nijdig met behulp van een zwarten doek. De dieren dreigen daardoor telkens uit hun mandjes te komen. Wanneer de oogen van het publiek op de mandjes gericht zijn, volgen eenige gewone goochelkunsten, die alle berusten op het z.g. palmeeren. De voorwerpen, welke de goochelaar om zich heen gelegd heeft, krijgen alle een beurt. Daarna komt de mango-truc. Een aarden potje wordt met zand gevuld. De mango-pit wordt in het zand gezaaid. Over het geheel gaat een groote, helroode doek. De goochelaar toont zijn bloote armen, en laat den rooden doek aan beide kanten bezien. Geen geheime zakken! De doek wordt over pot en pit heen gespreid en de goochelaar manipuleert met beide handen onder den doek. Iemand uit het publiek pakt den doek in het midden beet en tilt het midden van den doek iets omhoog, zoodat de goochelaar zijn armen gemakkelijker bewegen kan. Daarna trekt de goochelaar den doek langzaam terug en legt dezen over zijn knie, terwijl de oogen van het publiek op den pot gericht zijn. Niets te zien! Dat komt, omdat de pit nog niet begoten is Het verzuim wordt hersteld. Daarna gaat de doek weer over den pot heen, maar ditmaal heeft de goochelaar een paar jonge blaadjes in de palm van zijn hand verborgen. Weer manipulaties. De blaadjes worden in het zand gestoken. Na verloop van een poosje wordt de doek weer weggetrokken. Het publiek staart in stomme verbazing naar de jonge spruiten. Weer gaat de doek over alles heen. De goochelaar maakt van de algemeene verwarring gebruik om een van de pakjes, die om hem heen lagen, en er niet opvallend uitzag, onder den doek te smokkelen. In dit pakje zit de mangostruik, heel netjes opgevouwen en voorzien van een pit met wortels. Het doekje waarin de struik zit wordt opengevouwen, de struik in den pot geplant en de oorspronkelijke pit in het doekje gedaan. Wanneer de goochelaar den rooden doek wederom op zijn knieën legt weet hij het pakje op zijn plaats te leggen....

De glanzende, taaie mangobladeren en -stengel lijden niets van het opvouwen. . . ."

Deze beschrijving stemt grootendeels overeen met die, welke Paul Brunton ons geeft van „het kunstje met den mangoboom" (pag. 193) dat hij voor zeven ropijen van een fakir leerde.

Wat betreft de touw-truc — Price observeerde een geval waarbij evenmin sprake was van een collectieve hallucinatie maar — zeer waarschijnlijk — van een aantal stijve stukken, met touw omwikkeld.

Ik ben nochtans niet ongeneigd rekening te houden met de mogelijkheid dat er gevallen zijn waarbij wij ons moeten bedienen van de hypothese der collectieve illusie c.q. -hallucinatie. Men dient hierbij in aanmerking te nemen, dat het Oostersche publiek (menigte) van nature een grootere suggestibiliteit vertoont dan het Westersche. „Indië lijdt onder de gebreken van een onwetend en overreligieus ras, dat niet geoefend is in die wetenschappelijke denkwijze, die gevoel en rede, geschiedenis en gerucht, feit en verbeelding scheidt" zegt Brunton [10]).

Is nu alles wat fakirs e.d. ons te zien geven op „bedrog" (goochelen) en massa-suggestie terug te voeren?

Het blijkt dat onderscheidene, hier tot oordeelen bevoegde auteurs *niet* geneigd zijn deze vraag bevestigend te beantwoorden.

Reeds de Venetiaansche ontdekkingsreiziger Marco Polo (gest. 1323) maakt melding van de verrichtingen van Oostersche magiërs [11]) welke naar de meening van enkele auteurs van paranormalen aard zijn geweest [12]). In hoeverre deze meening juist is valt moeilijk met zekerheid te zeggen.

Van meer belang is hetgeen reizigers als J. Campbell Oman [13]), A. David-Neel en Paul Brunton ons van Oostersche magiërs weten te verhalen. Zij erkennen allen, op grond van eigen ervaringen, dat naast de pseudo-magiërs, de goochelaars e.d., personen worden aangetroffen, die een nader onderzoek van de zijde van den parapsycholoog waard zijn, omdat zij echte paranormale verschijnselen vertoonen.

Zelfs Hodgson was, ondanks zijn eigen, negatieve ervaringen, geneigd rekening te houden met de mogelijkheid, dat er in Indië ook magiërs te

10) „Verborgen wijsheid", pag. 307.

11) Marco Polo: „Reisen", Duitsche vert., 2de druk, Leipzig, 1855.

12) Zie K. H. E. de Jong: „Das antike Mysterienwesen", 2de druk, Leiden, 1919, pag. 129; H. C. A. Muller: „Het Onverklaarbare", Amsterdam, 1925, pag. 262.

13) J. Campbell Oman: „The Mystics, Ascetics and Saints of India", Londen, 1903.

vinden zijn, die ons meer belangrijke dingen vertoonen kunnen dan de goochelaars, die hij ontmoette. „Misschien — zoo zegt hij op pag. 363 — zag ik slechts fakirs van lagen rang".

„Zoo langzamerhand — zegt Brunton op pag. 206 van zijn genoemd werk — ben ik te weten gekomen, dat de heilige mannen van Indië een echt allegaartje vormen. Velen zijn grootendeels goede, onschadelijke menschen, al mogen ze dan al uit het oogpunt van macht of wijsheid bloedarm zijn. Anderen zijn òf mislukkelingen in de maatschappij òf mannen, die een gemakkelijk leven willen leiden.... Minder gewoon zijn die dwaze asceten, die in het openbaar hun pogingen tot zelfkwelling vertoonen.... Enkelen schijnen openlijk duistere toovenaarskunsten te bedrijven. Dat zijn de woedoe-mannen van Indië, ze werken hoofdzakelijk in de dorpen, voor een kleine vergoeding zullen ze Uw vijand schade berokkenen [14]..... Er rest een beschaafde groep van heilige mannen, die zichzelf een jarenlang wanhopig onderzoek opleggen, perioden van pijnlijke zelfverloochening doormaken en zich buiten de conventies der geordende maatschappij stellen, alleen en uitsluitend omdat ze de waarheid zoeken. Ze bezitten een instinkt, dat hun duidelijk aangeeft — ik laat in het midden of dit al dan niet juist is — dat de waarheid vinden identiek is met blijvend geluk verwerven."

Wat betreft deze laatsten, zoowel mevr. David-Neel als Brunton zeggen, dat zij een enkele maal met vertegenwoordigers dezer categorie in aanraking zijn gekomen. Het is waarschijnlijk te achten dat de Yogi Withaldas, waarvan hierna sprake zal zijn, mede een vertegenwoordiger van deze categorie is.

2. *Patanjali en de Raja Yoga.* Men bestempelt met den naam Brahmanisme „dien eigenaardigen vorm van cultuur, die zijn hoofdzetel heeft in het middenstroomgebied van Ganges en Yamuna, en die zich van daar uit in de eerste plaats over geheel Voor-Indië en Ceylon verbreid heeft, maar die hier sterker en dieper, daar oppervlakkiger en zwakker nog veel verder heeft gewerkt, door volksplantingen aan gene zijde van den Himalayaketen, in Achter-Indië, op Java, en welks uitloopers zich zelfs tot Midden-Azië, China, Japan uitstrekken. Die cultuur toch, dat geheel van godsdienstige en wijsgeerige begrippen, van praktijken en gebruiken, van letter-

14) Dit zijn dus de z.g. zwarte magiërs waarvan ook de bewoners van Ned. O. Indië gewag maken. In: „De Locomotief" van 29, X; 4, XI en 12, XI, 1932 heeft W. J. Visser een en ander medegedeeld over: „Java's Doekoens en de zwarte magie".
Het is zeer zeker gewenscht, dat een nader onderzoek naar de praktijken dezer lieden wordt ingesteld.

kundige en wetenschappelijke feiten en theorieën, zooals het zich uitspreekt in de Indische kunst, is in den grond der zaak gebonden aan den eersten stand der Hindoemaatschappij, de z.g. kaste der brahmanen." (Speyer, l.c., pag. 8.)

Hun taal is het Sanskrit, de klassieke, oud-Indische taal — hun geschriften zijn in deze taal geschreven. Onder deze geschriften nemen de Weda's (waartoe mede behooren de Brahmana's en de Upanishads) een zeer voorname plaats in. Deze geschriften bevatten o.m. de lofzangen en de kerkgebruiken van den Hindoe-godsdienst alsmede de wijsgeerige stelsels der Brahmanen [15]).

De kern van de godsdienstige en wijsgeerige beschouwingen der Brahmanen luidt in de bewoordingen der Upanishads:

„Gelijk van een vlammend vuur naar duizend zijden gelijksoortige vonken spatten, zoo ontspringen menigerlei zielen uit Brahma en keeren zij tot Hem terug."

Eens — zoo zeggen de Brahmanen — was het aleenige geestelijke wezen Brahman in volstrekte rust. Toen openbaarde zich in Hem de begeerte tot openbaring en werd de onpersoonlijke Brahman tot den persoonlijken Brahma [16]).

Deze persoonswording werd nu gevolgd door een splitsing in ontelbare deelen — de atma's.

„Er is — zoo zegt de Maharisji tegen Paul Brunton —, slechts één ding om te doen. Kijk in U zelf. Doe dat op de juiste wijze en U zult het antwoord vinden op al Uw problemen.... Door diep nadenken over zijn eigen wezen en door voortdurende meditatie kan men het licht vinden..... U moet Uzelf afvragen, wie ben ik...." (Pag. 168 e.v.).

Op de vraag van Brunton of de hulp van een meester noodzakelijk is antwoordt de wijze: „Soms".

En wanneer hij dan wederom de vraag stelt, hoe lang het duurt, voordat men met behulp van een meester eenige klaarheid ontvangt, antwoordt de Maharisji: „Dat hangt ten nauwste samen met de rijpheid van den geest des zoekenden. Buskruit vat onmiddellijk vuur, en hoeveel tijd is er niet noodig om steenkool te doen ontvlammen."

---

15) Geraadpleegde litteratuur:
J. W. Boissevain: „Leerspreuken der Eenheidsstreving (Yoga-soetra's door Patanjali)", Amsterdam, 1918; Vivekananda: „Raja Yoga", New York, 1920; R. Schmidt: „Fakire und Fakirtum", Berlijn, 1908; J. Campbell Oman l.c..

16) Brahma dient als een drie-eenheid te worden beschouwd: Brahma (de Schepper), Vishnu (de Behouder), Siva (de Vernietiger).
Brahma is het voornaamste element dezer totaliteit.

Verschillende Indische denkers hebben er naar gestreefd zich zelf en anderen bewust te doen worden dat zij een deel (element) zijn van den Algeest, dat Atma = Brahma.

Op de vraag:

„Hoe kwamen veel, waar Eén steeds is geweest" [17]) antwoorden zij dat dit het natuurlijk gevolg was van de persoonswording van Brahman en de daarop volgende „versplintering" en zij zien in deze persoonswording en „versplintering" een fundamenteele „zonde."

Wij moeten ons, volgens hen, om met van Eeden te spreken, bevrijden van den waan, verlossen uit de knel

dier vreemde illuzie van een Ikheid, woonend
hier in ons lijf, als kluiz'naar in een cel,

eenzaam in 't midden van den kosmos troonend
meetend, van daar uit, ruimte en eeuwigheid.
Steeds roept de stem der werkelijkheid ons hoonend

van verre toe, dat hier een schijn misleidt.
Er is één Ik, volstrekt, eindloos volkoomen,
in eindloos veel dimensies uitgebreid,

Zijn wilkeur is natuurwet en Zijn droomen
zijn waerelden, met Leevend schoon bedeeld. —
Elk ander Ik is maar een schijn, ontnoomen

aan 't hoogste Weezen, — afglans van Zijn beeld [18]).

Om dit te bereiken kan men verschillende wegen bewandelen. Een dezer wegen is de beoefening van de Yoga-praktijk, welke gebaseerd is op de Sankhya-filosofie, welke als een der meest belangrijke Indische wijsgeerige stelsels wordt beschouwd. [19])

Als stichter van de Yoga-scholing wordt algemeen de filosoof Patanjali aangegeven, hoewel het niet te ontkennen valt, dat er voor zijn op-

17) F. van Eeden: „Het Lied van Schijn en Weezen", Amsterdam, Versluys, II, XII.

18) Ibidem, II, XII.
Men zie in dit verband ook de beschouwingen van J. J. Poortman over infra-subject en supra-subject in diens: „Tweeërlei Subjectiviteit", Haarlem, 1929.

19) Evenals de R.K. kerk der middeleeuwen onderscheidene filosofen (scholasters) kende, zoo treft men ook onder de aanhangers der Hindoe-religie verscheidene wijsgeeren aan.

treden reeds Yoga-gedachten verkondigd werden, ten doel hebbend om den geest te bevrijden van den waan, dat hij tot de wereld zou behooren [20]). Patanjali heeft deze verschillende gedachten samengevat en er een geheel uit weten op te bouwen, dat wij thans in zijn Yoga-soetra's kunnen terugvinden.

Bij Patanjali beteekent Yoga de inspanning om den geest te bevrijden — de inspanning om tot wedergeboorte [21]) te komen. Raja Yoga wil zeggen koninklijke Yoga, de „koninklijke" inspanning. Volgens Patanjali bewandelt de beoefenaar van Raja Yoga den koninklijken weg tot de wedergeboorte.

Patanjali's Yoga-praktijk is verdeeld in acht leden t.w.:

1. *Yama.* Niet dooden, geen leed doen, niet liegen, niet stelen, niet onkuisch leven, geen geschenken aannemen, bezitloos zijn.

Deze voorschriften treffen wij niet alleen bij de Yogi's (beoefenaren der Yoga-praktijk) aan, doch mede bij andere Indische scholen.

2. *Niyama.* Uiterlijke en innerlijke reiniging, tevredenheid, askese, theologische studiën, vereering van Brahma.

3. *Asana's.* De asana's (houdingen) zijn, volgens de Hindoes, door den god Siva onderwezen. Men kent er in totaal 84. Volgens Brunton (l.c., pag. 93) zou slechts „een twaalftal Yoga-houdingen onzen tijd en onze aandacht waard zijn, de overige .... zijn te moeilijk en zullen alleen de allergeestdriftigsten aanlokken, en dan nog alleen maar als ze jong zijn en lenige ledematen en soepele lichamen hebben."

Men moet de asana's zien als houdingen die bij uitstek geschikt zijn voor meditatie- en concentratie-oefeningen. Ook zouden zij in hooge mate het lichamelijk en geestelijk welzijn ten goede komen. Zij geven, volgens de Yogi's, rust, gezondheid en kracht.

De asana's zijn vooroefeningen tot de moedra's. Deze gelijken uiterlijk

---

20) Volgens de Sankhya-Yoga-filosofie kan niemand, die niet tot de erkenning is gekomen van de absolute tegenstelling tusschen Geest (Brahma; Atma) en Stof (Prana en Akasha) zich onttrekken aan de Sansara.

Onder Sansara verstaat de Yogi de eindelooze keten der zelf-openbaring in deze wereld. Met de sansara hangen samen karma en reïncarnatie.

21) Onder wedergeboorte hebben wij hier te verstaan „tot het inzicht komen". De wedergeborene is tot het inzicht gekomen dat het leed veroorzaakt wordt door Treshna (het verlangen naar het individueel bestaan). Hij verlangt niet langer in deze wereld terug te keeren (reïncarnatie) maar streeft er naar zijn Atma in Brahma te doen vervloeien (eenheidsstreving).

Ofschoon de eenheidsstreving ons doet denken aan de „Unio Mystica" der Christenen, zoo is zij daaraan nochtans geenszins identiek. Het Gods-begrip der Christenen verschilt immers wezenlijk van het Brahma-begrip der Hindoes.

veel op de asana's, verschillen hier echter in zooverre van, dat zij geheel en al als onderdeelen van de ademgymnastiek moeten worden gezien. Dit brengt ons op het onderwerp „beheersching der prana" of

4. *Pranayama.* Volgens de Yogi's moeten wij een zeer groote beteekenis aan de ademhaling toekennen.

Vivekananda vergelijkt de beteekenis, welke de Hindoes aan den adem toekennen, bij de beteekenis welke een vliegwiel voor een fabriek heeft. Wanneer dit wiel eenmaal ronddraait, dan is men in staat, met behulp van riemen allerlei machines op gang te brengen en in beweging te houden.

Onze meesters, zoo zegt de Yogi Bramasoeganandah tegen Brunton (l.c., pag. 100) „kennen het nauwe verband tusschen bloed en adem.... Moet ik eigenlijk niet zeggen, dat adem slechts de u tdrukking in deze wereld is voor een fijnere kracht, die in werkelijkheid het lichaam in stand houdt? Deze kracht schuilt, hoewel ongezien, in de levensorganen... door de contrôle op de ademhaling kan men ook contrôle op dezen onzichtbaren stroom krijgen...."

Deze vitale kracht (deze kosmische energie) wordt in de geschriften der Yogi's Prana genoemd en zij vertellen ons dat zij door de nadi's (vitale kanalen) stroomt welke met de chakra's in verbinding staan. Deze chakra's (vitale centra) zouden bij onontwikkelde personen (personen bij wie het proces der wedergeboorte nog geen aanvang heeft genomen) inactief zijn, maar door de prana-stroomen uit hun „slaap" gewekt kunnen worden.

De Yogi die tot pranayama gekomen is beoefent ook mantrayoga, d.w.z. hij tracht ook door middel van rhythmische gezangen en spreuken (mantrams) zekere organische en psychische veranderingen bij zichzelf tot stand te brengen.

Het geloof in de magische kracht van woorden treft men welhaast over de geheele wereld aan.

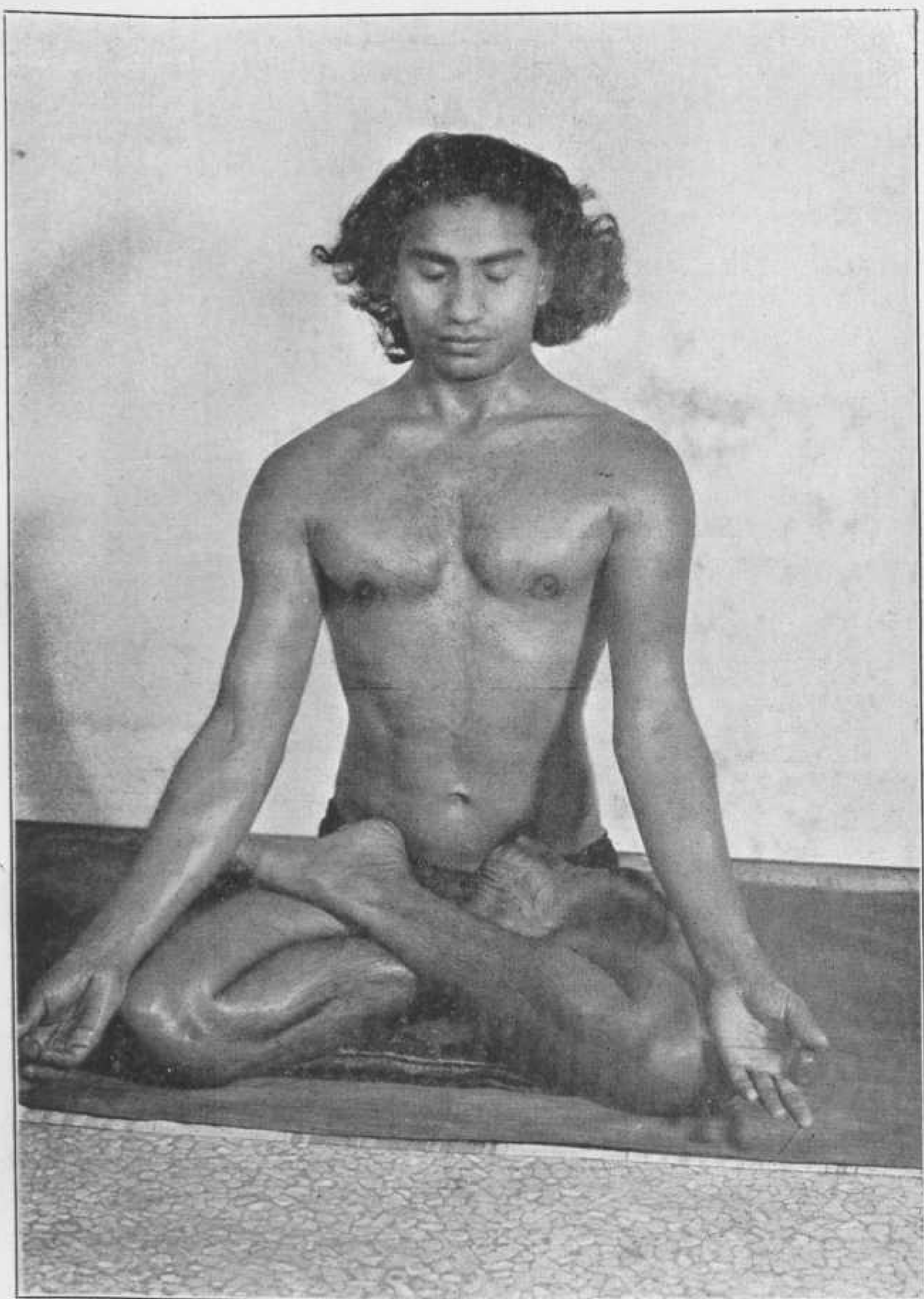
In de mythen, sagen en sprookjes, waarin, volgens Dacqué, Glogau, Dietz 22) e.a. de menschheid haar magische ervaringen uit den oertijd heeft verwerkt, worden wij aan dit geloof herinnerd door de tooverformules, waarvan daarin bij herhaling sprake is.

In hoeverre het geloof, dat men door het opzeggen van mantrams psychische veranderingen bij zichzelf vermag te bewerkstelligen gegrond is, dient nader onderzoek uit te maken 23).

---

22) Zie P. A. Dietz en W. H. C. Tenhaeff: „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, 1936, pag. 22 en 284.

23) Zie over mantrams K. H. E. de Jong: „Das antike Mysterienwesen", pag. 176; W. H. C. Tenhaeff: „Beknopte Handleiding der Psychical Research", den Haag, 1926, II, pag. 93, III, pag. 161; H. Carrington: „The psychic World", New York, 1937, pag. 185.

Yogi Withaldas

5. *Pratyahara*. Wanneer het lichaam tot rust gekomen is (asana's), de vitale krachten circuleeren (pranayama) en de Yogi met behulp van mantrams ook zijn organisch rhythme heeft weten te beïnvloeden (mantrayoga), is hij zoover gekomen, dat met de zelfschouw een aanvang kan worden gemaakt. Pratyahara dient gezien te worden als voorbereiding tot dharana (concentratie). Om met vrucht te kunnen concentreeren moet men er echter eerst in geslaagd zijn zichzelf psychisch volkomen tot rust te kunnen brengen. Dit is niet gemakkelijk. Wij weten allen uit ervaring dat, wanneer wij de oogen sluiten en aan niets pogen te denken, zich allerlei gewaarwordingen en gedachten aan ons opdringen, en dat het uit dien hoofde uiterst moeilijk is om gedurende slechts eenige minuten zijn aandacht op een of ander onderwerp te concentreeren. Voordat men met vrucht kan beginnen te concentreeren en te mediteeren, dient men dus tot een zekere mate van zelfbeheersching te zijn gekomen. Men moet trachten het daarheen te leiden, dat men niet afgeleid wordt door de zich aan ons opdringende voorstellingen en gedachten. Dit is hetgeen de Yogi, die tot pratyahara is gekomen, zoekt te bereiken. Is hem dit gelukt, zoo gaat hij over tot

6. *Dharana*, het concentreeren, waarbij hij zijn aandacht richt op b.v. een bloem (zich een bloem tracht voor te stellen) en daaraan nu, gedurende een bepaalden tijd, steeds poogt te blijven denken. Telkens wanneer zijn gedachten afdwalen, teekent hij dit aan (b.v. door een kraaltje van zijn bidkralensnoer te verschuiven). Dharana is de voorbereidende stap tot

7. *Dyana* en dit zevende lid is op zijn beurt voorbereiding tot

8. *Samadhi*. In deze beide laatste leden concentreert de Yogi zich op religieuse en wijsgeerige problemen. Hij overpeinst deze en mediteert er over en tracht zoodoende de oplossing dezer vraagstukken te vinden. [24])

Het zesde, zevende en achtste lid der Yoga-praktijk vormen gezamenlijk sanyama (beteugeling). Volgens de Yogi's beginnen bij het individu, dat geleerd heeft de prana te beheerschen (pranayama), tot dusverre latent gebleven paranormale vermogens manifest te worden. Het verkrijgen van paranormale vermogens is voor den Yogi echter geen doel en hij wenscht deze vermogens ook niet ten nutte te maken zooals de fakir. Voor den Yogi is het manifest worden dezer vermogens een bewijs, dat aan het involutie-

---

24) In het licht der diepte-psychologie is deze bewering geenszins zoo absurd als men eenige tientallen jaren geleden misschien geneigd was te meenen. Zie T. v. P., X, pag. 172; voorts mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", Utrecht, 1934, pag. 219 e.v. alsmede O. Kankeleit: „Die schöpferische Macht des Unbewussten", Leipzig, 1933.

proces een einde gekomen is, dat de wedergeboorte tot stand is gekomen en het evolutie-proces een aanvang neemt [25]).

Het manifest worden der latente paranormale vermogens (der siddhi's of wondervermogens) brengt de Yogi in verband met het ontwaken van Kundalini („slangenvuur") [26]) en het (daarna) gaan functioneeren der chakrams.

Richard Schmidt schuift het geloof in Kundalini en de chakrams geheel op rekening der fantasie der Yogi's.

Het komt mij voor dat het a priori verwerpen van het geloof in deze organen geen aanbeveling verdient en ik sta in dezen niet alleen 27). Het is, op grond van hetgeen in de geschriften van theosofen 28) over Kundalini en de chakrams te vinden is, mogelijk te achten, dat voortgezet onderzoek op het gebied der paragnosie en van het meta-organisme (astraallichaam) ons nader tot dit geloof kan brengen.

3. *Een demonstratie van Hatha Yoga in het laboratorium der S. P. R.*. Op Zondag 27 Maart 1938 gaf Yogi Withaldas een demonstratie van Hatha Yoga in het laboratorium der S.P.R.. Deze Yogi, die thans 27 jaar oud is en reeds zeven jaar lang de Yoga-praktijk beoefent (hij noemt zich nog leerling), maakt een reis door Europa met (volgens zijn zeggen) als doel belangstelling voor de Indische cultuur in Europa te wekken. Te voren had hij een bezoek aan Duitschland gebracht en, volgens de zich in zijn bezit bevindende brieven en kranten [29]), de aandacht van onderscheidene geleerden en journalisten op zich weten te richten.

Yogi Withaldas, die zich in onze tegenwoordigheid[30]) van zijn westersche kleeren ontdeed en zich geheel naakt (met uitzondering van een lendendoek) aan ons vertoonde, begon met onderscheidene houdingen (asana's) te demonstreeren, welke alle ten doel zouden hebben ziekten te bestrijden.

Den avond te voren had ik den aanwezigen een en ander verteld over Raja Yoga en het doel daarvan, en daarbij een aantal diapositieven

---

25) De Brahmaan ziet in het zich manifesteeren van het Atma in deze wereld als plant, dier en mensch (het zich „bekleeden" met plantaardige, dierlijke en menschelijke lichamen) een involutie-proces. Na de wedergeboorte neemt het evolutieproces een aanvang.

26) Zie Vasant G. Rele: „The Mysterious Kundalini", Bombay, 1929.

27) Zie H. Carrington: „The psychic World", pag. 189 e.v.

28) Zie G. Hodson: „The Science of Seership", Londen, Rider & Co., 3de druk, pag. 200 e.v.

29) O.m.: „Berliner Tageblatt", avonduitgave, 18.X.1937; „Berliner Illustrirte Zeitung", 1937, No. 45; „Hamburger Tageblatt", 16.XII.1937.

30) Enkele artsen, leden der S. P. R., waren uitgenoodigd deze demonstratie bij te wonen.

vertoond, welke gemaakt waren met behulp van de in Richard Schmidt's genoemd werk aanwezige platen. Het bleek dat onderscheidene der door Withaldas ingenomen houdingen in dit werk staan afgebeeld [31]). Zoo zagen wij o.m.

1. *de bhujamgasana of slangenhouding* (Fig. 32), waarbij de Yogi de voeten en het verdere onderlichaam tot aan den navel op den grond uitstrekt, en het bovenlijf met de handpalmen steunt. Het hoofd is als bij een slang opgericht;

2. *de salabhasana of hagedissenhouding* (Fig. 29), welke hieruit bestaat, dat men, met het gezicht naar den grond gekeerd, de handen tegen de borst, met de palmen op den grond steunende, neerligt en daarbij de voeten in de hoogte steekt;

3. *de Matsyendrasana of houding volgens den Hatha-yoga-leeraar Matsyendra* (Fig. 17), waarbij de Yogi de buikzijde als de rugzijde en de rugzijde als de buikzijde beschouwt en, terwijl hij het lichaam buigt, de linkervoet op de rechterknie legt, vervolgens daarop (op de rechterknie) den rechterelleboog plaatst en de kin op de rechterhand. De blik wordt op den neuswortel gericht;

4. *de dhanurasana of booghouding* (Fig 12), waarbij de Yogi beide beenen, als stokken op den grond plaatst en uitstrekt en daarna met de handen de voeten grijpt;

5. *de mayurasana of pauwenhouding* (Fig. 20), waarbij de Yogi beide handen op den grond steunt, de navelstreek op de ellebogen plaatst en dan het lichaam strekt.

Het doel van deze oefeningen was kennelijk (zoo niet geheel dan toch voor een belangrijk deel) de onderscheidene dwarsgestreepte spieren van het lichaam zich naar willekeur en geïsoleerd te doen samentrekken en tot ontwikkeling te brengen, de werkzaamheid van onderscheidene inwendige organen te vergrooten, den bloedsomloop te bevorderen. Evenals massage onder bepaalde omstandigheden op het lichaam een invloed ten goede kan uitoefenen, zoo kan zeer zeker ook een dergelijke gymnastiek van groote beteekenis zijn voor het bevorderen van de gezondheid en het bestrijden van ziekten en wij achten derhalve de verzekering van Yogi Withaldas e.a., dat met behulp van deze oefeningen onderscheidene kwalen (slechte spijsvertering, stoornissen in de bloedcirculatie, spierverslapping enz.) met vrucht bestreden kunnen worden, geenszins onaanvaardbaar.

Bij het zien dezer oefeningen gingen onze gedachten onwillekeurig uit naar den spierman Börner. die jaren lang klinieken en instituten heeft af-

31) In het navolgende is naar de afbeeldingen in Schmidt's werk verwezen.

gereisd om zijn „nummers" aan anatomen, fysiologen en psychologen te demonstreeren. Prof. Dr. W. Storm van Leeuwen schreef in: „De Telegraaf" (20.XI.1926) een artikel over hem, waaraan ik het navolgende ontleen:

Op 15-jarigen leeftijd kreeg Börner typhus en in aansluiting daaraan darmverlamming. Dat is een afschuwelijke toestand, het voedsel gaat niet behoorlijk door den darm, loopt van den darm soms terug in de maag, er volgt dan braken, er zijn hevige pijnen bij, in het kort het is begrijpelijk dat men dit ziektebeeld vroeger „miserere" noemde. Daar zat dus Börner en vond het leven een kwelling, deze voortdurende strijd met dat voedsel, dat niet „door" wilde en dan daar tusschen de aanvallen van stekende pijn, die hem deden gillen van pijn en waarbij hij dan, zijn beide handen op zijn buik drukkend, voorover in elkaar kromp.

Op zekeren dag kwam hij tot de ontdekking, dat dit schijnbaar dwaze in elkaar krimpen ten gevolge had, dat het voedsel wat beter passeerde. Hij sprak er eens over met zijn dokter, die hem den raad gaf, dat maar braaf te oefenen en na eenige weken was er van „miserere" geen sprake meer, want Börner kon door willekeurige en gecoördineerde contracties van zijn buikspieren het voedsel dwingen den goeden weg te gaan, ja hij kon het zelfs forceeren dien weg sneller af te leggen dan dat bij een normaal persoon geschiedt.

Börner kende deze kunst maar had haar na verloop van eenigen tijd niet meer noodig; zijn darm was genezen. Tien jaar later kwam hij toevallig (hij vergezelde een familielid dat zich moest laten onderzoeken) in de onderzoekkamer van den beroemden (thans overleden) chirurg Von Bergmann terecht. Hij vertoonde zijn kunst aan den chirurg; deze interesseerde zich er voor en stelde het geval Börner voor in den artsenkring te Berlijn, waarbij hij er in het bijzonder de aandacht op vestigde, dat hier een bewijs geleverd was, dat men door gymnastische oefening van spieren veel kan bereiken.

Börner werd uitgenoodigd om een paar weken in de kliniek te blijven om te probeeren of hij niet leeren kon andere willekeurige spieren geïsoleerd te bewegen. Gelukte dat, dan was bewezen, dat „oefening" en niet abnormale lichaamsbouw in het spel was.

Börner bleef in de kliniek en kon na drie weken zijn biceps en ook zijn triceps afzonderlijk bewegen. Börner overlegde nu met Von Bergmann of hij zijn betrekking van werkmeester bij een meubelfabriek zou opgeven en „spierman" zou worden. Na rijp beraad werd besloten, dat hij er nog eenige „nummers" zou bijleeren en dan daarmede in zee zou gaan.

Het eerste nieuwe „nummer" dat ingestudeerd werd was: verplaatsing van het hart. Hierbij waren zijn vroegere oefeningen hem van veel nut, want daardoor reeds had hij zijn middenrif gedeeltelijk in zijn macht gekregen. Iedereen kan zijn middenrif hooger of lager instellen. Perst men b.v. dan gaat het middenrif naar beneden, trekt men den buik in, dan gaat het naar boven. Maar Börner kon bepaalde gedeelten van zijn middenrif naar willekeur tot samentrekking brengen en een ander gedeelte tegelijkertijd laten verslappen.

Hoe kon hij nu zijn hart verplaatsen?

Wel dat was betrekkelijk eenvoudig. Eerst met behulp van de buikspieren alle darmen hoog in den linkerbuik persen, dan komt het middenrif daar hoog te

staan. Dan het rechterdeel van het middenrif „afvlakken", waardoor voor het hart een „helling" wordt voorbereid om af te glijden. Nu nog veel lucht in de rechterlong brengen, dan een klein rukje en ziet..... het hart gaat zoover naar rechts, dat men de puntstoot duidelijk onder het midden van het borstbeen ziet kloppen.

Börner heeft ook nog andere kunsten met zijn middenrif weten in te studeeren, waardoor hij zijn hart nog op een andere wijze kan verplaatsen. Ook heeft hij het zoover weten te brengen, dat hij eenige halsspieren aan één zijde kan doen verslappen zoodat zijn hoofd scheef staat. Verder kan hij den linkerkant van zijn gezicht laten lachen en tegelijkertijd de andere helft boos laten zien. Hij kan de oppervlakkige spieren van zijn hals bewegen, zijn strottehoofd naar beneden verplaatsen, zonder den mondbodem te laten zakken.......

Bij al deze nummers is het zóó, dat Börner een bepaalde spier, die een gewoon mensch alleen maar in verband met andere spieren kan bewegen, geïsoleerd kan doen samentrekken. Van uit fysiologisch oogpunt is van belang, dat hij dus niet een niet-willekeurige (gladde) spier kan samentrekken. De spieren van de maag en darm, de hartspier enz., vnl. gladde spieren, die een geheel andere innervatie hebben dan de skeletspieren, kan hij evenmin bewegen als wij, hij moet alles tot stand brengen door oefening van spieren, die de functie om willekeurig te worden gecontraheerd reeds bezitten.

Bij de houding volgens Matsyendra kregen wij een der wring- en draaibewegingen te zien waarvan ook Brunton (l.c., pag. 90) gewag maakt. „Die draaibewegingen stellen ons in staat — zoo zeide Yogi Bramasoeganandah tegen Brunton — zenuwcentra te bereiken, die op geen andere wijze te beroeren zijn." En Yogi Withaldas zeide ons dat deze asana een goede werking op het sympathische zenuwstelsel uitoefent. De rugspieren worden hierdoor ontwikkeld en voor de buikorganen beteekent deze oefening massage.

Na de asana's kregen wij enkele moedra's te zien o.m. de bij Schmidt (fig. 43) afgebeelde oeddiyanamoedra of bandha. Volgens Withaldas zou deze moedra het maag-darmkanaal gunstig beïnvloeden, van beteekenis zijn voor lijders aan diabetes en ook voor de zaadvorming.

Vervolgens kregen wij enkele handelingen uit het tweede lid (niyama) te zien te weten:

1. *Neti* (Fig. 35). De Yogi bracht een dunnen draad in een zijner neusgaten en liet dezen door zijn mond wederom naar buiten treden, waarna hij den draad heen en weer begon te bewegen. Deze neti-handeling verwijdert slijm en neusvuil en voorkomt daarom neusziekten.

2. *Hiddhauti* [32]) (Fig. 48). De Yogi slikt langzaam een stuk doek van

32) Volgens R. Schmidt is Niyama in zes groepen handelingen onderverdeeld. Dhauti is een dezer groepen. Hiddhauti is een onderdeel van dhauti en de door Yogi Withaldas uitgevoerde maagreiniging op haar beurt een onderdeel van hiddhauti.

ongeveer acht meters lengte in om het daarna langzaam wederom uit de maag terug te trekken. Het doel van deze handeling is de reiniging van slokdarm en maag.

Ten slotte werd een ademhalingsoefening gedemonstreerd. Yogi Withaldas zoog gelijkmatig en langzaam door één neusgat lucht in de longen, hield den adem daarna gedurende eenigen tijd [33]) in, om daarna door het andere neusgat uit te ademen. Zoowel het inademen als het uitademen duurde, naar schatting, ongeveer één minuut en suggereerde een krachtige ontwikkeling der ademhalingsorganen van den Yogi. Volgens Yogi Withaldas zou een dergelijke oefening van groote beteekenis zijn bij de bestrijding van allerlei aandoeningen der luchtwegen en tot in de celstofwisseling toe haar invloed doen gelden.

Zooals uit noot 33 blijkt, werd Withaldas te Hamburg aan een fysiologisch onderzoek onderworpen. Persoonlijk had ik het ook gaarne daarheen geleid dat het te Amsterdam niet bij een demonstratie en een paar gesprekken was gebleven. De Yogi, die op doorreis was, kon echter niet lang in ons land blijven. Daarbij komt nog, dat een langer verblijf te hooge kosten voor onze kas met zich mee zou hebben gebracht.

De Yogi kon ons (helaas) slechts een en ander demonstreeren op het gebied der eerste vier leden der Yoga-praktijk (Hatha Yoga) — zijn demonstraties waren dus allereerst voor den anatoom en den fysioloog van belang, al bevatten zij ook elementen waarmede de (para-)psycholoog zijn voordeel kon doen....

In de: „Revue Métapsychique", 1938, II, pag. 81, treffen wij een artikel aan van Dr. Thérèse Brosse („Psychisme et Yoga") waarin zij melding maakt van psycho-fysiologisch onderzoek op Yogi's verricht. Vermoedelijk zal t.z.t. een artikel van haar hand over haar onderzoekingen in dit tijdschrift verschijnen.

4. *Invloed der Indische filosofie op het Westersche denken.* Het is zeker zeer merkwaardig te achten, dat men in allerlei landen en tijden denkbeelden verkondigd en methoden toegepast vindt, welke overeenstemming vertoonen met (verwant zijn aan) die der Brahmanen.

H. Garbe noemt in: „Die Sankhya-Philosophie" een aantal Grieksche

---

33) In het: „Hamburger Tageblatt" (16. XII, 1937) lezen wij:
„Für 5/4 Minuten schien es dann, als sei die Atmung Withaldas völlig zum Stillstand gekommen.
Prof. Dr. Knoll vom sportmedizinischen Institut der Hansischen Universität stellte fest, dass eine ganz leise Zwerchfellatmung, dem Zuschauer unsichtbar und dem Yogi selber vielleicht unbewuszt, doch noch fortbestand."

wijsgeeren die, volgens hem, den invloed van het Oostersche denken hebben ondergaan. Het is zeer waarschijnlijk te achten, dat de Grieken deze kennis via Perzië hebben verkregen.

Dr. J. W. Boissevain verhaalt van de Perzische secten der Sapâsiyanen, die zich aan zelftucht onderwierpen en adem- en concentratie-oefeningen hielden volgens de beginselen der Yoga-leer.

Ongetwijfeld heeft de tocht van Alexander den Grooten (tusschen 336 en 323 v. Chr.) er mede veel toe bijgedragen, dat men in Europa een en ander met betrekking tot de Indische cultuur te weten kwam. Deze cultuur trok zeer sterk de aandacht van de Macedoniërs en de Grieken daar zij zoo belangrijk van hun eigen cultuur verschilde.

In mijn: „Beknopte Handleiding der Psychical Research" (III, pag. 169) heb ik er op gewezen, dat er een zekere mate van overeenstemming bestaat tusschen Yoga-oefeningen en die welke door Ignatius van Loyola, den stichter der Jezuïeten-orde, aan zijn volgelingen zijn voorgeschreven. Het is nu zeer waarschijnlijk te achten, dat de Arabieren, die in 711 Spanje veroverden, zeer veel hebben bijgedragen tot de verbreiding van kennis van Oostersche denkbeelden in dat land, zoodat het denkbeeld, dat Ignatius door het Oosten beïnvloed is (aan het Oosten ontleend heeft) geenszins verwerpelijk dient te worden geacht.

In de tweede helft der vorige eeuw begonnen de theosofen belangstelling voor Indische wijsgeerige en godsdienstige stelsels in Europa te wekken en het is voor een belangrijk deel aan hun toedoen te danken, dat ook buiten de enge kringen van taal-geleerden en filosofen belangstelling is ontstaan voor de wijsheid der Brahmanen.

Ook de diepte-psychologie heeft daar toe bijgedragen, zooals nog nader zal blijken.

(Wordt vervolgd.)

PROEFNEMINGEN MET TELEPATHEN

door Ir. R. WARCOLLIER (Parijs)

Op 1 December 1938 sprak Ir. R. Warcollier voor de Afd. den Haag der S.P.R. over : „La télépathie expérimentale" en op 2 December 1938 hield hij een lezing over hetzelfde onderwerp voor de Afd. Amsterdam van genoemde vereeniging.

Ir. Warcollier maakt, zoals uit onderstaand uittreksel uit zijn rede blijken moge, reeds sedert enkele decennia studie van het onderwerp telepathie. In de „Revue Métapsychique" verschenen enkele belangrijke artikelen van zijn hand over dit onderwerp [1]), waaraan hij ook een boek wijdde [2]).

Men verstaat onder telepathie de werking, welke de eene mensch (zeer vaak onwillekeurig) op den anderen uitoefent, zonder tusschenkomst van de normale zintuigen.

Bij de spontane telepathie schijnt het individu, dat zijn denkbeelden, zijn gevoelens, bovenal zijn emoties overdraagt (de telepathische afzender) de voornaamste rol te spelen, terwijl de ontvanger passief schijnt te zijn en in het geheel niet verwacht dat iemand hem op paranormale wijze een bericht doet toekomen.

Zooals men weet heeft de Engelsche S.P.R. een groot aantal gevallen van spontane telepathie verzameld en gepubliceerd in het tweedeelige werk „Phantasms of the Living". Ook anderen, waaronder ikzelf, hebben gevallen van spontane telepathie verzameld en gepubliceerd.

Speciale aandacht is door mij gewijd aan het proefondervindelijk onderzoek van de telepathie.

Bij het proefondervindelijk onderzoek kan de ontvanger niet passief zijn zooals bij de spontane telepathie, hoezeer hij dit ook zou wenschen en hoe gewenscht dit voorts ook zou zijn. Hij is (gedeeltelijk) actief en — zooals onze proeven hebben uitgewezen — is het hier de ontvanger, welke de voornaamste rol speelt. De proefnemingen waarover ik zal spreken, hebben in hoofdzaak betrekking op de overdracht van boodschappen en teekeningen. Ik ben dit proefondervindelijk onderzoek begonnen in 1905, nadat ik persoonlijk spontane telepathische ervaringen had gehad die mijn belangstelling voor het onderwerp gewekt hadden. Ik wilde thans komen tot

1) R. Warcollier: „La Télépathie. Ses rapports avec le subconscient et l'inconscient", R.M., 1929, 270; „La Télépathie et l'Imagination", R.M., 1930, 323; „Le dessin télépathique", R.M., 1931, 321.

2) R. Warcollier: „La Télépathie", Parijs, Alcan.

observatie onder experimenteele omstandigheden van verschijnselen, welke zich tot dusverre slechts spontaan bij mij hadden voorgedaan.

Met een vriend sprak ik af, dat hij als afzender zou fungeeren, d.w.z. dat hij zijn aandacht zooveel mogelijk zou concentreeren op een prentje, door hem zelf gekozen, en dat hij dit onmiddellijk daarop zou teekenen. Wat mijzelf, den ontvanger, betreft: ik zou er naar streven mij zoo goed ik kon af te sluiten voor de prikkels van de buitenwereld en zoo passief (ontvankelijk) mogelijk te zijn. Ik zou trachten het plaatje „waar te nemen" en oogenblikkelijk datgene teekenen, wat zich aan mij zou opdringen.

Sedert 1921 heeft zich een groepje personen gevormd, die onder mijn leiding de telepathie willen bestudeeren. Ongeveer 10 jaar lang komt dit groepje één maal per week 's middags in het „Institut Métapsychique" samen. Dit groepje bestaat uit een twaalftal personen, die met elkaar bevriend zijn en eendrachtiglijk samenwerken. De proeven worden onder elkaar genomen òf in het Institut òf op afstand. Ook worden zij wel genomen met medewerking van correspondenten of vrienden in den vreemde. Wat betreft de afstanden tusschen afzender en ontvanger: men heeft proeven genomen waarbij de afstand slechts enkele meters bedroeg. Maar ook proeven, waarbij deze varieerde van enkele kilometers tot eenige honderden, ja zelfs eenige duizenden kilometers. Bij de proeven op afstand moesten afzender en ontvanger elkaar per post berichten. Zij waren verplicht hun teekeningen, commentaren enz. oogenblikkelijk na afloop van de proefneming te posten, zoodat de brieven elkaar kruisten en de poststempels bewijsmateriaal vormden.

Volgens onze ervaring is de afstand van geen beteekenis. Met mijn vriend Dr. Efron, docent in de wijsbegeerte aan de Universiteit van Buenos Ayres, gelukten de proeven niet alleen wanneer wij ons op korten afstand van elkaar bevonden, maar ook als ik mij te Parijs en hij zich te Berlijn of aan boord van een schip ter hoogte van Madeira bevond.

Men dient er zich van bewust te zijn, dat de proeven, waarvan ik U hier iets vertel, gekozen zijn uit honderden. Voorts moet men niet meenen, dat ik altijd positieve resultaten heb verkregen. Mijn proeven zijn ook heel vaak mislukt. Nu kan men natuurlijk de vraag stellen of mijn treffers niet als toevallige coïncidenties kunnen worden beschouwd. Wij weten dat andere onderzoekers (Heymans [3]), Rhine [4]) e.a.) hun proeven op zoo-

3) G. Heymans, H. J. F. W. Brugmans en A. A. Weinberg: „Een experimenteel onderzoek betreffende telepathie", „Mededeelingen S.P.R.", No. 1 (zie ook P. A. Dietz: „Telepathie en Helderziendheid", den Haag, 1936.)

4) J. B. Rhine: „Extra-Sensory Perception", Boston, 1934; „New Frontiers of the Mind", Londen, 1938.

danige wijze hebben weten in te richten, dat zij op exacte wijze kunnen hebben aantoonen, dat het geheel van de door hen verkregen treffers niet op rekening van het toeval mag worden gesteld. Wij zeggen dat zij de z.g. *quantitatieve methode* hebben toegepast, terwijl ik de *qualitatieve* methode toepas.

Mijn vrienden en ik zijn uitgegaan van het denkbeeld, dat telepathie een feit is, en dat onze taak nu bestaat in het leveren van overtuigende bewijzen. Voorts wenschen wij het waarom en het hoe na te gaan. Maar al zoeken wij het in de eerste plaats in de qualiteit, zoo wil dit nog niet zeggen dat wij de wiskundige zijde van het vraagstuk verwaarloozen. De laatste jaren hebben wij statistieken gemaakt. Deze statistieken hebben ons geleerd hetgeen wij en andere onderzoekers reeds wisten, n.l. dat het telepathisch vermogen aan een onberekenbare eb en vloed is onderworpen. Wij hebben hier niet te doen met een normaal menschelijk vermogen. Dit vermogen is van een aantal, in hoofdzaak psychologische, factoren afhankelijk. Een van deze factoren is het geloof dat afzender en ontvanger in hun vermogen hebben (zelfvertrouwen als afzender en ontvanger). Het is niet voldoende dat men rustig is en ontheven van zorgen ; het is niet voldoende de oogen te sluiten en zich de ooren dicht te stoppen (ofschoon dit zekerlijk zijn nut heeft) om in een toestand van telepathische ontvankelijkheid te geraken. Het vermogen is den eenen dag „sterker" dan den anderen. Wij zien hoe een sujet eenigen tijd lang een belangrijk aantal treffers levert, maar daarna niet meer in staat is zich op deze hoogte te handhaven. Storingen in het gevoelsleven spelen hier een rol. Maar zeer zeker ook storingen in de werking der klieren met interne secretie.

Het schijnt mij toe, dat de overdracht niet plaats vindt tusschen een afzender en een ontvanger, maar tusschen een afzender en verschillende ontvangers, waaronder zich dan personen bevinden, die de afzender in het geheel niet poogt te beïnvloeden. Het is alsof wij hier met een golf-verschijnsel te doen hebben, en niet met een verschijnsel waarbij het eene individu het andere iets doet toekomen. Wij hebben dit kunnen constateeren, omdat wij met een groep gewerkt hebben, in tegenstelling tot de meeste andere onderzoekers, die zich slechts van één afzender en één ontvanger bedienden. Maar ik zeg met nadruk dat het is *alsof*, dat het *schijnt*. En de schijn bedriegt ons weleens. Niets, maar dan ook niets, geeft ons recht te besluiten, dat wij hier met een verschijnsel te doen hebben dat een zekere verwantschap vertoont met hetgeen de radio ons te zien geeft.

Wij merkten voorts op, dat het aantal afzenders niet van invloed is ontvangers op de ontvangst (evenmin als de afstand).

Naar onze meening is de ontvanger van veel grooter beteekenis dan de afzender. De beste ontvangers zijn soms in staat een teekening te reproduceeren welke zich in een gesloten, ondoorzichtige envelop bevindt en welke den afzender onbekend is. Wij spreken in dergelijke gevallen echter niet meer van telepathie, maar wel van helderziendheid. In vele gevallen is het zeer moeilijk uit te maken, of hier nu telepathie dan wel helderziendheid in het spel is. Daarom spreken de Amerikaansche onderzoekers hier in den regel slechts van „Extra-Sensory-Perception."

Bij de gevallen van z.g. spontane telepathie vragen wij ons thans af, of deze wel alle als gevallen ven telepathie zijn aan te merken [5]).

In tegenstelling met hetgeen men zou verwachten, hebben onze proeven ons doen inzien, dat het verlangen (het willen) van den afzender om de proeven te doen slagen (zijn concentratie op de teekening) tot niets leidt. Men moet hier eerder erkennen, dat het willen de resultaten negatief beïnvloedt in plaats van positief [6]). Wat hier echter wel van invloed is, dat zijn de gevoelens welke den afzender bezielen alsmede de omtrekken van de teekening welke de afzender beziet. Een teekening welke de suggestie van beweging geeft is naar mijn meening ook zeer geschikt om afgezonden te worden.

Bij het afzenden van abstracte begrippen heeft men in den regel geen succes.

Soms gebeurt het dat de ontvanger, in plaats van de teekening, welke de afzender voor zich heeft, diens verdrongen wenschen, angsten e.d. opvangt.

Wij hebben kunnen constateeren dat het gewenscht is dat de afzender een plaatje voor zich krijgt, dat hem een emotie geeft. Verder moet hij zich daar niet te veel op concentreeren. Een zekere mate van passiviteit is hier eerder gewenscht dan activiteit (bewust willen). Dit volgt wel alreeds uit het feit dat meer dan eens blijkt dat personen met verdrongen wenschen en strevingen vaak — zonder dat zij dit willen — goede afzenders blijken te zijn.

Een zeer opmerkelijk verschijnsel dat ons bij de bestudeering van de

5) H. Driesch („Parapsychologie", München, 1932, 85 en 90) spreekt hier van een „Hellsehen auf Ruf". Van passieve ontvanger wordt de beïnvloede mensch actieve waarnemer. T.

6) Zie F. v. Neureiter: „Wissen um fremdes Wissen", Gotha, 1935, 35 (Tijdschr. v. Parapsychologie", VIII, 86).

resultaten met telepathen verkregen opvalt is, dat de ontvangers zoo vaak slechts deelen (fragmenten) ontvangen van het geheel dat de afzender voor zich heeft. Ik beschouw deze vervorming (misvorming) als een verschijnsel dat nu eenmaal bij de telepathische overdracht behoort (bewijst dat er telepathie in het spel is). Ik heb dan ook bijzonder veel aandacht aan dit verschijnsel geschonken.

De (visueele) ontvanger „ziet" beelden voor zich. Hij beschrijft deze en hij kan deze ook teekenen.

De teekeningen der telepathen zijn m.i. van groote beteekenis voor psychologen, omdat deze teekeningen een groote overeenstemming vertoonen met de teekeningen van kinderen en natuurvolkeren.

De voornaamste kenmerken van deze teekeningen, welke dus de ontvangers naar aanleiding van hun pseudo-hallucinaties gemaakt hebben, zijn, dat zij vaak slechts fragmenten van de oorspronkelijke teekening weergeven (al komt het dan ook weleens een enkele maal voor dat de oorspronkelijke teekening juist of nagenoeg juist wordt weergegeven). Ook doet zich het verschijnsel der ruimtelijke omkeering der elementen voor, of dat van de vermenigvuldiging van enkele onderdeelen.

Tot zoover het uittreksel uit de rede van Ir. Warcollier.

De spreker schonk ook aandacht aan de verklaring der telepathie. Het verschijnsel berust, volgens hem, eensdeels op waarschijnlijk onbekende ethertrillingen en anderdeels op een principe van psychischen aard dat deze trillingen organiseert.

Het komt mij voor dat Warcollier hier niet op den juisten weg is, hetgeen zeer zeker voor een belangrijk deel samenhangt met het feit dat hij geen psycholoog is.

Indien Warcollier psycholoog ware [7]), in plaats van, hetgeen hij thans is, scheikundig ingenieur, zoo zou hem zekerlijk, gelijk ten onzent Prof. Heymans [8]), zijn opgevallen, dat wij bij de telepathie wel met een zelfde wetmatigheid te doen hebben als bij het zich herinneren, dat de

7) Zich althans een psychologische vorming had eigen gemaakt.
Reeds F. W. H. Myers, een der grondleggers van het parapsychologisch onderzoek in Engeland, zag de noodzaak dezer vorming in. Zie O. Lodge: „Ter gedachtenis aan Myers" („Het voortbestaan van den mensch", Ned. vert., Amsterdam, 1913, 309).

8) G. Heymans: „Over de verklaring der telepathische verschijnselen", „Med. der S.P.R.", No. 10.
Zie ook P. A. Dietz en W. H. C. Tenhaeff: „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, 1936, 193.

telepathie berust op het invallen van gedachten enz. uit een vreemd bewustzijn in dat van den ontvanger. M.a.w. dat de telepathische verschijnselen zich onder bekende psychologische wetten laten rangschikken en dat wij derhalve tegen het eenvoudigheidsbeginsel zondigen, indien wij ons hier beroepen op „vibrations de l'éther probablement inconnues" en een „cause organisatrice de ces vibrations."

TENHAEFF.

PROF. DR. A. H. DE HARTOG †

Dezer dagen is onze medewerker Prof. De Hartog, de bekende theoloog, overleden. Hij heeft zich in wijden kring verdienste verworven door de stichting van de vereeniging „De Middaghoogte", terwijl hij tevens een der grondleggers was van de Amersfoortsche school voor wijsbegeerte, alwaar hij vele malen als cursusleider is opgetreden. Een der grondstellingen zijner wereldbeschouwing was, dat godsdienst eener-, wetenschap en wijsbegeerte anderzijds elkaar niet uitsluiten, maar onderstellen en aanvullen. In vele uitstekend geschreven werken heeft hij zijn denkbeelden uiteengezet. De Hartog had belangstelling voor de parapsychologische verschijnselen en heeft daarvan blijk gegeven door een artikel „Von Hartmann's Anschluss an das Absolute" in den tweeden jaargang van ons tijdschrift.

Gaarne brengen wij te dezer plaatse aan den onvermoeiden en enthousiasten strijder voor een meer vergeestelijkte levens- en wereldopvatting onzen eerbiedigen groet!

Dr. P. A. DIETZ.

BOEKBESPREKING

Dr. ALFRED FRHR. v. WINTERSTEIN. *Telepathie und Hellsehen im Lichte der modernen Forschung und wissenschaftlichen Kritik.* Bücher der Seelenforschung, Band II. Verlag Franz Leo und Comp., Amsterdam — Leipzig — Weenen 1937.

De schrijver heeft zijn onderwerp in uitgebreiden zin opgevat. Niet alleen experimenteele en spontane telepathie, kryptoskopie worden behandeld, maar ook retrograde psychoskopie en prognosie, de dusgenaamde boek-tests, de kruiscorrespondentie, het automatisch schrijven en spreken, de diverse automatismen, o.a. zeer uitvoerig de gevallen Staudenmaier en Hélène Smith. M.a.w. het werk geeft een zoo goed als volledige samenvatting van het geheel

der mentale (paragnostische) verschijnselen. In de latere theoretische hoofdstukken wordt de geestenhypothese besproken en ook de aandacht gewijd aan de betrekkingen tusschen de parapsychologie en de psychoanalyse. Bij de behandeling van dit laatste onderwerp wil het mij voorkomen, dat de schrijver wel wat al te toegeefelijk is geweest ten opzichte der psychoanalytische theoriën, ten nadeele van de realiteitswaarde der paragnostische waarneming; toch weet hij ook hierin zeer goed waar de grenzen zijn en hij wijst een opgaan van het telepathisch materiaal in het psychoanalytisch uitdrukkelijk af.

De eigenlijke experimenten had ik graag wat meer systematisch zien behandeld. Als gewoonlijk is aan het werk der Hollanders maar weinig aandacht geschonken. De proeven van Heymans worden maar zeer terloops vermeld; min of meer tot mijn verbazing is Winterstein op de hoogte van de instelling van het privaat-docentschap parapsychologie aan twee Nederlandsche universiteiten. Het werk is vlot, zelfs boeiend geschreven, de behandeling van het onderwerp zeer veelzijdig — op breeden basis. In alle opzichten een aanwinst voor de parapsychologie.

Dr. P. A. DIETZ.

BOEKAANKONDIGING

Ter recensie ontvangen boeken:

Dr. G. S. Arundale: *Kundalini.*
Dr. Frans Völgyesi: *Menschen und Tierhypnose.*
Dr. K. H. E. de Jong: *De Zwarte Magie.*
Prof. Dr. M. C. van Mourik Broekman: *Parapsychologie en godsdienstig leven.*
Prof. Dr. J. Feldmann: *Occulte verschijnselen.*

BERICHTEN EN VEREENIGINGSNIEUWS

De *Studievereeniging voor Psychical Research,* opgericht door Prof. Dr. G. Heymans op 1 April 1920, stelt zich ten doel de bevordering van het wetenschappelijk onderzoek der dus geheeten occulte verschijnselen, anders gezegd: van de Parapsychologie.

De vereeniging heeft een *Parapsychologisch Laboratorium* te Amsterdam.

De contributie bedraagt f 7,50 per jaar, waarvoor de leden het *Tijdschrift voor Parapsychologie,* tevens orgaan der vereeniging, gratis ontvangen.

Voor mededeelingen van allerlei aard, verband houdende met het doel

der vereeniging, wende men zich tot den eersten secretaris Dr. J. W. van der Spek, Vliegenvangerlaan 13, Den Haag; voor berichten van administratieven aard tot den tweeden secretaris-penningmeester F. W. B. de Haas, Nieuwe Gracht 5a, Haarlem. Postgirorekening ten name van den penningmeester der S. P. R. no. 258900.

Voor de Afdeelingen der S. P. R. zullen de volgende *voordrachten* worden gehouden:

Amsterdam (American-Hotel, Marnixstraat; 20.15): 6 Jan.: Dr. C. H. Ketner: Hélène Smith (met lichtb.); 27 Jan.: Dr. Thérèse Brosse (Parijs): Recherches expérimentales concernant la psycho-physiologie de yoga (met lichtb.); 10 Febr.: Dr. Hans Bender (Bonn a/Rh.): Experimentelle visionen (met lichtb. en geluidsfilm); 24 Febr.: Dr. H. Groot: Psychische vermogens en geestelijke vermogens; 10 Maart: Dr. E. v. d. Hoop: Parapsychologie en de Arts.

Den Haag (Soefi-zaal, Bazarstraat 20; 20.00): 27 Jan.: Dr. P. A. Dietz: Fakirisme; 24 Febr.: Prof. Dr. M. C. van Mourik Broekman: Waarheid en waarde van het onsterfelijkheidsgeloof.

Rotterdam (Hotel Central, Kruiskade; 20.00): 13 Jan.: Dr. P. A. Dietz: Fakirisme; 28 Jan.: Dr. Thérèse Brosse (Parijs): als boven; 27 Febr.: Dr. A. Rutgers: Mediums en universum in de oudheid.

Kort verslag van de buitengewone algemeene vergadering van de S.P.R. in Krasnapolsky, Amsterdam, op Zaterdag 5 Nov. 1938 te 14 h.

Aanwezig zijn het volledige Bestuur en 41 leden.

De voorzitter opent om 2.15 en brengt verslag uit van hetgeen door het Bestuur-ad-interim is verricht ingevolge de opdracht, aan dit college verstrekt door de Algemeene Vergadering van 8 Mei j.l.

Het verheugt hem te kunnen mededeelen dat een regeling tot stand is gekomen, waarmede alle betrokkenen zich vereenigen, zoodat het voortbestaan van de Nederlandsche S. P. R. is verzekerd.

Een en ander is neergelegd in twee contracten:

A. Een overeenkomst tusschen de (nieuwe) Redactie van het Tijdschrift voor Parapsychologie — thans bestaande uit de heeren Dr. H. A. C. Denier van der Gon, Prof. Dr. Ch. H. van Os en Dr. D. H. Prins, met de heeren Dr. P. A. Dietz en Dr. W. H. C. Tenhaeff als wetenschappelijke adviseurs — en den Uitgever, den Heer Wegelin (met welk

contract de Studievereeniging geen bemoeienis heeft), regelende het redactioneele gedeelte en

B. Een overeenkomst tusschen het Bestuur der vereeniging en den Uitgever, regelende het gebruik van het Tijdschrift als orgaan van de Vereeniging. In deze laatste verhouding is geen zakelijke verandering gekomen; ze moet thans aan de goedkeuring der vergadering worden onderworpen en uitgevoerd.

Wijzigingen kunnen worden aangebracht na goedkeuring van alle partijen.

Aan beide contracten is verbonden de voorwaarde, door de betrokkenen gesteld, dat het bestuur-ad-interim zal aanblijven zoolang de contracten loopen, d.i. voor een periode van drie jaren. Deze eisch is voornamelijk gesteld om zekerheid te verkrijgen, dat de regeling strikt zal worden nagekomen en uitgevoerd. Het complex van regelingen moet in zijn geheel worden aangenomen of verworpen. Bij verwerping kunnen van dit Bestuur geen nieuwe plannen verwacht worden, en zal het aftreden.

Verder deelt de voorzitter mede, dat de bezwaren tegen den Heer Wegelin als uitgever ingebracht, voor zoover deze steekhoudend zijn bevonden, zijn ondervangen.

Na een kort debat wordt uit de vergadering voorgesteld om de regeling in haar geheel bij acclamatie aan te nemen. Aldus geschiedt. Een verslag der vergadering zal aan de leden worden toegezonden.

De voorzitter dankt allen die tot het slagen hebben meegewerkt, en in het bijzonder de Heeren Dietz, Koopman, Poortman, Tenhaeff en Wolf voor de vruchtbare samenwerking, waarna hij de vergadering sluit.

De Secretaris,
Dr. J. W. v. d. SPEK.

INHOUD

SPIRITISTISCH VERSCHIJNSEL OF GEDRAMATISEERDE HELDERZIENDHEID?

door Dr. HTTE. E. HEIMANS

„Er is", aldus Dr. K. H. E. de Jong, „veel moeite en overleg toe noodig, om ook maar de feiten der divinatie wetenschappelijk vast te stellen; de verklaring levert nieuwe en wellicht onoverkoombare moeilijkheden op."

Met deze conclusie besluit de schrijver een samenvatting der mogelijkheden, waaronder ook die van bewust en onbewust bedrog der proefpersonen.

Tot die moeilijkheden, ontmoet bij het onderzoek naar gevallen van paragnosie, behoort zeker niet in de laatste plaats het feit, dat het ook den bonafide proefpersonen, die ons hun paranormale waarnemingen mededeelen, maar al te dikwijls ontbreekt aan zelfcritiek en introspectie.

Ook daar, waar wij geheel kunnen afzien, zoowel van opzettelijk bebedrog ter wille van geldelijk of ander succes, als van meer of minder bewust combineeren of concludeeren uit reeds achterhaalde gegevens, blijft, bij het beoordeelen en aanvaarden der uitspraken, nog de grootste reserve geboden.

Dit geldt vooral bij die proefpersonen die, tengevolge van bovengemeld gebrek, licht geneigd zijn, bij hun beelden en invallen een interpretatie of verklaring van de herkomst te geven; een herkomst door spiritisch overtuigde media dan al gauw aan „gene zijde" toegeschreven.

Ongetwijfeld wat willekeurig en voor uitbreiding vatbaar, op grond echter van een zekere ervaring „uit de praktijk" (i. c. zittingen met verschillende proefpersonen), zou ik vier richtingen willen onderscheiden, waarin de dubieuze verklaringen van eerlijke en zelfs overtuigend begaafde helderzienden zich o.m. kunnen bewegen.

1. Subjectieve en daardoor mogelijk onjuiste interpretatie door de pp. van een objectief juist „waargenomen" beeld of symbool.

2. De neiging om voorspellingen te abstraheeren uit indrukken, veelal telepathisch ontvangen onder invloed van al of niet bewuste, wellicht ook verdrongen, voorstellingscomplexen van proefleider of klant. Te vergelijken dus met de psychoanalytisch verklaarde angst- of wenschdroomen, nu echter niet opgestegen in het eigen, maar in een ander bewustzijn, en wel in dat van een paranormaal begaafde, die ten onrechte meent een „blik" in de toekomst te slaan.

1) K. H. E. de Jong: „De Parapsychologie", Haarlem, 1936, 95.

3. Eigen gedachten van het medium, welke zich tijdens de proefneming aan hem opdringen en welke haar ontstaan danken aan normale oorzaken (b.v. aan een inductor welke indices geeft of aan orgaangewaarwordingen van het medium) worden door hem niet phenomenologisch onderscheiden en daardoor rustig door die gedachten heen gevlochten, welke op paranormale wijze tot hem komen.

4. De neiging, welke vooral de spiritisten onder de paragnosten zullen vertoonen, om hetgeen zij „zien" of „hooren" als van geesten afkomstig te beschouwen. Bij dergelijke proefpersonen vernemen wij: „De intelligentie van die of die laat mij dit of dat zien, zegt mij het navolgende enz."

Van elk dezer punten een enkel voorbeeld.

Van punt 1. (onjuiste interpretatie van oorspronkelijke juiste „waarneming") zijn in een vorig artikel [2]) eenige voorbeelden gegeven.

Ad 2. Hieronder vallen, voor zoover ze niet op bedrog berusten, natuurlijk vele waarzegstersbeloften omtrent geldaanwinsten, liefdesbetrekkingen, dood van (onbewust) gehate verwanten, enz.

Dat het echter ook bij psychoskopisten van erkend goeden naam kan voorkomen, leerde mij een persoonlijke ervaring.

Een periode n.l. waarin ik veel met paragnosten experimenteerde, viel samen met een tijdperk waarin ik mij ernstig bezorgd maakte over den gezondheidstoestand van een zeer dierbare verwant. Dat ik zelfs een mogelijk sterven overwoog en vreesde, was mij niet bewust, mogelijk verdrongen. Geheel spontaan, zonder dat mijnerzijds een inductor of eenige aanleiding in dit opzicht was gegeven, richtten in die dagen de proefpersonen zich herhaaldelijk onverwachts tot mij, òf met de vraag of het betrokken familielid overleden was, òf met de rechtstreeksche voorspelling van dat feit.

Toen echter, door een gunstige wending in den gezondheidstoestand, de grond voor mijn vrees was verdwenen, bleven ook de voorspellingen uit.

Ad 3. Bij een psychoskopisch experiment in kleinen, particulieren kring waren eenige voorwerpen op tafel neergelegd. Nadat pp., bezig met een inductor, reeds eenige juiste mededeelingen gedaan heeft, volgt een geheel onverklaarbare uitspraak: „Hij moet iets van het houden van kippen te maken hebben. Ik zie n.l. kippen rondloopen, een groot aantal kippen zijn om hem heen."

Na eenig nasporen werd de verwekker van deze gedachte aan kippen gevonden. Wat bleek? Voor het oog van de pp. lag een katoenen zakje,

2) H. E. Heimans: „Een psychoskopisch experiment in dialoogvorm", T. v. P., X, 61.

waarin een der „voorwerpen" gewikkeld was. Hoewel van anderen oorsprong, leek dit omhulsel bedriegelijk veel op de zakjes, waarin een bekende zaadfirma haar kippenvoer in den handel brengt.

Gevallen in de tot dusverre genoemde rubrieken ondergebracht, kunnen veelal op hun juistheid getoetst worden.

Ad 4. Moeilijker wordt dit met het laatste punt. Het bewijs van het tegenovergestelde (in dit geval: het *niet*-aanwezig zijn der geesten) is ook bezwaarlijk te leveren.

Dat helderzienden, die zeggen geesten te zien, zich, geheel te goeder trouw, ook hierin kunnen vergissen, blijkt uit hetgeen zich op openbare psychoskopische séances wel voordoet. De pp. signaleert daarbij dikwijls de aanwezigheid van overledenen, die zich tusschen het publiek manifesteeren in gedaanten, welke door een of meer der aanwezigen herkend worden. Nu komt het wel voor dat de pp. een beschrijving geeft van een „intelligentie" welke zij ziet; achteraf blijkt echter dat het „beeld", dat voor pp. opdoemde, geen betrekking heeft op een overledene maar op een nog levende [3]). Pp. kon dus blijkbaar het „beeld" van een overledene niet onderscheiden van het „beeld" van een nog in leven zijnde.

Dergelijke gevallen manen ons tot voorzichtigheid wanneer een medium, dat een beschrijving van een overledene heeft gegeven, welke juist blijkt te zijn, ons zegt: „De intelligentie van Uw vader, moeder (o.i.d.) zegt mij dit, of: laat mij deze dingen zien, dit of dat hooren". Of: „Gij hebt den geest van die en die meegebracht".

Voorzichtig moeten wij zijn met het *aanvaarden* van de geestenhypothese — voorzichtig echter ook met het *verwerpen* daarvan. Want zoo ergens, dan eischt zeker op dit terrein het critische en objectieve onderzoek, dat wij rekening houden met een groot aantal verklaringsmogelijkheden en .... elk vooroordeel pro of contra weren.

Hoe moeilijk de keus uit de diverse mogelijkheden is, kan het volgende geval leeren. Het betreft een ervaring van geheel persoonlijken aard, welke, in extenso medegedeeld, voor zichzelf spreekt.

In Januari 1937 verzocht ik om een onderhoud ten huize van mevr. A. D. te Amsterdam, een psychoskopiste, mij aanbevolen als betrouwbaar en begaafd.

Met een inductor, mij door een vreemde ter hand gesteld, en niet van plan iets van persoonlijken aard te laten „behandelen", ging ik ditmaal niet incognito. Toen men mij dit vroeg, gaf ik mijn naam op, die trouwens vrij algemeen luidt.

3) Zie W. H. C. Tenhaeff: „Het Spiritisme", den Haag, 1936, 99.

Ontwikkelingspeil, milieu en belangstellingsfeer van deze eenvoudige pp. maken het niet waarschijnlijk of ook maar aannemelijk, dat het hooren van den naam Heimans bij haar terstond de gedachte zou wekken aan den persoon en het levenswerk van mijn vader, den reeds ongeveer 25 jaar geleden overleden bioloog en natuurvriend.

Bekendheid van pp. met dit levenswerk: het populariseeren van de natuurstudie, laatstelijk in het bijzonder van de geologie, bleek verder niet aanwezig, en werd ook bij mijn navraag aan het einde, op eerewoord door haar ontkend.

Het aldus onverwacht aangevraagde onderhoud werd mij, na nauwlijks enkele oogenblikken gewacht te hebben, toegestaan.

Pp. begon terstond zich met den inductor en diens eigenaar bezig te houden en gaf mij spoedig, door eenige zeer bevredigende uitspraken, blijk van het bezit van paragnostische vermogens. Vrij plotseling echter legde zij het voorwerp uit de hand en richtte zich geheel onverwachts rechtstreeks tot mij persoonlijk met de zonderling aandoende vraag:

„Houdt U zooveel van bloemen?"
H.: „Waarom vraagt U mij dat opeens?"
Pp.: „Ik zie al maar planten en bloemen om U heen en achter U. Geen losse of afgesneden bloemen, maar de heele plant, met takken, bladeren, alles. O, wat is dat mooi. Altijd maar meer en mooier planten worden mij getoond door iemand die achter U staat. Dat is een stralende, lichtende intelligentie, die mij dit alles laat zien in heerlijke kleuren en prachtig licht. Nu toont hij mij tulpachtige bloemen, maar forscher dan tulpen, in kleuren die men hier niet ziet; hij richt ze met de kelken naar beneden en de steel naar boven, alsof een bloemenstroom van boven af over Uw hoofd wordt uitgestort."

Pp. houdt op met spreken; zij schijnt mij niet meer te zien, reageert niet meer op vragen of opmerkingen mijnerzijds, staart langs mij heen, verheerlijkt als naar een mooi visioen achter mij. Ze ademt geëmotioneerd en schijnt dan met iets als een snik weer tot zichzelf te komen.

Geheel langs mij heen gericht, en als in dialoog met een (voor mij onzichtbaren) derden, klinken haar woorden:

„O, wat mooi, wat heerlijk is dat. Zoo'n prachtige uitstraling heb ik haast nog nooit gezien. O, nu hoor ik iets. Ja? Wat zegt U? Een beeld en een groet voor mijn dochter? Moet ik dat overbrengen? Versta ik dat goed?"

Haar stem wordt fluisterend, zwijgt dan.

Na een oogenblik richt ze zich weer tot mij, en antwoordt op mijn vraag: „Zag U een gestalte?" op gewonen, zakelijken toon:

„Een heele gestalte zag ik eigenlijk niet. Alleen een gezicht, en dat was niet eens erg duidelijk, door een geweldige, prachtige uitstraling van licht er om heen."

Na een gelaatsbeschrijving, niet onjuist, maar vaag en te weinig typeerend, wendt zij, met de opmerking: „Ik hoor weer iets", den blik weer van mij af. Zij richt ook het woord niet langer tot mij, en begint wederom in een soort van extatischen toestand te spreken:

„Nog altijd ben ik hiermee bezig", wordt mij nu door hem gezegd. O, nu toont hij mij weer iets anders in dat stralende licht. Het is zand wat ik zie, en toch geen gewoon zand. Prachtige kleuren. Een heerlijk mooi licht schijnt er over, een stralende zon is er boven. Nu zie ik de intelligentie verder en beter, als een gestalte die zich over dat mooie heenbuigt naar den grond. Een soort kiezelsteenen lijken het mij, ook grootere steenen; hij haalt ze uit den grond. Het moet een soort onderzoeker geweest zijn. Hij sorteert alles en legt het in vakjes of kastjes. Ik begrijp eigenlijk niet wat hij zoekt. Geen voorwerpen van steen zijn het, maar brokstukken; groote en kleine stukken haalt hij uit den bodem. Nu richt hij zich weer op en houdt iets in de hand om mij te laten zien. Dat is een groote steen. Wat is die mooi. Wit gemarmerd met roze en nog meer kleuren. „Bij mijn collectie" hoor ik nu zeggen. Versta ik dat goed?"

De beelden schijnen weer voor haar te vervagen, de toon wordt weer gewoner en zij richt zich wederom rechtstreeks tot mij:

„Het moet Uw vader geweest zijn hier, die mij dit alles liet zien. Ik moest U nog voor hem zeggen, dat hij nog altijd met werk als dit bezig is; ook wel door anderen met inspiratie bij zulk werk te helpen. Nu zie ik geen gestalte meer, maar alleen nog achter U, op de plaats waar hij gestaan heeft, dat heerlijke licht. U zelf, al weet ik dat U vlak tegenover mij zit, zie ik heelemaal niet meer. Uw plaats wordt er heelemaal door overstraald. Ik vind het voor mij zelf ook heerlijk; ik heb nog niet vaak zoo iets moois gezien. Maar ik begrijp toch niet geheel wat het beteekent."

Aanvankelijk niet van plan dit experiment door meerdere met dezelfde pp. te laten volgen, deelde ik haar, ter verklaring van de waargenomen symbolen, het een en ander omtrent het levenswerk van mijn vader mee. Op mijn vraag: „Probeert U zich nu eens te herinneren en zeg het mij dan eerlijk, of U nooit eerder van mijn vader gehoord of iets over zijn werk gelezen heeft; dat zou heel goed kunnen, want hij was een zeer bekend man", werd eenvoudig geantwoord: „Ja, het ligt aan U mij te gelooven of niet. Ik kan U niets anders zeggen dan: ik wist eerlijk niet wie U of Uw vader was, ik had nog nooit van hem en deze dingen gehoord."

Toen na eenig tijdsverloop toch enkele, oorspronkelijk niet voorgenomen herhalingen met dezelfde pp. volgden, kon zij weliswaar meer begrip

voor de opnieuw waar te nemen situaties toonen, doch uitspraken van ongeveer gelijken aard als die eener eerste proefneming, moeten bij vervolgzittingen natuurlijk gedesavoueerd worden. Zij kunnen immers thans de vruchten zijn van herinnering of van later vernomen feiten.

Na de boven beschreven zitting van Januari 1937 werd een van December d.a.v. in dit verband pas weer belangwekkend door eenige nieuwe gegevens.

Ook deze laatste zitting, die eveneens een geheel onverwachte wending nam, had aanvankelijk weer een geheel onpersoonlijk en, wat mij betreft, slechts bemiddelend karakter, n.l. een psychoskopische proefneming op verzoek van een niet aanwezige, die ook den inductor had verschaft.

De „behandeling" van het voorwerp verliep kort en zakelijk en het resultaat was slechts matig bevredigend, daar pp. ietwat vaag was in haar beschrijvingen. Na afloop had ik pp. de gebruikelijke vergoeding voor tijd en moeite ter hand gesteld en wilde vertrekken, toen zij mij bij de deur terughield met het verzoek: „Als U nog tijd heeft, blijft U dan nog even. Ik zie ineens zooveel bij U. U hebt zooveel meegebracht, beelden en intelligenties, dat ik voor mijzelf verlang eens rustig met U te gaan zitten, om te zien wat er komt en of het misschien duidelijker wordt."

Zij verzocht mij nu vlak tegenover haar plaats te nemen en haar een oogenblik de hand te reiken.

Zelf bepaalde ik mij tot de bij deze experimenten gebruikelijke houding: passief afwachten wat er komt, gedachten bij het begin zoo min mogelijk op bepaalde voorstellingen richten of concentreeren, eventueele antwoorden of bedenkingen in stilte formuleeren, doch niet (terstond) uitspreken.

Na eenige minuten zwijgen begint pp. met een beschrijving van mijn woning: het inwendige, mijn studeerkamer, waarin tafel, divan en boekenkast met glazen deur goed gezien en geplaatst worden.

Pp.: „Nu zie ik ineens niet meer Uzelf in die kamer bezig, maar Uw vader, dien ik als intelligentie ook al hier bij mij heb gezien. De kamer zag er toen echter anders uit."

Terwijl dit waarnemen van mijn vader in het studeervertrek een verrassing voor mij was, reageerde ik er echter in den geest onmiddellijk op met de onuitgesproken repliek: Die kamer zag er, toen vader er werkte, toch heel anders uit dan nu.

Het terstond en bijna gelijkluidend uitspreken van deze gedachte door het medium kan dus evenzeer op rechtstreeksche gedachtenoverdracht berusten als op helderziendheid in een 25-jarig verleden. Wellicht is het eerste

meer waarschijnlijk. Want deze overdracht betrof hier mogelijk slechts den zinsinhoud als geheel of het abstracte begrip daarvan, zonder verdere concrete voorstelling omtrent dien zinsinhoud. Dit is daarom het meest waarschijnlijk, omdat pp. niet in staat bleek het verschil in meubileering tusschen vroeger en nu aan te geven.

Pp.: „Nu zie ik hem heel duidelijk aan tafel zitten werken. Hij zit met den rug naar de boekenkast, aan dezen kant van de tafel (het wordt met de hand aangewezen), rechts van hem zijn de ramen. Het is geen vierkante tafel, zij heeft ronde hoeken en ligt geheel vol met allerlei boeken en papieren. Uw vader schrijft en studeert; ik zie hem er ook een loupe bij gebruiken. Hij heeft gedroogde planten tusschen bladen papier en ook weer zulke mooie geaderde steenen, als zijn intelligentie mij hier eens heeft laten zien."

Het medium, sedert vorige zittingen nu iets meer met mijn omstandigheden bekend, kan geweten hebben, dat ik sedert jaren hetzelfde (vroeger ouderlijk) huis bewoon, waar ook mijn vader werkte. Daarom hebben de laatste mededeelingen weinig overtuigende waarde. Nieuwe, doch weinig markante gegevens zijn de (op een studeerkamer licht te raden) boekenkast en divan. Meer treffend is de vrij juiste aanwijzing van een niet vierkante tafel met ronde hoeken (feitelijk is het een ovaal tafelblad met uitgeschulpten rand), en de vaste plaats daaraan, in vroeger jaren door mijn vader ingenomen.

Pp.: „Ik geloof zeker dat de intelligentie van Uw vader weer hier bij mij is gekomen. Ik voel nl. zooiets warms, uitstralende aan dezen kant van mijn gezicht, alsof hij links van mij staat."

In stilte formuleerde ik nu deze bedenking:

„De omstandigheden zijn aan het medium reeds te bekend en de laatste mededeelingen alsnog te weinig nieuw en markant om te kunnen overtuigen. Indien deze echter werkelijk berusten op paranormale verschijnselen, eventueel, zooals beweerd, in verband met de aanwezige intelligentie, dan zou ik dat graag meer aannemelijk gemaakt zien door aanduiding van iets, dat het medium niet weten, niet raden of combineeren kan, en dat ook totaal niet in mijn bewustzijn (ook niet in het periphere) aanwezig is, m.a.w. iets waar „geen haar op mijn hoofd" aan denkt."

Op deze onuitgesproken repliek leken de woorden van het medium wel een onmiddellijke reactie:

Pp.: „De intelligentie wil mij nu in eens weer van alles laten zien; zooveel tegelijk, dat het wel lijkt of hij in lang geen gelegenheid had, zich bij U te manifesteeren of contact met U te hebben."

Daar dit snelle reageeren iets overtuigends had, herhaalde ik het

bovengenoemde verzoek om duidelijker en sterker bewijsmateriaal, weer *mentaal* tot de hypothetische intelligentie. Ook hierop volgt terstond een mededeeling van het medium:

Pp.: „Nu krijg ik een heel duidelijk beeld. Had Uw vader een leerling? Een donkerblonde jonge man, die veel bij hem kwam?"

H. (tot het medium): „Dit is voor mij niet duidelijk. Leerlingen had mijn vader natuurlijk zeer veel, en allerlei menschen kwamen bij hem in dit verband."

Pp.: „Ja, maar deze staat toch in een bijzondere betrekking tot hem. Ik zie ze nu ineens samen bij een aquarium of zoo iets staan."

H.: „Dat zegt mij weinig."

Pp.: „Deze jonge man voelt zich thuis daarboven in die studeerkamer bij Uw vader. Hij ziet geweldig tegen Uw vader op, en die mag hem ook graag om zijn leergierigheid. De jongen wil dolgraag van alles van hem leeren, maar hem ook in het werk wel weer helpen."

H.: „Bedoelt U dat de jongeman mijn vader helpt, of omgekeerd?"

Pp.: „Beide; hij helpt Uw vader graag met regelen, opzoeken of zoo iets, en leert daar meteen van. Ik zie ze nu samen bezig met boeken en schrijfwerk; en dan loopt Uw vader met kleine, vlugge pasjes de kamer door, om een boek of iets dergelijks uit de kasten te zoeken. En de jongeman haast zich om hem te helpen, zijn bedoeling uit te voeren. Hij wil wel „zwei Seelen und ein Gedanke" met Uw vader vormen, zóó bezig is hij en zóó er in. Hij doet zijn jasje er bij uit en loopt zoo in de kamer rond."

H.: „Die kleine, vlugge pasjes zijn wel typeerend voor mijn vader, maar voor de rest begrijp ik er nog niets van, vooral van het laatste niet."

Pp.: „Het is mij nu of Uw vader hier naast mij ongeduldig wordt en een beetje kwaad. Maar ik weet niet of het is, omdat ik zijn bedoeling niet goed doorgeef, of omdat U hem nog maar steeds niet begrijpt."

H.: „Kan er dan geen naam genoemd worden?"

Pp. (wekt nu den indruk er naar te gaan raden, en begint te vragen): „Kan het een C. zijn, of een G.? Het is of Uw vader het mij beter door beelden en door het ingeven van gedachten kan laten zien, dan door woorden of namen te geven. Ook zie ik zijn gestalte nooit scherp geteekend, maar vaag. Wel zie ik dat de jonge man grooter is dan hij; die heeft ook langere beenen, verder donkerblond haar en een forsch geteekenden neus. Wat ziet hij geweldig tegen Uw vader op. Hij voelt steeds dat hij veel aan hem te danken heeft. Wel gaat het hem om het eigen ik. Hij wil zooveel mogelijk van Uw vader ontvangen en door hem verder komen. Ik bedoel dit niet in leelijken zin, maar meer als weetgierigheid van den jongen. En Uw vader vond dat wel goed en hielp hem graag."

H.: „Nog altijd kan ik het niet thuisbrengen. Maar indien, zooals U zegt, alles U van buiten af getoond wordt, kan er misschien nog meer aangegeven worden, om mij de bedoeling duidelijk te maken."

Pp.: „Ja, nu wordt mij ingegeven, dat er nog één ding gezegd kan worden: De jongeman was niet rijk. Hij kwam bij Uw vader als een arme jongen in zware levensomstandigheden."

Dit laatste hief plotseling het scherm voor mij op. Op eenmaal breekt de herinnering door; ik moet meer dan een kwart eeuw terug gaan, ten deele nog naar de kinderjaren. De situatie, door het medium geteekend, is er een van ongeveer 30 jaar geleden. Aan mijn stil verzoek, dat het er een zou zijn, waar „geen haar op mijn hoofd" aan dacht, was wel strikt voldaan.

Ziehier in het kort de feiten. De jongeman, S. L., als scholier reeds vol belangstelling voor natuurstudie, had, door de schoolbibliotheek, de toen zoo populaire werkjes van Heimans en Thijsse leeren kennen. Onbemiddeld, en niet in staat zich boeken e.d. aan te schaffen, had hij een der schrijvers, i.c. mijn vader, persoonlijk weten te bereiken. Onder diens bescherming en steun bleef hij — hoewel in moeilijke economische omstandigheden — zijn doel nastreven en met groote ambitie zich verder ontwikkelen in speciale richting. Inderdaad bracht hij vele uren in het studeervertrek van zijn mentor door. Hij werd door hem weer bij anderen aanbevolen en bereikte ten slotte door zelfstudie, zonder academische opleiding, een aanzienlijke wetenschappelijke positie in Indië.

Na die herkenning ontwikkelde zich het gesprek met het medium aldus:

H.: „Nu krijg ik ineens een idee, wie er bedoeld kan zijn. Weliswaar herinner ik mij alle genoemde bijzonderheden niet, maar die zou ik kunnen navragen. Kan er misschien gezegd worden of degene, dien ik mij nu voor den geest breng, de bedoelde is?"

Pp.: „Ja, het is mij, als wordt er een bevestigende beweging met mijn hoofd gemaakt, alsof ik „ja" knikken moet."

H.: „Misschien hoort U dan nu een naam?"

Pp.: „Ik meen een naam met een a er in te hooren."

H.: „Dat kan wel eenigszins kloppen, maar zegt weinig."

Pp.: „Is het niet Eduard?"

H.: „Neen, hoe komt U daarbij?"

Pp.: „Ik vroeg het zelf aan de intelligentie en toen leek het mij, of mijn hoofd weer op dezelfde wijze bevestigend knikken moest."

H.: „Vraagt U op deze wijze dan maar niet zelf meer, het schijnt verwarrend te werken. Misschien kunt U nog te zien krijgen, wat er met den jongeman verder gebeurd is, wat hij heeft bereikt, welke richting op gegaan."

Hierbij concentreerde ik mijn gedachten op den wetenschappelijken werkkring in Indië, en de entomologie als speciaal-studie.

Pp.: „Ja, er wordt mij iets gezegd. Hij heeft zich geweldig opgewerkt; en hij heeft ook zijn doctorstudie gehaald."

H.: „Hoe ervaart U dat?"

Pp.: „Het eerste wordt mij zoo weer ingegeven als gedachte. Maar het tweede wordt mij getoond door de letters Dr."

Eenige jaren geleden, lang na mijn vaders overlijden, werd aan L. door een van onze Hoogescholen het doctoraat honoris causa verleend.

Na zijn terugkeer uit Indië verwierf hij zich bovendien een plaats als lector bij het universitair onderwijs. De „gehaalde doctorstudie" komt dus weer op rekening van den subjectieven uitleg, door het medium zelf gegeven aan het letterbeeld.

Naar aanleiding van deze merkwaardige zitting wendde ik mij tot Dr. L. om nadere contrôle van eenige, mij niet genoegzaam bekende bijzonderheden. Het antwoord luidde o.m.:

„Nu er zooveel treffende bijzonderheden genoemd zijn, moet ik wel aannemen, dat ik de bedoelde ben. Gestalte en neus zijn als beschreven. Mijn haren waren toenmaals nog donker, hoewel niet zwart. Inderdaad bracht ik vele uren in de studeerkamer bij Uw vader door en was er ook op de door het medium beschreven wijze bezig. Dat ik er ooit mijn jasje bij uitgetrokken zou hebben, kan ik mij echter niet herinneren. Onmogelijk is het daarom echter niet."

Tot zoover Dr. L..

En nu de verklaring.

Deze zal zich hier uiteraard moeten bepalen tot een samenvatting van verschillende verklaringsmogelijkheden.

1. De overtuigde spiritist zal in het totaal der gegevens een steun voor de geestenhypothese vinden.

2. Wie de bedrogshypothese voorop wil stellen kan zijn argumenten voor (al of niet bewuste) fraude putten uit de bekendheid van den naam, welks beteekenis mogelijk toch eens langs normalen weg ter kennis van de pp. is gekomen. Verder uit de kans, die het medium na de eerste zitting zou kunnen benut hebben, om zich te doen inlichten over deze speciale bijzonderheden, met het doel hiervan gebruik te maken ingeval ik mijn bezoek zou herhalen.

Het tegendeel is hier al even bezwaarlijk te bewijzen als bij de geestenhypothese.

Zonder steun echter van eenig verder bewijs of schijn van fraude en bij overigens gebleken begaafdheid, ware een voorkeur om hier bedrog te veronderstellen allerminst wetenschappelijk verantwoord.

Overweging verdient verder ook deze mogelijkheid:

3. Hetgeen de paragnost òf door helderziendheid in tijd en ruimte, òf door telepathie waarneemt of ervaart, verwerkt hij in zijn toestand van verlaagd bewustzijnsniveau op een droomachtige wijze en gedramatiseerd.

Het voor hem opdoemende persoonsbeeld wordt dan aangeduid als een aanwezige geest, de gehoorsindrukken worden verwerkt als dialoog tusschen deze intelligentie en het medium; de gezichts- of andere indrukken worden medeelingen of aanwijzingen van den zich manifesteerenden geest, die het medium voor hem moet doorgeven aan den belanghebbende.

Voorkeur voor een der verschillende mogelijkheden blijft wel een zaak van persoonlijke instelling; het objectieve onderzoek zal zich hier voorals-nog het veiligst uiten met een: „non liquet".

Dit echter niet als laatste woord. Maar in dien zin, dat wij ons in dezen onthouden van dogmatiek, dat wij onze poorten slechts sluiten voor gevoelsargumenten en apriorismen vóór of tegen.

Openen wij ze echter wijd voor alle aannemelijke werkhypothesen en voor een ruime toevoer van feiten-materiaal, dan zal daaruit misschien eenmaal, wellicht door een veelvuldige convergentie, blijken, welke verklaring voor gevallen als het bovenstaande als de meest aannemelijke dient te worden beschouwd.

RAJA YOGA, PARAPSYCHOLOGIE EN PSYCHOANALYSE

door Dr. W. H. C. TENHAEFF

(vervolg van pag. 39)

5. *Psychotherapie.* Onder psychotherapie versta ik de inwerking op het zieleleven van den mensch met psychische middelen en met een therapeutisch doel, dat zoowel op de psyche als op het lichaam van den patient gericht kan zijn. In feite zal het steeds op beide gericht wezen, daar de ervaring ons leert, dat ziel en lichaam elkaar wederkeerig beïnvloeden. Wij zien dat psychische conflicten aanleiding kunnen zijn tot het optreden van o.m. maag- en darmzweren [34]) — omgekeerd blijken aandoeningen van organischen aard psychosen te kunnen veroorzaken.

Het begrip psychotherapie is een verzamelbegrip. Men kent de persuasie-therapie, de suggestie-therapie (welke voor een groot deel hypnose-therapie is) en de z.g. psychoanalyse. Elk dezer begrippen is op zijn beurt verzamelbegrip. Men denke hier slechts aan de psychoanalyse, waarin verschillende richtingen bestaan. Dat de psychoanalyticus op zijn tijd ook wel suggestie-therapeut is, bewijst ons reeds het woord van Freud, door W. Stekel met zooveel instemming geciteerd (l.c., pag. 66), dat wij van tijd tot tijd het goud der analyse met het koper der suggestie moeten legeeren.

34) Zie W. Stekel: „Die Technik der analytischen Psychotherapie", Bern, 1938, pag. 123.

Grondlegger dezer „speciale techniek om door den patient zelf zijn ziektegeschiedenis aan het licht te doen brengen" [35]), welke wij psychoanalytische werkwijze noemen, is Freud. Zijn leerlingen Stekel, Adler, Maeder en Jung betraden nieuwe paden — zij oefenden critiek uit op den meester en gingen elk hun eigen weg, hetgeen tot een verdieping en verbreeding der inzichten voerde. Hun denkbeelden zijn in velerlei opzicht als belangrijke aanvullingen der door Freud naar voren gebrachte hypothesen en theorieën te beschouwen....

Het doel der psychoanalyse is te geraken tot her-opvoeding — zij leidt tot reiniging van het zieleleven (psychische hygiëne) en tot zelfkennis.

Freud heeft ons o.m. gewezen op de groote beteekenis welke het driftleven, met name het sexueele driftleven, voor den mensch heeft. Hij leerde ons een aantal ontwikkelingstrappen van sexualiteit kennen, onze verhouding t.o.v. onze eigen persoonlijkheid (auto-erotiek en narcisme), onze ouders, broeders en zusters (Oedipus-complex, incest, ambivalentie, schuldbewustzijn, verlangen gestraft te worden, enz.) en anderen....

Adler heeft het volle licht laten vallen op de machtsdrift; aan hem danken wij begrippen als minderwaardigheidsbewustzijn en machtsstreven...

Jung's groote verdienste zien velen in hetgeen hij ons over het collectief-onbewuste heeft medegedeeld. Hij heeft ons de oogen weten te openen voor het feit, dat in pathologische toestanden de mensch wederom archaïsch kan gaan denken (regressie) en hij heeft voorts belangrijke bijdragen tot de karakterologie geleverd [36]).

Maeder wees op de regulatie-tendens, op het feit, dat wij geenszins in onze innerlijke conflicten verstrikt zijn, maar dat er een hulp in onszelf is, dat er — zij het dan ook buiten ons bewuste ik — een sturende kracht werkt, er een zoeken naar bevrijding plaats heeft. Hij spreekt van het „oerbeeld" in ons. „Ik persoonlijk geloof, dat het oerbeeld onmiddellijk uit de scheppershand van God, uit een scheppende daad ontstaan is en den empirischen mensch als vitale impulsie en leidend beeld dient" [37])....

Ik merkte hiervoor op dat het doel der psychoanalyse (ik gebruik dit woord hier om er het geheel der analyseerende richtingen in de psychotherapie mede aan te duiden) is te geraken tot her-opvoeding. Men zou echter met evenveel recht kunnen zeggen dat haar doel is den mensch te brengen tot zelfkennis, hem zijn eigen wezen te doen verstaan, hem te verlossen uit zijn onwetendheid met betrekking tot zichzelf. Dit is echter ook

35) C. Burt: „Geestelijke onvolwaardigheid", Ned. vert., Den Haag, 1936, pag. 26.
36) Zie E. A. D. E. Carp: „Psychoanalyse" in „Scientia", Utrecht, 1938, I.
37) Zie mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", Utrecht, 1934, pag. 205 e.v.

het doel dat de beoefenaar der Yogi-praktijken zichzelf heeft gesteld!

6. *Punten van aanraking tusschen Raja Yoga en psychoanalyse.* Dat er zekere punten van overeenstemming en aanraking bestaan tusschen de Yogaleer en de psychoanalyse is in het laatste decennium bij herhaling naar voren gebracht [38]).

Volgens Patanjali [39]) zijn onwetendheid, egoïsme, het verlangen naar de bevrediging van lagere lusten, het haten van den medemensch en het hechten aan het aardsch bestaan te beschouwen als de vijf groote struikelblokken voor den beoefenaar van de Yoga-praktijk.

Wij mogen niet de slaaf onzer lusten zijn, maar wij moeten komen tot zelfbeheersching (yama en niyama). Wat betreft het haten van den medemensch — men moet dit niet al te letterlijk opvatten. In: „De Koets" [40]) laat Herman de Man dominee Van den Kieboom tegen Mensje zeggen, dat zij den koster moet verdragen, dat ieder mensch weliswaar van nature geneigd is zijnen naaste te haten, maar dat des Heeren wet er tusschen staat om zulks te verhoeden. „Dominee Van den Kieboom" gebruikt hier het woord haten in denzelfden zin, als waarin het hier door Patanjali is gebruikt. De psychoanalyse heeft ons doen inzien, dat wij ambivalent zijn ingesteld t.o.v. onze medemenschen, dat wij ze tegelijkertijd kunnen liefhebben en „haten". Uit de droomen der kinderen blijkt hun protesthouding t.o.v. hun ouders, uit de droomen der ouders hun protesthouding t.o.v. hun kinderen enz. Wij spreken van verdrongen haatgevoelens en van ambivalentie. Wij zeggen dat de kinderen ambivalent zijn ingesteld t.o.v. hun ouders, ouders dit zijn t.o.v. hun kinderen, echtgenooten en compagnons t.o.v. elkaar, werknemers t.o.v. werkgevers [41]) enz., enz.

De redenen dezer ambivalente instellingen zijn velerlei. De vader is ambivalent ingesteld t.o.v. zijn opgroeiende kinderen, omdat zij hem geld kosten, de vrouw t.o.v. haar man omdat zij het huwelijk ook als vrijheidsbeperking gevoelt....

---

38) Zie o.m. J. W. Hauer: „Der Yoga im Lichte der Psychotherapie", Leipzig, 1930 („Bericht über den 5. Allg. Aerztlichen Kongress für Psychotherapie"); J. W. Hauer: „Der Yoga als Heilweg", Stuttgart, 1932; O. Kankeleit: „Die schöpferische Macht des Unbewussten", Berlijn, 1933; G. Coster: „Yoga and Western Psychology", Londen, 1934; K. T. Behanan: „Yoga", Londen, 1938.

39) Zie Vivekananda, l.c., pag. 149.

40) Herman de Man: „De Koets", Rotterdam, 1937, pag. 17.

41) Een typisch voorbeeld van een haat-(protest-) dag-droom van een kantoorbediende, die door zijn chef vernederd werd, treffen wij aan in C. J. Kelk's lezenswaardige roman: „De dans van jonge voeten", Amsterdam, De Spieghel, pag. 51. De vader droomt zijn zoon als rechter-commissaris in het faillissement van den chef!

Patanjali nu wil dat wij dit alles in ons bestrijden, dat wij niet datgene opzoeken wat ons verdeelt, maar wel datgene wat ons vereenigt. Wij behoeven elkaar weliswaar onze critiek niet te besparen, maar wij behooren ons er bewust van te wezen dat deze critiek opbouwend en niet afbrekend mag zijn .... [42])

De Yogi ziet het aardsch bestaan als een kwaad. Dr. Herman Wolf heeft in zijn studie over: „De Persoonlijkheidsidee bij Meister Eckhart, Leibniz en Goethe" [43]) twee vormen van mystiek onderscheiden t.w. de mystiek van den persoon en de mystiek van de persoonlijkheid. De mystiek van den persoon bestaat, volgens hem, hierin, dat door den mysticus als „persoon" de volstrekte onpersoonlijkheid als ideaal is gesteld. „De „persoon" ziet het absolute als volstrekte onpersoonlijkheid en streeft er naar, in mystische extase zich hiermee te vereenigen, of beter gezegd, zich te hereenigen in ongescheiden eenheid. Hij beschouwt het enkelbestaan als „zondige" afvalligheid en verbastering van het Absolute en hij streeft er nu naar, deze verbijzondering op te heffen, zichzelf te „verzaken", en daardoor gelijk te worden aan het Absolute."

De Brahmaan is, volgens Wolf, het beste voorbeeld voor den mysticus als persoon, daar immers, volgens het Brahmanisme, het Ik niets en God alles is ....

Hoe geheel anders dacht een mysticus als Eckhart over persoon en persoonlijkheid.

Wij moeten, volgens de Yogi's, komen tot de wedergeboorte [44]), de onwetendheid met betrekking tot onszelf (ons ware wezen) opheffen, tot het inzicht komen dat Atma identiek is met Brahma en dat derhalve ik en gij in wezen één zijn (broederschap der menschheid — eenheid van al het geschapene [45])).

Veel van dit alles vinden wij nu bij de psychoanalytici terug, kunnen wij in psychoanalytische termen vertalen.

Wat betreft de *onwetendheid* — ik wees er reeds op, dat men de zelfkennis (zelfkennis hier allereerst opgevat als kennis met betrekking tot ons eigen karakter; daarnaast is nog een andere vorm van zelfkennis waarop ik nog nader terugkom) als (neven-)doel der psychoanalyse kan zien, de

42) Zie P. Brunton, l.c., pag. 343.

43) Amsterdam, 1920, pag. 11.

44) Het Christendom spreekt hier van het aflaten zondaar te zijn.

45) Met deze erkenning hangt vegetarisme samen. De Yogi onthoudt zich van dierlijk voedsel.

zelfkennis, welke ons door de onderscheidene richtingen (elk dezer richtingen draagt daar op haar beurt het hare toe bij) in zoo ruime mate geschonken kan worden.

Freud spreekt bij het jonge kind van een auto-erotische en een narcistische periode. Zij dienen beide overwonnen te worden en dit geschiedt ook bij het normaal zich ontwikkelend individu.

Maar onder bepaalde omstandigheden doen zich fixatie- en regressie-verschijnselen voor.

Freud's begrip narcisme [46]) is tot op zekere hoogte identiek met het door Künkel (een leerling van Adler) opgestelde begrip „Ichhaftig" [47]). Volgens dezen „Individual"-psycholoog [48]) is onze „ikzucht" (egocentriciteit) oorzaak van veel lijden. De taak van den opvoeder is het kind zoo weinig mogelijk ikzuchtig en zoo veel mogelijk „zakelijk" (altruïstisch) te doen zijn, opdat het zoo gelukkig mogelijk worde. Hier vinden wij aanknoopingspunten aan het streven der Yogi's om het *egoïsme* te overwinnen.

Wanneer Patanjali ons zegt, dat *het verlangen naar de bevrediging van lagere lusten* in ons „gedood" moet worden, dan weet de psychoanalyse ons te verhalen van allerlei anti-sociale verlangens (welke, volgens Freud, als fixatie- en regressie-verschijnselen dienen te worden beschouwd) welke afgereageerd en gesublimeerd dienen te worden. Ik denk hier aan masochistische en sadistische tendenties, aan onanie, exhibitionisme, kleptomanie e.a. pathopsychologische verschijnselen, waarop de psychoanalyse niet alleen een nieuw licht heeft geworpen, maar die tevens door haar beoefenaren met goed gevolg behandeld blijken te kunnen worden.

Wat betreft het *„haten" van den medemensch* — ik wees er hiervoor reeds op, dat wij aan de psychoanalyse het inzicht danken, dat wij ambivalent tegenover onze medemenschen zijn ingesteld. De analyse kan er toe leiden, dat wij komen tot een opgeven van onze protesthouding, een opheffing van ons negativisme met als gevolg een betere aanpassing aan ons milieu.

Patanjali beschouwt, zooals reeds werd opgemerkt, als aanhanger van de Sankhya-leer, het enkelbestaan als „zondige" afvalligheid. Wij mogen derhalve, volgens de Yogi's, *niet hechten aan ons aardsch bestaan*. Daarmede is echter *niet* gezegd dat wij, volgens de aanhangers van de Sankhya-leer,

46) Zie S. Freud: „Theoretische Schriften" (1911—1925), Weenen, 1931, pag. 25.

47) Zie F. Künkel: „Inleiding tot de karakterkunde", Ned. vert., Rotterdam, 1933.

48) Zie de kritiek op het woord „Individuaalpsychologie" door Dr. Jac. van Essen in het: „Ned. Tijdschr. v. Psychologie", VI, No. 1/2.

den zelfmoord moeten prediken [49]). Wel moeten wij er, volgens de Sankhya-leer, toe komen in te zien, dat het leed veroorzaakt wordt door het verlangen als individu te bestaan (zie noot 21), en dat wij derhalve de wereld hebben te ontvluchten.

Deze „Weltflucht" nu is ook in de psychoanalyse niet onbekend. Freud (l.c., pag. 178 e.v. en pag. 338 e.v.) heeft ons gewezen op de aanwezigheid van een destructie-drift in ons (tegendeel van den drang tot zelfbehoud). In het individu kan zich onder bepaalde omstandigheden het verlangen openbaren om te sterven, het kan het leven zoowel „bejahen" als „verneinen". Ook hier ambivalentie.

K. T. Behanan (l.c., pag. 156 e.v.) meent dat wij in hetgeen Freud de destructie-drift noemt, een uiting mogen zien van het verlangen naar bevrijding en verlossing waarvan de Yogi spreekt. „Granting that psychoanalytic arguments are sufficiently valid to warrant the postulation of death-instinct, yoga might well ask a very pertinent question: if an instinct for liberation were to exist in life, could it manifest itself in any way other than by self-destruction? Obviously not. It is, therefore, not impossible that Freud has misinterpreted the instinct of liberation as the death-instinct."

De psychoanalyse ziet echter in de „Weltflucht", waarvan de zelfmoord wel de grofste maar geenszins de al-eenige uiting is [50]), een uiting van den verkeerd gerichten levensdrang (een verkeerd gericht machtsstreven). Zij (de psychoanalyse) wil den zielszieke juist heropvoeden, opdat hij zich voortaan in het leven staande zal kunnen houden. „Es ist", zegt Otto

---

49) Een der meest radicale pessimisten der vorige eeuw was wel Ph. Mainländer (Batz). In zijn: „Philosophie der Erlösung" (1876) beschouwt hij de wereld als een uiting van een stervenden God, die naar het niet-zijn streeft. Wij moeten, volgens hem, het streven van dien God ondersteunen door geslachtelijke onthouding of door den zelfmoord. In het jaar 1876 pleegde hij, 35 jaar oud, zelfmoord.

50) In dit verband zij hier de aandacht gevestigd op den Franschman Charles de Russet, die in 1928 te Simla in Britsch Indië overleed.
Meer dan zestig jaar te voren was hij een jonge, elegante Parijzenaar geweest, die over een groot vermogen beschikte. Hij vroeg een meisje ten huwelijk dat hem echter te verstaan gaf, dat zij slechts vriendschap voor hem gevoelde en een ander liefhad. Deze slag was zoo hevig voor hem dat hij naar Britsch Indië trok en daar het leven van een bedelmonnik ging leiden, na Boeddhist te zijn geworden.
Wanneer wij bedenken dat de Boeddhist de bestaande wereld als het positief aanwezige kwaad ziet, zoo kunnen wij begrijpen, dat deze wereldbeschouwing onder bepaalde omstandigheden gekozen kan worden door een mensch met een sterk geactiveerd minderwaardigheidsbewustzijn.
Dit was wel het geval bij De Russet. Zijn machtsstreven — reactie op zijn (geactiveerd) bewustzijn van eigen minderwaardigheid — uitte zich door deze wereld, waarin hij zich niet volgens zijn verlangen kon doen gelden, voor schijn te verklaren.....

Kankeleit (l.c., pag. 30), „die wesentlichste Aufgabe der Psychotherapie, den Weg zur Umwelt, welche die Neurose versperrte, frei zu machen."

7. *De mensch en het doodsprobleem.* In zijn belangrijke inaugurale rede over: „Psychiatrie als geestes- en natuurwetenschap" (Utrecht, 8 Maart 1937) heeft Prof. Dr. H. C. Rümke zeer juist opgemerkt, dat de dood in het innerlijk leven van de menschen een veel grootere rol speelt dan wij weten.

Van Eeden [51]) heeft dit op zoo'n treffend schoone wijze erkend in de navolgende regelen:

Een schaduw eevenwel blijft elk geluk
voor goed verduistren, machtloos is elk wapen
teegen den ouderdom, niets heft den druk

van 't dreigend lot. Opeengepakte schapen
staan wij voor 't slachthuis, 't oog vol stomme schrik,
geen weg terug, — de donkre poort blijft gapen,

géén onzer wacht gena, 't laatst oogenblik
van felste ontzetting nadert onafwendbaar,
het vonnis is geveld, bij elke tik

van 't uurwerk schrijdt hij nader, die onschendbaar
't gericht voltrekt met deernislooze hand.

Door alle eeuwen heen heeft de denkende mensch geworsteld met het probleem van den dood, geleden onder het weten dat elke seconde ons nader brengt tot „het oogenblik van felste ontzetting" en dat „geen onzer gena wacht"......

De dood is voor den denkenden mensch het Onbekende, dat hem verontrust en beangstigt.

In 1928 verscheen te Leipzig Oskar Liebeck's geschrift over: „Das Unbekannte und die Angst." Deze auteur wil het levenswerk van Wilhelm Dilthey voortzetten door een bijdrage te leveren „zur Aufhellung der Daseinsstruktur des Menschen." Volgens hem bezitten „het Onbekende" en zijn correlaat „de Angst" een tot op heden nog te weinig erkende beteekenis in het leven van den mensch. „Die Angst" is, volgens hem, „als Korrelat des Unbekannten aufzufassen" (pag. 67). „Das eigentliche und der Angst eigene unterscheidende Merkmal beruht in der Hilflosigkeit" (pag. 81). „Die Angst, allgemein charakterisiert, bedeutet ein Streben, das wegtendiert von Unbekanntheit" (pag. 83).

51) F. v. Eeden: „Het Lied van Schijn en Weezen," II, X.

In „Paul's Ontwaken" [52]) stelt Van Eeden de vraag, wat de kern der zwaarmoedigheid is. „Wat is het bange lijden, dat niet wijkt, maar toeneemt met dieper zelf-inzicht en helderder ooverweging?"

„Het is de twijfel, de onzeekerheid. Het vreesselijk inzicht in de ontoereikendheid van al ons weeten.

Wij voelen ons te midden van een kosmos, die ons aan alle zijden te groot is, met begrijpsmiddelen die aan alle kanten te kort schieten. Hoe meer wij denken, hoe meer wij den waan van al ons kennen beseffen..."

Wie de: „Pensées" van Pascal heeft gelezen [53]), weet, hoezeer deze mensch heeft geleden onder de angst voor het Onbekende. In de 72e gedachte zegt hij dat „de eeuwige stilte der oneindigheden (het oneindig kleine en het oneindig groote) hem met huivering vervult." Als ik de verblinding en de armzaligheid van den mensch zie, als ik het zwijgende heelal aanschouw, de menschheid zonder licht, aan zichzelve overgelaten, en als verdwaald in dien uithoek van het heelal, zonder dat hij weet wie er hem in geplaatst heeft en wat hij er is komen doen, wat er van hem wordt als hij sterft, onbekwaam tot eenige kennis, dan word ik met ontzetting vervuld, als een mensch dien men slapend naar een verlaten en schrikwekkend eiland gedragen heeft en die ontwaakt, zonder te weten waar hij is en hoe hij weer weg kan gaan. En dan verbaas ik mij er over, dat men niet in wanhoop vervalt over zulk een ellendigen toestand...." (693).

Tegenover het groote mysterie van het Leven en den Dood voelen wij ons klein. De ervaring leert ons echter, dat hier allerlei individueele verschillen bestaan. Niet iedereen is zich in gelijke mate bewust geworden van onze menschelijke kleinheid en niet iedereen gaat gelijk b.v. Pascal en Van Eeden gebukt onder dit besef van eigen kleinheid („minderwaardigheid"). De speciale psychologie (temperament en karakter) leert, dat hier verschillen van quantitatieven aard (moeten) bestaan. Bij personen die lijden onder dit inzicht hebben wij hier niet alleen met langs verstandelijken weg verworven inzicht te doen, maar tevens met iets, dat in hooge mate hun gemoeds- (gevoels-)leven raakt. Zij lijden op grond van hun onmacht. Meer dan anderen voelen zij zich (op grond van hun psychische structuur) angstig t.o.v. het Onbekende, dat, zooals Liebeck terecht opmerkt, in onze dagen in laatste instantie de Dood is, daar „das Problem des eigenen Todes... als einziges Problem, als einziges Dunkle, Unbekannte für den modernen

---

52) Amsterdam, 1916, pag. 9.

53) Zie Ca. Serrurier: „De Pensées van Pascal", Leiden, 1923.

Europäer übrig geblieben ist" (pag. 132)[54]).

„Wenn wir die meisten der modernen Europäer betrachten", zegt Liebeck op pag. 133, „so sehen wir in ihren Gesichtern keineswegs den Schatten des Todes. Selbst den Wenigen, denen das Schicksal es offenbarte, die es „erlebt" haben dass sie sterblich sind[55]), ist dieses Bewusstsein nur für Augenblicke erträglich. Denn der eigene Tod ist wegen seiner absoluten Dunkelheit und seiner Unvermeidlichkeit das furchtbarste Geheimnis, das ein Mensch erleben kann. Völlig erlebt er es erst im Sterben."

Vele dichters en wel alle filosofen (metafysici) behooren tot hen, die „erlebt" hebben dat zij sterfelijk zijn. Zij behooren tot hen, die in „metafysischen nood" verkeeren, tot hen wien het vergaan is gelijk prins Siddharta, de Boddhisattwa, de tot Boeddha uitverkorene. Met dichterlijke overdrijving wordt ons hier het typische gedrag van de overgevoeligen geschilderd, van hen die lijden aan het leven („Daseinsnot").

Vele dichters hebben in hun gedichten blijk gegeven van hun angst voor het Onbekende, voor den Dood. Fred. van Eeden is hier werkelijk geen uitzondering.

„Waarvoor ben ik bang?", vraagt H. Marsman („Porta Nigra", Utrecht, 1934). En zijn antwoord op deze, zichzelf gestelde vraag luidt:

---

54) De natuurmensch is er zich niet van bewust dat hij eenmaal sterven moet. Hij weet slechts dat hij sterven kan.

De ontdekkingsreiziger Karl von den Steinen, die jarenlang onder de natuurvolkeren van Brazilië heeft gewoond, vermeldt, dat het hem de grootste moeite kostte zijn inlandschen bediende Antonio er van te overtuigen, dat alle menschen eenmaal moeten sterven.

Dat zij sterven kunnen gaf hij toe, maar dat zij sterven moeten niet. Hij geloofde, evenals zijn stamgenooten, dat ziekte en dood steeds hun oorzaak vinden in tooverij, en dat, indien er slechts goede menschen en goede geesten bestonden, ziekte en dood niet zouden bestaan.

Andere ontdekkingsreizigers, levende te midden van andere stammen in andere landen, constateerden hetzelfde. „Das Bewusstsein des Sterbenmüssens ist vielleicht die erste Gesetzmässigkeit, das erste Naturgesetz, dass der Mensch vom Baume der Erkenntnis pflückte". (Liebeck, l.c., pag. 132).

55) Zeer terecht merkt Liebeck (l.c., pag. 133) op, dat „das Bewusstsein sich gegen die eigene Sterblichkeit wehrt mit derselben Hartnäckigkeit, mit der das Leben mit dem Tode selbst kämpft. Das Gesetz, dass das Leben den Tod enthält, wird meist so aufgefasst, dass jeder sich selbst davon ausnimmt: für alle anderen gilt es, nicht für das eigene Ich".

Onder bepaalde omstandigheden — b.v. bij het sterven van een verwant of een vriend — kan het gebeuren, dat het den mensch plotseling helder bewust wordt, dat ook hij (zij) eenmaal zal sterven. „Durch den Tod anderer wird unser eigener Tod nicht vertrauter, sondern nur furchtbarer. Die Todesangst anderer, die sterben, in der uns der Tod — seine Unfassbarkeit — aufgeht, beschwichtigt nicht unsere Todesangst, sondern weckt sie....." (Liebeck, l.c., pag. 11 e.v.).

„Ik ben bang voor het uur
dat de dood mijn lichaam ontbinden zal."

En elders (in denzelfden bundel) klaagt hij:

„Ik ben bang, ik ben bang voor den dood."

Jo Landheer stelt in een vers, getiteld: „De Verlatenen", de vraag, wie het meest verlaten zijn: Wij, die (verder) leven, lachen en praten of zij, „die met ons in dezelfde kamers woonden" en „nu voor altijd van ons weggebracht zijn" en

„.... liggen ergens in den grond verborgen
Gesloten in een smalle kist van hout ....."

En wat de filosofen (metafysici) betreft (velen van hen waren/zijn tevens dichters [56])) — het streven zich te bevrijden van de angst voor het Onbekende (welk streven in laatste instantie er dus op gericht is zich te bevrijden van de angst voor den dood) openbaart zich ongetwijfeld op kenmerkende wijze in den filosofischen mensch. Schopenhauer heeft er zeer terecht op gewezen, dat de dood de „genius" is, welke hen drijft tot hun denkarbeid [57]) en het komt mij voor, dat er in onze dagen wel geen psychologisch geschoold auteur zal zijn, die dit zal willen bestrijden [58]).

Het was de angst voor het Onbekende welke reeds mannen als Socrates, Plato en Aristoteles dreef tot het verrichten van hun denkarbeid, welke tot zelfkennis in metafysischen zin moest leiden — Liebeck wijst er op, dat dit inzicht reeds baan brak bij den Griekschen wijsgeer Epikurus (342—270).

---

56) Zie A. Herzberg: „Zur Psychologie der Philosophie und der Philosophen", Leipzig, 1926. pag. 185 e.v..

57) „Het dier leeft zonder eigenlijke kennis van den dood, daarom geniet het dier-individu onmiddellijk de gansche onvergankelijkheid van zijn soort, terwijl het aan geen einde denkt. Bij den mensch ontstond mèt het verstand de verschrikkelijke zekerheid des doods. Gelijk echter over het algemeen in de natuur elke ziekte een daarbij passend geneesmiddel heeft, zoo helpt ons hetzelfde nadenken hetwelk ons het besef van den dood gaf, ook tevens aan metafysische overtuigingen, die ons over dienzelfden dood troosten en die het dier niet kan bedenken, maar ook niet noodig heeft."

„De dood is de eigenlijke inspireerende genius der wijsbegeerte. Zonder den dood zou er niet licht worden gefilosofeerd". (Schopenhauer: „Die Welt als Wille und Vorstellung".)

58) H. Driesch noemt in: „Der Mensch und die Welt" (Leipzig, 1928, pag. 72) het probleem van den dood „die Geburtsstätte aller Religionslehren, ja wohl auch der Religion selbst, und aller im engeren Sinne metaphysischen Lehren".

Met de „overgevoeligheid" van dichters [59]) en filosofen [60]) hangt samen een sterke verdringing, welke leidt tot het ontstaan van neurosen. Wij weten dat dichters [61]) en filosofen [62]) individuen zijn, die lijden aan een neurose, doch tevens beschikken over een sterk ontwikkeld „vermogen" om te kunnen sublimeeren (zoo gestructureerd zijn, dat zij gemakkelijk kunnen sublimeeren).

Hier valt ons in het woord van Wilhelm Stekel [63]), volgens wien de neurose is de grondslag van den vooruitgang. „Sie drängt den Philosophen zum Grübeln, den Erfinder zur Lösung wichtiger Probleme, den Dichter zur höchsten Leistung. Die Neurose in diesem Sinne ist eigentlich die Blüte am Baume der Menschheit. Ohne die Neurose stünden wir heute im A. B. C. der Entwicklung".

De neurose van den (dichtenden) filosoof (metafysicus) is — evenals die van den filosofeerenden dichter — een angst-neurose; zij berust op de angst voor het Onbekende, op de angst voor het onbekende lot dat het „lieve ik" tegemoet gaat, op de angst voor den dood....

Stekel heeft in zijn verhandeling over: „Dichtung und Neurose" het bewijs trachten te leveren, dat wij in het dichtwerk een soort van geobjectiveerden (wensch-)droom hebben te zien.

Deze zielkundige vestigt onze aandacht op het feit, dat reeds de studie onzer wenschdroomen ons tot de erkenning voert, dat in elk mensch een dichter (kunstenaar) leeft en hij citeert hier Hebbel („Mein Gedanke dass Traum und Poesie identisch sind, bestätigt sich nun mehr und mehr" [64])) met het doel aan te toonen, dat de dichters reeds lang voor de opkomst der diepte-psychologie tot deze erkenning waren gekomen.

Maar niet elk mensch is in staat zijn wenschdroomen te objectiveeren. „Meine Forschungen — zoo zegt Stekel op pag. 5 van zijn geciteerde verhandeling — haben mir den sicheren Beweis gebracht, dass zwischen dem Neurotiker und dem Dichter gar kein Unterschied besteht" maar — zoo voegt hij hier aan toe — „nicht jeder Neurotiker ist ein Dichter, aber jeder Dichter ist ein Neurotiker."

59) Zie G. Heymans: „Inleiding tot de speciale psychologie", Haarlem, 1929, II, pag. 186.

60) Zie A. Herzberg, l.c..

61) Zie W. Stekel: „Dichtung und Neurose", Wiesbaden, 1908.

62) Zie A. Herzberg, l.c..

63) L.c., pag. 8.

64) Stekel, l.c., pag. 2 e.v.. Zie ook I. Jezower: „Das Buch der Träume", Berlijn, 1928, pag. 163 e.v., pag. 171 e.v..

E. Kretschmer [65]) wijst er op, dat er een zekere verwantschap bestaat tusschen „Dichterträume" en „Philosophensysteme" — beiden zijn, volgens hem, „Wunscherfüllungen".

„Die grossen Denker" — aldus Herzberg (l.c., pag. 238) — „sind triebstarke Menschen.... aber der Weg zur befreienden Tat ist ihnen versperrt. Und da schlagen die Triebe einen Umweg ein; sie schaffen philosophische Gedanken, grosse Weltbewegende Ideen, und diese Gedanken bringen nun ihrem Schöpfer das, was er ersehnte, aber durch Taten nicht erlangen konnte."

Beiden, dichter (kunstenaar) en filosoof (metafysicus) zijn „droomers" die, dank zij een bijzondere psychofysische structuur, hun wenschdroomen vermochten te objectiveeren, beiden zijn neurotici, voor beiden is de neurose de godin welke hen in staat stelt te zeggen waaraan zij lijden....

De oorzaken van dit lijden verschillen. In vele gevallen, vooral bij dichters (kunstenaars) zijn het onbevredigde verlangens van geslachtelijken aard — bij den metafysicus is het wel in den regel de „Daseinsnot".

Vanzelfsprekend is het hier nimmer het een *of* het ander, maar wel het een *en* het ander. Er zijn hier slechts verschillen van quantitatieven aard. Wij zien hoe bij den dichter-filosoof Van Eeden zoowel het verlangen naar de Vrouw als het verlangen zich te bevrijden van zijn angst voor den Dood (verlost te worden uit den „Daseinsnot") uit zijn geschriften spreekt....

Zooals tusschen den dichter (kunstenaar) en de „gewonen" droomer ten slotte slechts een verschil in graad bestaat, zoo bestaat er ook slechts een quantitatief verschil tusschen den filosoof (stelselbouwer) en den „gewonen" droomer. Elk mensch is in wezen een metafysicus, omdat elk mensch lijdt onder den „Daseinsnot", omdat elk mensch worstelt met het doodsprobleem (zooals ook elk mensch worstelt met het sexueele probleem), zij het dan ook dat niet alle menschen dit in gelijke mate doen....

8. *Oosterlingen in metafysischen nood.* In zijn verlangen verlost te worden uit zijn metafysischen nood begint de toekomstige Yogi met zich te verdiepen in de geschriften van de groote (Hindoe-)wijsgeeren en tracht daarbij een meester te vinden, een „goeroe". Deze leert hem, zooals wij hiervoor zagen, nu eerst het lichaam te beheerschen — daarna zijn gedachten. Zoo vindt hij ten slotte den meester in zichzelf.

De Yogi is een mysticus [66]). Zijn praktijk is er op gericht „den „na-

---

65) E. Kretschmer: „Geniale Menschen", Berlijn, 1929, pag. 190.

66) Zie: „Encyclopaedisch Handboek van het Moderne Denken", Arnhem, 1931, II, pag. 74 (Mystiek).

tuurlijken mensch" met zijn verlangens en hartstochten, met zijn willen en begeeren naar de dingen dezer wereld te overwinnen. Na deze overwinning volgt een tot een minimum reduceeren van het physieke leven door verstarring van het lijf, door verzwakking van het stofwisselingsproces en door negatie van de zintuigelijke prikkels. Aldus ontstaat een toestand van schijndood, welke negatief-uiterlijk er een is van bewusteloosheid en ongevoeligheid, maar positief-innerlijk een gevoel van gelukzaligheid en verhoogd geestelijk leven" [67]).

De Yogi beziet dezen toestand in het licht van de Brahmaansche religieuse en wijsgeerige denkbeelden. Wij noemen dezen toestand (waarin het den Yogi toeschijnt dat zijn Atma één is geworden met Brahma) extase.

De extase is een aan de hypnose verwanten, maar niet daarmede gelijk te stellen toestand. Het individu, dat zich in extase bevindt, kenmerkt zich meestal door anaesthesie en een kataleptoïde stijfheid der spieren. Daarnaast echter (en hier komen de verschillen met de somnambule) door een diepe religieuze ontroering [68]) en door het „ontwaken" met de herinnering aan hetgeen men „gezien", „gehoord" en beleefd heeft. Wat betreft de middelen, waarmede men zich in extase zoekt te brengen, deze zijn wel voor een belangrijk deel dezelfde als die welke men voor de hypnose bezigt.

Bij de primitieve volkeren zocht en zoekt men in den regel door middel van dansen, muziek (rhythme), godendranken (excitantia, euphorica, phantastica) e.d. in extase te geraken. Men spreekt hier wel van de „wilde" extase in tegenstelling tot de „stille" extase, welke wij bij de Yogi's en bij de Christelijke mystici aantreffen, en welke men door gebed, meditatie en concentratie zoekt te bewerkstelligen (of door deze „stille" middelen spontaan ontstaat). Men dient er zich echter bewust van te zijn, dat wij hier niet met tegenstellingen te doen hebben en dat er tusschen beide vormen van extase overgangsvormen bestaan [69]).

De Yogi streeft naar directe kennis [70]). Hij tracht zijn paranormale vermogens tot ontwikkeling te brengen en hierdoor kennis te verkrijgen op hoogere gebieden. Hij streeft er naar het „Pad" te betreden dat zijn meester hem heeft gewezen [71])....

67) E. D. Baumann: „De goddelijke waanzin", v. Gorcum & Comp., Assen, pag. 36.

68) Zie M. C. van Mourik Broekman: „Parapsychologie en godsdienstig leven", den Haag, 1938.

69) E. D. Baumann, l.c., pag. 36, ziet in de extase der Yogi's zoo'n overgangsvorm.

70) Zie W. H. C. Tenhaeff: „Het Spiritisme", den Haag, 1936, pag. 151.

71) Zie o.m. R. Steiner: „Theosofie", Ned. vert., Amsterdam, 1909, pag. 121 en Kees Meijer: „De Theosophie", Amsterdam, Mij. v. goede en goedk. lect., pag. 76.

9. *Westerlingen in metafysische nood.* Hoe geheel anders gaat hier de Westerling te werk.

Er is in den loop der eeuwen door de onderscheidene denkers veel nagedacht over de vraagstukken van voorbestaan (prae-existentianisme), nabestaan (post-existentianisme), herbelichaming (reïncarnatie) en onsterfelijkheid (onsterfelijkheid zoowel in den zin van persoonlijk voortbestaan in een als eindeloos gedachten tijd, als in den zin van vereeuwiging in het boventijdelijke).

Een aantal denkers (wel voornamelijk theologen) heeft zich hier allereerst door den Bijbel laten leiden [72]); anderen zijn hier bespiegelend te werk gegaan [73]).

Sinds Kant zijn wij ons er echter van bewust geworden, dat onze metafysische stelsels in het algemeen, en de bespiegelende stelsels in het bijzonder, slechts regulatieve [74]) beteekenis hebben. Deze stelsels, waarvan de speciale psychologie ons bovendien nog heeft doen inzien, dat zij het stempel dragen van den persoon van den denker die deze stelsels voortbracht [75]), kunnen slechts gezien worden als intellectueele hulpmiddelen in den levensstrijd, in den strijd tegen de buitenwereld, in het streven onszelf te verlossen van de angst voor het Onbekende, zooals dit dan ook door Hans Vaihinger werd gedaan [76]).

Voor Kant was nog „der Tod des Menschen das Ende aller Erfahrung

---

72) Zie o.m. J. Paterson—Smyth: „De blijde boodschap van het hiernamaals", Ned. bewerking, Leiden, 1934.

73) Zie o.m. H. Wolf: „Onsterfelijkheid als wijsgeerig probleem", Leiden, 1933.

74) Regulatief = leiding gevend aan het onderzoek, uitsluitend met het doel eenheid te brengen in de verworven kennis.

75) Fichte heeft eens gezegd: „Was für eine Philosophie man wähle, hängt davon ab, was für ein Mensch man ist. Denn ein philosophisches System ist nicht ein toter Hausrat, sondern es ist beseelt durch die Seele des Menschen, der es hat".

Deze uitspraak leert ons, dat Fichte reeds oog had voor het feit dat er verband bestaat tusschen persoonlijkheid en wereldbeschouwing.

In onze dagen zijn wij, dank zij den arbeid van mannen als Karl Jaspers („Psychologie der Weltanschauungen"), Eduard Spranger („Lebensformen") en Richard Müller—Freienfels („Persönlichkeit und Weltanschauung") in staat de volle zwaarte dezer woorden te wegen. Immers, steunende op de speciale psychologie (leer van temperament en karakter), hebben zij aangetoond, dat men de menschen — op grond der intervariabiliteit — niet alleen in een aantal groepen kan verdeelen (zooals ten onzent door G. Heymans in zijn: „Inleiding in de speciale psychologie" is gedaan), doch dat bij elk persoonlijkheidstype tot op zekere hoogte een bepaalde wereldbeschouwing past. Zoo past, b.v., bij de persoonlijkheid van Nietzsche zijn leer van den „Uebermensch" en hetgeen daarmede is saamgeweven....

76) H. Vaihinger: „Philosophie des Als-Ob. System der theoretischen, praktischen und religiösen Fiktionen der Menschheit", eerste druk, Leipzig, 1911.

was die Seele als einen Gegenstand derselben betrifft" [77]); uit dien hoofde trachtte hij, wiens (ken-) leer bovenal een „theorie der ervaring" (Cohen) is [78]), alle „dogmatische" [79]) bewijzen voor het voortbestaan (de onsterfelijkheid) en hetgeen daarmede samenhangt te ontzenuwen, waarmede echter niet gezegd is, dat hij niet in een leven na den dood geloofde. Integendeel — wij treffen bij hem een religieus geloof in een zedelijk-redelijke wereldorde aan. Kant postuleert om zuiver moreele redenen een onsterfelijkheid. Hij is een metafysische moralist.

In onze dagen valt het moeilijk vol te houden dat wij met betrekking tot de vraag, of de menschelijke persoonlijkheid na den dood van het lichaam al dan niet blijft voortbestaan, in het geheel geen op ervaring gegrond oordeel kunnen uitspreken. De onderzoekingen der parapsychologen op het gebied der z.g. spiritistische verschijnselen hebben een groot deel van hen wel tot de erkenning geleid, dat de geesten-hypothese als een redelijke parapsychologische werkhypothese dient te worden beschouwd, waarvan wij ons onder bepaalde omstandigheden kunnen bedienen [80]).

Vanzelfsprekend is hiermede nog niets over de onsterfelijkheid gezegd — de parapsychologie kan ons hoogstens aannemelijk maken dat er een na-(voort-)bestaan is.

Het tijdperk der zuiver bespiegelende wijsbegeerte behoort thans wel tot het verleden. „Zonder kennis van en respect voor natuurwetenschappelijke feiten is tegenwoordig geen filosofie meer mogelijk" zegt Ziehen [81]). De moderne stelselbouwer laat zich allereerst door de ervaring leiden en is zich daarbij volmaakt bewust van het feit dat zijn stelsel slechts regulatieve waarde bezit.

Ofschoon de parapsychologische verschijnselen zich door alle eeuwen heen bij alle volkeren hebben voorgedaan, zoo vormen zij nochtans eerst sedert de tweede helft der vorige eeuw het voorwerp van systematisch wetenschappelijk onderzoek en het is derhalve begrijpelijk, dat er eerst in de laatste decennia sprake is van beschouwingen over de hier boven genoemde onderwerpen, waarbij gebruik gemaakt is van de uitkomsten der onder-

---

77) Kant: „Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik", paragr. 48.

78) Onder ervaring verstaat Kant het product van zinnelijkheid („Empfindungsfähigkeit" of receptiviteit) en verstand.

79) „Dogmatisch" zijn, volgens Kant, al diegenen die, gelijk b.v. Spinoza, van te voren vertrouwen op onze rede, kennis door deductie verkrijgen en de meening zijn toegedaan, dat het denken de ware, zuivere kennis geeft". („Ohne Kritik, ohne Kenntniss der Grenzen des Vernunftvermögens".)

80) Zie mijn: „Het Spiritisme".

81) Th. Ziehen: „Hersenen en Zieleleven", Ned. vert., Amsterdam, W.B., pag. 37.

zoekingen der parapsychologen [82]). G. Heymans, H. Bergson, Hans Driesch en Felix Ortt zijn metafysici, die bij den opbouw van hun stelsels gebruik gemaakt hebben van gegevens, door de parapsychologie verschaft.

10. *F. W. H. Myers*. Ofschoon geen eigenlijke stelselbouwer — hij „arbeidde bijna geheel en al op psychologisch gebied" — zoo behoort hier toch ook reeds de naam van F. W. H. Myers genoemd te worden, die, evenals Van Eeden, een dichter-filosoof moet heeten.

In de rede, welke Dr. Oliver Lodge, kort na het overlijden van den auteur van: „Human Personality and its Survival of Bodily Death" [83]) voor de leden van de Engelsche S. P. R. hield [84]), wees deze toenmalige voorzitter van het genootschap er op, dat Myers „bezig was de grondslagen te leggen voor een kosmische wijsbegeerte, voor een schema van het bestaan, zóó grootsch, zóó veelomvattend en zóó hecht, als welke vroegere uiteenzetting ook."

F. W. H. Myers is een typisch en klassiek voorbeeld van een modernen, in metafysischen nood verkeerenden westerling, die zichzelf van zijn angst voor het Onbekende (angst voor den dood) zocht te bevrijden door (para-) psychologisch onderzoek [84]) en de overdenking van de uitkomsten van dit onderzoek (verwerking dezer uitkomsten in een metafysisch stelsel).

De vraag of hij in dit streven slaagde, beantwoordt Lodge bevestigend. „Angst voor den dood had hij niet. Dat is waar, en zijn zuiver en gelukkig geloof was geheel en al de uitkomst van zijn wetenschappelijk onderzoek. De jaren van strijd, inspanning en systematisch denken hadden in hem een vertrouwen gewekt, even onbegrensd en machtig als in den verhevensten martelaar of heilige.... Hij beschouwde het sterven als een ramp die het lichaam onvermijdelijk moest treffen, maar niet als een of ander onheil, dat de ziel bedreigt of kwetst. Een belangrijke gebeurtenis inderdaad, evenals de geboorte; een tijdelijke vervaging van het bewustzijn, zooals waarschijnlijk in trance het geval is; een ontwaken te midden van vreemde en

82) Zie o.m. H. Wolf: „Onsterfelijkheid als wijsgeerig probleem"; C. Kiesewetter: „Die Entwicklung der übersinnlichen Weltanschauung seit 400 Jahren", „Sphinx", 1891, I, pag. 11; W. Friedrich: „Ueber Lessings Lehre von der Seelenwanderung", Leipzig, 1890; R. O. v. Holthe tot Echten: „Reincarnatie", Bussum, 1921; K. H. E. de Jong: „Rüdiger und ein Anfang! Kant und ein Ende!", Leiden, 1931; W. H. C. Tenhaeff: „Het Spiritisme".

Uit deze geschriften moge blijken, dat reeds voor het ontstaan der parapsychologie een aantal filosofen gebruik maakten van hetgeen de voorloopers der hedendaagsche parapsychologen naar voren brachten.

83) Londen, 1904. Zie ook F. W. H. Myers: „De menschelijke persoonlijkheid", verkorte Ned. vert., Amsterdam, 1921.

84) „Proceedings S. P. R.", Vol. XVII, pag. 1. Zie ook O. Lodge: „Het voortbestaan van den mensch", Ned. vert., Amsterdam, 1913, pag. 306.

nieuwe omstandigheden, een volkomener verhuizing, dan welke reis ook, die men op een planeet kan ondernemen, doch van vernietiging of van vermindering van kracht geen sprake. Eerder een verheffing van het bestaan, een ontwaken uit dezen aardschen droom, een wegwerpen van de vleeschelijke boeien en een aannemen van een lichaam, dat beter berekend is voor de behoeften van een bevrijden geest en een ruimer veld van dienst, — een geleidelijke gelegenheid tot hereeniging met de velen, die vooruit zijn gegaan .... Godsdienstige menschen van alle tijden hebben een dergelijk geloof gehad, misschien een rustiger en minder vurig geloof, doch het geloof van Myers kwam niet voort uit godsdienst : zelf zou hij gezegd hebben, dat hij eerder door inzicht en kennis pal stond dan door geloof, en hij voerde zijn vurigen levenslangen strijd om het bezit van kennis, om toch vooral zeker te zijn, dat hij zich niet kon vergissen ..... Hij deed, evenals Newton, een poging tot een werkelijk kosmisch schema. Het zijne gaf geen kortzichtigen blik op een stoffelijk heelal, beperkt door en gebonden aan onze armzalige zintuigen."

„Geen grens kon hem voldoen .... Hij geloofde, dat er langzamerhand en misschien door veel lijden .... een wezen uit hem ontwikkeld zou worden .... dat even veel hooger op de scheppingsladder zou staan, als hij nu verheven was boven het laagste kruipende dier.

En toch nog geen eind. Oneindigheid van oneindigheden — hij kon zich geen einde denken, van ruimte, tijd of bestaan, noch van de ontwikkeling .... Oneindige vooruitgang, oneindige harmonie, oneindige liefde, — die gedachte vervulde en beheerschte zijn leven ...."

„Voor praktische doeleinden kon men lager bij den grond blijven en hij verstond de kunst uit zijn kosmische speculaties tot het eenvoudige dagelijksche leven terug te keeren, dat toch voor ons allen de meest voor de hand liggende plicht is, die, als hij geduldig volbracht wordt, volgens zijn meening tot meer scheen te leiden dan men zou kunnen verwachten :

„Live thou and love ! so best and only so
Can thy one soul into the One Soul flow, —
Can thy small life to Life's great centre flee,
And thou be nothing and the Lord in thee"." 85)

---

85) „Leeft dan en hebt lief! zoo en zoo alleen
Kan Uw eene ziel in de Eene Ziel vloeien, —
Kan Uw nietig leven in het groote Levenscentrum opgaan,
En kunt gij, niets zijnde, den Schepper in U hebben."

11. *Punten van overeenstemming tusschen Oostersche en Westersche metafysica.* Het valt niet moeilijk in de levens- en wereldbeschouwing van F. W. H. Myers punten van overeenstemming met de metafysica der Brahmanen aan te wijzen en zij heeft dit gemeen met de levens- en wereldbeschouwing van onderscheidene andere filosofen, die bij den opbouw van hun stelsel rekening hielden met de uitkomsten der onderzoekingen op het gebied der parapsychologie.

Afgescheiden nog van het feit dat denkers als Heymans [86]), Van Eeden [87]), Ortt [88]), Driesch [89]) (om hier slechts enkele namen te noemen) in hun ethiek de naastenliefde prediken, iets wat zij met vele andere wijsgeeren gemeen hebben, treffen wij bij hen het geloof aan in een persoonlijk voortbestaan na den dood, gepaard aan het geloof dat het de bestemming is der „individueel-menschelijke bewustzijnseenheden.... zich allengs met elkaar te vermengen en ten slotte op te gaan in meer omvattende complexen, waarbinnen al het betere en hoogere, dat ze bevatten, voor de toekomst bewaard blijft, om vooreerst in het bewustzijn der menschheid, alsdan echter in nog hooger bewustzijnseenheden, voort te leven en voort te werken. Deze oplossing der individualiteiten moeten wij ons dan onbegrensd voortgezet denken; van geen eindige individueele bewustzijnsconcentratie valt, naar analogie van het ons gegevene, te onderstellen, dat ze voor de eeuwigheid is gemaakt" (Heymans, l.c., pag. 453).

Sommige denkers nemen, evenals de Brahmanen, bij voortbestaan en vereeuwiging, tevens nog de reïncarnatie aan. Ortt (l.c., pag. 76 e.v.) behoort tot hen [90]).

Het kan aan geen twijfel onderhevig zijn, of de overeenstemming tusschen Westersche en Oostersche stelsels berust voor een deel op ontleening. In het derde hoofdstuk van zijn standaardwerk verklaart Myers zich gedwongen te voelen „terug te keeren tot de opvatting der Oude Wereld, de opvatting van een Ziel, die een onvolledige en ongelijkmatige contrôle over het organisme uitoefent" [91]); Van Eeden's „Lied van Schijn en Weezen"

86) G. Heymans: „Inleiding in de Metaphysica", Amsterdam, 1933.

87) F. van Eeden: „Het Lied van Schijn en Weezen".

88) F. Ortt: „Inleiding tot het pneumat-energetisch monisme", 2de druk, Leiden, 1934.

89) Hans Driesch: „Der Mensch und die Welt", Leipzig, 1928.

90) De uitkomsten der onderzoekingen der parapsychologen op het gebied van het reïncarnatie-vraagstuk geven tot op heden geen recht op empirische gronden een aanhanger van dat geloof te zijn. Zie P. A. Dietz en W. H. C. Tenhaeff: „Parapsychologische Studiën, Amsterdam, 1936, pag. 255.

91) Volgens de Brahmanen gaat de involutie van het Atma gepaard met een splitsings-proces (supraliminaal zelf en subliminaal zelf). Na de wedergeboorte zou een langzame en geleidelijke opheffing van dit differentiatie-proces den wedergeborene ten deel vallen. Zie mijn: „Beknopte Handleiding der Psychical Research", den Haag, 1926, I, pag. 166.

heeft als mottto twee aanhalingen uit de Weda's en ook Ortt's geschriften getuigen van zijn kennis van Indische wijsgeerige denkbeelden....

Nochtans zou ik niet gaarne willen beweren dat alle overéénstemming hier op ontleening berust....

12. *Een belangrijk punt van verschil.* Op één, zeer belangrijk, punt verschillen de hier vermelde denkers van de Brahmanen. Geen van hen blijkt de waarde van de persoonlijkheid zóó te onderschatten als de Brahmanen.

Dr. H. Wolf heeft, zooals wij zagen, den Brahmaan „het beste voorbeeld voor den mysticus als persoon" genoemd. Voor het Brahmanisme is het Ik niets, Brahma („God") daarentegen alles.

Bij de Grieken [92]), Romeinen [93]) en ook in de eeuwen van de patristiek heeft men weinig over het begrip persoonlijkheid nagedacht. De groote scholastische filosoof Thomas van Aquino, steunende op Aristoteles, nam, evenals deze Grieksche denker [94]), stof (hule) en ziel (morphe) aan, maar hij wijzigde deze begrippen. Allereerst onderscheidde hij forma separatae (afzonderlijke vormen), die zonder stof bestaan (voorbeeld: de engelen); daarnaast staan forma inhaerentes, vormen die zich in de stof verwezenlijken, b.v. het dier. In den mensch ontmoeten beide elkaar. Het lichaam is de hoogste inhaerente — de ziel de laagste separate vorm. Thomas van Aquino heeft dus de stoffelijke en de geestelijke wereld in den mensch laten samenkomen. Dat A en B van elkaar verschillen, twee verschillende persoonlijkheden zijn, ligt aan de stof — niet aan den vorm. Het beginsel der aparte persoonlijkheid (principium individuationis) is de materie. De depreciatie van de materie begint bij Aristoteles en eindigt bij Giordano Bruno, den voorlooper van Spinoza.

Naast — niet tegenover — de Scholastiek staat de Mystiek.

Onder de middeleeuwsche mystici neemt Johann Eckhart (gewoonlijk genaamd Meister Eckhart) een uiterst voorname plaats in. Zijn leer is opgebouwd uit bestanddeelen, die alle reeds een rol gespeeld hebben in de Roomsch Katholieke mystiek voor hem — Augustinus, Thomas van

---

92) „Die griechische Philosophie gelangte nicht zu einem deutlichen Begriff der Persönlichkeit, sowohl weil die Frage der Einheit des Seelenlebens nicht im Vordergrunde stand, als weil dem vorwaltenden Intellektualismus das Denken als der Kern und das wahre Selbst des Menschen galt". Eucken, bij Wolf, l.c., pag. 13.

93) „Die römische Geschichte ist an tragischen Figuren ärmer als die griechische. Für solchen war in der alten Republik, bei der Unterordnung des Einzelnen unter den Staat, und der geringen Entwicklung des Individuellen, wenig Raum". A. Schulten: „Sertorius", Leipzig, 1926. pag. 163.

94) Zie P. van Schilfgaarde: „De zielkunde van Aristoteles", Leiden, 1938.

Aquino, Dionysius Areopagita (pseudo Dionysius) en Proclus zijn de autoriteiten, waarop hij zich bij voorkeur beroept.

Is voor den middeleeuwschen scholasticus God iets statisch, een wezen dat in absolute volmaaktheid boven alle natuurlijk gebeuren troont, een Wezen dat *is*, voor Eckhart is God een dynamisch proces, een Wezen dat *wordt*. En dat wordende Wezen heeft de (van persoon tot persoonlijkheid geworden) mensch evenzeer van noode als deze God. De mysticus Angelius Silesius drukte dit in de navolgende regelen uit:

„Ich bin so grosz wie Gott. Er ist als ich so klein,
Er kann nicht über mich, ich unter Ihm nicht sein."

Voor Eckhart is de ziel niet meer, zooals voor den orthodoxen Christen, al of niet verbonden met de Godheid door het geloof aan Christus, die éenmaal mensch is geworden. Bij hem is „de mensch geen anonieme persoon, geen in hoofdzaak collectief wezen, zonder „cosmische" beteekenis. In de mystiek van Eckhart is het hoogste ideaal de „eeuwige menschwording Gods" en de eeuwige „Vergottung" van den mensch". Voor hem kan „God.... zonder de persoonlijkheid niet bestaan, zich niet volledig verwezenlijken.... bij hem is voor 't eerst de gedachte ontstaan én 't gevoel ontwaakt voor de beteekenis der cosmische persoonlijkheid en haar rol in 't zelfrealiseeringsproces van 't Absolute" (Wolf, l.c., pag. 31—33).

Wolf heeft in zijn genoemd werk trachten aan te toonen, dat Eckhart de basis heeft gelegd voor het individualisme, dat later in de Renaissance tot vollen bloei is gekomen. In zijn dagen werd hij door zoowat niemand begrepen en het heeft slechts „een haar" gescheeld of hij had zijn leven op den brandstapel moeten eindigen.

Leibniz [95]), Goethe [96]), Van Eeden [97]), Driesch e.v.a. hebben den invloed van Eckhart, hetzij direct dan wel indirect, ondergaan — bij al deze denkers treffen wij het denkbeeld aan dat wij zijn „Mitarbeiter des Geistes" (Driesch, l.c., pag. 135).

„De individueele mensch — zoo zegt Heymans, l.c., pag. 451 — is een integreerend en onvernietigbaar deel van het wereldbewustzijn [98]).... In dit wereldbewustzijn is de hoogste volmaaktheid niet van meet af verwer-

95) H. Wolf, l.c., pag. 34.

96) H. Wolf, l.c., pag. 98; „Goethe's wereldbeschouwing en levenswijsheid", Amsterdam, 1932.

97) F. van Eeden: „De blijde wereld", Amsterdam, 1903, pag. 98 en pag. 120.

98) Het metafysisch begrip wereldbewustzijn is niet identiek aan het theologisch begrip God. Zie Heymans, l.c., pag. 449.

kelijkt, maar deze moet worden nagestreefd en bereikt; de tijd en de mate echter, waarin ze zal worden bereikt, wordt door de werkzaamheid van oneindig veel psychische krachten bepaald, waarvan een verdwijnend klein, maar aan alle andere geheel gelijkwaardig deel in het willen en handelen van elken individueelen mensch tot uiting komt."

Heymans ziet „den arbeid van den afzonderlijken mensch zeker niet als een overbodige weelde naast het heerschen van goddelijke machten, maar nog veel minder als een vergeefschen strijd tegen blinde of vijandige natuurkrachten"; de mensch heeft „zijn volle aandeel aan de verantwoordelijkheid voor het wereldverloop".

Ken-critici zullen er hier op wijzen, dat bij denkers als Spinoza, Schopenhauer e.d. de bijzondere persoonlijkheid van geen belang geacht wordt. Hebben Spinoza c.s. niet even veel recht van spreken? Hebben wij hier niet met een bewijs te meer te doen dat de rationalistische psychologie verworpen dient te worden, omdat zij leidt tot antithetiek, evenals de rationalistische theologie en de rationalistische cosmologie?

De psycholoog zal hier echter op antwoorden, dat de uitkomsten van diepte- en parapsychologische onderzoekingen de „speculaties" van filosofen als Eckhart, Goethe, Heymans, Driesch e.a. ethische individualisten bevestigen en daarbij het oog gericht hebben op Maeder's beschouwingen over het „oerbeeld" dat den empirischen mensch als vitale impulsie en leidend beeld dient [99]) alsmede op de profetie. Dit verschijnsel werpt, zooals ik reeds in mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie" [100]) heb opgemerkt, een verrassend licht op den „daimonischen mensch", waarvan Socrates zoo'n markant vertegenwoordiger was, den mensch, het infra-subject (zie noot 18), dat de opdracht kent welke hem door het al-eenig supra-subject of Oer-Ik gegeven is, den mensch, het infra-subject, in wien sterk het besef van roeping leeft.

In wezen dragen wij wel allen de mogelijkheid in ons, „daimonische" menschen te worden, menschen, die zich bewust zijn geworden van de taak, welke zij in het evolutie- en zelf-verwerkelijkings- (zelf-openbarings-) proces van het Oer-Ik hebben te vervullen. Maar deze mogelijkheid heeft zich nog slechts bij weinigen verwerkelijkt....

Maar al gaat de Westerling hier dan ook anders te werk dan de Yogi, in laatste instantie leidt ook zijn weg naar de genezing, naar de verlossing uit den metafysischen nood.

---

99) A. Maeder: „Genezing en ontwikkeling in het zieleleven", Ned. vert., Amsterdam, 1919.

100) Utrecht, 1934, pag. 243.

Zoowel de Yogi als de westersche filosoof worden gedreven door de angst voor het Onbekende, beide zijn neurotisch en streven er naar hun eigen zielearts te zijn. In de wijzen waarop zij hun doel zoeken te bereiken verschillen zij echter aanmerkelijk....

Maar zij zijn niet alleen hun eigen, doch ook anderer zielearts. Na zichzelf te hebben verlost, kunnen zij ook anderen verlossen (althans den weg naar de verlossing wijzen). Hiermede zijn wij gekomen op het onderwerp persuasie.

13. *De persuasie.* Het is bekend dat de Stoïcijnen Zeno en Seneca [101]) bij herhaling bezoeken ontvingen van personen, die in zielenood verkeerden, en dat deze ziels-„zieken" in hun leeringen kracht vonden om zich staande te houden. Zoo waren derhalve deze denkers psychotherapeuten (zielverzorgers, zieleartsen) van niet te onderschatten beteekenis.

Van Claudius Galenus van Pergamon (129—201), een der meest beroemde artsen der Oudheid, is bekend, dat hij er op wees, dat de arts niet alleen het lichaam, maar ook de ziel van zijn patiënten moet behandelen, en het vermoeden ligt voor de hand, dat hij, die tot op zekere hoogte den invloed der Stoïcijnen onderging, geestelijk onevenwichtigen tot steun is geweest, door hen met Stoïcijnsche begrippen vertrouwd te maken, hun een praktische, voor hen passende, levensfilosofie mede te geven.

Wij willen de rij van hen, die in den loop der eeuwen op een dergelijke wijze „angstigen", in zielenood verkeerenden e.d. geholpen hebben, hier niet vervolgen. Vanzelfsprekend hebben zij dit geenszins allen met behulp van Stoïcijnsche denkbeelden gedaan — Christelijke [102]) en andere denkbeelden kunnen hier ongetwijfeld even nuttig werk verrichten. Hoevelen hebben zich in den loop der eeuwen staande weten te houden door gesprekken met een godsdienstleeraar, die een brug wist te bouwen tus- zijn ziel en die van den „angstige", den in zielenood verkeerende; hoevelen hebben zich staande weten te houden door te lezen in de geschriften der groote denkers.....

Aan Dubois (Bern) komt de eer toe, de groote beteekenis dezer therapie voor enkele groepen zielszieken te hebben ingezien en haar als een onderdeel der psychotherapie te hebben beschreven en ingang te doen vinden. Wij vinden haar in de desbetreffende leerboeken [103]) genoemd als de methode der persuasie.

101) Zie K. H. E. de Jong: „De Stoa", Amsterdam, Becht.

102) Zie W. J. de Haan: „Moderne Zielkunde en het Evangelie", Amsterdam, 1937.

103) Zie L. Bouman: „Psychische Therapie" in L. Bouman en B. Brouwer: „Leerboek der zenuwziekten", I, 2, pag. 584; I. Zeehandelaar: „Inleiding tot de ontwikkeling van geestelijke geneesmethoden", Amsterdam, 1928.

Evenals de meeste baanbrekers op therapeutisch gebied heeft Dubois zich niet weten te hoeden voor de fout, zijn methode als een panacee te beschouwen. Men kan er volstrekt niet een zoo groot aantal vormen van nerveuze bezwaren mee bestrijden als hij meent. Slechts enkele groepen zielszieken kunnen door toepassing der methode der persuasie genezen worden en wel in hoofdzaak de z.g. gedesequilibreerden, de „geestelijk onevenwichtigen". Natuurlijk kan men haar altijd naast andere methoden toepassen als aanvullingstherapie. Feitelijk wordt dit ook steeds door elk rechtgeaard medicus gedaan, al is deze zich daar geenszins steeds van bewust. Want als de arts zijn patiënt troost en opbeurt, hem het geloof aan zijn genezing schenkt, dan past hij daarmede een der elementen der persuasie toe [104]). En als daarbij dan, naast den arts, de geestelijke aan de lijdenssponde verschijnt, en den zieke over de dingen des geloofs spreekt, dan brengen zij beiden, op min of meer ideale wijze, Dubois' voorschriften in praktijk en dragen zoodoende mede bij tot het herstel van den zieke.....

In 1906 zien wij in de Vereenigde Staten de „Emmanuel Church Health Class" ontstaan. Wij hebben hier te doen met een combinatie van artsen en predikanten, gevormd met het oogmerk, alcoholici, hysterische en neurotische patiënten, neurasthenici e.d. gezamenlijk te behandelen. De arts neemt hier het lichaam, de predikant de „ziel" van den patiënt voor zijn rekening. Hij (de predikant) tracht den patiënt een levens- en wereldbeschouwing te geven, een „houvast". Had toch William James er reeds op gewezen, dat de beste behandeling van vele z.g. zenuwstoornissen gelegen is in het aankweeken van een godsdienstig geloof.

De arbeid der „Emmanuel Church Health Class" is voor een belangrijk deel gebaseerd op datgene wat Dubois de persuasie noemt. Parker erkende dit door in zijn in 1908—1909 gepubliceerd, voor artsen en predikanten bestemd, verzamelwerk: „Psychotherapie" een door Dubois geschreven hoofdstuk op te nemen.

Het kan nu, m.i., aan geen twijfel onderhevig geacht worden dat de moderne metafysicus, die zich, zooals wij hiervoor zagen, van die uit vorige eeuwen onderscheidt, op grond van het feit dat hij niet langer zuiver deductief en rationalistisch te werk gaat, maar bij den opbouw van zijn stelsel gebruik maakt van de gegevens, hem door empirisch en experimenteel onderzoek verstrekt, van groote beteekenis kan zijn voor den (tot priester-arts geworden) psychotherapeut. Het feit dat hij zich, dank zij Kant, bewust geworden is van het regulatieve en dank zij psychologen als Jaspers, Spranger en Müller Freienfells van het subjectieve karakter van zijn stelsel, doet daar slechts weinig aan af.

Met behulp van hetgeen hij (de metafysicus) hem biedt, kan de psychotherapeut, waar noodig, trachten zijn patiënt te bevrijden van zijn angst voor den dood en hem het besef bijbrengen van zijn kosmische nuttigheid,

104) Met nadruk zij er hier op gewezen, dat persuasie en suggestie-therapie geen identieke begrippen zijn. Persuadeeren is iets anders dan suggereeren. Bij het persuadeeren medewerking der „verstandelijkheid"; bij het suggereeren uitschakeling daarvan.

hem bevrijden van zijn kosmisch minderwaardigheidsbewustzijn, hem opvoeden tot een ethisch-individualist....

14. *Verdere punten van overeenstemming.* Er bestaan nog meer punten van overeenstemming tusschen Yoga-praktijk en psycho-analyse. Zoo kan men een parallel trekken tusschen hetgeen de Yogi bij zijn meditatieoefeningen (dhyana) doet en hetgeen zich bij den analysant tijdens de analyse afspeelt. Dhyanamarga (de weg tot kennis door meditatie) is, volgens O. Kankeleit, „nicht nur gesammeltes Überdenken eines bestimmten Bewusztseinsinhaltes, sondern vornehmlich seelische Tiefenschau. Dhyana ist das eigentümlichste Stück des Yoga. Alle Übungen des Yogaweges zielen irgendwie darauf hin" (l.c., pag. 29).

Wat betreft de eerste vier leden van de Yoga-praktijk — wij treffen daarin, zooals wij zagen, o.m. het streven om lichaam en „ziel" tot rust te brengen aan. Dit streven nu begint zich ook in de psychotherapie te openbaren. Ik denk hier allereerst aan de ontspanningsoefening die J. H. Schultz [105]), O. Kankeleit [106]) e.a. voorschrijven en waarvan zij goede resultaten gezien zeggen te hebben bij nerveuzen en lijders aan slapeloosheid. Van deze ontspanningsoefeningen naar meditatie-oefeningen is slechts een stap....

Ook voor ademoefeningen begint bij onze psychotherapeuten belangstelling te ontstaan [107]). De Mazdaznan-beweging ziet in de verbetering der ademtechniek een der middelen, welke „ons diepste zelf" vergemakkelijkt zich te openbaren. De Duitsche arts Ludwig Schmitt schreef: „Das hohe Lied vom Atem" en „Atem, Haltung und Bewegung" [108]) waarin hij onderscheidene oud-Indische denkbeelden voor het forum der wetenschap tracht te brengen. In October 1930 werd te Weenen een bijeenkomst gehouden van personen, die zich op het gebied der lichamelijke opvoeding bewegen. Op deze bijeenkomt werd door den Berlijnschen zenuwarts Kohbrausch de ademhaling als uitdrukkingsverschijnsel behandeld — hij wees er op dat men een gunstigen invloed op neurosen kan uitoefenen door de patiënten op een bepaalde wijze te doen ademen.

Patanjali eenerzijds en Freud, Adler, Jung, Maeder c.s. anderzijds

105) J. H. Schultz: „Das autogene Training", Leipzig, 1932.

106) O. Kankeleit: „Die schöpferische Macht des Unbewussten", Berlijn, 1933, pag. 32 e.v..

107) Reeds E. v. Swedenborg merkte bij zichzelf op, dat er verband bestond tusschen trance (extase) en ademhaling. Onderzoekingen van parapsychologen met media hebben dit bevestigd. Zie o.m. H. Price: „Rudi Schneider", Londen, 1930.

108) Seitz, Augsburg, 1927 en 1928.

hebben, geheel onafhankelijk van elkaar, het aanzijn gegeven aan methodes, die aan elkaar verwant dienen te worden geacht, zooals uit het bovenstaande gebleken moge zijn. Het doel van beide methodes is tot op zekere hoogte het zelfde: den mensch te brengen tot zelfkennis en hem een psychisch louteringsproces te doen doormaken.

Werd Patanjali's systeem uit een religieus besef geboren — enkele psycho-therapeuten (Maeder!) kwamen, langs den weg van dieptepsychologisch onderzoek tot voor de religie belangrijke uitspraken [109]) ....

Het is niet onmogelijk te achten dat in de toekomst de waardeering der Oostersche zielkunde door Westersche psychologen zal toenemen, en dat als een der resultaten daarvan Yogi-methoden in de analyse zullen doordringen ....

(Slot volgt.)

109) Zie mijn: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", pag. 194 e.v..

EENIGE OPMERKINGEN NAAR AANLEIDING VAN „PARAPSYCHOLOGISCH NIEMANDSLAND" door Dr. P. A. DIETZ [1])

door Dr. K. H. E. DE JONG

Dat men ten opzichte van wat voor parapsychologische feiten wordt uitgegeven, uitermate voorzichtig moet zijn, is een niet te betwijfelen waarheid en schrijver dezes gaat dan ook, over het algemeen genomen, met de desbetreffende uiteenzettingen van zijn vriend Dietz accoord. Aangaande enkele bijzonderheden echter meent hij een eenigszins afwijkende zienswijze te moeten zijn toegedaan.

Het feit dat Mevr. Piper enkele Hawaïsche woorden produceerde, acht Dr. Dietz in zijn bovenvermeld artikel „zonder moeite te verklaren door telepathische overdracht van den kant van dengene, die het medium kwam raadplegen", p. *7*.

Het geval, geput uit „Proceedings Society for Psychical Research" [2]) is in het kort als volgt:

Er manifesteerde zich door het medium Mevr. Piper aan den Heer Briggs diens bediende Kalua, die eenige jaren geleden was doodgeschoten. Deze, ergens op de Sandwich eilanden geboren, probeerde in de Hawaïsche taal te schrijven. Daarbij kwam vaak en duidelijk het woord „lei" door,

1) T. v. P., XI, 2.
2) XIII, 336 vlg. en 480—482, 1898.

hetwelk „kransen" beteekent en inderdaad had Kalua vaak kransen voor den Heer Briggs gevlochten.

Dit is zeer merkwaardig en niet minder merkwaardig is het volgende:

Op de vraag op welk eiland de vader van Kalua woonde, werd door het medium mondeling „Tawai" en schriftelijk „Kawai" geantwoord. Feitelijk wordt die naam „Kawai" gespeld, maar door de inboorlingen van het eiland zelf en op het eiland waar Kalua geboren was „Tawai" uitgesproken.

Nu kan men met Dr. Dietz aannemen, dat die Hawaïsche woorden door den Heer Briggs, zonder dat zulks hem voor den geest stond, „telepathisch" werden overgebracht. Dit is echter niet zoo eenvoudig als het menigeen lijkt, die zich voetstoots met de uitdrukking „telepathie" laat tevreden stellen. Vooral inzake de manier waarop de naam „Tawai" resp. „Kawai" werd overgebracht, schijnt de „telepathische" verklaring niet bepaald eenvoudig, te minder daar wij tot dusver niet weten, hoe die „telepathische" overdracht eigenlijk plaats vindt.

Men kan echter ook met andere onderzoekers aannemen, dat er van het medium iets uitging dat den gedachteninhoud van den Heer Briggs „aftapte". Hierbij is opmerkelijk dat dit „iets" van Mevr. Piper juist zoo te werk ging als de overledene zou hebben gedaan, terwijl toch Mevr. Piper zelf van de feiten in quaestie niets afwist. En het doen van zulk eene doeltreffende keuze uit een uiteraard zeer omvangrijken gedachteninhoud zal toch wel moeilijk aan het toeval zijn toe te schrijven.

Er moet voorts ook in overweging worden genomen dat wij buitendien verscheidene gegevens hebben, die althans sterk voor een zich manifesteeren van overledenen pleiten, al moge zulks dan ook niet zoo vaak voorkomen als maar al te vele spiritisten meenen. Het is om die reden althans niet volslagen zeker, dat het produceeren van de Hawaïsche woorden aan „telepathie" van den kant des Heeren Briggs of aan „aftapping" van den kant van Mevr. Piper moeten worden toegeschreven.

Nu het geval Laura Edmonds, waarop Dr. Dietz p. 5 vlg. afbrekende critiek oefent.

Van Laura Edmonds is vermeld, dat zij, in 1854, een gesprek in het Nieuw-Grieksch heeft gevoerd met een zekeren Heer Evangelides.

„Jammer maar, dat niets, maar dan ook niets van het gesprokene is opgeteekend!" merkt Dr. Dietz p. 5 op.

Zeer zeker, maar het is alles behalve gemakkelijk zinnen in een ons onbekende taal, die men heeft hooren spreken, neer te schrijven.

„Wij krijgen", aldus gaat Dr. Dietz voort, „alleen te hooren: „Nu en dan *probeerde* de geest door Laura *een woord of een zin* Grieksch te spreken". „Het overige deel van het onderhoud werd .... van haar kant *somwijlen* in het Grieksch, somwijlen in het Engelsch gevoerd. Soms kon Laura niet begrijpen wat de door haar of door hem meegedeelde gedachte was. *Soms* kon zij hem echter .... begrijpen en ook zichzelf, wanneer zij Grieksche woorden uitte." Aan het slot verzekerde de Heer Evangelides „in antwoord op onze vragen", „dat zijn Grieksch ongetwijfeld was verstaan en dat haar Grieksch correct was geweest."

Dr. Dietz heeft deze passage, zooals men ziet, eenigszins bekort. Wij achten het wenschelijk nader op de zaak in te gaan.

Het geval in quaestie is ons medegedeeld door den vader van Laura, den rechter J. W. Edmonds, een jurist van erkende bekwaamheid en wiens goede trouw niet in twijfel kan worden getrokken. Zie desbelust bijv. Dictionary of American Biography [1]).

J. W. Edmonds dan vermeldt in zijn werk „Het Amerikaansch Spiritualisme" naar de ons toegankelijke vertaling van Wittig [2]):

„Op een avond, toen ongeveer twaalf of vijftien personen zich in mijn spreekkamer bevonden, werd de Heer E. D. Green, een kunstenaar te dezer stede, in begeleiding van een Heer geïntroduceerd, dien hij als Mr. Evangelides uit Griekenland voorstelde. Deze sprak gebroken Engelsch maar vloeiend Grieksch. Het duurde niet lang of een geest sprak door Laura Engelsch tot hem en deelde hem zoo veel mede dat hij hem met een vriend identificeerde die weinige jaren geleden in zijn huis was gestorven, maar van wien geen onzer ooit iets had gehoord."

Nu hebben wij aangaande dit en het volgende geen direct bericht van Evangelides zelf en dit is zeer zeker te betreuren, maar daarom behoeft het feit, gezien de achtbare persoonlijkheid van J. W. Edmonds, nog volstrekt niet waardeloos te zijn. Of men moet de waarheidsliefde van Evangelides in twijfel trekken, zooals Dr. Dietz p. 6, zij het dan ook eenigszins schroomvallig, doet ten opzichte van de xenoglossie in quaestie. Maar als men op die manier te werk gaat, zal, vreezen wij, ook meer dan één door critische parapsychologen bericht feit aan twijfel onderhevig kunnen worden geacht.

Slaan wij echter geloof aan het bericht, zooals het voor ons ligt, dan zouden door Laura bijzonderheden betreffende een overledene zijn mede-

1) VI, 1931, 23 s.v. Edmonds, J. W.
2) Leipzig, 1873, 168 vlg.

gedeeld, die haar onbekend waren en dit zou er op wijzen, dat zij althans de een of andere supranormale gave bezat. En aangezien dergelijke feiten van streng gecontroleerde mediums zijn geconstateerd, behoeft hetgeen van Laura te dien opzicht wordt vermeld, geenszins onwaar te zijn.

Gaan wij verder.

„Nu en dan probeerde de geest door Laura een woord of een zin Grieksch te spreken, totdat de Heer Evangelides hem de vraag deed, of hij kon worden verstaan als hij Grieksch sprak."

Die pogingen van, laten wij zeggen Laura, moeten toch niet geheel vruchteloos zijn geweest, anders zou Evangelides allicht niet de vraag in quaestie hebben gedaan. In het citaat van Dr. Dietz ontbreekt, zooals men ziet, de zinsnede van „totdat" tot „sprak".

„Het overige gedeelte van het onderhoud werd, langer dan een uur, van zijn kant geheel in het Grieksch, van haar kant somwijlen in het Grieksch, somwijlen in het Engelsch gevoerd".

De omstandigheden dat het onderhoud „langer dan een uur" en van zijn (Evangelides) kant „geheel in het Grieksch" werd gevoerd, vindt men bij Dr. Dietz niet. Ze zijn echter toch wel niet geheel van belang ontbloot.

„Soms kon Laura niet begrijpen wat de door haar of door hem medegedeelde gedachte was. Soms kon zij hem echter, ofschoon hij Grieksch sprak, begrijpen en ook zichzelf, wanneer zij Grieksche woorden uitte".

Ook hier zijn, naar men ziet, de woorden „ofschoon hij Grieksch sprak" bij Dr. Dietz niet te vinden.

„In antwoord op onze vragen — want niemand van ons verstond Grieksch — verzekerde hij ons dat zijn Grieksch ongetwijfeld was verstaan en dat haar Grieksch correct was geweest."

Al willen wij aannemen, dat Evangelides enkel uit beleefdheid het Grieksch van Laura „correct" noemde, dan behoeft daarmede zijn verzekering, dat zijn Grieksch ongetwijfeld was verstaan, nog niet te vervallen.

Wij gelooven toch dat men, het bericht zonder afkorting lezende, een eenigszins anderen indruk van de zaak krijgt, dan wanneer men ze slechts uit de afgekorte aanhaling bij Dr. Dietz leert kennen. Accentueert Dr. Dietz sterk het door hem gecursiveerde „somwijlen" en „soms", men kan aan den anderen kant ook den nadruk leggen op de omstandigheid, dat het onderhoud langer dan een uur duurde. Al moge het gesprek niet altijd

even vlot zijn verloopen — wat geen wonder mag heeten — het is toch geenszins uitgesloten, dat Laura hier werkelijk een opmerkelijk supranormale prestatie heeft verricht.

In elk geval krijgt dit omstreden feit althans eenigen steun door het bovenvermelde geval en door nog eenige andere. Wij verwijzen den belangstellenden lezer in dezen verder naar ons werk „Rüdiger und ein Anfang! Kant und ein Ende!" [1]), waar wij op de xenoglossie nader zijn ingegaan.

Wij willen hier nog iets aan toevoegen over de „menschelijke uitstraling".

Dr. Dietz verklaart in dezen pertinent: „Al de hardnekkige pogingen tot nog toe aangewend, om de specifieke menschelijke emanatie aan te toonen, zijn op niets uitgeloopen" p. 10.

Is Dr. Dietz in dezen niet wat al te critisch?

P. 8 vermeldt hij:

„Men wilde het fluidum fotografeeren en hield daarbij de saamgebrachte vingers dicht voor of liefst zelfs tegen een gevoelige plaat die in een ontwikkelaar was gedompeld. De vijf vlekken, die daarop verschenen, werden als bewijzen voor de uitstraling beschouwd, en men zag de werking van de warmte, de directe en afdoende verklaring voor het verschijnsel, in zijn ijver over het hoofd."

Zeer juist, maar dit doet geen afbreuk op de proeven van G. Delanne, die wel degelijk althans gepoogd heeft, de stralende warmte van de te fotografeeren hand uit te schakelen, vgl. zijn werk „Les apparitions matérialisées" I [2]). Wij hebben, met afkortingen, die proeven vermeld in „De Parapsychologie" [3]) en „De zwarte Magie" [4]).

Ten zeerste geeft Dr. Dietz p. 9 vlg. af op de proeven van A. de Rochas, in diens boek „L'Extériorisation de la sensibilité" [5]), ja, hij vindt dat hierbij nauwelijks van onderzoekingen kan worden gesproken. Nu heeft ook schrijver dezes — „De Parapsychologie", 30 vlg. en „De Zwarte Magie", 258 — De Rochas critiek niet bespaard, maar het lijkt hem toch dat diens „beweringen" althans eenigen steun verkrijgen o.a. door de proefnemingen van Prof. E. Boirac,

1) Leiden, 1931, 55—67.
2) Parijs, 1909, 358—364.
3) Haarlem, 1936, 22—24.
4) Den Haag, 1938, 253 vlg.
5) Parijs, 6 éd. 1909.

„La psychologie inconnue" [1]) en van R. Tischner, „Fernfühlen und Mesmerismus" [2]). In elk geval verdienen die experimenten ernstig in overweging te worden genomen.

Wij willen ons voorloopig hierbij bepalen en besluiten met de opmerking dat, hoe veel verdienstelijks ook de uiteenzettingen van Dr. Dietz bevatten, men toch den indruk krijgt dat hij hier en daar in zijn afbrekende critiek te ver is gegaan.

1) Parijs, 3 éd. 1920, 264—268 (afgekort in „De Zwarte Magie", 259 vlg.).
2) München, 1925, 22—28 (afgekort in „De Parapsychologie", 32—35 en in „De Zwarte Magie", 260—263).

KLEINE AANTEEKENINGEN EN MEDEDEELINGEN

Ervaring met een psychoskopiste. De heer S. H. G. te B., die mijn cursus voor de V. U. te Almelo (O) volgde, deelde mij (mondeling en schriftelijk) het navolgende mede:

„In het: „Nieuwsblad van het Oosten" las ik ca. een jaar geleden een bericht over het *verdrinken* van een arbeider in een grintgraverij bij Almelo. De verdronken arbeider was een goede kennis van mij, daar ik hem zeer veel ontmoette in de zandgraverij, waar ik zocht naar zwerfsteenfossielen.

Na het verdrinken van mijn kennis kwam ik niet meer in de graverij. Ik wist dus niet anders of de man was *verdronken.*

Een half jaar na dit ongeval ging ik met mijn broer naar Hengelo (O), waar mevr. v. d. Ster—Verduyn een openbare psychoskopische séance gaf. Ik gaf *geen* voorwerpen.

Na eenigen tijd beschreef ze voor mij een „intelligentie", „die zeer verheugd en gelukkig was zich te kunnen manifesteeren aan mij."

Nadat ik de beschrijving had aangehoord, kon ik zeggen, dat zij paste op den „verdronken" arbeider. Ook gaf zij enkele (juiste) bijzonderheden, op hem betrekking hebbend.

De psychoskopiste deelde verder mede, dat de man *gevallen* was, waarbij *kneuzingen* ontstaan waren en dat hierin de oorzaak van zijn dood gezocht moest worden.

Ik antwoordde, dat, hoewel de beschrijving klopte, de doodsoorzaak geen val en ook geen kneuzing was geweest, maar dat hij was *verdronken.* Naar mijn meening moest de psychoskopiste zich hier vergissen. In de krant had ik gelezen, dat de man verdronken was.

Ik stond thans nog sceptischer t.o.v. het kunnen der psychoskopiste dan ik te voren reeds gedaan had.

Eenige maanden verliepen. Op een morgen fietste ik wederom naar de zandgraverij. Hier sprak ik den man, die den „verdronken" arbeider uit het water had gehaald. Hij vertelde mij dat de overledene *een aanzienlijke hoofdwonde* had verkregen.....

Uit mij had de psychoskopiste niet anders kunnen putten dan *„verdrinken."*

Moeten wij hier aannemen dat mevr. v. d. Ster—Verduyn uit het „kosmisch reservoir" putte, of hebben wij hier met een verschijnsel van spiritistischen aard te doen?"

Mijn berichtgever teekent hier nog bij aan:

„Dat een val en een hoofdwonde aannemelijk zijn, kan uit het navolgende blijken:

De graverij wordt geëxploiteerd *niet* door in het zand staande te graven, maar het graven geschiedt mechanisch, met behulp van een zuiginstallatie.

De graverij heeft het aanzien van een paar hectaren zandvlakte met vijver. Op dien vijver drijft een vlot, waarin de motor en de zuiginstallatie zijn geplaatst. Deze installatie zuigt het zand en het grint op en brengt het op den wal. Het vlot wordt bereikt door een lange, los liggende plank. Deze verbindt vlot en wal met elkaar.

Doordat de zuiger, die op den bodem rust, af en toe vol raakt met grootere steenen, wordt deze bij herhaling opgehaald, ten einde steenvrij gemaakt te kunnen worden. Die steenen worden van het vlot over de plank op den wal gebracht. Ik heb dit den overledene zeer vaak zien doen. Beladen met den zeer zwaren emmer, gevuld met steenen, klom mijn kennis uit het vlot op de plank en liep dan naar den wal. Ik stel mij nu voor, dat hij op dien ongeluksdag beladen met den emmer steenen van de plank is gevallen en met zijn hoofd tegen den betonnen onderbouw van het vlot terecht is gekomen."

„Telepathie à trois." Op 13 Nov. 1937 schreef mej. H. R. te A. mij:

„Dezer dagen was ik op bezoek bij een familie en gingen de gesprekken over verschillende onderwerpen.

Ook hadden wij het over den band, welke er bestaat tusschen ouders en kin-

deren en tot overtuiging daarvan vertelde ik hun een geval, dat mijn vader is overkomen. Op een nacht had hij duidelijk „Vader, Vader" hooren roepen. Eenigen tijd later ontvingen wij het overlijdensbericht van mijn zuster, kloosterlinge in Indië, en het eerste wat mijn vader uitriep was: „Dan heeft Anna (zoo was haar voornaam, als kloosterlinge werd zij Sr. M. Martina genoemd) mij geroepen!"

Inderdaad kregen wij later een brief uit Indië waaruit bleek, dat zij op hetzelfde tijdstip, dat mijn vader had hooren roepen, en mijn oudste broer voortdurend van haar droomde, ook met hen beiden was bezig geweest. Ter overtuiging sluit ik den brief hierbij in, waaruit U zelf kunt zien, dat het werkelijk zoo is..

Het is op aandringen van de familie S. te A. dat ik U dit schrijf, omdat U per radio om dergelijke gegevens gevraagd hebt...."

Aan den bijgevoegden brief, gedateerd: „N.... (Ned. O.I.), 17en April 1912" en gericht aan de „Lieve en goede Ouders van onze Sr. Martina z.g." ontleen ik het navolgende:

„Uw Kind is nu ruim twee maanden overleden, veel gebed heeft ze al van ons gehad en krijgt ze nog elken dag. Haar afsterven is voor ons nog altijd een raadsel en menige zuster kan er nog niet overheen en toch 't is O.L.H. die haar gehaald heeft nietwaar?....."

„.....Wat is de natuur toch sterk geweest tusschen uw Kind en hare Ouders. Wij stonden allemaal versteld, toen wij vernamen dat uw man duidelijk had hooren roepen: Vader, vader. En dat voorgevoel van uw zoon. — Nu moet U weten, dat uw Kind, in den nacht van haar sterven, toen ze niet meer bij kennis was, altijd door met Vader en Johan (haar broer) bezig is geweest, o.a. riep ze met een krachtige stem: „daar is Vader! Vader, vader neem mij mee!" Dan zei ze weer: „Ik heb geld van Vader gekregen om met hem op reis te gaan, kijk daar is Vader!" Verder zei ze: „Johan is het nu nog niet erg genoeg, moet dat Goddelijk aanschijn nog meer verguisd worden, is het nog niet erg genoeg, dat aanbiddelijk Aanschijn, zonder handen en voeten. O Johan! Johan!" Zoo heeft ze gepraat en geroepen van middernacht tot 2 uur, daarna werd ze kalm, maar bleef buiten kennis. Wij stonden bij het lezen van uw brief verstomd toen wij dat hoorden en onwillekeurig riepen wij: dat is sterk, alweer een bewijs, dat er een hechte band bestaat tusschen Ouders en Kinderen. Ach tijdens haar leven sprak zij zoo gaarne over hare Ouders en zusters en broers. Wij kenden U allemaal met naam en toenaam altijd op het portret natuurlijk...."

De brief is onderteekend „Uwe Mère Marguérite." Wij lezen er verder nog in, dat Sr. Martina geheel onverwacht ziek werd, zoodat haar vader niet op normale wijze weten kon dat er reden was om zich ongerust te maken over den toestand van zijn dochter.

Ofschoon wij nog gaarne hadden gezien, dat de vader en broeder aanteekening hadden gemaakt van hun ervaringen, zoo zijn er m.i. hier toch voldoende gegevens om het waarschijnlijk te achten dat wij hier met een geval van „telepathie à trois" te doen hebben.

TENHAEFF

De beoordeeling der z.g. occulte geneeswijzen. Velen in ons land hebben een groot vertrouwen in z.g. occulte geneeswijzen. Zonder een scherpe definitie te geven vat ik hieronder samen:

1. het stellen van de diagnose eener ziekte op paranormale wijze, al dan niet in trance-toestand en

2. het behandelen van een ziekte, waarvan de diagnose al dan niet vaststaat, door o.a. het maken van z.g. magnetische passen over het lichaam, resp. zieke lichaamsdeel van den patiënt e.d..

Het merkwaardige is, dat men er niet over zal denken b.v. iemand, die zich in een coma diabeticum bevindt, naar een helderziende, magnetiseur of kruidkundige te brengen. In dat geval snelt men naar den arts, die verschillende methoden ter beschikking heeft om een coma diabeticum (d.i. een toestand van bewusteloosheid bij suikerziekte, berustende op vergiftiging van het centrale zenuwstelsel door stofwisselingsproducten) te onderscheiden van andere toestanden van bewusteloosheid, b.v. van een hypoglycaemisch coma (eveneens bij suikerzieken, doch in dit geval het gevolg van een te laag bloedsuikergehalte). Maar zoodra men te doen heeft met ziekten, die minder levensgevaarlijk zijn, achten sommigen den kwakzalver meer bevoegd dan den arts. Men heeft dan direct voorbeelden bij de hand die moeten aantoonen, dat de magnetiseur genezing bracht, waar de arts faalde. Enkele gevallen heb ik kunnen volgen. Een dezer gevallen betreft een patiënt, die lijdende is aan Sclerosis multiplex, een ziekte, die bijna zeker het gevolg is van infectie, waarbij de myeline-scheeden, die normaal als een beschermende huls de zenuwvezels omgeven, degenereeren. De zenuwvezels (ascylinders) vertoonen als gevolg hiervan verdikkingen, blazige opzwellingen en breuken, die echter in eenige dagen genezen kunnen. De plaatsen, welke aangetast worden, zijn: vooral de z.g. witte stof (substantia alba) van het ruggemerg, de omgeving der hersenventrikels en het cerebellum, waar de z.g. plaques ontstaan. Al naar de plaats dezer plaques wisselen de symptomen, die het ziektebeeld beheerschen. De klassieke symptomen zouden zijn: nystagmus (z.g. „oogbolstuipen"), monotone, gescandeerde spraak en intentie-tremor, die tezamen de Trias van Charcot vormen. Dikwijls vindt men echter als eerste verschijnselen: onzekerheid bij het loopen, een schuifelenden gang, krachteloosheid, verlangzaming van alle bewegingen. De leek, die een dezer symptomen bij zichzelf meent te moeten vaststellen, behoeft zich niet te suggereeren, dat hij lijdende is aan multiple sclerose. (De niet bona fide kwakzalver gebruikt deze methode graag: hij suggereert eerst het bestaan van een ziekte, waaraan de patiënt *niet* lijdt en „geneest" vervolgens de niet-aanwezige kwaal). De arts kent bepaalde

methoden om het bestaan van pyramidenbaan-, cerebellaire- en cerebrale aandoeningen aan te toonen (nagaan van bepaalde reflexen, oogspiegelen) en let verder op de psyche van den patiënt, die vaak in geval van multiple sclerose in een ongemotiveerd optimistische, soms lacherige stemming verkeert, ongemotiveerd ijdel is en vindt dat hij het erg met zichzelf getroffen heeft.

Karakteristiek voor deze ziekte is het passagère beeld der verschijnselen : een spastische verlamming, waarvan een week later niets meer te merken is, voorbijgaande stoornissen aan de oogen, enz.

De ziekte verloopt in z.g. Schuben. Tusschen deze Schuben in kan een patiënt volkomen goed zijn. Ik ken een patiënt, die zich telkens tijdens een Schub laat magnetiseeren, tot nu toe steeds met uitnemend resultaat.

Precies hetzelfde resultaat zien we echter bij patiënten, die niet gemagnetiseerd worden.

Juist dit verloop van een aantal ziekten : verergeringen (exacerbaties), afgewisseld met perioden van geheel of gedeeltelijk herstel (remissies) maakt de beoordeeling van verkregen „genezingen" voor den leek volslagen onmogelijk, voor den deskundige moeilijk. Tot deze groep behooren alle chronische ziekten met acute of subacute exacerbaties en voorts een aantal ziekten, die ten slotte letaal verloopen maar toch vaak perioden van verbetering vertoonen. Van deze laatste ziekten noem ik de pernicieuse anaemie, die sedert de invoering van de lever-therapie beter voor behandeling vatbaar is dan daarvoor, de leucaemieën, de ziekte van Hodgkin. Het wisselend verloop van rheuma, chronische bronchitis asthmatica e.d. is algemeen bekend. T.b.c. en carcinoom bereiden eveneens vaak verrassingen. Als voorbeeld noem ik het volgende geval. Een man met een colontumor werd opgenomen voor operatie, toen de tumor het colon volledig had afgesloten. Een centrale verweeking van het gezwel met daarop volgende afvoer van de necrotische massa zorgde voor een nieuwen doorgang, wat het teruggaan van de inmiddels opgetreden vergiftigingsverschijnselen ten gevolge had. De patiënt voelde zich subjectief genezen. Dit is een „wondergenezing" zonder eenigen ingreep.

Voorbeeld van een „ wondergenezing" na operatie is het volgende geval. Een man had jarenlang last van niersteen, waarvan het bestaan o.a. door Röntgenfoto was vastgelegd. De aandoening werd als inoperabel beschouwd en bleek dit inderdaad te zijn, toen patiënt op zijn verzoek tòch geopereerd werd. De nier bleek echter volkomen met de omgeving vergroeid en zonder voorafgaande ribresectie voor operatie ontoegankelijk te zijn. De wond werd gesloten, maar de patiënt meende zijn nier kwijt te zijn. Nadat de wondpijn genezen was heeft patiënt gedurende enkele maanden geen oogenblik meer last van zijn oude klachten gehad. Sedert dien ben ik hem uit het oog verloren.

En nu de verklaring van dit geval? Ik zal er mij niet aan wagen. We kunnen voldoende hypothesen opstellen, maar deze zijn in bovengenoemd geval toch niet te bewijzen.

Uit het bovenstaande moge volgen, dat het verband tusschen de behandeling van een zieke en zijn genezing zeer moeilijk te beoordeelen is, en van geval tot geval verschillend kan zijn. De moeilijkheid wordt nog vergroot door het feit, dat de begrippen „subjectief gevoel van genezen te zijn" en „objectieve genezing" elkaar zelden dekken. Bij tal van ziekten gaat het gevoel van beterschap na behandeling aan de objectieve genezing vooraf; bij de neurosen kan een patiënt zich lamlendig voelen, terwijl objectief geen enkele afwijking te vinden is.

H. M. HAYE, med. drs.

BOEKBESPREKING

Prof. Dr. M. C. VAN MOURIK BROEKMAN, *Parapsychologie en Godsdienstig Leven*. Leopold, den Haag, 1938. Geb. fl. 3.90.

Dit werk, van de hand van den vorigen voorzitter der Ned. S. P. R., bijzonder hoogleeraar in de theologie aan de Utrechtsche Rijksuniversiteit, dat in de „Parapsychologische Bibliotheek" is verschenen, zal de lezers van dit tijdschrift ongewoon interesseeren. Vindt men hier toch de uitwerking van artikelen in den zesden jaargang van het T. v. P. gepubliceerd, die handelden over den Bijbel in het licht der parapsychologie (in het bijzonder over de figuur van Jezus), geflankeerd door hoofdstukken over „Bijzondere typen als dragers van macht en kracht" (De Magiër; de Profeet; de Ecstaticus; de Heilige), „Het Gebed als bron van kracht" en „Parapsychologie en Wereldbeschouwing." Het hoofdstuk over den Bijbel wordt gespecifieerd in: Genezingen; Doodenopwekkingen; Wonderverhalen; het Pinkstergebeuren; Engelen- en Duivelenverschijningen; Helderziendheid en Voorkennis bij Jezus; Eenige Conclusies.

Het komt ons zeer beslist voor, dat, welk standpunt men in de theologie ook overigens in moge nemen, deze heldere en goed gedocumenteerde uiteenzetting een zijde doet zien, die er althans óók zeker aan het Bijbel- en godsdienstig vraagstuk is. Juist omdat er slechts aanspraak op wordt gemaakt, dat het slechts één zijde betreft, staat de schrijver o.i. zoo sterk.

Of men zich aan zijn betoog gelegen zal laten liggen? Zonder last te ondervinden van de beroemde oogkleppen? Wij zijn niet zoo zeker van het tegendeel. Ook niet met betrekking tot het gros der *vrijzinnige* theologen.

J. J. POORTMAN

BUITENLAND

WILLIAM Mc. DOUGALL †
(1872—1938)

William Mc. Dougall, hoogleeraar in de psychologie aan de Duke University te Durham in Noord-Carolina en directeur van het psychologisch laboratorium aldaar, stierf 28 November 1938 in den ouderdom van 67 jaar. Hij was een der redacteuren van het Amerikaansche „Journal of Parapsychology". Een kort overzicht van hetgeen hij deed voor het parapsychologisch onderzoek zal aantoonen hoezeer zijn dood een zwaar verlies is voor onze wetenschap. Wanneer wij ons beperken tot zijn werkzaamheid op het gebied der parapsychologie, dan schenken wij slechts aandacht aan een klein deel van het rijke en veelzijdige arbeidsleven van Mc. Dougall. Hoewel hij zich hiervoor zeer interesseerde, nam het toch slechts een secundaire plaats in; zijn voornaamste arbeid lag op het verwante terrein der algemeene psychologie. Schertsend noemde hij eens de parapsychologie een van zijn beide stokpaardjes. En toch was hij op dit gebied een belangrijke figuur.

Zijn eerste aanraking met de „occulte" problemen dateerde alreeds van zijn jeugd, toen hij, zeer sceptisch gestemd, kennis maakte met de spiritistische manifestaties van de populaire mediums dier dagen. Hij kreeg toen geen al te hoogen dunk van hun prestaties. Later, als student in Cambridge (Eng.), kreeg hij meer ernstige belangstelling voor de vraagstukken, door de S. P. R. aan de orde gesteld, en in 1901 gaf hij zich op als lid. Een kwart eeuw lang werkte hij mede door het geven van boekbesprekingen en verslagen. In 1920 werd hij tot voorzitter gekozen: een der vele prominente figuren die dezen post hebben bekleed.

Toen hij in 1920 tot hoogleeraar in de psychologie aan de Harvard University werd benoemd, begon hij meer direct actief deel te nemen aan het psychical research in Amerika. In 1921 werd hij voorzitter van de Amerikaansche S.P.R., later, toen naar zijn meening het werk dezer vereeniging daalde onder het peil dat als minimum aan wetenschappelijken arbeid moet worden gesteld, stichtte hij, in 1925, tezamen met Walter Franklin Prince, Elwood Worcester en eenige anderen de Boston Society for psychical research.

Mc. Dougall bepaalde zich geenszins tot theoretische belangstelling alleen. In Engeland had hij deel genomen aan de telepathische proeven met prof. Gilbert Murray. Tijdens zijn verblijf aan de Harvard hoogeschool was hij lid van de commissie die o.a. het geruchtmakende geval Margery onderzocht. Zoowel zijn persoonlijke conclusies als die van de commissie in haar geheel waren absoluut negatief wat betreft de echtheid der verschijnselen.

Toen, in 1930, Upton Sinclair in „Mental Radio" zijn telepathische proefnemingen publiceerde, stelde Mc. Dougall een, schoon weinig uitgebreid, onderzoek in naar de telepathische vermogens van mevrouw Sinclair. Ofschoon zijn resultaten minder waren dan de vroegere met dezelfde proefpersoon bereikte, bevestigden zij toch de conclusies van de voorgaande experimentatoren.

Toch was het niet als proefnemer dat Mc. Dougall zijn grootste diensten bewees aan de parapsychologie. Dit kon ook nauwelijks worden verwacht, aangezien zijn voornaamste werk lag op het gebied der normale psychologie. Het meest bevorderde hij onze wetenschap als begunstiger en leider van het door anderen uitgevoerde wetenschappelijke werk. Meer dan iemand anders gaf hij den stoot tot toelating van de parapsychologie in de lees- en leerzalen der universiteiten. Mac Dougall verdedigde steeds het standpunt, dat de parapsychologie

recht had op een plaats onder de studievakken aan de hoogescholen. Hij bepleitte dit o.a. in zijn lezing aan de Clark University in 1927. Maar reeds veel eerder had hij het initiatief genomen tot streng gecontroleerde experimenten in zijn eigen psychologisch laboratorium aan de Harvard universiteit. Het geluk wilde, dat hij de beschikking kreeg over een reeds lang bestaand, maar nog steeds niet aangesproken fonds ten behoeve van psychisch onderzoek, en hij besteedde dit voor telepathische proefnemingen, eerst met hulp van Gardner Murphy, later van Estabrooks. Ofschoon de resultaten van Murphy niet ondubbelzinnig waren, maakten zij toch zoodanigen indruk, dat zijn belangstelling voor dit veld van onderzoek gaande werd gehouden. Estabrooks verkreeg stelliger positieve resultaten, en concludeerde dat het bestaan van gedachtenoverdraging onder bewijskrachtige condities was aangetoond. Aan Mc. Dougall komt dus de eer toe, het eerste onderzoek van telepathie met positieven uitslag aan een Amerikaansche hoogeschool mogelijk te hebben gemaakt. Evenzeer was hij het, die, in 1930, als leider van het psychologisch laboratorium der Duke University, de algemeene richtlijnen aangaf voor de telepathische en helderziendheids-experimenten. Ingeleid door hem heeft de E. S. P. [1])-beweging zich gedurende acht jaar ontwikkeld en uitgebreid om eindelijk vasten voet te krijgen aan de universitaire laboratoria. Zelden nam hij daaraan persoonlijk deel, maar altijd was hij de welwillende raadgever en criticus. Zonder hem zouden deze experimenten nauwelijks kunnen zijn uitgevoerd.

En toen het ten slotte noodzakelijk bleek een tijdschrift op te richten ter publicatie van de E. S. P.-resultaten, was Mc. Dougall wederom bereid zoowel zijn naam als zijn actieve medewerking beschikbaar te stellen en hij werd een der redacteuren van het Journal of Parapsychology. Dat hij dit nog deed op 65-jarigen leeftijd, terwijl zijn eigen werk hem bijna tot een zware last was geworden en hij van alle kanten aanvragen om medewerking ontving, geeft voorzeker blijk van zijn diepgaande belangstelling en van zijn geloof in de hooge waarde der aanhangig gemaakte problemen. Een ieder die zijn werk kent, zal onder den indruk zijn geraakt van de breedheid en de macht van zijn superieur intellect, zooals zelfs zij die het niet met hem eens konden zijn moesten erkennen. Maar zij die het voorrecht hebben gehad, jaren lang met hem te mogen samenwerken, wijden hem gevoelens van toegenegenheid en eerbied, in zoo hooge mate als zeker niet dikwijls zal voorkomen in de verhouding van leerling tot leermeester.

(Vrij bewerkt naar het artikel in The Journal of Parapsychology, Duke University, Vol. II, Dec. 1938). P. A. DIETZ

1) Extra sensory perception.

BERICHTEN EN VEREENIGINGSNIEUWS

De *Studievereeniging voor Psychical Research,* opgericht door Prof. Dr. G. Heymans op 1 April 1920, stelt zich ten doel de bevordering van het wetenschappelijk onderzoek der dus geheeten occulte verschijnselen, anders gezegd: van de Parapsychologie.

De vereeniging heeft een *Parapsychologisch Laboratorium* te Amsterdam.

De contributie bedraagt f 7,50 per jaar, waarvoor de leden het *Tijdschrift voor Parapsychologie,* tevens orgaan der vereeniging, gratis ontvangen.

Voor mededeelingen van allerlei aard, verband houdende met het doel der vereeniging, wende men zich tot den eersten secretaris Dr. J. W. van der Spek, Vliegenvangerlaan 13, Den Haag; voor berichten van administratieven aard tot den tweeden secretaris-penningmeester F. W. B. de Haas, Nieuwe Gracht 5a, Haarlem, Postgirorekening ten name van den penningmeester der S. P. R. no. 258900.

Het H. B. van de S. P. R. deelt aan de leden mede, dat de algemeene jaarvergadering dit jaar zal plaats hebben op Zondag 16 April a.s. te Utrecht.

Er zullen zoo mogelijk twee voordrachten gehouden worden en wel één voor en één na het noenmaal.

De secretaris
Dr. J. W. VAN DER SPEK

Voor de Afdeelingen der S. P. R. zullen de volgende *voordrachten* worden gehouden:

Amsterdam (American-Hotel, Marnixstraat; 20.15): 11 Maart: Dr. E. van der Hoop: De Parapsychologie en de Arts; 1 April: Dr. W. H. C. Tenhaeff: Kalenderaars; 28 April: Dr. A. Rutgers: Mediums en universum in de oudheid (met lichtb.).

Den Haag (Soefi-zaal, Bazarstraat 20; 20.00): 24 Maart: Dr. E. van der Hoop: De Parapsychologie en de Arts; 15 April: Ir. J. M. J. Kooy: Prognostische droomen.

Rotterdam (Hotel Central, Kruiskade: 20.00): 17 Maart: Dr. E. van der Hoop: De Parapsychologie en de Arts; 14 April: Prof. Dr. Ch. H. van Os: nader te melden onderwerp.

INHOUD

BESTAAT ER EEN SPECIALE KRACHT VAN HET OOG?

door J. J. POORTMAN

1. *Er wordt beweerd, dat men een anderen persoon alleen door hem aan te zien, kan doen op- of omzien;* omgekeerd, dat menschen meermalen den indruk hebben, op- of omgezien te hebben, enkel omdat zij van achteren of opzijde aangezien werden.

Daar geen bekende zintuigelijke werking van dit veronderstelde verschijnsel rekenschap zou vermogen te geven, behoort de bestudeering ervan ongetwijfeld in de parapsychologie thuis.

Schrijver dezes is reeds lang op deze kwestie attent geweest. In Mededeeling No. 7 der Ned. S. P. R. [1]) werd een oproep geplaatst om hem gegevens (ervaringen, litteratuur, opmerkingen) toe te zenden en om zich aan te melden, indien men meende het actief teweeg te kunnen brengen. De weerklank op dezen oproep is niet bijzonder groot geweest, doch wij hebben aldoor materiaal over het onderwerp verzameld, dat wij thans eens willen publiceeren.

In beginsel is het een verschijnsel, dat experimenteel vastgesteld kan worden. Experimenten in dit verband blijken nu echter op bijzondere moeilijkheden te stuiten, waarop wij nog nader in zullen gaan. De proefnemingen, die door dr. John Edgar Coover aan de Leland Stanford Jr University, Californië, zijn genomen [2]), hadden een negatief resultaat. Niettemin lijkt de methode dezer proeven ons aanbevelenswaard. De experimenten, waarmee wij ons thans bezig houden en die een positief resultaat doen verwachten, worden op verwante wijze genomen. Wij hopen over het volledige resultaat, dat nog eenigen tijd op zich zal laten wachten, in een afzonderlijk artikel te berichten. Doch ook al mogen de verwachtingen, die wij thans koesteren, wederom niet in vervulling gaan, dan willen wij het probleem toch nog eens en thans uitvoerig gesteld hebben. Want ook al zou het experimenteele bewijs op dit oogenblik nog niet mogelijk zijn, wij gelooven toch, om spoedig uiteen te zetten redenen, dat deze kwestie een achtergrond van werkelijkheid bezit. Het was trouwens niet gemakkelijk om de litteratuur, die er over het onderwerp dan nog bestaat, te vinden, zoodat het ook de moeite loont om deze eens samen te vatten.

Wij stellen ons voor om in dit artikel eerst den inhoud van eenige

1) 1923, 14.

2) Psychical Research Monograph, I, 144—167; „The Feeling of Being Stared at-Experimental", American Journal of Psychology, XXIV, 570 (Oct. 1913); vgl. Proceedings (Engl.) S. P. R., LXXVI (Nov. 1918).

getuigenissen met inbegrip van eigen introspectie weer te geven, vervolgens het resultaat van een aantal proeven over een vermeende kracht van het oog op levenlooze voorwerpen te vermelden, dan een oogenblik in te gaan op een bijgeloof, dat er mogelijk mee in verband staat tezamen met plaatsen bij antieke schrijvers en tenslotte eenige opmerkingen over een mogelijke verklaring en inordening van het verschijnsel te maken.

In een afzonderlijk artikel hopen wij dan in te gaan op de experimenten van Coover van persoon op persoon en het resultaat van eigen proefnemingen te geven; in een ander artikel zij de aandacht gevestigd op het veelvuldig voorkomen van dit verschijnsel als motief in een reeks van romans. Dit is op zichzelf merkwaardig; bovendien hebben wij van een aantal auteurs antwoord ontvangen op onze vraag of zij een en ander dan uit eigen ervaring kenden. Hiermee werd het aantal getuigenissen weer uitgebreid en bleek meteen iets over de houding van deze schrijvers ten opzichte van parapsychologisehe vraagstukken in het algemeen.

* * *

2. Wat is het resultaat, wanneer men zoo eens *rondvraagt*, wie het verschijnsel meent te kennen? De menschen blijken in dat geval uiteen te vallen in twee groepen: één, die er nooit of bijna nooit over gehoord heeft en het zeker ook niet uit eigen ervaring kent, er dan ook min of meer duidelijk de schouders over ophaalt, en één, die positief verzekert uit eigen ondervinding te weten, dat men genoopt kan worden om op te zien. Ruwweg schijnt het ons toe, dat ongeveer een derde der gevraagde personen in den laatst aangegeven zin antwoordt.

Geven wij enkele individueele getuigenissen weer.

Dr. E. R. deelde mij het volgende mee: Hij was gezeten in een concertzaal, had geen lust om om te kijken en had niet omgekeken ook. Plotseling kreeg hij een impuls om om te zien, deed dit en keek toen een hem bekenden persoon recht in het gelaat. Hij stond op en ging naar dien persoon toe en besprak met hem het verschijnsel. Deze had Dr. R. niet gezien vóór dat oogenblik en vond diens reactie niet ongewoon. Dr. (thans Prof.) E. R. achtte dit geval voor zich „absoluut overtuigend".

Mevr. K. S.—IJ. meende opgemerkt te hebben, dat haar baby (pl.m. vier maanden oud) geregeld wakker werd, wanneer men voor de wieg staande, naar haar keek. Voor ik haar naar het verschijnsel, dat zij persoonlijk ook meent te kennen, vroeg, had zij eens met haar schoonmoeder zeer naar het kind staan kijken en toen had een van haar spontaan gezegd: „Laten wij dat niet doen, het is niet goed."

Mevr. A. G.—C. vindt het wakker worden van kinderen wanneer men ze aanziet, niet ongewoon en zegt, dat het haar in trein of tram gelukt om iemand op te doen zien, als zij dat wil. Zij is zelf niet passief gevoelig.

Mej. J. A. P. liet de kinderen in haar klas opzien, als zij hen door een wenk terechtwijzen wilde. Erg bewijzend is dit niet, want men mag aannemen, dat de aandacht van schoolkinderen altijd eenigszins op de onderwijzeres is gevestigd, zoodat zij licht onbewust een hoofdbeweging opvangen enz. Mej. T. B. zeide mij echter, dat zij hetzelfde procédé ook placht toe te passen, wanneer zij àchter de klas gezeten was.

Mevr. T. T.—R., die het verschijnsel passief ook zeer goed kent, was het volgende overkomen. Zij wachtte gezeten in een donkere auto en keek daarbij naar een meisje of dame, die voor de verlichte etalage van een winkel stond te kijken. Dit meisje keerde zich plotseling met een eenigszins booze uitdrukking om, recht in de auto ziende. Het was voor Mevr. T. absoluut duidelijk, dat dit een reactie was op haar staren. Het leek uitgesloten, dat er eenig geluid of licht vanuit de auto op het meisje had ingewerkt.

Het was mij opgevallen, dat mevr. W. A. L. R.—V., die nogal eens dezelfde bijeenkomsten bezocht als ik in dien tijd placht te doen, wanneer ik haar opmerkte en herkende, terwijl zij b.v. vóór de zaal met iemand stond te praten, onmiddellijk haar blik wendde naar de plaats, waar ik mij bevond. Toen ik haar naar aanleiding van dit onderzoek hierover vragen stelde, bevestigde zij mij, dat zij voelde, wanneer men haar aanzag. Omgekeerd paste zij dit ook toe door, wanneer zij in een zaal iemand zag, die niet op haar lette, doch dien zij spreken wilde, den ander om te doen zien en hem dan te wenken. Het spreekt vanzelf, dat wij hebben getracht proeven te arrangeeren met deze dame, waarover wij nog nader zullen berichten.

Anderen, die mij gezegd hebben het verschijnsel uit eigen ervaring te kennen, zijn o.a. mej. mr. C. R., mevr. A. P. P.—H., dr. A. J. S. v. D., dr. G. V. en mej. A. D. B. S. [2a]).

De heer Frits van Raalte, redacteur van het Handelsblad is ook reeds lang attent op deze kwestie en schreef er reeds over in „School en Leven" van 16—III—1911 [3]). Ook hij vermeldt het op doen zien van een jongen in een klas, wat ook ter controle speciaal van achteren geschiedde. Het lukte ook door een raam, wanneer de leerling niet wist, dat de onder-

2a) Men vindt ook eenige getuigenissen in „The Occult Review", XXX, 109, 224.
3) XII, nr 29.

wijzer naar binnen zag. Het fixeeren noemt hij nogal inspannend; het lukte dan ook niet, wanneer men moe was, of op het einde van den schooltijd. Het slaagde na afwezigheid weer dadelijk; ook door een anderen onderwijzer bij een jongen, die er blijkbaar bijzonder gevoelig voor was. De jongen zelf voelde het „in zijn maagstreek".

3. Thans willen wij een aantal eigen ervaringen weergeven. Daarbij zij eerst nog iets opgemerkt over de beteekenis der *introspectie*. Wanneer het ook het allerbeste is, dat een verschijnsel objectief, d.w.z. door meerdere personen gecontroleerd, experimenteel: onder daartoe opzettelijk in het leven geroepen omstandigheden, die de feiten dwingen een antwoord te geven op een bepaalde vraag, geconstateerd wordt, zoo is de subjectieve of introspectieve methode toch niet geheel weg te cijferen. In de eerste plaats hebben de uitkomsten daarvan de waarde van getuigenissen en in zoover men geen bepaalde redenen heeft om de uitspraken van een zekeren persoon te wantrouwen, zal men met deze toch eenigszins rekening moeten houden. Bij vele psychologische experimenten — in tegenstellingen tot physiologische metingen — kan men trouwens niet buiten de mondelinge uitspraken van den proefpersoon. Dan heeft de introspectieve methode verder deze waarde: de enkele beschrijving — de „phaenomenologische" weergave [4]) — van de verschijnselen, waarbij men zich dus nog niet om de verklaring bekommert, heeft vaak het nut op ongedachte zijden der zaak de aandacht te vestigen. Daarom moet men niet enkel weergeven wat men meent te begrijpen, doch zooveel mogelijk van alles wat zich als karakteristiek voordoet. Van veel kan wel pas later eerst de beteekenis blijken.

Zoo willen wij dus een aantal desbetreffende ervaringen vermelden, met een interpretatie erbij, wanneer deze voor de hand ligt, maar ook onder vermelding van eigenaardigheden, waarvan de beteekenis niet zoo ineens in het oog valt.

Men kan vragen of de getuigenis van iemand, die het verschijnsel al jaren lang heeft verlangd te bewijzen, niet bij voorbaat verdacht is. Doch wij kenden het verschijnsel reeds vóórdat die wensch bestond; verder is het misschien juist nuttig om een verslag te hooren van iemand, die zich van de implicaties eenigszins bewust is: men noteert dan omstandigheden, waar anders niet op gelet zou worden; ten slotte echter moet de schrijver het oordeel over zijn geloofwaardigheid of zijn geschiktheid tot waarnemen aan anderen overlaten.

---

4) Men zie ook: Gerda Walther, De Intropsychische zijde van parapsychologische verschijnselen, T. v. P. IX, 253 e.v..

In de eerste plaats zij opgemerkt, dat ik het verschijnsel *passief* zéér goed ken. Het overkomt mij toch iedere maand wel enkele malen.

In mijn studententijd te Groningen is mij opgevallen, dat wanneer ik op college een oogenblik niet schreef, maar over het gehoorde nadacht en intusschen het achterhoofd van een voor mij zittenden persoon aanzag, deze meermalen plotseling omzag, terwijl daarvoor in de stilte van de collegezaal toch blijkbaar geen aanleiding in den vorm van een geluid of iets anders was geweest. Eenmaal was de persoon, die op deze wijze omzag, prof. dr. E. D. Wiersma, die een college van prof. Heymans volgde.

Iets anders, dat vaak voorkomt, is het volgende.

Ik loop door een straat. Plotseling voel ik een impuls op te zien naar een bepaald raam. Daar blijkt iemand voor te staan, die naar beneden ziet. Nu kan men natuurlijk altijd zeggen : het was toeval. De persoon heeft bewogen, dat heeft men schuinsweg gezien. Men kan ook verwachten, dat men in een straat waargenomen wordt. Hier staat echter tegenover : het komt ook herhaaldelijk voor in gevallen, waar ik mij om moet draaien om het betreffende venster te zien ; ik kan dan dus geen beweging waargenomen hebben. Verder zijn er meermalen omstandigheden aanwezig, waardoor het waarschijnlijk wordt, dat de samenhang was, zooals wordt vermoed. Daar is vooreerst de persoon, die gekeken zou hebben. Diens gelaatsuitdrukking kan een aanwijzing zijn, dat hij inderdaad zijn blik op mij gevestigd heeft. Of hij kijkt al niet meer, maar wendt zich plotseling bij mijn opkijken af op een wijze, die aanduidt, dat hij wel degelijk gekeken heeft, doch thans op mijn reactie reageert. Dat dergelijke omstandigheden bij den waarnemenden persoon aanwezig waren, heb ik herhaaldelijk meenen te constateeren.

Dan is er de *tijdelijke contiguïteit*. Het voelen van den impuls om op te zien, het opkijken en het zien van een waarnemenden persoon gaat ten slotte alles zeer snel in zijn werk. De laatste wordt er bijna bij betrapt. Er is dus tijdelijke aanraking tusschen het waarnemen van den een en het voelen waargenomen te worden van den ander. Dit is van groote beteekenis. De Engelsche wijsgeer John Stuart Mill heeft wetten opgesteld voor de *causale inductie*, waarop Heymans in zijn „Gesetze und Elemente des wissenschaftlichen Denkens" verder gebouwd heeft. Wat deze wetten van Mill betreft, de eerste van deze luidt : „Wanneer twee of meer gevallen, waarin een nieuwe toestand intreedt, slechts één omstandigheid gemeen hebben, dan verklaart men deze omstandigheid voor de waarschijnlijke oorzaak of medeoorzaak van den nieuw ingetreden toestand (Methode der

Overeenstemming)[5]. Wanneer ik bij dien onverwachten drang om op te zien naar een bepaald venster daar dan telkens een persoon waarneem, die naar mij kijkt, dan vestigt zich bij mij sterk den indruk, dat het zien van dien persoon de *oorzaak* is van mijn opkijken. Heymans vraagt zich nu verder af wat aan deze causale inductie ten grondslag ligt. Hij behandelt in dit verband de „materieele causaliteitsbeginselen" [6]) en een daarvan is nu de tijdelijke aanraking van oorzaak en werking [7]). Al liggen oorzaak en werking (b.v. een infectie en ziek-zijn) soms ook tamelijk ver uiteen, wij nemen toch altijd a priori aan, dat er tijdelijke contiguïteit bij te pas komt. Wanneer nu omgekeerd de aanraking in den tijd zeer duidelijk is, dan wijst dat sterk op veroorzaking door de telkens aanwezige omstandigheid, wanneer van andere telkens aanwezige omstandigheden niet blijkt.

Duidelijke tijdelijke aanraking is er nu ook in ons geval. Het gaat alles snel in zijn werk: ik kijk op (terwijl ik daar verder geen neiging toe gehad zou hebben, terwijl het b.v. mijn gedachtengang onderbreekt en er van geluid geen sprake is geweest) en op hetzelfde oogenblik zie ik iemand in het gezicht. — Niet alle gevallen, die ik beleefd heb, zijn typisch. Wanneer men b.v. in een vrij drukke straat het gevoel van een bepaalde richting uit te moeten zien krijgt, is het veel minder overtuigend. Er zijn meer menschen op straat; de persoon, die mij eventueel gefixeerd heeft, kijkt eenvoudig een andere richting op en maakt geen aanstalten om zich terug te trekken, zooals iemand, die voor een raam staat. Maar er zijn mij alles bijeengenomen ruimschoots genoeg typische gevallen overkomen, die het voor mij persoonlijk volkomen zeker maken, dat het betreffende staren de oorzaak is geweest van mijn opkijken op straat.

Als een ander materieel causaliteitsprincipe noemt Heymans de *aanraking in de ruimte* [8]). Ook deze is de mensch geneigd bij veroorzaking steeds aan te nemen; werking op afstand wordt in den grond voor onmogelijk gehouden. Hier wordt de zaak in ons geval moeilijker! Hoe komt nu juist door enkel ergens heen te zien ruimtelijke aanraking tot stand?! Het parapsychologische van het heele verschijnsel steekt blijkbaar hierin; wij komen hierop nog terug. Eén element van ruimtelijke aanraking is echter stellig aanwezig: n.l. *richting*. Die impuls tot op- of omzien houdt meteen het zien in een bepaalde richting

---

5) G. u. E., 284.
6) T. a. p., 314 e.v..
7) T. a. p., 317 e.v..
8) T. a. p., 319 e.v..

in — waarna men dan juist in die bepaalde richting ook een waarnemenden persoon ontdekt. Eén ruimte-element is dus althans aanwezig.

Gaan wij verder met mijn ervaringen van de passieve zijde van het verschijnsel. Merkwaardig is daarbij de volgende. Ik lunchte in een van de twee kamers van een suite. In de andere kamer was een persoon gezeten, dien ik echter niet zien kon vanaf de plaats, waar ik mij bevond. Ik kreeg toen plotseling het bewuste gevoel en bemerkte toen, dat die persoon naar mij keek *door den spiegel* van het buffet in de eetkamer. Ik was er mij daarvóór niet van bewust, dat hij mij zoo zien kon. Deze ervaring is daarom merkwaardig, omdat hieruit zou blijken, dat de kracht, die er dan van het oog uit moet gaan, zich in verschillende opzichten gedraagt juist zooals het licht en door een spiegel evenzoo gereflecteerd wordt als het licht: door den impuls werd ik niet attent gemaakt op den anderen persoon in de richting van de voorkamer, maar ik werd opmerkzaam op het feit, dat hij mij door den spiegel aanzag.

Ik meen ook opgemerkt te hebben, dat iemand gevoelig was voor het verschijnsel in een geval, waar de ruiten van een tramrijtuig als spiegel werkten. Dit was echter een geval, waarbij ik zelf keek en daarmee komen wij dus tot mijn ervaringen met de *actieve zijde* van het verschijnsel. Is schrijver dezes in staat — zooals bovengenoemde dames zeggen te kunnen — het verschijnsel actief en willekeurig teweeg te brengen? Neen. Pogingen daartoe mislukten. Kent hij dan toch wel het verschijnsel van den actieven kant? Ja, want het gelukt hem niet het willekeurig, maar wel om het *onwillekeurig* teweeg te brengen. Het is mij b.v. herhaaldelijk overkomen, dat ik in gedachten verzonken voor een raam stond. De persoon, dien ik daarbij toevallig aanzag, keek dan op of om [9]). Ook komt het mij voor, dat wanneer men uitgaat na ingespannen geestelijk werk, de personen op straat gevoeliger ervoor zijn als men hen van achteren of opzij aanziet, dan wanneer men hen zonder die voorafgegane omstandigheid waarneemt en eventueel wil, dat ze omzien. Een eenigszins ander, maar toch verwant geval is, dat „iemand's hoofd omloopt", doordat men b.v. veel boodschappen achter elkaar gedaan heeft, onverwacht allerlei menschen te woord heeft gestaan enz. Ook dan heb ik den indruk, dat men onwillekeurig het verschijnsel gemakkelijker dan anders teweegbrengt. Hierbij sluit zich het volgende aan: wanneer het onderwerp

---

9) Eenmaal is het door mij ook, naar het mij voorkomt, teweeggebracht door de verticale spleet van een brievenbus heen. Blijkbaar had de zoo juist ontvangen post mij zeer geïnteresseerd. Hierbij was speciaal uitgesloten, dat men van de straat af mij had kunnen zien staan of bewegen.

van een voordracht bijzondere interesse voor iemand heeft, zoodat men b.v. begint met innerlijk tegenwerpingen of vergelijkingen te maken, in het algemeen een en ander diep in zich opneemt en daarbij den redenaar aanziet, dan wordt zijn aandacht getrokken, wat gedeeltelijk niet en gedeeltelijk blijkbaar wel met het verschijnsel in verband staat. Ik heb dit b.v. ondervonden bij de eerste voordracht, die ik van dr. Annie Besant hoorde op 2 Aug. 1921 in de Vrije Gemeente te Amsterdam. Zij was toen in jaren niet in Holland geweest en ik had veel van haar gelezen, doch haar nooit hooren spreken. Ik zat vrij achteraan, op zijde. Ik was onder de rede geheel en al verdiept in haar persoon, toen zij, naar het mij zeer duidelijk voorkwam, midden onder de voordracht even ophield en nauwkeurig in mijn richting zag, als het ware om te zien, wie haar zoo aanstaarde. Ik geef toe, dat het hier om een subjectieven indruk gaat, maar deze was toch zeer positief. Zooals gezegd, zat ik aan een der zijkanten en er scheen verder geen enkele reden, dat zij, ophoudende, nauwkeurig in mijn richting zou zien en gedurende enkele oogenblikken blijven zien.

Op deze zijde van het verschijnsel doorredeneerende heb ik aan den heer Cor van der Lugt Melsert geschreven of het onder tooneelspelers soms bekend was, dat de acteur soms het gevoel heeft vanuit een bepaalde plaats in de zaal in het bijzonder gefixeerd te worden. Natuurlijk is de aandacht van àlle toeschouwers op het tooneel gevestigd, maar eerst bij een bepaalden graad van concentratie zou iemand's blik op het podium merkbaar worden en wellicht bereikt de een dezen graad gemakkelijker of eerder dan de ander. Het antwoord was negatief. Wij houden ons intusschen aanbevolen voor mededeeling van de ervaringen van anderen, hetzij sprekers, hetzij tooneelspelers of musici in dit opzicht.

Een verwante ondervinding van mij is nog de volgende. Ik luisterde naar een lezing, die mij zeer interesseerde, vanaf de galerij van de Aula van het eerste Haagsche Gymnasium. Terwijl ik in gedachten de zaal inzag, streek mijn blik langs twee personen, die op de eerste rij in de zaal aan weerskanten van het gangpad gezeten waren. Zij keken gelijktijdig, als op commando, om en wel een weinig schuin naar boven in dezelfde richting, zij het zonder zich geheel om te wenden.

Bij deze ervaringen sluit ook aan wat de heer Frits van Raalte onlangs in het Handelsblad [10]) schreef:

„Een lezer en gestudeerd man, ... schrijft ons, dat hem het volgende herhaaldelijk overkomen is: hij staat voor het venster om over iets na te

10) 28-IV-1938.

denken en er komt iemand voorbij, die iets opmerkenswaardigs heeft, een das van bijzondere kleur, een eigenaardigen hoed of zooiets. Als hij aan die eigenaardigheid onbewust denkt, dan gebeurt onvermijdelijk dit: de voorbijganger komt met zijn hand aan het kleedingstuk, alsof hij opeens de gewaarwording krijgt, dat er iets niet in orde is; soms is er iets niet in orde en als de schr. dit opmerkt, dan brengt de voorbijganger dat in orde. Tallooze malen ondervond de lezer, dat het niet ging, als hij het opzettelijk deed.

Dit klopt met honderdtallen ervaringen van anderen, dat dergelijke processen het best verloopen, of alleen dan slagen, als ze buiten het bewustzijn om geschieden."

Tot zoover de heer van Raalte. Inderdaad is ook onze indruk, dat het zeer moeilijk is het verschijnsel willekeurig teweeg te brengen — waaraan dan ook wel gedeeltelijk het mislukken van de proeven van Coover zal moeten worden toegeschreven —, maar dat het onwillekeurig daarentegen nog al eens tot stand komt (ook die gevallen, waarbij ik zelf in een straat genoopt werd om te zien, zullen wel hiertoe gerekend moeten worden). Anders gezegd: om willekeurig een voldoende mate van concentratie in het leven te roepen, schijnt vrij moeilijk doenbaar te zijn; is deze concentratie echter reeds uit anderen hoofde aanwezig: hetzij doordat men in gedachten verdiept is, of in een zekeren toestand van opwinding of anderszins verkeert, en daarbij een ander mensch aanziet, dan komt het effect onwillekeurig en als *nevenverschijnsel* tot stand. Een overgang tusschen gevallen, waarbij men erin zou slagen, iemand opzettelijk te doen opzien en die, waarbij het effect volkomen bijkomstig is, wordt dan gevormd door die, waarbij men niet het tot standkomen van het verschijnsel beoogt, maar de aandacht wel op den anderen persoon en niet op iets anders is gevestigd, hetzij dat men iets bijzonders aan den ander waarneemt, zooals de correspondent van den heer van Raalte beschreef, hetzij men op dat oogenblik zeer op den ander geconcentreerd is, zooals ondergeteekende op de een rede houdende dr. Besant.

Dat het effect gemakkelijker als nevenverschijnsel tot stand komt dan als uitdrukkelijk gewild doel, is interessant. Iets overeenkomstigs heeft men herhaaldelijk bij telepathische proefnemingen geconstateerd. Niet met de beelden, waarop de afzender zich concentreerde met de bedoeling dat deze overgebracht zouden worden, gelukte dit, doch met andere, die ook in zijn bewustzijn waren geweest zonder dat hij daar speciale aandacht aan gewijd had. Om met deze omstandigheid rekening te houden, heeft

men zelfs wel getracht den afzender af te leiden door hem b.v. muziek te laten hooren, terwijl Von Neureiter bij zijn proeven met Ilga K. opzettelijk aan iets anders ging denken, terwijl de woorden, die hij intusschen terloops opschreef, uitstekend werden overgebracht [11]).

Het wil ons voorkomen, dat deze *effectiviteit als nevengevolg*, die dus zoowel bij het door ons thans bestudeerde verschijnsel als bij telepathische proefnemingen zou optreden, beide keeren een bijzonder geval is van een algemeener phaenomeen. Dit is dan dat te groote, te botte aandacht, teveel bewuste inspanning schaadt; men schiet het doel dan voorbij. Men denke ook aan den kunstenaar, die zijn inspiratie niet dwingen kan. Het in waarheid beeldend vermogen van den menschelijken geest is een vrij teer iets, waarop men door bewuste wilsuitoefening niet zeer veel vat heeft. Op dit probleem en wat daarmee samenhangt, hopen wij elders nog uitvoeriger in te gaan. Wat de toepassing op het op-doen-zien betreft, merken wij op, dat dit dan zou gelukken, wanneer men van een ander een levendig waarnemingsbeeld maakt (b.v. iemand, die vanuit een raam naar een voorbijganger kijkt), òf wanneer het beeldend vermogen reeds op andere wijze (door diep nadenken b.v.) werkzaam is, waarbij men terloops een ander ziet — in beide gevallen dus zonder de bedoeling te hebben hem op te doen zien.

In verband met het opzien in het algemeen vestigen wij nog de aandacht op het volgende. Men kan opmerken, dat op straat voorbijgangers, — en niet alleen vrouwen — bij het passeeren b.v. van café's, soms plotseling — alleen met de oogen, zonder het hoofd te buigen — naar den grond zien of met de oogen knippen. Dit is dan o.i. in mindere mate aan verlegenheid [12]) toe te schrijven, dan wel daaraan, dat zij plotseling voelen, dat men naar hen ziet.

4. Bestaan er ook verwante of overgangsverschijnselen, waarvan het opzien-effect dan weer onderscheiden moet worden?

Mij is b.v. opgevallen, dat het meermalen voorkomt, dat men in de tram of op straat den impuls krijgt om iemand plotseling aan te zien *op*

---

11) Vgl. Tenhaeff, Over telepathie van het centrale bewustzijn, van de randzone en van het voorbewuste, T. v. P., II, 194–195; Dietz, Telepathie en Helderziendheid, 55 e.v..

12) Tusschen het opzien-effect en verlegenheid bestaat slechts weinig verband. De verlegenheid is in hooge mate endogeen, van binnen komend, de uiterlijke aanleiding is minder belangrijk dan de subjectieve dispositie; het effect van het opzien wordt plotseling van buiten af veroorzaakt; de nadruk ligt hier op het objectieve; het is daarbij zoo natuurlijk en snel, dat het nauwelijks verwarring veroorzaakt.

hetzelfde oogenblik als die ander blijkens zijn zelfde beweging een dergelijken impuls heeft gevoeld. Kennen anderen dit ook? Dit heeft dan het plotselinge en reflex-achtige met het verschijnsel van het op-doen-zien gemeen, maar er is het verschil, dat het gelijktijdig in twee personen schijnt te ontstaan en oogenschijnlijk dus niet door één van beiden veroorzaakt is en verder speelt het aanzien, het staren er géén rol bij. Wij weten niet, hoe dit andere verschijnsel te verklaren zou zijn, als het bevestigd werd; doch eventueel ware het van telepathischen aard: een „sympsychium" zou voor een zeer kort oogenblik ontstaan.

De vraag rijst of ook het op-doen-zien niet *van zuiver telepathisch karakter* is. Een onzer correspondenten merkte zeer terecht op, dat het zien door ons gebruikt wordt om onze aandacht op een voorwerp te concentreeren. Er zouden dan, afgezien van het zien op zichzelf, door de aandachtsconcentratie telepathische invloeden in het leven geroepen kunnen worden.

Dit is natuurlijk wel mogelijk, doch het is met de telepathie zoo: als men in de parapsychologie slechts telepathie aanneemt, kan men zeer veel verklaren of — wegverklaren. Zooals mr. Kenneth Richmond nog onlangs — op de jaarvergadering der S.P.R. en in dit tijdschrift [13]) — opgemerkt heeft: men kan wel trachten de mededeelingen op een seance alle te verklaren uit de werking van den geest van de aanwezige levende personen, maar dan zou men weer aannemelijk moeten maken, dat het onbewuste van levende personen telepathische vermogens in een dergelijken omvang bezat, dat dit op zichzelf weer onwaarschijnlijk worden zou. Dan ligt een gedeeltelijke inwerking van den geest van afgestorvenen tot op zekere hoogte nog meer voor de hand. Iets dergelijks heeft men hier. Indien bewezen was, dat er personen waren, die iemand, die in een ander vertrek vertoeft, telepathisch konden roepen, dan behoefde men zich over een speciale kracht van het oog nauwelijks meer het hoofd te breken. Maar bewezen is dat toch nog wel niet en nu hebben wij hier een verschijnsel, dat zich zeer nauw bij iets anders, n.l. bij de werkzaamheid van den menschelijken blik schijnt aan te sluiten. Dit blijkt b.v. uit het samenvallen in den tijd met het aangestaard worden en het typische richtingsbesef, dat er bij den passieven proefpersoon mee gepaard gaat. Daarom willen wij ons onderzoek voor het oogenblik *beperken* tot de vraag of er ongewone beïnvloeding bestaat *in aansluiting bij den blik der oogen*. Dat telepathie, d.i. in ruimen zin werking van den menschelijken geest op een afstand daarbij toch een zekere rol vervult, is wel aan te nemen, maar dan toch in omstandigheden, die

13) Jaargang X, 158 e.v..

gespecialiseerd zijn in de richting van het zien door middel van de oogen, terwijl intusschen gewone waarneming van dit laatste feit uitgesloten is.

Wij willen daarom verder gaan met de bespreking van enkele verwante of grensgevallen, en wel in het bijzonder van eenige, die met het zien of een invloed van den blik in verband staan.

5. Er is reden zich af te vragen of het gedrag van *blinden* soms eenig licht op de kwestie zou kunnen werpen. Men is geneigd als volgt te redeneeren: bij blinden is een zoo belangrijk zintuig als het gezicht uitgeschakeld; andere indrukken zullen bij hen daarom in verhouding meer reliëf verkrijgen; komt de gevoeligheid voor het aangezien worden werkelijk zoo betrekkelijk algemeen voor als het schijnt, dan mag men verwachten, dat het een der middelen is, waardoor blinde personen trachten hun gebrek te compenseeren, terwijl de aanwezigheid van een dergelijke gevoeligheid bij hen nog meer dan bij gewone personen zou moeten opvallen.

Op grond van dergelijke algemeene overwegingen zijn ook in het Parapsychologisch Laboratorium der Duke-University (Durham, N. C.) door twee medewerksters van Prof. Rhine onderzoekingen verricht naar het voorkomen van buitenzintuigelijke waarneming bij de blinden. Het ging hier dus niet over het op-doen-zien, maar om de gewone kaartproeven van Rhine. Het resultaat was, dat ook hier, evenals bij de andere, niet-blinde proefpersonen, een zeker vermogen tot buitenzintuigelijke waarneming voorkwam, maar een bepaalde correlatie tusschen die geschiktheid en de blindheid kon *niet* worden vastgesteld [14]).

Ten einde iets vast te stellen over het voorkomen van de gevoeligheid voor het aangezien-worden bij blinden hebben wij ons met verschillende blindeninstituten in verbinding gesteld. De heer Gabriel Farrell, directeur van het bekende Perkins Institution and Massachusetts School for the Blind te Watertown, Mass., heeft aan zijn docentenvergadering de vraag voorgelegd of aan de leeraren iets erover bekend was, dat de leerlingen op een blik reageerden. Het antwoord was negatief.

Dr. A. H. J. Belzer, directeur o.a. van het Blindeninstituut te Huizen schreef mij verder:

„In mijn jarenlange omgang met blinden is het mij nooit opgevallen, dat zij voelden, wanneer zij aangezien werden, d.w.z. duidelijk met richtingsbesef. Het tegengestelde valt hem, die gewend is zienden les te geven, bij blinden juist zeer op; zegt hij iets tegen een bepaalde leerling, dan

---

14) M. M. Price & M. H. Pegram, Extra-sensory Perception among the Blind, The Journal of Parapsychology I, 2, 142.

blijkt het dikwijls als hij de naam niet noemt, dat de aangesprokene niet weet, dat tot hem het woord gericht wordt."

In het Blindeninstituut St. Henricus te Grave heeft men op mijn verzoek door vriendelijke bemiddeling van mej. J. J. Weve eenige proeven in den bedoelden zin met de blinden genomen, maar ook deze hadden een negatieve uitkomst. Ook vroeger had men reeds een dergelijk verzoek ontvangen, waarbij de uitkomst dezelfde was geweest.

Wij mogen hier wel uit besluiten, dat de juistheid van het verschijnsel in kwestie door het gedrag van blinden *niet bevestigd* wordt, terwijl dezen in vergelijking met andere personen *eerder een geringere* dan een grootere gevoeligheid ervoor blijken te bezitten.

Pleit dit nu zonder meer tegen de werkelijkheid van het verschijnsel, of zouden de blinden om speciale redenen er ongevoelig voor zijn? Deze speciale redenen zouden dan wel in hun blindheid zelf (die overigens echter andere indrukken juist naar voren doet komen) gezocht moeten worden. Evenmin als iemand erover denkt een actief vermogen in den bedoelden zin bij hen aan te nemen (daar zij niet in staat zijn den blik op iemand te richten), evenmin zou men het vermogen tot *passief* reageeren dan bij hen mogen veronderstellen. *Waarom* echter niet? Er is immers niet beweerd, dat het *ontvangen* van den indruk van het aangezien-worden ook, evenals het aanzien, door het oog zou geschieden. Veeleer is dat niet het geval, daar men zich juist in vele gevallen, waar het verschijnsel optreedt, omkeert naar den kijkenden persoon, terwijl men juist liefst *niet* in staat moet zijn om hem met het oog op de gewone wijze te zien, wil het verschijnsel zuiver optreden. Daarom zouden de blinden dus, wanneer de negatieve uitkomst te hunnen opzichte *niet* tegen het verschijnsel in het algemeen zou pleiten, maar aan een bijzonderen factor, die het stand komen bij hen verhindert, zou moeten worden toegeschreven, behalve hun engere blindheid ook nog het vermogen verloren moeten hebben, om elders — met een ander deel van het lichaam? Want hoe gaat dat dan eigenlijk? — den blik van anderen waar te nemen.

Hoe ware dat dan verder te denken? Hier weten wij alleen het volgende nog op te werpen, al wordt alles dan meer en meer hypothetisch. Er bestaat een heele litteratuur over een verondersteld „zesde zintuig" der blinden [15]). Voor een belangrijk deel gaat het daarbij om de kwestie, dat blinden toch een vrij goed gevoel hebben voor voorwerpen in hun omgeving, waardoor zij zich dan ook nog tamelijk zeker kunnen voortbewegen. On-

15) Vgl. b.v. Samuel P. Hayes, Facial Vision or The Sense of Obstacles. (Vgl. dit tijdschrift, VIII, 191.)

getwijfeld steekt hier voor het overgroote deel niets van parapsychologischen aard achter. Waarschijnlijk onderscheiden zij voorwerpen door te luisteren naar den uiteenloopenden weerklank van hun voetstappen en te letten op den druk van de lucht, al zijn de geleerden het over de verklaring nog niet geheel eens [16]). Dr. Belzer neemt ook aan, dat een groot deel, misschien het geheele „zesde zintuig" der blinden in het gehoor zijn verklaring vindt.

Onder de schrijvers over het onderwerp is er echter een, Jules Romains, die in zijn boek „Vision extra-rétinienne" (in het Engelsch vertaald onder den titel „Eyeless Sight") een theorie ontwikkelt, die door andere onderzoekers voor nogal fantastisch wordt gehouden. Zij komt hierop neer: onder de huid liggen over het geheele lijf wat bekend is naar den ontdekker als de „lichaampjes van Ranvier". Volgens Romains zouden deze nu eigenlijk kleine oogen zijn, waarmee de mensch in het verre verleden ook heeft kunnen zien, die thans rudimentair zijn geworden, maar die onder bepaalde omstandigheden weer zouden kunnen gaan functionneeren. De slaapwandelaar zou er b.v. somtijds gebruik van maken, en blinden zouden zóó hun weg weten te vinden.

De heer Harry Price herinnert in zijn „Confessions of a Ghost Hunter" aan deze theorie. Er zijn n.l. proeven genomen met Kuda Bux, waarbij diens oogen zeer zorgvuldig werden afgesloten en hij er toch in slaagde allerlei dingen waar te nemen [17]). Er was echter een máár bij de proeven: de neusvleugels van Kuda Bux moesten vrijblijven. Het leek niet goed mogelijk, dat hij daar langs kon zien. Zelf beweerde hij, dat hij met zijn neusvleugels zag. — Nu beweert anderzijds Jules Romains — en Price vestigt daar ook de aandacht op —, dat het neusslijmvlies bijzonder gevoelig zou zijn voor die „vision extra-rétinienne".

Hoe ware dit alles nu eventueel onderling te rijmen? Wanneer een persoon bemerkt, dat iemand van achteren of opzij naar hem kijkt, dan zou dat eventueel volgens de theorie van Romains verklaard kunnen worden. Er wordt ook wel gezegd, dat de nek speciaal gevoelig zou zijn voor het gefixeerd worden [18]); dat zou dan nog een andere plaats zijn, waar dat „paroptische zintuig" speciaal nog eenigszins in werking was, evenals

16) T. a. p..
17) T. a. p., Hoofdstuk XIX.
18) Vgl. b.v.: „Achter de Schermen der Particuliere Recherche": „Zoo weinig mogelijk dus direct naar het object kijken, en vooral nooit het gelaat fixeeren of iemand achter den rug in den hals kijken: er zijn menschen, die voor dit laatste uiterst gevoelig zijn". („Het Leven", 27-IV-'35).

in den neus, die bij het doen opzien van opzij ook vaak gefixeerd wordt. De proeven met Kuda Bux zouden een en ander bevestigen. Doch hoe dan met de blinden? Deze hebben zeker een of ander orgaan of een methode om hinderpalen te onderkennen, maar voor het op-doen-zien zijn zij juist weer *niet* gevoelig. Men zou dan aan moet nemen, dat de verklaringstheorie van Romains juist niet opgaat voor het onderscheiden van hinderpalen der blinden, zooals Romains zelf wel denkt, maar wat inderdaad ook vrij goed door verfijnd gehoor enz. kan worden verklaard, doch dat zij *elders*, o.a. bij het op-doen-zien, wel goeden zin heeft. De blinden zouden dan echter tegelijk met hun normale gezichtsvermogen óók het zintuig, dat door middel van de huid ziet, hebben verloren, want zij zijn niet gevoelig voor het op-doen-kijken. Waarom hebben zij echter dat dan tegelijkertijd verloren en overal blijkbaar in gelijke mate?

Het wordt wel alles zoo nogal ingewikkeld, en men kan er de voorkeur aan geven om eenvoudig aan te nemen, dat de niet-gevoeligheid der blinden voor het gefixeerd-worden tegen de werkelijkheid van dit verschijnsel pleit. Maar het ziet er anderzijds naar uit, dat het verschijnsel van het op-doen-zien uit anderen hoofde waarschijnlijk toch wel werkelijk is, zoodat men dan toch naar een verklaring van die ongevoeligheid der blinden ervoor moet gaan zoeken. En wanneer men b.v. het op-doen-zien zuiver telepathisch wil verklaren zonder tusschenkomst van een speciale kracht van het menschelijk oog, waarom zijn de blinden daarvoor dan minder ontvankelijk dan anderen?

Verder dan dèze veronderstellingen en overwegingen in verband met de blinden zien wij op het oogenblik geen kans om te komen.

6. Wij komen thans tot een onmiskenbare directe variant van het op doen kijken van persoon tot persoon: tot de bewering n.l., *dat de menschelijke blik invloed kan uitoefenen op levenlooze voorwerpen.* Hierover zijn herhaaldelijk onderzoekingen verricht, waarbij intusschen nog moeilijk van een verkregen resultaat gesproken kan worden. Deze onderzoekingen rangschikken zich in het algemeen onder die betreffende het „dierlijk magnetisme". Dr. W. H. C. Tenhaeff geeft in zijn boek van dien naam [19]) in hoofdstuk XXIII, getiteld „Pogingen om het bestaan van het magnetisch fluïdum met behulp van instrumenten aan te toonen", een aantal van hen weer.

Zoo vervaardigde *Paul Joire* een „sténomètre" waarvan de v.n. onderdeelen de volgende waren: een dunne wijzer werd aan een dun draadje

19) Het dierlijk magnetisme, 1922.

opgehangen of op een glazen driehoekje met scherp steunvlak geplaatst. Over het geheel bevond zich een glazen klok. Fixeert nu iemand een pluisje watten, dat aan de punt van de naald bevestigd is, dan begint deze te draaien tot zij in een stand komt, loodrecht in de richting, waarin de experimentator kijkt. Het is als werd het pluisje door den proefnemer aangetrokken [20]).

De heeren dr. *Luys*, lid der Académie de Médicine en dr. *David*, onderdirecteur der Gobelins, meenden, dat het hun gelukt was, een magnetisch fluïdum aan te toonen door 30 minuten op een gevoelige plaat te staren [21]).

Recenter zijn de proefnemingen van een Londensch medicus, dr. *Charles Russ* [22]). In 1921 kon men hierover uitvoerige courantenberichten lezen [23]). Een verslag van de proeven werd gepubliceerd in het bekende met het Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde te vergelijken weekblad „The Lancet", gevolgd door eenige kritieken en een wederwoord van dr. Russ [24]).

Dr. Russ schrijft, dat talrijke dagelijksche ervaringen de mogelijkheid schijnen te ondersteunen, dat er een straling of een of andere kracht door het oog uitgezonden wordt — dit nu wil hij experimenteel trachten te bewijzen. In „The Lancet" vindt men afbeeldingen van het door hem gebruikte toestel. Aan een zijden draad was een gevoelige solenoïde van koperdraad opgehangen, die door een magneet in een bepaalde positie werd gehouden. Wanneer men nu naar het eene einde van de solenoïde staarde, begon deze — meestal in de richting weg van den waarnemer — te bewegen; fixeerde men het midden, dan hield de beweging op; keek men naar het andere einde, dan bewoog dit, en zoo herhaaldelijk. Dr. Russ meent, dat warmte b.v. niet de oorzaak kan zijn.

Reeds een aantal jaren geleden maakte een physicus tegenover schrijver dezes de opmerking, dat Russ den invloed van electrostatische ladingen

---

20) T. a. p., 133. Vgl. Paul Joire, Etude de la force nerveuse extériorisée et enregistrée par le sténomètre. Revue de l'hypnotisme, février 1905.

21) T. a. p., 135. Vgl. Comptes rendus de la Société de biologie, Séance du 29 mai 1897.

22) Vgl. t. a. p., 135.

23) B.v. The Daily Chronicle, 9 Juli 1921, overgenomen in „De Telegraaf". Vgl. The Observer, 11 Jan. 1925, pag. 9; Maandblad voor Psychisch Onderzoek, Sept. 1921.

24) Ch. Russ, An instrument which is set in motion by vision or by proximity of the human body, The Lancet, 30-7-1921, p. 222. Jan D. Suttie, The supposed external effects of human vision, ib., 6-8-'21, p. 308. A. A. Campbell Swinton, The supposed external effects of human vision, ib., 13-8-'21, p. 361. Ch. Russ, An instrument which is set in motion by vision, 13-8-'21, p. 362.

verwaarloosde, die, hoe gering ook, toch nog allerlei invloed kunnen uitoefenen. De onderzoekingen van dr. G. Oppenheim [25]) hebben deze opmerking wel in hooge mate bevestigd.

De heer J. Cecil Maby (ex-president van de Oxford University Psychical Research Association) schreef mij, dat hij van meening is, dat Russ te maken heeft gehad met fijne warmte- en electrostatische invloeden van dezelfde soort als ook in het spel waren bij dr. Baraducs „Biometer", waarover de heer Maby gedurende eenige maanden proeven nam met een negatief resultaat ten opzichte van eenige ongewone beïnvloeding.

Over verdere proefnemingen van dr. Russ heeft men sinds zijn publicatie niets gehoord.

Een gelukkig gesternte schijnt dit soort van onderzoekingen niet te hebben. Men hoort erover en verder gaat alles „uit als een nachtkaars".

Daarbij zwijgen wij nog van een opzet als bij den „biomagnetodylradiometer" van den heer C. M. v. d. Dorpe [26]), of van dien Monsieur Roux, dien Harry Price te Parijs ontmoette en die beweerde, dat hij de temperatuur van een glas koud water 3° C. kon doen rijzen, door er een half uur naar te staren, terwijl hij aan Price ook trachtte te demonstreeren, dat een koperen munt, waarnaar hij eenigen tijd keek, tengevolge daarvan warm werd en daardoor iet of wat in een plaat van was was gezonken [27]).

Indien er een speciale, van het oog uitgaande kracht bestaat, is deze allicht ook physisch aan te toonen. Doch van in dit opzicht overtuigende proefnemingen zijn wij thans nog ver verwijderd!

7. Iets, waaraan wij in dit verband echter niet mogen voorbijgaan, zijn de reeds vrij uitvoerig bestudeerde *mitogenetische stralen*, ontdekt door Gurwitsch. Deze heeft aangetoond, dat van levende organismen een zwak soort stralen, liggend in het ultraviolette spectrum, uitgaat, dat de deeling (mitose) van levende cellen bevordert [28]). Zij gaan speciaal van het zenuwstelsel sterk uit en daarbij ook van de oogen. „Das lebende Auge des Kaninchens erweist sich als mächtiger Strahler" [29]). Ook het menschelijk oog is een bron van hen. Hierover bestaan twee onderzoekingen van landgenooten: een artikel van W. Harders, „On the „Gurwitsch-radiation"

25) Vgl. dit tijdschrift, VIII, 3, 97 e.v.: Dr. G. Oppenheim, Electrische verschijnselen van het menschelijk lichaam.

26) Maandblad voor Psychisch Onderzoek, Juli 1923 e.v..

27) Confessions of a Ghost-Hunter, 78—80. (Ned. Vert. 83. Vgl. Ortt, Het vraagstuk der koude luchtstroomen op seances, T. v. P., X, 1, 21.)

28) Vgl. o.a. J. Hofker, Gurwitsch-straling, T. v. P., VI, 5, p. 247 e.v..

29) A. Gurwitsch, Die mitogenetische Strahlung, 1932, 67, vgl. 145.

of the Eye"[30]) en een Utrechtsche dissertatie: J. Schwarz, „Onderzoekingen over de Gurwitsch-straling van het oog"[31]). Cultures van bacteriën, die bestraald werden, vertoonden een snelleren groei dan niet-bestraalde. Daar de straling waarschijnlijk samenhangt met den bloedtoevoer naar de oogen, werd nagegaan of de mitogenetische straling van het oog geen klinische beteekenis zou hebben, voor het onderkennen van bepaalde ziekten b.v.. Het resultaat van dit laatste onderzoek was voorloopig negatief.

Ontkend wordt echter niet, dat er een onzichtbare en niettemin effectieve straling van het menschelijk oog uitgaat. Derhalve kan men vragen: wanneer er een mitogenetische straling van het oog uitgaat, die bacteriecultures vermag te beïnvloeden, waarom zou er dan niet ook een ander soort stralen van uitgaan, die andere menschen tot opkijken zou kunnen dwingen?

Intusschen verlieze men de verschillen tusschen de Gurwitsch-stralen en een eventueele stralen-soort, die het opzien zou veroorzaken, niet uit het oog. De mitogenetische stralen zijn zeer zwak; het effect wordt dan ook niet bereikt door naar de bacterie-cultures op een afstand te zien, doch door deze zeer dicht bij het oog te houden. Evenals andere ultra-violette stralen gaan zij niet door glas heen; om invloed uit te oefenen moet de bril dus afgezet worden; bij het op laten kijken verluidt hierover niets.

Ondanks deze verschillen krijgt men door het aangetoond zijn der Gurwitsch-straling van het oog toch den indruk, dat men zich bij de kwestie van het op laten kijken niet geheel op lossen bodem behoeft te bevinden.

8. Wanneer men over speciale krachten van het oog schrijft, wordt men ook herinnerd aan het oude volksgeloof van *het booze oog*. Volgens dit bezitten sommige menschen de fatale eigenschap andere personen, in het bijzonder kinderen, maar ook huisdieren, planten en zelfs niet-levende voorwerpen enkel door het aanzien schade te kunnen toebrengen.

De booze blik is soms opzettelijk, maar volgens het volksgeloof, wordt het gevolg somtijds ook onopzettelijk, door op zichzelf het goede willende en liefhebbende personen teweeggebracht. Afgunst wordt echter ook vaak voor de oorzaak gehouden.

De Hamburgsche oogarts Dr. S. Seligmann heeft in een uitvoerig werk: „Die Zauberkraft des Auges und das Berufen"[32]) dit bijgeloof be-

30) Acta Brevia Neerlandica, III, 5, p. 61 e.v..

31) Amsterdam, 1936.

32) Hamburg, 1922. Het is een omwerking van: „Der böse Blick und Verwandtes" 1910.

schreven en zijn verbreiding behandeld. Het is inderdaad ontzettend verbreid. Met slechts enkele uitzonderingen komt het bij alle volkeren voor [33]).

Verwant is het „Berufen". Wanneer men bij den aanblik van een mooi kind, dier of voorwerp in loftuitingen uitbreekt, dan verandert men de prijzenswaardige eigenschap in haar tegendeel. Daartegen helpt dan weer „afkloppen" en andere middelen.

Wat de mal'occhio of het booze oog betreft, een der meest gevreesde „jettatores" was niemand minder dan Paus Pius IX (1878 †). De bewoners van Rome vreesden hem en zijn invloed zeer. Niet onvermakelijk is de bijzonderheid, dat wie den zegen van dezen Paus ontving, vaak heimelijk een handbeweging maakte, die als afweermiddel tegen de gevolgen van het booze oog gold. Met alles, waaraan deze Paus zijn zegen gaf, of het nu een oorlogvoerende partij of een zieke was, liep het volgens de menschen verkeerd af [34]).

Ook b.v. aan den componist Offenbach werd een dergelijke onheilbrengende kracht ten opzichte van alles, waarmee hij in aanraking kwam, toegeschreven [35]).

Er is ook wel beweerd, dat sommige menschen alleen door hun blik konden dooden [36]).

In dit verband bestaat het volgende concrete verhaal. In 1864 leefde er in het departement Var in Frankrijk bij het dorpje Brignoles een boer, Jacques Pelissier, die den kost verdiende met het dooden van vogels, alleen door wilskracht. Hij zou dit herhaaldelijk aan dr. H. d'Alger gedemonstreerd hebben. De vogels, leeuwerikken in de vrije natuur b.v., werden door hem op afstand in een kataleptischen slaap gebracht [37]).

Het gaat hier dus om een aan de hypnose verwante veronderstelde *magische kracht* van het oog.

Men zou in dit verband na kunnen gaan welke rol bij de hypnose de blik der oogen van den hypnotiseur speelt.

Eén ding is echter zeker: wij zijn bezig ons aanmerkelijk te verwijderen van ons uitgangspunt. Het oog, dat wel „de spiegel der ziel" wordt genoemd, wordt vaak representatief voor den geheelen mensch geacht [37a]). Ook

33) T. a. p., 93. Men zie ook: Dr K. H. E. de Jong, De Zwarte Magie, o.a. 47, 117 (Thomas van Aquino), 238.

34) T. a. p., 102 vlgg. Ook Leo XIII gold overigens als jettatore.

35) T. a. p., 98.

36) T. a. p., 102 o.a.

37) Villercrose, Le Docteur H. d'Alger, 19 Mars 1861; Pierrart: tome IV, 254—257. Aangehaald in H. P. Blavatsky, Isis Unveiled I, 380 (Holl. vert., I, 501).

37a) A. Pfänder (Jahrbuch der Charakterologie I, 1, 333) ziet in het uit de oogen a.h.w. uitstralende „innere seelische Licht" een der differentieele eigenschappen van den mensch. (Vgl. Rümke, Inleiding in de Karakterkunde, 110). Men vgl. ook Lucas XI, 34—36.

bij die veronderstelde noodlottige beïnvloeding door de bezitters van het booze oog, gaat deze invloed niet meer enkel van den blik uit, doch een fatale werking wordt aan den geheelen persoon toegeschreven. Blijkbaar heeft het zoeken naar een aetiologie, naar oorzaken van onverwachte en onbegrepen gebeurtenissen tot het ontstaan van een zoo algemeen verbreid en tegelijk zeer vaag bijgeloof aanleiding gegeven.

Daar wij ons de beperkte taak gesteld hebben: na te gaan in hoever er sprake kan zijn van een speciale werking van het oog: n.l. of de menschelijke blik in staat is een ander te doen op- of omzien, kunnen wij de kwestie van dit bijgeloof hier verder laten rusten. Het is echter omgegekeerd zeer wel mogelijk, dat, wanneer er inderdaad zoo iets als een tot omzien genoopt kunnen worden bestaat, het besef hiervan ten deele aanleiding heeft gegeven tot het ontstaan van een bijgeloof, dat in zijn algemeenen inhoud deze aanleiding toch zoo ver te buiten gaat. Wanneer het onwillekeurig een ander doen opzien dan nog o.a. speciaal voor zou komen bij een persoon, die zich min of meer in verwarring of in een toestand van opwinding bevindt [38]) of die met intense, zij het onbewuste belangstelling naar een ander ziet [39]), zooals ook bij afgunst voor moet komen [40]), dan zou men kunnen begrijpen, dat men van het *booze* oog is gaan spreken, en zich is gaan inbeelden, dat nog veel erger gevolgen dan op- of omzien door den blik werden teweeggebracht.

9. Bij die vogels, die door den blik geparalyseerd werden, is dus sprake van een invloed van het oog niet op menschen, en ook niet op levenlooze voorwerpen (§ 6), doch *op dieren*. Het schijnt soms, dat ook deze voor aankijken gevoelig zijn, waarbij er natuurlijk tusschen onderscheiden moet worden of dit van achteren geschiedt, of zóó dat het dier weet, dat het aangezien wordt: verschillende dieren schijnen immers den menschelijken blik niet te kunnen verdragen. Wat het eerste betreft, de heer J. Cecil Maby schreef mij, dat een hem zeer goed bekend magnetiseur, met wien hij andere proeven heeft verricht, verzekerde, goudvisschen te kunnen paralyseeren enkel door naar hen te staren, terwijl hij ook in staat

38) Z.b. 103.

39) Z.b. 104.

40) Dr. J. Hofker werpt in zijn artikel op, of het schijnbare feit, dat b.v. kamerplanten bij den een zooveel beter gedijen dan bij den ander soms met Gurwitsch-straling in verband zou kunnen worden gebracht (t. a. p. 255). Dan kan men ook dit zeggen. Bij vermoeidheid wordt de mitogenetische straling minder om soms geheel te verdwijnen. Zouden er menschen zijn, bij wie zij over het algemeen minimaal is? Ware dat met die kamerplanten juist, dan zouden deze bij hen dus veel minder goed moeten groeien dan bij andere personen. Hier is men reeds bijna bij een werking van het „booze oog".

zou zijn op dezelfde wijze trekkingen te veroorzaken in een willekeurig deel van het lichaam van een slapenden hond of kat. Dit alles zou nog nader onderzocht moeten worden.

10. Wij willen nu nog nagaan in hoever er bij *philosofen* en *mystici* sprake is van opvattingen, die een speciale van de oogen uitgaande kracht postuleeren.

Demokritos van Abdera (pl.m 460—360 v. Chr.) leerde, dat van de dingen kleine beeldjes, eidola, uitgaan, die, in de zinnen binnendringend, de waarneming veroorzaken. Daarbij gedraagt het orgaan zich echter niet geheel passief, neen, dit zendt ook iets uit, zoodat alle zintuigen eigenlijk onderdeelen van den tastzin zijn. Merkwaardigerwijze tracht nu Demokritos reeds op deze wijze het toen evenals thans nog in Griekenland verbreide bijgeloof aan het booze oog in dit verband te rechtvaardigen: uit de oogen van den afgunstige zouden „eidola" uitgaan, die, iets van zijn gezindheid meenemend, de menschen kwellen, bij wie zij zich nestelen [41]).

In den Timaeus geeft *Plato* een leer der zintuigelijke gewaarwordingen. De bekende Plato-kenner wijlen Dr. Ch. M. van Deventer vatte diens leer van het zien [42]) aldus samen:

„Uit de oogen dringt een stroom fijn vuur (vuur A). Overdag ontmoet dit vuur A het daaraan verwante daglicht (vuur B) en groeit daarmede samen tot *één stroom* (AB) en deze vereeniging is het *gezichtsorgaan*.

Deze gezichtsstroom is een stoffelijke gezichtslijn, die met de oogen beweegt en moet — zooals in XXVII,64 D nadrukkelijk gezegd wordt — als een deel van het lijf beschouwd worden.

Van de voorwerpen gaat een derde vuur uit (vuur C), waarvan AB de bewegingen overneemt. Deze bewegingen draagt AB over aan het gansche lijf tot de ziel is bereikt en dan ontstaat die aisthêsis, welke wij *zien* noemen.

's Nachts ontbreekt vuur B en is dus het mechanisme opgeheven." [43])

Tot zoover Plato. — Nu zijn er in de Oudheid problemen behandeld, met welker oplossing wij thans nog niet veel verder zijn. Wat echter de natuurwetenschappen betreft is ons weten in vergelijking met dien tijd zoozeer vooruitgegaan, dat men voor de physiologische theorieën van deze denkers niet veel eerbied behoeft te koesteren.

Wanneer dan ook Plato's leer der zintuigen, zooals hier en elders uiteengezet, algemeen voor uiterst zwak wordt gehouden, zou het dan

41) Vgl. Zeller, Philosophie der Griechen, I, 839: Plutarchus, qu. conv., V, 7, 6.

42) Timaeus, XVI, 45 B—46. Vgl. Vertaling Jan Prins (Den Haag, 1937) pag. 69 e.v..

43) Theosophia, XIII B, 238.

echter *omgekeerd* niet zoo kunnen zijn, dat hij en eventueel ook Demokritos op het feit van het vermogen anderen op of om te doen zien een geheele theorie hebben gebouwd, evenals dat feit mogelijk een der aanleidingen is geweest voor het bijgeloof van het booze oog [44]) ? Die theorie is dan wel als geheel onhoudbaar, maar het uitgangspunt ware een juiste observatie geweest.

Bij de Neo-Platonici, o.a. bij *Plotinus* [44a]), vindt men theorieën over het zien, verwant aan die van Plato. —

De leider der Soefi-beweging *Inayat Khan* schijnt ook de exterioriteit van het zien geleerd te hebben. L. Hoyack schrijft hierover vrij uitvoerig in zijn „Klinkend Heelal" [45]).

Ook de hedendaagsche ziener *Geoffrey Hodson* schrijft in denzelfden geest: „A force was flowing out from the seer to the object seen" [46]).

11. Tot slot van dit deel onzer studie maken wij enkele voorloopige, tevens samenvattende opmerkingen over een mogelijke *verklaring* en inordening van het verschijnsel.

Men kan natuurlijk gaan uitzien naar min of meer constante oorzaken, die meebrengen, dat de *illusie*, dat het op-doen-zien werkelijk zou zijn, tevoorschijn wordt geroepen.

Wij hebben echter zelf, v.n. op grond der introspectie, den indruk, dat een dergelijke verklaring, ook al moge zij op een aantal gevallen toepasbaar blijken, niet toereikend zal zijn. Zoo kan men b.v. in een zaal, doordat men „te kijk zit", het gevoel krijgen, van allerlei kanten bezien te worden, maar dit is iets anders. Het verschijnsel, dat wij op het oog hebben, is dat plotseling en scherp de aandacht in een bepaalde richting getrokken wordt.

Wordt deze mogelijkheid, hetzij door meerdere introspecties (getuigenissen), hetzij door proefnemingen bevestigd, dan zal men naar een verklaring als van een *werkelijk* verschijnsel moeten gaan omzien.

Een aantal parapsychologen zal ongetwijfeld geneigd zijn het dan als „zuiver telepathisch" op te vatten. Gelijk wij reeds opmerkten, behoeft het geheel daardoor nog niet begrijpelijker te worden.

Veeleer willen wij erop wijzen, dat dit verschijnsel (wij nemen nu verder een oogenblik aan dat het als werkelijk bewezen is) dan een *overgang*

44) Z.b. 116.

44a) Vgl. K. S. Guthrie, The „Intelligible Light" in Plotinos, The Occult Review, XXX, 209 e.v..

45) Hoofdstuk III, 98 e.v., vgl. 167 noot. Vgl. overigens de bespreking van dit boek door Dr. Dietz, T. v. P., IX, 4, 203.

46) Vision. World Theosophy, I, 7, 513.

vormt tusschen de gewone waarneming eenerzijds en telepathische indrukken of de buitenzintuigelijke waarneming anderzijds.

Nu heeft men eenige malen trachten aan te toonen, dat ook deze twee soorten van gewaarwordingen homogeen zijn, van denzelfden aard, zonder dat er dus een principieel verschil tusschen beide rubrieken zou bestaan [47]). Dit betoog had dan echter v.n. betrekking op den *inhoud* van de beide rubrieken van waarneming: de inhoud zou gelijksoortig zijn en er zou geen plaats zijn voor die methodische verwringing, het z.g. „anders verschijnen" der dingen dan ze zijn. Daarbij kunnen echter die twee rubrieken op zichzelf, als *functie*, toch wel tamelijk heterogeen zijn. Vanwaar in het eene — het meest gewone — geval dat heele zintuigapparaat; vanwaar het ontbreken, het kunnen ontberen daarvan in het andere geval? Misschien bestaat er wel een algemeen onderling verband der dingen in de natuur, een al het andere in beginsel kunnen bereiken [48]); doch in het eene geval geschiedt dat bereiken dan toch op veel gecompliceerder wijze dan in het andere.

Tusschen deze twee wijzen van bereiken, algemeen en direct, zonder tusschenschakels, èn gespecialiseerd met zeer bepaalde tusschenschakels vormt het verschijnsel van het op-doen-zien nu blijkbaar een overgang. Want die opmerking, dat het aanzien een middel tot concentratie is, zoodat er daardoor een telepathische invloed in werking zou worden gesteld [49]), heeft waarschijnlijk wel iets juist in zich (alleen is ook bij de gewone waarneming de fixatie der aandacht de eerste stap voor het tot stand komen van het effect), maar anderzijds mag de blik, het aanzien — met als gevolg een nauwkeurig en plotseling richtingsbesef — toch niet ontbreken.

Er is dus tòch een zintuigelijke factor in het spel, alleen is deze van ongewonen aard; hoe deze factor zou werken, is niet onmiddellijk in te zien. Waarschijnlijk is er een soort straling in het spel, maar dan sterker, effectiever en meer op het gewone licht gelijkend — zij gaat door glas heen en wordt blijkbaar door een spiegel teruggekaatst [50]) — dan de Gurwitschstralen. Daartegenover zou dan een algemeene receptiviteit van het lichaam van den ontvanger staan in aansluiting bij de lichaampjes van Ranvier, of op andere wijze. Op deze wijze zou de ruimtelijke contiguïteit, die het causaliteitsbeginsel schijnt te eischen [51]), toch weer tot stand gebracht worden.

47) Dr. Herman Wolf, De beteekenis der buitenzintuigelijke waarneming voor de wijsbegeerte, Alg. Ned. T. v. Wijsbegeerte XXXI, 4, 178 e.v.. Vgl. mijn „Tweeërlei Subjectiviteit", 243—247.

48) Anders gezegd: een algeheele weerspiegeling van het een in het ander in de natuur. Vgl. Tenhaeff „Psychoskopie als oerverschijnsel", T. v. P., V, 245; mijn „Tweeërlei Subjectiviteit", 121; 350.

49) Z.b. 107.

50) Z.b. 103.

51) Z.b. 102.

Het verschijnsel als geheel neemt zoodoende een soort „Mittelstellung" in: het houdt verband met zintuigen, doch op ongewone wijze; het is een soort *zintuigelijke telepathie*. Daarbij is telepathie natuurlijk niet zoo ruim te nemen als wanneer men seinen, het wenken op afstand met een voorwerp ook telepathie („Fernwirkung") zou willen noemen; het blijft een ongewone werking uit de verte. Men heeft voor telepathische werkingen wel eens physieke begeleidende verschijnselen trachten aan te toonen. Met den eisch van dit aantoonen in zoover deze berust op theoretisch-metaphysische, aan het psychisch monisme ontleende overwegingen zijn wij het niet eens [52]); wij laten ook in het midden in hoever *steeds* een bemiddelende factor aantoonbaar zou zijn, waarschijnlijk is deze des te minder noodig hoe hooger men komt, totdat in het ééne suprasubject alles vanzelf één en verbonden is [53]). Doch hier, bij het verschijnsel van het op-doen-zien, is een dergelijk physisch begeleidend verschijnsel blijkbaar wel voorhanden: het gaat niet om een algemeenen „telepathischen roep" (b.v. direct van een persoon in een kamer naar een ander in een tweede vertrek), maar om een door den blik der oogen nauwkeurig gericht de aandacht trekken of inwerken. Daar moet dan ook een aan het licht verwant physich agens in beginsel aan te aan te toonen zijn.

Deze „Mittelstellung" is het dan ook, die het verschijnsel zoo interessant maakt voor de parapsychologie en voor de grensgebieden van andere wetenschappen.

(wordt vervolgd)

52) Vgl. T. v. P., IV, 5, 219 e.v..
53) Vgl. „Tweeërlei Subjectiviteit", 350; 460 e.v..

RAJA YOGA, PARAPSYCHOLOGIE EN PSYCHOANALYSE

door Dr. W. H. C. TENHAEFF

(slot van pag. 83)

15. *Psychofysische gesteldheid en paranormale vermogens.* Wij hebben hiervoor gezien dat de Yogi's een groote waarde hechten aan een gezond lichaam. Bij het kennis nemen van hetgeen onder het hoofd Hatha Yoga valt, denken wij onwillekeurig aan het „mens sana in corpore sano" (een gezonde ziel in een gezond lichaam) van de Romeinen. Het lichaam is voor hen het „voertuig" van de „ziel" en het is onze eerste plicht dit voertuig in een zoo goed mogelijken toestand te brengen en te houden.

Groote beteekenis wordt, zooals wij mede zagen, door den Yogi gehecht aan de ademhaling. Niet alleen, omdat een juiste ademhaling ons lichamelijk

welzijn ten goede komt, maar ook, omdat er, volgens hen, verband bestaat tusschen ademhaling en Prana. Door middel van de ademhaling zou men invloed kunnen uitoefenen op de Prana-circulatie in de nadi's en zoo de chakrams doen functioneeren.

Vanzelfsprekend is hier veel waar de Westersche geleerde een vraagteeken achter plaatst. Kan, zoo vraagt hij zich af, het bestaan van Prana bewezen worden [110]) ? Wat hebben wij van de nadi's en de chakrams te denken ?

Toch moeten wij ons niet dadelijk door deze, voorloopig nog wel oncontroleerbare, beweringen laten afschrikken, gelijk enkele parapsychologen wel geneigd zijn te doen.

Allereerst zij er hier op gewezen, dat de ervaring leert, dat er verband bestaat tusschen lichamelijke gesteldheid en mediumschap. Vele media hebben ervaren, dat ziekte (in het bijzonder lichamelijke verzwakking) hun mediumschap gunstig beïnvloed heeft [111]). Het inademen van bedwelmende dampen (chloroform !) schijnt er onder bepaalde omstandigheden toe te leiden dat het meta-organisme wordt uitgedreven (uittreding, telaesthesie) [112]).

Bij onderscheidene natuurvolkeren schijnt dit alles bekend te zijn, zooals ons blijkt uit de opleiding van hun tooverartsen. Deze moeten zich in den regel onderwerpen aan een aantal voorschriften, kennelijk ten doel hebbend veranderingen in hun psycho-fysische structuur te veroorzaken (vastkuren, het gebruik van narcotica, „dansen" enz.) [113]).

Bastian [114]) wijst er op, dat in Siberië de shamanen als leerlingen aannemen „Kinder die durch Aufgeregtheid oder Hinneigung zu Krämpfen ein leicht reizbares Nervensystem zeigen". In de Oudheid bediende men zich bij voorkeur van maagden en vrouwen in het klimakterium als media. Dit bewijst wel dat men ook reeds vroeg erkend heeft dat er verband bestaat tusschen ziellijke gesteldheid en mediumschap. De juistheid van deze erkenning is door de ervaring en het onderzoek der parapsychologen bevestigd. Vele media behooren tot het nerveuze of prae-hysterische type en zijn bovendien neurotisch [114a]).

---

110) Zie T. v. P., IX, pag. 64.

111) Zie mijn: „Beschouwingen over mediums en mediumschap" in T. v. P., VIII, pag. 1 e.v.

112) Zie o.m. C. P. van Rossem: „Twee occulte problemen", den Haag, 1933.

113) Zie mijn: „Beknopte Handleiding der Psychical Research", den Haag, 1926, III, pag. 89 e.v.; Hereward Carrington: „The psychic World", New York, 1937, pag. 197 e.v.; W. J. Visser: „Java's doekoens en de zwarte magie", „De Locomotief", 24 en 26 Oct., 1932; E. D. Baumann: „De goddelijke waanzin", van Gorcum & Comp., Assen.

114) Bij G. A. Wilken: „Verspreide geschriften", den Haag, 1912, III, pag. 337.

114a) Zie mijn: „Bijdragen tot de psychologie der media" in „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, 1936.

Men mag hier niet uit concludeeren dat lichamelijke en psychische degeneratie de aleenige voorwaarde is voor het manifest worden van latente paranormale vermogens. Dit alles bewijst slechts dat er verband bestaat tusschen lichamelijke en ziellijke gesteldheid eenerzijds en „mediumschap" [115]) anderzijds. Wanneer zekere organische storingen het mediumschap bevorderen, zoo wil dit volstrekt niet zeggen dat zekere organische verbeteringen hier ook niet een bevorderenden invloed zouden kunnen uitoefenen. Er zijn trouwens gevallen bekend van media, die slechts dan in staat waren hun „vermogens" behoorlijk te doen functioneeren, wanneer zij zich in lichamelijken welstand bevonden.

Ook tegenover het denkbeeld, dat men zich door regeling van de ademhaling in extase zou kunnen brengen, behoeven wij niet a priori afwijzend te staan. Wij zien heftige gemoedsbewegingen zich ontladen in, gepaard gaan met lichaamsbewegingen. Kinderen plegen hun vreugde te uiten in huppelen en springen (rhythmische bewegingen). Toorn uit zich o.m. door het drukken van den voetzool tegen den grond, ongeduld door het afwisselend plaatsen van hiel en punt op den grond....

In toestanden van devotie knielt de mensch en vouwt de handen. A. de Rochas heeft in zijn, weinig bekend, boek over: „Les sentiments, la musique et le geste" [116]) gewezen op de pantomimiek van gehypnotiseerden bij het luisteren naar muziek. E. v. Swedenborg merkte bij zichzelf op dat er verband bestaat tusschen extase en ademhaling. Onderzoekingen van parapsychologen met media hebben dit, zooals reeds gezegd (noot 107) bevestigd. Osty [117]) vond dat er bij Rudi Schneider verband bestond tusschen ademhaling en energie-uitstorting.

Men kan nu de vraag stellen of het ook mogelijk is zekere gemoedstoestanden te bewerkstelligen door de uitdrukkingsbewegingen, waarmede deze toestanden gepaard gaan, uit te voeren. Van de primitieve volkeren is het bekend, dat zij zich door krijgsgeschreeuw en oorlogstooi in een oorlogszuchtige stemming brengen. Pascal gaf den raad om maar te beginnen met de ceremoniën van den godsdienst trouw na te komen. De Neo-Platonicus Plotinus, ongetwijfeld een interessante figuur [118]), zag in het deelnemen aan

115) Ter voorkoming van eenig misverstand zij er hier nogmaals met nadruk de aandacht op gevestigd, dat het woord medium hier in den neutralen en algemeenen zin is gebruikt van iemand, bij wien paranormale vermogens tot ontwikkeling zijn gekomen.

116) Grenoble, 1900.

117) E. & M. Osty: „Les pouvoirs inconnus de l'esprit sur la matière", Parijs, Alcan, pag. 123.

118) Zie K. H. E. de Jong: „De Neo-Platonici en het Occultisme", T. v. P., II, pag. 150 (herdruk in het verzamelwerk: „Parapsychologische Studiën").

den cultusvorm een voorbereiding tot de extase. Hier vinden wij aanknoopingspunten aan de Yoga-oefeningen. Zonder ook maar op eenigerlei wijze te willen ontkennen dat er door deze oefeningen ook organische veranderingen bewerkstelligd kunnen worden, ben ik van meening, dat wij ook rekening moeten houden met de mogelijkheid dat de Yogi, door het aannemen van bij de extase behoorende houdingen, en het op een bijzondere, bij de extase passende, wijze ademen, het in extase geraken bevordert. Het komt mij voor dat ook dit aspect van de Yoga-oefeningen in het oog dient te worden gehouden.

Zekerlijk veroorloven ook de uitkomsten van onderzoekingen van enkele hedendaagsche zielkundigen ons nader tot het onderwerp mantrayoga (zie pag. 32) te komen dan de onderzoeker uit de vorige eeuw. Ik denk hier aan het feit, dat psychoanalytisch onderzoek ons heeft doen inzien, dat het (prikkel-)woord onder bepaalde omstandigheden en voorwaarden zeer belangrijke psychologische en ook fysiologische veranderingen vermag te bewerkstelligen [119]). Wellicht moeten wij in dergelijke onderzoekingen den eersten stap zien welke leidt in de richting van het onderzoek naar de mogelijke magische kracht van het woord [120]).

Vele jaren geleden ben ik getuige geweest van eenige proefnemingen met mantrams (AUM en Tat twam asi). Inderdaad bleek dat beide proefpersonen, met wie de proeven genomen werden, in „hypnotische" toestanden geraakten.

Ik vraag mij echter af, in hoeverre beide mantrams bij deze proefpersonen slechts als suggestieve middelen werkten Beide proefpersonen hadden gehoord

119) Zie H. J. F. W. Brugmans: „Psychologische methoden en begrippen", Haarlem, V.U.B., Bohn.

120) Ik kan niet nalaten hier nog te wijzen op een opmerkelijke mededeeling van den dichter Tennyson, die in staat zou zijn geweest zichzelf in extase te brengen door zijn eigen naam te zeggen.

„Ik heb — zoo schreef hij op 7 Mei 1874 aan iemand, die hem enkele ervaringen had medegedeeld, welke hem ten deel waren gevallen na het gebruik van narcotica — nooit door verdoovende middelen eenigerlei openbaring gehad, maar wel vaak een soort van trance in waaktoestand (dit bij gebreke van een beter woord). Deze toestand deed zich reeds in mijn jongensjaren voor en ik kon er in geraken door met volle aandacht eenige malen mijn eigen naam te zeggen tot dat opeens mijn individualiteit zich begon op te lossen en in een onbegrensde werkelijkheid scheen te verdwijnen. De toestand waarin ik geraakte valt niet met woorden te beschrijven. Ik kan alleen zeggen dat ik volstrekt niet in een toestand van geestverwarring geraakte, maar integendeel in een toestand waarin ik helder en klaar kon denken en waarin ik mij bewust was dat er geen dood bestaat. Het verlies van persoonlijkheid (als dit zich hier inderdaad voor deed) scheen geen te niet gaan in te houden, maar het eenige werkelijke leven te zijn. Ik schaam mij over de onvolkomen wijze, waarop ik hier mijn toestand beschrijf. Maar ik heb reeds gezegd, dat deze toestand niet met woorden kan worden beschreven."

Zie E. Mattiesen: „Der jenseitige Mensch", Berlijn, 1925, pag. 720.

van de „magische" kracht van de mantrams en vertoonden derhalve een verhoogde suggestibiliteit t.o.v. de mantrams.

Maar laten wij ons hier niet verder verdiepen in theoretische beschouwingen, doch liever de vraag stellen of de beoefenaren van Raja Yoga — hetzij in het Oosten (Yogi's) danwel in het Westen (theosofen e.d.) — ons op eenigerlei wijze kunnen aantoonen, dat toepassing van Patanjali's methode het mediumschap (juister: het magiërschap [121])) bevordert.

Volgens de Yogi's beginnen bij het individu, dat geleerd heeft de prana te beheerschen (pranayama), tot dusverre latent gebleven paranormale vermogens zich te openbaren. In het derde hoofdstuk zijner leerspreuken, het „Wibhoeta-pâda", d.i. het hoofdstuk der volkomenheden, geeft Patanjali een opsomming der verschillende „wondermachten" (siddhi's), terwijl hij in het vierde hoofdstuk, het „Kaiwalya-pâda" leert, dat vele levens noodig zijn om deze vermogens tot ontwikkeling te brengen [122]).

Onder de door Patanjali opgesomde vermogens, welke, volgens hem, bij den Yogi die tot pranayama is gekomen naar voren treden, treffen wij er verschillende aan, welke den parapsycholoog onzer dagen bekend zijn, zooals telepathie, z.g. helderziendheid in ruimte en tijd, levitatie e.d. Onder de opgesomde vermogens treffen wij er echter ook aan, welke, naar alle waarschijnlijkheid, slechts in de verbeelding van den Hindoe bestaan. Ik denk hier b.v. aan het vermogen om zich onzichtbaar en onhoorbaar te maken [123]). Wij weten nu eenmaal dat bij den Oosterling „Wahrheit und Dichtung" gemakkelijk in elkaar overgaan [124]).

---

121) Zie T. v. P., VIII, pag. 49.

Bij het medium spreken wij van trance en hypnose, bij den magiër daarentegen van extase.

Op het verschil tusschen hypnose (trance) en extase wees ik reeds op pag. 71.

122) De involutie van het Atma (zie noot 25) gaat, volgens de Hindoes, gepaard met een desintegratie-proces. Na de wedergeboorte (zie pag. 31) zou het reintegratie-proces een aanvang nemen.

Bij het involueerende en desintegreerende Atma treffen wij mediumschap, bij het evolueerende en reïntegreerende Atma daarentegen magiërschap aan.

Zie mijn opstel: „Is het mediumschap een verschijnsel van regressie dan wel een verschijnsel van evolutie?" in „Parapsychologische Studiën".

123) Men zou kunnen meenen, dat hier op het verschijnsel der dematerialisatie gedoeld werd. Het komt mij echter voor dat tot op heden de uitkomsten der parapsychologen ons geen recht geven ernstig rekening te houden met het voorkomen van dit verschijnsel.

Dan wensch ik hier nog eerder te denken aan het verschijnsel der negatieve hallucinaties. Zie C. du Prel: „Studiën", Ned. vert., Amersfoort, 1909, II, pag. 27.

124) Zie P. A. Dietz: „Verbeelding en werkelijkheid in de Chineesche wonderverhalen", T. v. P., III, pag. 107 (herdruk in het verzamelwerk: „Parapsychologische Studiën").

Het „verkrijgen" der siddhi's is, zooals wij reeds zagen, voor den Yogi geen doel, gelijk voor den fakir, die zijn vermogens voor geld zoekt te demonstreeren. Waar bovendien de Westersche wetenschappelijke instelling den Hindoe vreemd is, zal hij zich in den regel niet gemakkelijk aan een wetenschappelijk onderzoek onderwerpen, al schijnt hier, bij den Yogi onzer dagen, dan ook een verandering ten goede in te treden [125]). Nochtans weet een aantal betrouwbare getuigen ons wel een en ander te berichten met betrekking tot het voorkomen van paranormale verschijnselen bij Yogi's e.d. dat ons aanleiding geeft om de meening te zijn toegedaan, dat er zich inderdaad onder hen personen bevinden, die de aandacht van den parapsycholoog ten volle waard zijn [126]).

16. *Theosofie en Yoga.* Wat de theosofen betreft — ofschoon de belangstelling in hun kringen voor Raja Yoga en hetgeen daarmede in verband staat steeds zeer groot is geweest, zoo houdt dit niet in, dat er van hun zijde geen critiek op enkele hunner oefeningen is geleverd, in het bijzonder op de toepassing daarvan door Westerlingen. Zoo behooren, volgens Leadbeater, de „oefeningen in het ademhalen" tot de voor den Westerling „ongewenschte methoden."

„Men heeft ons weleens medegedeeld — aldus deze auteur — dat het vermogen der helderziendheid ontwikkeld kan worden door middel van oefeningen, die de ademhaling regelen, en dat deze methode ruimschoots in Indië aangenomen en aanbevolen wordt. Het is waar dat een soort van helderziendheid langs dezen weg ontwikkeld kan worden, maar te vaak ten koste van stoffelijken en verstandelijken ondergang..... Het is waar dat zulke oefeningen in Indië worden gebezigd door de Hatha Yogi's, die ontwikkeling eerder door stoffelijke middelen, dan door den innerlijken groei van het verstandelijke en geestelijke trachten te verkrijgen. Maar zelfs bij hen worden zulke praktijken enkel onder het recht-

125) Zie P. Brunton: „Verborgen Wijsheid"; K. T. Behanan: „Yoga" en Th. Brosse: „Psychisme et Yoga", „Revue Métapsychique", 1938, pag. 81. Voorts T. v. P., XI, pag. 34.

126) Zie de in noot 4 en 13 genoemde werken. Het boek van mevr. David—Neel werd door mij uitvoerig besproken en van commentaren voorzien in T. v. P., IV en V.
Aandacht verdienen ook berichten over parafysiologische verschijnselen waarbij echter de grootste voorzichtigheid in acht dient te worden genomen. Reeds in den eersten jaargang van dit tijdschrift heb ik er op gewezen (pag. 242) dat het waarschijnlijk te achten is dat personen, die z.g. hun hartslag naar willekeur kunnen beïnvloeden, dit doen door zich een of andere emotioneerende gebeurtenis voor te stellen.
Zeer opmerkelijk zijn de berichten over levend begraven fakirs, waaraan door o.m. du Prel („Studiën", I, pag. 30) aandacht is geschonken. Onze gedachten gaan hier uit naar den winterslaap der dieren, als analoog en daaraan verwant verschijnsel.
Sommigen zijn geneigd in den winterslaap een (dier-)hypnotisch verschijnsel te zien. Zie o.m. F. Völgyesi: „Menschen- und Tierhypnose", Zürich, 1938, pag. 44.

streeksch toezicht van verantwoordelijke leermeesters gebezigd, die de uitwerking van hetgeen voorgeschreven is, op den leerling gadeslaan en hem dadelijk zullen laten ophouden zoo de oefeningen blijken ongeschikt voor hem te zijn 127)."

Vraagt men Leadbeater wat hier dan wel de gewenschte methoden zijn, zoo antwoordt hij „studie der vierde afmeting" (welke echter slechts door weinigen beoefend kan worden) en „gedachtesamentrekking, overpeinzing en bespiegeling" (welke methode door een ieder kan worden toegepast). Alvorens echter daartoe over te gaan, moet men gezorgd hebben voor de „uiterste reinheid van hart en ziel", hetgeen men bereikt door zich te onthouden van het gebruik van vleesch, alcohol, tabak, te streven naar hulpvaardigheid enz..

Eenzelfde meening blijkt Max Heindel (een leerling van R. Steiner) te zijn toegedaan. Deze theosoof, die de „Rosicrucian Fellowship" 128) stichtte, zegt in zijn werk: „De Wereldbeschouwing der Rozekruisers" 129) dat toepassing van Oostersche methoden voor den Westerling geen aanbeveling verdient.

„In Indië worden methoden toegepast die tot verschillende Yogastelsels behooren. Yoga beteekent Vereeniging, en evenals in het Westen is het doel van den aspirant vereeniging met het Hooger Zelf. De methoden voor het zoeken naar die vereeniging moeten evenwel verschillen, willen zij doeltreffend zijn. De voertuigen van een Hindoe zijn zeer verschillend van die van een Kaukasiër. De Hindoes hebben vele duizenden jaren in een omgeving en een klimaat geleefd, die totaal anders zijn dan de onze. Zij hebben een andere denkwijze gevolgd en hun beschaving, hoewel van zeer hooge orde, verschilt in haar uitingen van de onze. Daarom zou het voor ons nutteloos zijn om hun methoden, die het resultaat van de verhevenste occulte kennis zijn en voor hen uitstekend passen, te aanvaarden, omdat zij voor de Westerlingen even ongeschikt zijn als een diëet van haver voor een leeuw."

Hij heeft er derhalve naar gestreefd de Yogi-methode geschikt te maken voor Westerlingen. Het resultaat van dit streven treffen wij in genoemd werk aan. Zijn methode vertoont groote overeenstemming met die van Leadbeater.

Opmerkelijk is hetgeen wij op pag. 388 lezen. Volgens Heindel zou de door hem ontworpen methode slechts geschikt zijn voor een speciale categorie van Westerlingen. Er is volgens hem niet één Westersche methode, maar er

---

127) C. W. Leadbeater: „Aan gene zijde des doods", Ned. vert., Amsterdam, 1905, pag. 357 e.v..

128) Zie F. Wittemans: „Geschiedenis der Rozenkruisers", den Haag, 1924.

129) Ned. vert., tweede druk, Rotterdam, 1935, pag. 387 e.v..

zijn er verschillende. Het individu dat „eerste handsch kennis" [130]) zoekt te verkrijgen dient die methode te zoeken, welke het best bij zijn geaardheid past. De methode der „Rosicrucian Fellowship" zou een methode zijn welke „speciaal voor diegenen" geschikt is „wier hooge intellectueele ontwikkeling maakte dat zij het hart (= het gevoel) negeerden."

Leadbeater's methode van de studie der vierde afmeting moet dan waarschijnlijk in het bijzonder worden aanbevolen aan hen, die een wiskundigen aanleg bezitten.

Het spreekt wel vanzelf, dat een en ander de aandacht van den parapsycholoog verdient.

In de kringen der theosofen openbaarde zich reeds vroeg het streven naar inwijding en adeptschap, hetgeen men dan in hoofdzaak zocht te verkrijgen door Yoga-oefeningen, al of niet aangepast aan de psycho-fysische structuur van den Westerling.

Hebben, zoo vragen wij ons af, de practische occultisten onder hen nu een en ander bereikt, hetgeen voor den parapsycholoog belangrijk dient te worden geacht?

Laten wij beginnen met het feit te constateeren, dat de kringen der theosofen den parapsychologen geen belangrijke proefpersonen hebben geleverd. In 1884 begon de Engelsche S.P.R. met een onderzoek in te stellen met betrekking tot „phenomena connected with the Theosophical Society." Dit onderzoek leidde, zooals men weet, niet tot bevredigende resultaten [131]).

Dat onderscheidene theosofen weinig waardeering hebben voor het streven der parapsychologen (omdat, volgens hen, hun methoden niet deugen) is bekend [132]) — gelukkig begint ook hierin verandering ten goede te komen — en wij hebben het vermoedelijk voor een deel daaraan toe te schrijven, dat uit het kamp der theosofen zoo weinigen tot den parapsycholoog kwamen.

Nochtans ligt, op grond van hetgeen vooraanstaande theosofen in hun geschriften naar voren brengen, het vermoeden voor de hand, dat zij door toepassing van Yogi-methoden ervaringen hebben, die zoowel de aandacht van den godsdienst- en den parapsycholoog, als die van den pathopsycholoog verdienen. Ik denk hier b.v. aan geschriften als R. M. Bucke's: „Kosmisch

130) Zie mijn: „Het Spiritisme", pag. 139 e.v..
131) Zie „Proceedings S.P.R.", Vol. III, pag. 201; Vol. IX, pag. 129.
132) Zie P. A. Dietz: „Theosofie en Parapsychologie", T. v. P., VII, pag. 117.

bewustzijn"[132a]), J. Anker Larsen's: „Met open deur"[133]) en G. S. Arundale's: „Nirvana"[134]) en „Kundalini"[135]).

In laatstgenoemd boekje vertelt de auteur ons o.m. dat de mensch bij wien „Kundalini"[136]) ontwaakt is, als „vruchten van deze opwekking o.m. ongebroken bewustzijn, herinnering aan dingen die 's nachts gebeurd zijn, enz." kan plukken. „Een van de interessantste uitwerkingen van Kundalini is de versterking van het gevoel van eenheid, welke intreedt, wanneer zijn activiteit is opgewekt. Evenals het slagboomen verbreekt tusschen de verschillende lagen van het bewustzijn, verbreekt het ook die tusschen den enkelen mensch en het groote Zelf buiten hem...." (Pag. 25, 46, 72).

Er is ongetwijfeld veel in dit boek waarachter wij vooralsnog een vraagteeken plaatsen. Dit mag ons echter niet verhinderen het met belangstelling te lezen — met dezelfde belangstelling waarmede wij de publicaties lezen van hen, die hun ervaringen in roes-toestanden (opium, haschisch, meskaline enz. 137)) hebben beschreven. Hier is een man aan het woord, die ons van zijn ervaringen vertelt, volgens hem ontstaan door het volgen van een bepaalde levenswijze. Het behoort nu m.i. tot de eerste taak van zoowel den parapsycholoog, als den pathopsycholoog en den godsdienstpsycholoog een vergelijkend onderzoek in te stellen met betrekking tot de ervaringen van hen, die, hetzij spontaan, dan wel door het gebruik van narcotica, in toestanden van lichamelijke verzwakking, tijdens het gebed, enz. in soortgelijke toestanden zeggen te zijn geraakt. Door dit vergelijkend onderzoek zullen wij ongetwijfeld onze kennis van het wezen dezer toestanden verrijken en mogelijk ook onze kennis met betrekking tot graden en soorten van bewustheid.

17. *H. Carrington's onderzoek.* Onder de parapsychologen bevinden er zich enkelen, die persoonlijk Yoga-oefeningen gedaan hebben. Tot hen behoort Hereward Carrington. Op pag. 11 van zijn hier reeds genoemd werk, vertelt hij ons dat hij gedurende een tweetal jaren zich zeer ernstig met Yoga-

132a) Ned. vert., Amsterdam, 1934 (zie T. v. P., VII, pag. 193).

133) Ned. vert., Amsterdam, 1927.

134) Ned. vert., Amsterdam, 1929.

135) Ned. vert., Amsterdam, 1938.

136) Met het woord kundalini wordt, volgens Arundale, „het vrouwelijk aanzicht van de scheppende kracht in de evolutie aangeduid, die in haar gespecialiseerde en individueele potentialiteit ligt te slapen, opgerold als in een baarmoeder, onderaan de wervelkolom van den mensch" (pag. 12).

137) Zie o.m. Beringer: „Der Meskalinrausch", Berlijn, 1927; H. Prinzhorn: „Entrückung durch Rauschgift", „Zeitschr. f. Parapsychologie", 1928, pag. 24; W. G. Herz: „Gedanken und Gefühle im Peyotlrausch", „Zeitschr. f. Parapsychologie", 1931, pag. 161; E. Pascal: „Un révélateur du subconscient: le Haschich", „Revue Métapsychique", 1930, pag. 53.

oefeningen bezighield. Ofschoon het hem niet gelukte te geraken in dien toestand, welken Bucke met den naam „kosmisch bewustzijn" heeft aangemerkt, zoo zegt hij nochtans voldoende ver gekomen te zijn om te erkennen, dat deze psychische toestand volstrekt niet slechts in de verbeelding van hen, die er over geschreven hebben, bestaat.

In zijn voorwoord voor S. J. Muldoon's : „The Projection of the Astral Body" [138]) maakt Carrington voorts melding van enkele persoonlijke ervaringen op het gebied der uittreding tijdens zijn Yoga-periode.

Carrington heeft zijn proefnemingen op het gebied van Raja-Yoga gestaakt, omdat hij van meening is dat een parapsycholoog beter doet met zelf geen medium (magiër) te zijn. Ik deel deze meening, al geef ik gaarne toe, dat zij tot op zekere hoogte voor bestrijding vatbaar is, daar ons onderzoek er ongetwijfeld mee gebaat zou zijn, wanneer er zich onder de parapsychologen enkele goede paragnosten bevonden die bedreven waren in de „kunst" der zelfwaarneming (introspectie) [139]).

18. *Besluit.* Zoo moge dan uit het bovenstaande gebleken zijn, dat de Yoga om meer dan één reden de aandacht van den zielkundige verdient en ik hoop dat deze verhandeling er toe moge bijdragen deze belangstelling te wekken en te vergrooten.

Zekerlijk zou het van belang zijn indien van parapsychologische zijde eens een vergelijkend onderzoek werd ingesteld naar de punten van verschil en overeenkomst tusschen de extasen der Yogi's en die der Christelijke mystici. Het standaardwerk van Joseph von Görres over: „Die christliche Mystik" [140]) zou ons daarbij belangrijke diensten kunnen bewijzen, evenals E. Mattiesen's boek over: „Der jenseitige Mensch".

138) Londen, 1929, pag. XXXIV.

139) Zie G. Walther: „De intropsychische zijde van parapsychologische verschijnselen", T. v. P., IX, pag. 253.

140) Een verkorte uitgave van dit sinds lang uitverkochte werk verscheen in 1927 te München onder den titel: „Mystik, Magie und Dämonie".

WELKE EISCHEN MOETEN GESTELD WORDEN AAN BEWIJZEN IN DE PARAPSYCHOLOGIE?

HET GEVAL LAURA EDMONDS

door Dr. P. A. DIETZ

Mijn artikel in het Januari-nummer over Parapsychologisch Niemandsland heeft verzet uitgelokt, dat zich in 't algemeen laat samenvatten in de uitspraak: „die critiek gaat te ver." Nu moet ik in de eerste plaats er de aandacht op vestigen, dat „niemandsland" nog geen verloren land is, maar een terrein waarom nog gestreden wordt; de uitslag is nog twijfelachtig, maar behoeft daarom volstrekt niet negatief te zijn. Ik heb dus, in principe, toegegeven dat het nog zeer goed mogelijk is dat althans een deel der phaenomenen, die naar dit terrein werden verwezen, alsnog in de toekomst voor de parapsychologie houdbaar zullen blijken.

Wat ik echter heb ontkend is, dat dit alles reeds verzekerd bezit zou wezen. Ik geloof dat het hard noodig is daar bij voortduring op te wijzen. Een militair criticus, die de zwakke punten van een positie aanwijst en verklaart dat ze noodzakelijk versterkt moeten worden, die omtrent andere stellingen van meening is dat ze onhoudbaar zijn en moeten worden opgegeven is geen défaitist, maar eerder iemand die den strijd met kracht wenscht voort te zetten. Wanneer dit door anderen hem kwalijk wordt genomen is dit geen bewijs van vertrouwen in eigen zaak. Naar het mij wil voorkomen is het altijd het zwakke punt geweest van de parapsychologie, maar vooral van de haar verwante richtingen, dat men meer verwachtte van de quantiteit, dan van de qualiteit der argumenten. Zelfs een der beste verdedigers van het spiritisme b.v., Mattiesen, schroomt niet een massa materiaal in 't veld te brengen, waarvan hij zelf moet toegeven, dat het minderwaardig is. Deze methode is echter funest, en ik acht haar de voornaamste oorzaak, dat de verschijnselen nog zoo betrekkelijk weinig erkenning hebben gevonden buiten bepaalde, beperkte kringen. De tegenstander toch zorgt er wel voor, dat juist dit minderwaardig materiaal onder de oogen van het groote publiek wordt gebracht, en daar helaas menigeen onder de „occultisten" (deze term als verzamelnaam gebruikt) hem dit bij de vleet verschaft, wordt het hem maar al te gemakkelijk gemaakt te demonstreeren, dat de zoogenaamde feiten, waarop de parapsychologie zich beroept, waardeloos zijn. Op deze wijze speelt men, hoezeer ook onbedoeld, in de kaart van den tegenstander.

Wat niet gehandhaafd kan worden, late men los: heusch wij staan daarvoor sterk genoeg!

Een hoogleeraar, die met niet onsympathieke belangstelling stond tegen-

MAAR... DE SLAG WORDT VERLOREN, DOOR VERDEELDHEID IN EIGEN KAMP, EN NAAR HET BLIJKT IS DIE ER.

over de parapsychologie, gaf mij zijn indruk van een psychometrische séance ongeveer aldus weer: „ik vond het heelemaal niet erg, dat het medium wel fouten maakte; er stonden ook uitspraken tegenover die mij frappeerden door hun juistheid; maar wat ik wel erg vond, was, dat de aanwezige voorstanders alle mogelijke moeite deden, die fouten goed te praten."

Men doet wel eens van „occultistischen" kant, alsof „wetenschappelijke" bewijzen iets heel bijzonders zijn, waar een niet-geleerd mensch zich eigenlijk niet veel van behoeft aan te trekken. Deze houding is onjuist: *wetenschappelijkheid is niets anders dan stelselmatig doorgevoerde waarheidszin.* Op het gebied der *feitelijkheden* geldt, dat wat niet „wetenschappelijk" bewezen is, *niet* bewezen is, al kan het daarom tot op zekere hoogte waarschijnlijk worden geacht. Wij moeten dan elke gelegenheid aangrijpen het „wetenschappelijk", d.i. *werkelijk* te bewijzen. Maar ook de meest wetenschappelijke bewijsmethode laboreert aan al de tekortkomingen, die nu eenmaal des menschen zijn. Wat bewezen leek, bleek wel eens onjuist. Voorbeeld: de N-stralen van Blondlot. Wat, naar het scheen, afgedaan had, bleek wel eens zich prachtig te kunnen handhaven. Voorbeeld: een groot deel der parapsychologische phaenomenen. Maar de fouten die de wetenscnap voorzeker herhaaldelijk gemaakt heeft en nog wel maken zal ook, geeft de parapsychologie niet het recht, het nu met de nauwkeurigheid van waarneming en de strengheid van opvatting niet al te nauw te nemen.

Wil een nieuw ontdekt natuurkundig feit door de wetenschap als zoodanig worden erkend, dan geldt als regel, dat het door een ieder, die volgens de door den ontdekker gegeven voorschriften handelt, opnieuw moet kunnen worden geconstateerd.

Gelijkheid van uitkomst dus bij gelijkheid van omstandigheden. De ontdekker heeft dan ook de plicht, deze omstandigheden uitvoerig en zonder iets achter te houden te publiceeren en de gegevens voor een ieder beschikbaar te stellen; gaat hij geheimzinnig doen, is hij niet bereid al zijn kaarten open te leggen, dan wekt hij al direct een gerechtvaardigd wantrouwen.

Hebben wij te doen met onderzoekingen, waarbij psychologische factoren een rol spelen, dan wordt de zaak gecompliceerder. De eisch, dat de verschijnselen willekeurig moeten kunnen worden herhaald, kan dan niet langer worden gehandhaafd. Er moet een zekere speelruimte worden toegestaan; het is niet onredelijk, wanneer gevraagd wordt rekening te houden met de dispositie van den proefpersoon. Dat van dit praerogatief op schrikbarende wijze misbruik kan worden gemaakt, is maar al te vaak

gebleken in de geschiedenis van het mediumisme. Zoo b.v. wanneer de proefpersoon alleen dan gedisponeerd heet, als hij omringd is door geloovige vereerders. Of wanneer een — natuurlijk door den mond van het medium zich uitende — geest de „psychische atmosfeer" direct bedorven vindt door de aanwezigheid van een critisch ingestelden séancebezoeker. Waarmee ik anderzijds volstrekt niet wil zeggen, dat er niet een gerechtvaardigd element is in de voorwaarde van een „goede psychische sfeer."

Dit alles betreft nog alleen het eigenlijke experiment. Een zeer groot deel der parapsychologische verschijnselen neemt echter een soort middenpositie in tusschen een proefondervindelijk en een historisch gegeven. Het zijn die phaenomenen, die zich slechts sporadisch plegen voor te doen, en zoo te zeggen steeds bij verrassing optreden. Zoo b.v. (in tegenstelling tot de toch min of meer door experimenteele pogingen uit te lokken telepathie, helderziendheid, telekinese), de toekomstvoorspelling en de xenoglossie.

Ook hier is nu de herhaling in de historie van de allerhoogste beteekenis. Een beweerd feit, dat zich lang geleden zou hebben voorgedaan en daarna nooit meer werd geconstateerd, verliest gaandeweg aan geloofwaardigheid. Hoeveel het te verliezen heeft, voor het veilig als ongeloofwaardig kan worden gekenschetst, hangt in hooge mate af van de ons ter beschikking staande getuigenissen. Een gedétailleerde en logisch samenhangende beschrijving, liefst door een aantal personen van erkende goede trouw, op zeker intellectueel peil staand en bewust van hun verantwoordelijkheid, doet de kracht zelfs van zeer weinig frequente getuigenissen, niet zoo spoedig uitslijten. Eenige sterke getuigenissen van dien aard verleenen op hun beurt weer kracht aan een aantal zwakkere. Daardoor is b.v. het phaenomeen der onbrandbaarheid zóó goed gefundeerd, dat zelfs de zuiver legendarische berichten daaromtrent zoo al niet in toto aanvaardbaar worden, dan toch in elk geval onze belangstelling waard zijn. Daarentegen zullen nog zoo'n groot aantal getuigenissen, die elk op zichzelf geheel onvoldoende zijn, door hun veelvuldigheid niet in waarde stijgen. Duizend nullen bij elkaar opgeteld zijn nòg nul. Hoeveel personen hebben in de Middeleeuwen de heksen niet corporaliter op bezemstelen door de lucht zien rijden, maar hun aller gezamenlijke getuigenkracht blijft beneden het minimum van geloofwaardigheid.

* * *

Hoe staat nu in dezen de xenoglossie er voor? Ik heb dit phaenomeen sterk in twijfel getrokken en reken het tot die groep, die niet afdoende

bewezen mag worden geacht. Hiertegen hebben de heeren Dr. K. H. E. de Jong en G. Zorab geopponeerd, de eerste in het voorgaande nummer van dit tijdschrift, de tweede in Het Toekomstig Leven van Maart j.l.

Nu moet om (de groote zeldzaamheid van) een vruchtbare discussie zoo al niet te bereiken dan toch te benaderen, in de eerste plaats worden vastgesteld wat wij onder de xenoglossie hebben te verstaan. Het is nog iets meer dan het uiten van woorden of zinnen door een medium in een taal, die het niet kent. Dat dit laatste voorkomt, staat vast. Om het tot een paragnostisch verschijnsel in den eigenlijken zin des woords te verheffen, moeten twee mogelijkheden uitgesloten zijn. En wel *ten eerste:* het bedrog. Wat is gemakkelijker voor een bedrieger, dan een aantal zinnetjes uit desnoods twintig vreemde talen uit het hoofd te leeren en ze te gelegener tijd te berde te brengen?

En *ten tweede:* kryptomnesie, die zelfs een volkomen oprecht persoon parten kan spelen. Ik zelf b.v. kan met de hand op het hart verzekeren, dat ik „geen woord" Noorsch ken; tòch heb ik tot mijn eigen verwondering bemerkt, dat een enkel Noorsch versregeltje in mijn geheugen was blijven hangen; ik wist eerst niet goed waar ik het vandaan kon hebben, tot ik het toevallig weer ontmoette als motto boven een studie over Ibsen, die ik een paar jaar geleden gelezen had.

Daarnaast: het gebruik van het vreemde woord als echt paragnostisch verschijnsel. Het is moeilijk, theoretisch zelfs ondoenlijk, de beide voorgaande mogelijkheden met absolute zekerheid uit te sluiten. (Denk bijv. aan de groote moeite die Flournoy had om de bron van het Sanskriet van Hélène Smith op te sporen.) Maar wie het absolute eischt, komt van overal met leege handen thuis. Gevallen als het Arameesch van Thérèse Neumann, de paar Hollandsche woorden van Mrs. Thompson, de Hawaïsche van Mrs. Piper staan praktisch vast als van paranormalen oorsprong. Ik wil hier niet ingaan op het probleem, dat Dr. de Jong in zijn artikel (pag. 84) tracht in het geding te brengen, nl. over de verklaring daarvan. Wèl spiritistisch of niet spiritistisch, ik reken deze korte, afgebroken uitingen in een vreemde taal niet als xenoglossie. Zelfs niet de Italiaansche zin (ook al weer één heele zin) die de heer Zorab in zijn artikel aanvoert; en ik begrijp uit zijn uitlating, dat hij er juist zoo over denkt.

Onder xenoglossie dient te worden verstaan — en ik zal hier niet mijn eigen definitie geven maar die van een onverdacht spiritist als Mattiesen: „Lebendiger Besitz von Fremdsprachen" — de titel van zijn aan de xenoglossie gewijd hoofdstuk. [1]) Die fremde Sprache muss von der redenden

1) Persönliche Ueberleben des Todes, I, 250 e.v..

oder schreibenden Stelle so beherrscht werden, dass sie sich *äusseren* Bedingungen der Äusserung *anpassen* kann." [2]) Hieraan voldoet alleen: het gesprek. Dit mag desnoods onvolledig zijn of vol fouten, het is dan veel meer waard dan nog zoo correcte cliché-uitingen, die het medium blijkbaar „opzegt".

Dit eenmaal vastgesteld, dient dus de vraag beantwoord of het voorkomen van een dergelijke xenoglossie wetenschappelijk bewezen mag gelden. Nu ontbreekt het, vooral in de zeer oncritische oudere spiritistische litteratuur, niet aan verhalen..... en verhaaltjes van mediums, die vlot alle mogelijke talen spraken. „Die Tatsache einer solchen „lebendigen" Xenoglossie zieht sich durch das Schrifttum unseres Gebietes von seiner Frühzeit bis auf den heutigen Tag" zegt Mattiesen. [3])

Maar het zijn vooral de praestaties van Laura Edmonds, waarover de discussie met de heeren De Jong en Zorab gaat, die dan toch wel ver boven de andere moeten uitsteken. Een zoo grondig kenner der spiritistische litteratuur als Mattiesen noemt ze althans „ein Gestirn von sehr viel grösserer Beständigkeit" ten opzichte waarvan de anderen als niet meer dan „ein Meteoritenschwärm" worden betiteld. De bewijswaarde van dit geval bepaalt dus in hooge mate die van de berichten over xenoglossie in het algemeen.

Wanneer ik nu deze bewijswaarde als zeer onvoldoende meen te moeten aanmerken, dan kan ik hiervoor het volgende aanvoeren:

ten eerste: Hebben wij niet meer dan één eenmansgetuigenis van ouden datum. Nu wil ik volkomen met Dr. de Jong instemmen, dat de onkreukbare eerlijkheid van rechter Edmonds boven alle verdenking verheven is. Maar ik ken, en ik hèb gekend, verscheidene spiritisten, wier getuigenis in alle andere zaken voor mij 100 % waarde zou hebben en wier enthousiaste beschrijving der wonderen die zij op die of die séances hebben beleefd toch maar niet voor diezelfde 100 % door mij worden geloofd. Edmonds is een spiritist van den ouden stempel, uit den tijd der pioniers, toen er nog algemeen werd gespot, en een te groote zucht, zijn zaak te doen zegevieren, kan hier wel degelijk de zooal niet onedele dan toch minder juiste bedoeling geweest zijn.

Dat hij niet al te critisch oordeelde, blijkt o.a. hieruit, dat hij een der door zijn dochter gesproken Indiaansche dialecten evenzoo voor een geestenmanifestatie aanziet, ofschoon zij in haar jeugd in het gebied van dezen Indianenstam had gewoond. [4])

2) l.c., 257; spatieering naar het origineel.
3) l.c., 257.
4) Ik ontleen deze bijzonderheid aan Mattiesen, l.c.

Verder is de verklaring van Edmonds zegge drie jaar later pas op schrift gesteld; er bestaat nog een verklaring van zijn hand, waarvan men kan uitrekenen, dat ze niet zoo heel lang (een paar maanden?) na het voorval is te boek gesteld [5]), maar deze is nòg korter, nòg meer in algemeene termen gesteld dan het meer bekende, klassieke bericht. Maar:

ten tweede: Gaat het niet in de eerste plaats om betrouwbaarheid, resp. het critisch inzicht, van rechter Edmonds. *De geheele getuigenis is uit de tweede hand.* Ik mag wel onderstellen, dat hij geen Nieuw-Grieksch verstond. De werkelijke praestaties van Laura konden alleen beoordeeld worden door den heer Evangelides. Nu weet niemand verder iets af van dezen man: men kan evengoed spreken over den heer X. Zijn getuigenis is gunstig, en, let wel, met deze mondelinge, gunstige getuigenis van een enkelen totaal onbekende staat en valt de geheele, althans de Nieuw-Grieksche xenoglossie van Laura. Volgens de berichten was hij sterk geëmotioneerd door zekere mededeelingen uit Laura's mond, die hij voor manifestaties van een overleden vriend hield. Het zou dus geen wonder zijn, als hij, onder den indruk dat hij, waarschijnlijk voor het eerst van zijn leven, met een zeer bijzonder iets kennis maakte, niet al te critisch stond tegenover de verdere praestaties. „Maar als men op die manier te werk gaat, zal, vreezen wij, ook meer dan één door critische parapsychologen bericht feit aan twijfel onderhevig kunnen worden geacht", zegt Dr. de Jong (pag. 85). Mijn opponent ziet hier een groot onderscheid over het hoofd. De critische parapsycholoog is wetenschappelijke verantwoording schuldig en is zich daarvan ten volle bewust. Vooral in zijn schriftelijk oordeel zal hij daardoor voorzichtig zijn, verder zal hij niet erkennen, dat een terloops gegeven mondelinge uitspraak, volledig van kracht is. De heer Evangelides, die alleen een mondelinge appreciatie gaf, had geen enkele verantwoordelijkheid en ik vermoed, dat hij zich in geen enkel opzicht van de draagwijdte zijner woorden bewust was, en hij zal er zelfs geen oogenblik aan gedacht hebben, dat zijn enkele goedkeurende zinsneden nog een kleine negentig jaar later [6]) tot staving zouden hebben moeten dienen voor een meer dan dubieus parapsychologisch phaenomeen. Ik meen dan ook volstrekt niet het gebied van het onwaarschijnlijke te hebben betreden, wanneer ik secundaire overwegingen als welwillendheid en beleefdheid in het spel acht. De heer Zorab vraagt nog ironisch „waarom ik den heer Evangelides maar niet ineens heftig verliefd op Laura heb gemaakt." Ik geef hem toe, dat dit mooier en romantischer geweest ware, maar

5) Mattiesen I, 260.
6) Het geval dateert van 1854.

het was mij nu eenmaal niet om romantiek te doen. „Je n'avais pas besoin de cette hypothèse", kan ik hem, met Laplace tegen Napoleon, ten antwoord geven.

Ten derde: Er ontbreekt „het eene noodige": het protocol, en wel totaal. Nu geef ik Dr. de Jong gelijk als hij zegt: „het is alles behalve gemakkelijk zinnen in een ons onbekende taal, die men heeft hooren spreken, neer te schrijven." (pag. 84) Het was ook niet Edmonds die dit had moeten doen, maar indien hij ook maar eenigszins besef had gehad van de waarde van het verschijnsel voor onderzoek, had hij den heer Evangelides daarom moeten verzoeken. Dit is verzuimd, ook in de latere „noch viele weitere Zusammenkünfte, in denen er sich auf griechisch mit ihr unterhielt." [7])

En, ik vraag het Dr. de Jong in gemoede, zou ook maar in een enkele andere wetenschap de moeilijkheid van een noodzakelijke bewijsvoering als een geldig argument kunnen worden aangevoerd om daarvan vrijstelling te pleiten? Zeker, protocolvoering *is* moeilijk, en nochtans, als zij niet wordt toegepast, daalt de bewijswaarde van het beschrevene daardoor onverbiddelijk beneden het vereischte peil.

Ten vierde: Laat het eenige ons toegankelijke document, de summaire beschrijving van Edmonds, meer dan ruimte voor gerechtvaardigden twijfel. De kleine aanvulling mijner citaten brengt daarin geen wezenlijke verandering. Het pleit juist voor de eerlijkheid van Edmonds, dat hij, in al zijn vurige overtuiging, termen gebruikt, die duidelijk laten doorschemeren, dat het nu juist niet altijd zoo vlot ging met het Nieuw-Grieksch van Laura.

Ik begrijp dan ook alleszins, dat een waarlijk critische kenner van het materiaal als Mevr. Moser tot een heel andere conclusie komt dan mijn beide opponenten en zegt: „Dieser klassische Fall erklärt sich also durch ein Gemisch von latenten Erinnerungen, grammophonartigem Nachplappern des eben Gehörten, ermöglicht durch das in Trance gesteigerte Gedächtnis und telepathisches Verstehen der Gedanken des Griechen; also keine wirkliche Xenoglossie." [8])

Ik wil Dr. de Jong grif toegeven, dat Laura „althans een of andere supranormale gave bezat" (pag. 86 bovenaan), ik denk er, gezien het rapport-Edmonds, net zoo over. En het is juist als hij er op laat volgen „en aangezien dergelijke feiten van streng gecontroleerde mediums zijn geconstateerd, behoeft, hetgeen van Laura te dien opzichte wordt vermeld, geenszins onwaar te zijn." Maar wat ik heelemaal niet bewezen acht is,

7) Edmonds en Aksakow, naar Mattiesen I, 259.
8) Der Okkultismus. Täuschungen und Tatsachen I, 384.

dat tot deze gaven de xenoglossie behoorde. En wel om dezelfde reden; omdat deze, n.l. de echte, levende, tot nog toe *niet* bij streng gecontroleerde mediums is geconstateerd. De heer Zorab geeft dit reeds toe wat betreft twee van de voornaamste mediums der S. P. R.

Een zoo uitstekend kenner der spiritistische litteratuur als Mattiesen, weet, onder nieuwe gevallen, er geen ander aan te voeren dan die van het medium Valiantine, meestal vermeld door Bradley — twee namen, waarbij elke ook maar eenigermate critisch ingestelde parapsycholoog kopschuw wordt. Het artikel van Mrs. Salter [9]) en dat van lord Hope [10]) is ook al niet bijster geschikt om de realiteit der xenoglossie steun te geven. Aan waarlijk goed geconstateerde gevallen blijft letterlijk niets over. Het is een typisch kenmerk van een onecht verschijnsel, dat het zich niet herhaalt, dat het verdwijnt bij critische instelling der onderzoekers, dat het geleidelijk wegsterft als een steeds gedempter naklank uit het verleden. Met echte verschijnselen gebeurt juist het omgekeerde.

Toch wil mij de uitspraak van Moser wel wat al te positief voorkomen in haar negativiteit. Mocht later echte xenoglossie door degelijk onderzoek worden geconstateerd, dan is het geval Laura Edmonds van dien aard, dat het een plaats van zeker belang in de historie inneemt. Maar daarop moet ongetwijfeld worden gewacht.

Ik wil, aan het einde van deze reeds al te lange discussie — discussies hebben altijd de neiging zich eindeloos te verlengen — nog eens uitdrukkelijk de waarschuwing herhalen: Men bewijst de parapsychologie geen dienst, door de minimale eischen aan de bewijskracht der phaenomenen laag te stellen. Integendeel, men bezorgt zich aldus alleen bij den tegenstander den roep van onwetenschappelijkheid, van intellectueele onoprechtheid. Hierin is vooral door de „occultisten" zooveel gezondigd, dat ze nu wel eens extra braaf mogen worden. Juist waar het gaat om zulke sterk afwijkende verschijnselen, moet men de eischen hoog stellen.

Ik acht het bedenkelijk als symptoom van de in spiritistische kringen heerschende opvattingen, dat de heer Zorab dit niet vanzelfsprekend vindt. Wanneer iemand mij komt vertellen dat hij een droom van normalen inhoud heeft gehad, geloof ik hem direct, zonder eenig voorbehoud of nader onderzoek, ook al moet ik theoretisch toegeven dat ik zekere kans loop bedrogen te worden. Maar als iemand mij komt vertellen dat hij een voorspellenden

9) The history of George Valiantine, Proceed. XL, 389.

10) Report of some sittings with Valiantine and Phoenix, l.c., 411.

droom heeft gehad, dan eisch ik een serie concordante getuigenissen en een zéér gedetailleerd onderzoek, voor ik dit als wetenschappelijk geconstateerd feit accepteer. Hebben al de mislukkingen, al het zoo herhaaldelijk geconstateerde bedrog, al de zelfmisleiding de menschen nu nog niet wijzer gemaakt, hen nu nog niet doen inzien, dat men op parapsychologisch en verwant terrein niet voorzichtig genoeg kan zijn?

Alleen wie niet schuwt aan zichzelf en eigen zaak de strengste maatstaf aan te leggen, wordt ook door den tegenstander het meest gerespecteerd .... en geducht. WAAR BLIJKBAAR NAAR GESTREEFD WORDT.

Naschrift.

Er bereikt mij juist een brief met courantenknipsel over een merkwaardig geval, dat zich in Le Nieppe in Noord-Frankrijk zou hebben voorgedaan. Een meisje, Marcelle Gopierre, zou in Maart 1931 plotseling haar geheugen hebben verloren en sindsdien in een wezenloozen toestand hebben verkeerd. Eenige maanden geleden zou zij weer zijn beginnen te spreken en wel in een twaalftal vreemde talen. Zoo, als het bericht gegeven wordt, lijkt het veel op echte, en dan polyvalente, xenoglossie, maar laten wij voorzichtig zijn en ons al vast op onthullingen voorbereiden, die veel van het wonderbaarlijke doen verdwijnen, want zoo gaat het gewoonlijk met deze dingen. Het is echter te hopen dat bevoegde onderzoekers zich met het geval zullen bezighouden en de Revue métapsychique ons weldra de noodige voorlichting zal verschaffen.

BERICHTEN EN VEREENIGINGSNIEUWS

De *Studievereeniging voor Psychical Research,* opgericht door Prof. Dr. G. Heymans op 1 April 1920, stelt zich ten doel de bevordering van het wetenschappelijk onderzoek der dus geheeten occulte verschijnselen, anders gezegd: van de Parapsychologie.

De vereeniging heeft een *Parapsychologisch Laboratorium* te Amsterdam.

De contributie bedraagt f 7,50 per jaar, waarvoor de leden het *Tijdschrift voor Parapsychologie,* tevens orgaan der vereeniging, gratis ontvangen.

Voor mededeelingen van allerlei aard, verband houdende met het doel der vereeniging, wende men zich tot den eersten secretaris Dr. J. W. van der Spek, Vliegenvangerlaan 13, Den Haag; voor berichten van administratieven aard tot den tweeden secretaris-penningmeester F. W. B. de Haas, Nieuwe Gracht 5a, Haarlem, Postgirorekening ten name van den penningmeester der S. P. R. no. 258900.

Hoofdbestuur: Ir. J. F. Carrière, *voorzitter;*
Dr. D. H. Prins, *vice-voorzitter;*
Dr. J. W. van der Spek, *eerste secr.*, Vliegenvangerlaan 13, Den Haag;
F. W. B. de Haas, *tweede secr.-penningmeester,* Nieuwe Gracht 5a, Haarlem;
Dr. H. A. C. Denier van der Gon, *directeur v. h. laboratorium;*
W. van Gorcum, *bibliothecaris;*
Dr. Ir. J. M. J. Kooy Jr.

Afdeelingsbesturen:

Amsterdam: Ir. J. Bethlem, *voorzitter;*
G. Velt, *secretaris,* P. Lastmankade 31^{I}, A'dam-Z.;
Mej. A. C. van Os, *penningmeesteresse;*
F. W. B. de Haas.

Den Haag: Dr. P. A. Dietz, *voorzitter;*
Dr. Juliette Binger, *secr.-penningmeesteresse,* Van Alkemadelaan 496, Den Haag;
Dr. C. A. P. Beck;
W. van Gorcum;
Dr. K. H. E. de Jong.

Rotterdam: Dr. H. J. Koene, *voorzitter;*
L. F. Steehouwer, *secretaris,* Graaf Florisstr. 74, R'dam;
J. de Roos, *penningmeester:*
Ir. J. F. Carrière, *tweede secretaris,* Dubbeldam;
Mej. Dr. A. A. W. Molenaar.

KORT VERSLAG VAN DE JAARVERGADERING DER S.P.R. op Zondag 16 April 1939 des morgens te 10 h in Hotel Noord-Brabant te Utrecht.

Aanwezig is het hoofdbestuur met uitzondering van de leden Dr. Prins en Dr. Ir. Kooy, die met kennisgeving afwezig zijn, en ongeveer 50 leden.

De voorzitter opent de vergadering. Op de notulen van de buitengewone vergadering van 5 Nov. 1938, die in Dec. j.l. zijn rondgezonden, is geen aanmerking binnengekomen en deze worden dus goedgekeurd.

Vervolgens brengt de secretaris zijn jaarverslag uit (wordt hieronder opgenomen), evenals de penningmeester (idem), door wien speciaal de heer Poortman bedankt wordt voor zijn werk in het vorige bestuur.

Daarna komt het verslag van de kascommissie, dat wordt goedgekeurd, terwijl de commissie met dank wordt gedéchargeerd.

De directeur van het laboratorium brengt verslag uit (1) over de werkzaamheden in het afgeloopen jaar, en daarna de bibliothecaris, die de aanschaffing van een aantal boeken vermeldt. (1) Er verschijnt binnenkort een nieuwe catalogus.

In de kascommissie wordt vervolgens de heer Poortman benoemd, die dit aanneemt.

Hierna bespreekt de voorzitter de algemeene toestand. Hij wijst, evenals de secretaris, op de niet te miskennen inzinking van ons vereenigingsleven, en spoort allen aan tot meer activiteit. Er is door het hoofdbestuur besloten een contactcommissie in het leven te roepen. Deze zal o.a. een lijst van sprekers voor de lezingen samenstellen in overleg met de afdeelingen. In overweging is het oprichten van nieuwe afdeelingen. Het oprichten van een studiekring te Amsterdam wordt gememoreerd.

Bij de rondvraag ontstaat er over de contactcommissie een levendige discussie. De heer Zorab, oordeelend naar zijn ervaring in de Haagsche afdeeling, betwijfelt het nut: er bestaat nu al niet het minste contact tusschen leden en afdeelingsbestuur. Hoe moet nu die contactcommissie bereikt worden? De heer De Haas erkent dat de organisatie te wenschen overlaat en dit is juist voor het hoofdbestuur aanleiding geweest om daarin verbetering te brengen. Een eerste stap is nu die contactcommissie. Deze kan voorstellen doen om de onderlinge samenwerking te verbeteren.

De heer Van Gorcum meent dat de leden eener afdeeling hun bestuur moeten verzoeken nu en dan een huishoudelijke vergadering te houden.

Naar aanleiding van een mededeeling dat mevrouw Hana bedankt heeft als aangewezen lid voor Rotterdam in de contactcommissie verzoekt de heer Steehouwer om een spoedige vervanging.

De heer De Haas meent dat de afdeelingen minstens eens per jaar een huishoudelijke vergadering moeten houden. Ook is hij van oordeel dat een afdeelingsbestuurslid namens zijn afdeeling in de contactcommissie moet zitting nemen. De voorzitter zegt naar aanleiding hiervan dat het de bedoeling is om zooveel mogelijk leden der vereeniging actief te maken. Er zullen dus nu in deze commissie namens elke afdeeling twee leden zitting nemen.

Dr. Wolf wijst op een zekere lezingsmoeheid. Volgens hem is het moeilijk om nieuwe sprekers te krijgen, en men blijft zoo steeds in een kring ronddraaien. Wil men de S.P.R. actiever maken dan moet men aansluiting zoeken bij andere verwante groepen. Hij denkt zich b.v. een theologendag of een

(1) Dit verslag kan wegens plaatsgebrek niet meer in dit nummer worden opgenomen — Red.

studentendag en ook b.v. demonstraties met een of ander goed medium. Aansluiting bij medische kringen acht hij ook gewenscht.

De heer Velt beveelt een perscommissie aan. Er zijn bladen, die de verslagen der lezingen niet opnemen.

Voorts acht de heer Van Solt een contactcommissie overbodig als er een actief bestuur is. De heer Meinesz vertelt een en ander van zijn ervaringen als nieuw lid. Hij meende toe te treden tot een „studie"vereeniging. Tot dusver heeft hij alleen nog maar een verzoek om contributiebetaling gehad en een lijst van lezingen. Hij weet niet wie zijn afdeelingsbestuur vormen en is van eenig contact met zijn medeleden uitgesloten. Eigenlijk is hij bitter teleurgesteld en hij vreest, dat door instelling van een contactcommissie de afstand tusschen leden en bestuur nog grooter zal worden. De voorzitter begrijpt de teleurstelling. Het is echter juist de bedoeling om in dit alles verbetering te brengen.

Ten slotte verzoekt de heer Van Munster om het opnemen van een vragenrubriek in het tijdschrift, en wordt op voorstel van den heer De Haas Dr. Siegenbeek van Heukelom aangewezen als lid van de contactcommissie voor Rotterdam. Deze neemt de benoeming aan.

Na een korte pauze hield Dr. Lietaert Peerbolte uit Den Haag een lezing over „Parapsychologie en psychoanalyse". Naar aanleiding van een bepaald geval besprak hij het verband tusschen parapsychologische en neurotische verschijnselen. Op deze voordracht, die in het T. v. P. zal worden opgenomen, volgde een levendige gedachtenwisseling.

In den middag hield Prof. Dr. Fischer uit Utrecht een lezing over „Parapsychologie en ethnologie". Ook deze uiterst belangrijke voordracht, waarvan eveneens een verslag in het tijdschrift zal verschijnen, werd met aandacht gevolgd en levendig toegejuicht.

De voorzitter bedankte de sprekers en sloot vervolgens om ca. 3¼ uur de vergadering.

De secretaris,

Dr. J. W. VAN DER SPEK.

JAARVERSLAG VAN DEN SECRETARIS DER S.P.R. OVER 1938

Evenals het vorige jaar kunnen wij ook nu weer melding maken van een vermeerdering van het aantal leden, zij het dan ook in geringe mate.

Het aantal afdeelingen bleef drie.

In de Amsterdamsche afdeeling werden de volgende *lezingen* gehouden:

Dr. P. A. Dietz, Parapsychologie en mystiek;

Ir. J. F. Carrière, Het voorspellen in verband met het tijdsprobleem;

Dr. L. J. Franke, De physiologie van den trance-toestand;

Ds. P. van der Veer, De apostel Paulus;
Dr. W. R. van Wijk, Het probleem der menschelijke uitstraling;
Dr. W. H. C. Tenhaeff, Merkwaardige droomen;
Ds. O. W. C. van Willigen van der Veen, Paragnostische droom en openbaring;
Dr. P. A. Dietz, Fakirisme;
Dr. H. Wolf, Goethe en Swedenborg;
Ir. R. Warcollier (Parijs); La télépathie expérimentale.

In de Haagsche afdeeling:
Dr. P. A. Dietz, Parapsychologie en mystiek;
Dr. L. J. Franke, als boven;
Dr. W. H. C. Tenhaeff, Parapsychologie en criminologie;
Dr. W. R. van Wijk, als boven;
Dr. K. H. E. de Jong, Heksenprocessen;
Dr. K. H. E. de Jong, Oud-testamentische zieners en profeten;
Prof. Dr. Ch. H. van Os, De mystieke wereldbeschouwing bij Swedenborg;
Dr. H. Groot, Psychische en geestelijke vermogens;
Ir. R. Warcollier, als boven.

In de Rotterdamsche afdeeling:
Dr. H. A. C. Denier van der Gon, Parapsychologie en physica;
Dr. L. J. Franke, als boven;
Dr. W. H. C. Tenhaeff, Parapsychologie en criminologie;
Dr. Ir. J. M. J. Kooy Jr., Parapsychologie en het moderne beeld der natuurwetenschap;
Dr. P. A. Dietz, Parapsychologie en mystiek;
Dr. W. H. C. Tenhaeff, De hypnose;
Dr. Joh. van der Spek, Onbewust (ongeweten) zieleleven;
Dr. H. Wolf, als boven;
Ds. O. W. C. van Willigen van der Veen, als boven;
Dr. H. Groot, als boven;
Dr. P. A. Dietz, Fakirisme.

Het laboratorium staat nu onder een eigen beheerscommissie. Van de werkzaamheden wordt afzonderlijk verslag uitgebracht.

Ter gelegenheid van het jubileum der Vereeniging Harmonia bracht het bestuur de gelukwenschen der S. P. R. over. Evenzoo bij het jubileum van Dr. Dietz.

Zooals bekend trad in de vorige algemeene vergadering het toenmalige bestuur af, een en ander als gevolg van gerezen moeielijkheden die dreigden ons vereenigingsleven ernstig te verstoren. Een nieuw bestuur werd gekozen, dat tot opdracht kreeg zoo mogelijk een bevredigende oplossing dier moeilijkheden te zoeken.

In de buitengewone algemeene vergadering van 5 Nov. '38 te Amsterdam gehouden bracht dit bestuur zijn plannen ter tafel, die vrijwel algemeen werden goedgekeurd.

Sindsdien mag gezegd worden dat zich geen belangrijke storingen meer hebben voorgedaan. Toch kan niet ontkend worden, dat het vereenigingsleven een inzinking vertoont: speciaal geldt dit voor de afdeeling Amsterdam. Er deden zich daar moeilijkheden voor van denzelfden aard als in de geheele vereeniging.

Door het bestuur werd met de Amsterdamsche afdeeling vergaderd. Het resultaat was, dat ook daar het plaatselijk bestuur aftrad en vervangen werd. Sedert dien heeft nog overleg plaats gehad met bestuurs- en gewone leden van de Amsterdamsche afdeeling. De resultaten van een en ander zijn nog niet definitief.

Het hoofdbestuur blijft daarbij het standpunt innemen, dat de afdeelingen zooveel mogelijk autonoom moeten zijn. Alleen bij belangrijke storingen grijpt het in, of zal het gebruik maken van haar statuair vetorecht.

Zooals reeds gezegd bleef het bij drie afdeelingen. Op het programma staat nu het voeren van een krachtige propaganda om te beginnen met het oprichten van nieuwe afdeelingen, waarvoor dan in de eerste plaats Utrecht in aanmerking komt.

Ook met Zuid-Afrika is contact gezocht, om te komen tot het oprichten van een afdeeling aldaar. Hierop is nog geen antwoord ontvangen.

Het blijft te betreuren dat enkele leden, die tot dusver zeer actief aan ons vereenigingsleven deelnamen, in den laatsten tijd een meer passieve houding aannemen. Het is niet te ontkennen, dat dit verband houdt met de in het vorig jaar gerezen kwesties en dit is jammer, want eigenlijk moest toch het wetenschappelijk belang prevaleeren boven persoonlijke gevoeligheden.

Het bestuur doet daarom op u allen een dringend beroep om medewerking tot verbetering van dezen misstand. Het blijft steeds ontvankelijk voor aanwijzingen dienaangaande, en zal niets onbeproefd laten om den bloei van onze vereeniging te bevorderen.

De secretaris
Dr. J. W. VAN DER SPEK.

JAARVERSLAG VAN DEN PENNINGMEESTER DER S. P. R. BOEKJAAR 1938.

Het is verblijdend U te kunnen mededeelen dat de financieele toestand der S. P. R. kerngezond is. U staat mij wel toe dit voor een groot deel toe te schrijven aan mijn voorganger, den heer Poortman, die sedert 1933 met de uiterste zorg de penningen der S. P. R. heeft beheerd. In zijn handen is het vermogen der Vereeniging met ruim f. 950.— toegenomen.

Ik acht mij de tolk der geheele vergadering als wij hem dank zeggen voor het door hem gevoerde beheer.

Wat de financieele uitkomsten van 1938 betreft, kan ik U het volgende mededeelen: Het *vermogen* der Vereeniging nam toe met f. 302.17.

Ontvangen contributien. Deze zijn toegenomen met f. 28.83. Hieruit blijkt, dat het ledental slechts weinig is toegenomen.

De *gekweekte rente* bedroeg f. 129.19 tegen f. 128.29 in 1937. Dit is het gevolg van de daling van den rentestandaard; de 4 % rentende effecten werden geconverteerd in 3—3½ %.

Toegangsbewijzen leverden f. 16.20 minder op.

Giften waren f. 45.— hooger dan in 1937, waarbij wij met dankbaarheid gewag maken van een gift van f. 50.— van een onzer leden.

De totale uitgaven wijzen over 1938 een hooger bedrag aan, waarbij het volgende valt op te merken.

Het *Tijdschrift voor Parapsychologie* kostte een klein bedrag meer waar tegenover staat dat de leden in het bezit kwamen van een Register op de tien jaargangen, die tot en met 1938 verschenen.

De *overige uitgaven* bleven ongeveer gelijk aan die van vorige jaren, uitgezonderd de posten „onkosten vergaderingen" en „diversen".

De onderhandelingen over de nieuwe contracten, de besprekingen met de betrokkenen, de daaraan verbonden extra vergaderingen van het Hoofdbestuur vroegen een grootere uitgaaf van f. 116.45, te verdeelen als volgt: f. 45.10 voor vergaderingen en daarmede gepaard gaande reiskosten; f. 50.30 voor het concipieeren van de contracten en f. 21.15 aan overige onkosten, als telefoon, porto enz.

Rekening houdende met het feit dat de jaarlijksche toelage aan de bibliotheek voor 1939 reeds in 1938 is betaald, is het verschil tusschen inkomsten en uitgaven te stellen op f. 294.17, vorig jaar f. 363.92. Dit bedrag dient echter verminderd te worden met f. 100.—, verschuldigd aan de heeren Privaatdocenten, welke in 1938 niet zijn voldaan. Benevens f. 10.— aan bureaukosten, welke in 1939 zijn geboekt.

Financieel Overzicht over het boekjaar 1938 van de Studievereeniging voor „Psychical Research".

	Kasboek		Schill & Capadose		Totaal		Ontv.	Uitg.
Saldo Credit 1 Januari 1938 . .	184.17		15.59		199.76			
Spaarbankboekje	920.23	1264.16			920.23	1264.16		
Overboekingen	80.—			80.—	80.—	80.—		
Ontvangsten.								
Contributies (en incasso) over 1938	2075.—		64.50		2139.50		2139.50	
„ „ „ „ 1939	94.—				94.—		94.—	
Rente en koersverschil conversie .	39.16		89.03		128.19		128.19	
Giften	55.—				55.—		55.—	
Toegangsbewijzen	7.—				7.—		7.—	
Uitgaven.								
Abonnementen e.a. T. v. P.		902.03				902.03		902.03
Toelagen Privaatdocenten		100.—				100.—		100.—
Bureaukosten, telefoon		91.03		2.50		93.53		93.53
Kosten vergaderingen		111.10		58.05		169.15		169.15
Reis- en onkosten Hoofdbestuur .		139.91				139.91		139.91
Porti en incasso		76.44		3.40		79.84		79.84
Subsidie afdeelingen		255.—				255.—		255.—
Bijdrage bibliotheek		150.—				150.—		150.—
„ „ 1939		150.—				150.—		150.—
Experimenten		103.49				103.49		103.49
Diversen		67.67				67.67		67.67
Saldo Credit op 31 December 1938		43.73		25.17		68.90		68.90
De ontvangsten overtroffen de uitgaven met								144.17
	3454.56	3454.56	169.12	169.12	3623.68	3623.68	2423.69	2423.69

De Penningmeester :

F. W. B. DE HAAS.

In werkelijkheid hebben dus de inkomsten de uitgaven overtroffen met f 184.17.

Hoewel men met een kasoverschot niet ontevreden mag zijn, meen ik er toch op te moeten wijzen dat ons dit allerminst optimistisch moet stemmen. Immers, in de uitgaven komt geen bedrag voor als bijdrage voor het laboratorium, waarvoor slechts f 224.95 in kas is.

Nu in de Vereeniging weer normale toestanden zijn weergekeerd, is het Bestuur van oordeel dat zij zich met kracht moet wijden aan haar taak, waarvan het bevorderen van onderzoek een belangrijk onderdeel is. De Directeur van het laboratorium heeft bereids deze aangelegenheid ter hand genomen en zal stellig in dit boekjaar meermalen een beroep op de kas moeten doen.

Naast een overigens zuinig beheer, zullen maatregelen tot versterking van de inkomsten moeten genomen worden. Waar ik geen minister van financiën ben, kan ik U geen aanslag opleggen die per deurwaarder kan worden geincasseerd en moet ik het dus laten bij een beroep op Uw offervaardigheid. Dr. Denier v. d. Gon zal U aanstonds omtrent zijn plannen inlichten. De uitvoering daarvan kost geld en U zult het met de meening van het Bestuur eens zijn, dat, willen er resultaten bereikt worden, wij niet door geldelijke zorgen daarin geremd moeten worden. Ik ben daarom zoo vrij U te wijzen op het goede voorbeeld van een der leden, die in het afgeloopen boekjaar een gift van f. 50.— gaf.

Ik spreek de hoop uit, dat het jaar 1939 voor de S. P. R. een jaar mag zijn, waarin goede resultaten zullen worden bereikt, zonder dat de financieele toestand daardoor zal worden verzwakt.

De penningmeester:
F. W. B. DE HAAS.

De ondergeteekenden Dr. K. H. E. de Jong en A. C. van Mourik Broekman verklaren de rekening en verantwoording van den Heer F. W. B. de Haas over het jaar 1938 te hebben nagezien en accoord bevonden, nevenstaande balans goed te keuren en alzoo te kunnen adviseeren genoemden Heer F. W. B. de Haas en den Heer J. J. Poortman décharge te verleenen.

's-Gravenhage, 31 Maart 1939.

Dr. K. H. E. DE JONG
A. C. VAN MOURIK BROEKMAN.

BALANS PER 1 JANUARI 1939.

ACTIVA		PASSIVA	
Rijkspostspaarbank	f. 1572.82	Contributie 1939	f. 94.—
Effecten + loopende rente	- 1998.—	Te bet. Privaat-doc.	- 100.—
Interest sp. bank geschat op	- 35.—	Nog verschuldigde bureaukosten	- 10.05
Giro	- 40.91	Vermogen	- 3934.56
Kassier	- 25.17		
Kas bibliotheek	- 18.94		
Voorschot bibliotheek	- 150.—		
Kas laboratorium	- 224.95		
Vordering op afd. A'dam	- 70.—		
Kas	- 2.82		
	f. 4138.61		f. 4138.61

De effecten bestaan uit: f. 1000.— aand. Incassobank, 3 à f. 100.— en 1 à f. 500.— Nederland 3—3½ %.

Kasboek Laboratorium.

ONTVANGSTEN

Jan.	1.	Per Saldo Ao. Po.	f. 281.91
„	7.	Mr. A. M. Wetselaar (bestemd voor afd. Den Haag)	- 5.—
„	8.	Ir. J. F. Carrière, bijdr. 1938	- 5.—
„	10.	Dr. J. Siegenbeek v. Heukelom, bijdrage	- 10.—
„	10.	Rente Gem. Giro over 1937 (per 1/1)	- 0.99
Febr.	2.	F. W. B. de Haas, bijdr. 1938	- 5.—
Mrt.	11.	M. v. d. Toorn, bijdrage	- 10.—
Oct.	10.	Penn. „Harmonia" Scheveningen, voor lezing Dr. Tenhaeff	- 10.—
			f. 327.90

UITGAVEN

Febr.	8.	Afd. Den Haag bijdr. Mr. Wetselaar	f. 5.—
Sept.	26.	Projectielantaarn etc. voor lezing Dr. Tenhaeff in Mrt. 1938	- 2.95
Dec.	9.	Afd. A'dam voorschot	- 70.—
„	17.	Dr. Tenhaeff voor psychoscopisch onderzoek . .	- 25.—
„	31.	Saldo	- 224.95
			f. 327.90

Wegens plaatsgebrek moeten de *mededeelingen omtrent laboratorium en bibliotheek* blijven liggen voor een volgend nummer.

AFDEELINGSBERICHT

Amsterdam (American-Hotel, Marnixstraat; 20.15): 13 Mei: Jaarvergadering, gevolgd door onderlinge gedachtenwisseling naar aanleiding van enkele inleidingen over parapsychologische problemen.

BUITENLAND

De „Oesterreichische Gesellschaft für Psychische Forschung" te Weenen, waarvan het tien-jarig jubileum in 1937 is gevierd, bestaat niet meer. Ook onder gewijzigden naam hebben de autoriteiten haar niet vergund haar werkzaamheid voort te zetten.

INHOUD

DE CULTUREELE BETEEKENIS DER PARAPSYCHOLOGIE

(Voordracht, 14 Mei 1939 te Arnhem gehouden voor de Wageningsche afdeeling van den Vrijzinnig-Christelijken Studentenbond)

door Dr. P. A. DIETZ

„Een cultuur zal metaphysisch zijn of zij zal niet zijn". Zoo luidt de eerste zin uit het werk van Huizinga's „Schaduwen van morgen" dat een zoo groote maar helaas te kort durende belangstelling heeft gewekt.

Als vele lapidaire uitspraken, zou er ook op deze veel gezegd en misschien veel gecritiseerd kunnen worden, maar, globaal genomen, behelst ze een groote waarheid.

Men neme dan echter „metaphysisch" niet in den abstracten zin, zooals zij werd verstaan in de verrationaliseerde negentiende-eeuwsche schoolphilosophie. Het metaphysische moet dan worden opgevat als het waarlijk boven-, dat is buiten- en tevens méér dan het enkel-natuurlijke, als de erkenning niet alleen maar de beleving van een wereld, die voor de zinnen niet zichtbaar is en niet gemeten kan worden met de maten van het nuchtere verstand, en nochthans een zeer werkzame realiteit is. Een wereld vooral, die ten opzichte van het enkel-physische als „hooger", in de eerste plaats als een wereld van ethische waarden kan gelden.

Door de historie wordt Huizinga's uitspraak ongetwijfeld bevestigd. Alle groote oude culturen voldeden aan den eisch in dien zin, dat boven de natuurlijke en menschenwereld een goddelijke of godenwereld, een geestelijke of geestenwereld werd gesteld, en de juiste verhouding tusschen deze twee werelden vereischte de hoogste zorg der menschheid en werd in onmiddellijk verband gebracht met haar eeuwig en zelfs met haar tijdelijk heil.

In Europa vormt de cultuur der middeneeuwen tijdens haar hoogtepunt, in de 12de en 13de eeuw, zulk een gesloten geheel, waarin aarde en bovenaarde te zamen pas het heelal vormen en de een niet zonder de ander bestaanbaar wordt gedacht. Hare meest grootsche scheppingen zijn, plastisch, de machtige Gothische kathedralen, episch het ontzaglijke dichtwerk van Dante, wijsgeerig het doorwrochte systeem der scholastiek, zooals het werd opgebouwd door Thomas van Aquino. Nadien heeft het westen nimmermeer een dergelijke totaliteit van denken, kunst en leven weten te verwezenlijken. Want wat in zijn hoogen tijd de sterkte van het katholicisme was en de stut zijner bloeiende cultuur: de dwingende kracht harer gesloten dogmatiek, moest tenslotte zijn meest aanvechtbare zwakheid worden. Het vrije denken en het vrije onderzoek, zooals het eerst nog met zeer besliste beperkingen

waar het bijbeluitspraken betrof, later met loslating daarvan, door het protestantisme werd bevochten, werkte bevrijdend, maar meteen werd de geestelijk-materieele eenheid losgewrikt en een machtige wereld ging ten onder. Het denken, dat zich tegen het dogma keerde tastte eerst de letter en daarna ook den geest aan van wat voordien onbetwist als Gods woord had gegolden. Want dogmatiek en geestelijke cultuur waren nooit en nergens zoo organisch met elkaar vergroeid als in het middeneeuwsche Europa, inniger dan ooit het geval was in Griekenland of Rome, in Indië, China of Egypte.

Toen dan ook het dogma onhoudbaar bleek, moesten geleidelijk de hoogste cultureel-ethische waarden van het christendom hun onbetwiste heerschappij over de zielen verliezen. Wel zal het nog vaak en lang mogelijk blijken deze te behouden terwijl men het dogma loslaat, maar dit doet toch maar al te veel denken aan een schipbreuk, waarbij men het schip verloren acht, en het kostbaarste deel zijner lading in een boot tracht te redden.

Reeds in de 17de eeuw, bij het eerste dagen der wijsbegeerte, ontwikkelde Spinoza een systeem, waarin hij niet alleen alle openbaring verwierp en de rede als eenige bron waaruit waarheid welt erkende, maar waarin ook de grondstellingen van het christendom werden aangetast. Sinsdien worden in Europa de stroomingen sterker en sterker, die, in vele wendingen en wervelingen, zoowel de christelijke geloofsleer, als ook het geloofsleven aantasten en ondermijnen. Is het in den eersten tijd voornamelijk de wijsbegeerte, die dit effect heeft, later voegt zich daarbij de wetenschap. De eerste weigert niet alleen ancilla theologiae, maar ook de dienstmaagd of zelfs de metgezellin van de religie in dieperen zin te wezen. Zij neemt meer en meer een abstract karakter aan, verijlt tot kenkritiek en dialectiek, wordt academisch, beperkt zich tot een kleinen kring van geschoolde denkers, verliest haar houvast op en zelfs haar verbinding met het eigenlijke leven der volkeren.

Onbarmhartiger dan de wijsbegeerte, keerde zich de wetenschap, zooals zij zich in den loop der 19de eeuw ontwikkelde, tegen de religieuse cultuurwaarden. Zij doet dit niet rechtsstreeks, ja zelfs het meerendeel harer beoefenaars denkt er niet aan hier direct afbrekend op te treden. Maar zij negeeren eenvoudig alles wat des geestes is: „Sire, je n'ai pas besoin de cette hypothèse". Al hun weten baseert zich op het materieele; wat daarboven uitgaat, het vitale, het psychische, het geestelijke, bestaat eenvoudig niet voor hen; zorgvuldig wordt het geëlimineerd in de beschouwingen. Geen wonder, dat deze wetenschap, die enkel „positieve" wetenschap zijn wil, ten prooi

valt aan een aantal popularisators, die zich van haar grootste ontdekkingen meester maken om ze als wapenen te gebruiken tot de meest destructieve doeleinden. Ik wil hier alleen den naam van „de Dageraad" noemen, en men zal mijne bedoeling begrijpen, die anders misschien voor een groot deel der jongeren niet zonder meer duidelijk zal zijn. Uitspraken als: der Mensch ist was er isst; de hersenen scheiden de gedachten af als de lever de gal; ohne Phosphor kein Gedanken; of de alleenlijke erkenning der economische onderbouw als het wezen eener kultuur bepalend, worden als op spandoeken demonstratief boven de massa uitgedragen en tot in hun uiterste consequenties doorgedreven. De geest van het volk, althans die van een zich steeds uitbreidend stadsproletariaat, wordt volledig kultuurloos, geheel beheerscht door een dogmatisch materialisme, minstens zoo bekrompen als de meest benepen sectegeest.

Ondertusschen is, op hooger cultureel niveau, het intellectualisme snel verouderd, de denkenden beginnen zijn ontoereikendheid te beseffen. Aan de critiek van alle waarden door het intellect, sluit zich aan een critiek van de waarde van het intellect; men erkent de grenzen der ratio, en begint zich ten slotte zelfs te bezinnen op hare irrationeele fundamenten, waar zij zich in werkelijkheid heel anders pleegt te uiten dan volgens de constructieve regelen der theoretische logica. Ook deze laatste richtlijn vervalt, het intellect bijt zich zelven stuk. De kracht van het irrationeele, die zich altijd heeft doen gelden, wordt nu ook als rechtsgeldig erkend. Het resultaat is, reeds tientallen jaren voor het de facto het europeesche denken beheerschte, door Nietzsche voorspeld. De eerste aphorisme van zijn fragment gebleven hoofdwerk, de „Wille zur Macht" luidt: „Nihilismus als Consequenz der bisherigen Werth-Interpretation des Daseins". En in de volgende vinden wij den term „nihilisme" gedefinieerd: „Dass die obersten Werthe sich entwerthen. Es fehlt das Ziel, es fehlt die Antwort auf das „Wozu?"", nog verduidelijkt door de uitspraak: „dass wir nicht das geringste Recht haben, ein Jenseits oder ein An-sich der Dinge anzusetzen, das „göttlich", das leibhafte Moral wäre".

Het resultaat was dan ook de toenemende chaos. Een terugkeer tot de oude moreele fundamenten, die het gedrag der menschheid regelden, boven alles het „Gebod Gods", bleek onmogelijk. Men verzuimde scheiding te maken tusschen het infrarationeele en het suprarationeele, en het was vooral de wereld van het eerste, die der blinde affecten, die de krans werd opgezet die men het intellect van het hoofd had genomen. De dieptepsychologie ontaardde in een leer, die de lagere driften van het onderbewustzijn pri-

mair stelt, het redelijke werd welhaast gedegradeerd tot enkel het „gerationaliseerde", dat is in den grond het zelfbedrog en de zelfverleugening van den in eigenliefde en vooroordeelen bevangen geest; het ethische behield hoogstens nog waarde als een voor het oogenblik en de huidige maatschappelijke toestanden nog wel nuttige conventie. Innerlijke verwildering, die bij elke aanleiding naar buiten moest uitslaan.

Ik wil hier direct toegeven, dat de toestand de facto niet zoo erg is, als zij theoretisch eigenlijk zou moeten zijn. Een groot deel van het volk, en, in het individueele zieleleven, een groot deel van ieders innerlijk wezen, houdt nog, zonder het zichzelf eigenlijk duidelijk bewust te maken, uit gezonde instincten vast aan vele regelen en banden, waaraan theoretisch alle geldigheid moest worden ontzegd. Een materialistisch determinist heeft zelden den moed, consequent amoreel te wezen, meestal zelfs niet de neiging. Maar ook voor hem die de verwording niet meemaakt, maar een eerlijk denker tracht te zijn, resulteert daaruit een gebrek aan innerlijk houvast, een onzekerheid, die vooral voor den wordenden mensch zeer gevaarlijk worden kan. En voor onze cultuur ontspringt daaruit die hinderlijke stijlloosheid, die een kenmerk is van elke ontwrichte samenleving, die onvastheid, die zich te kennen geeft in wild experimenteeren, demonstraties van innerlijke gespannenheid inplaats van getuigenissen van waarachtige rustige kracht.

Het proces laat zich, zielkundig, het best omschrijven als een aandachtswending van den modernen mensch naar de uiterlijke, de „reëele" wereld, waaraan in alle opzichten het primaat wordt toegekend. Het is een zeer speciale eigenschap van den geest van het westen, dat zich daarin wezenlijk onderscheidt van wat men wel „de ziel van het oosten" heeft genoemd. Het levert, naar wij allen ervaren hebben, een zeer groot gevaar op, wanneer het alle psychische krachten van den mensch absorbeert, zoodat hij zich afsluit voor de ervaringen des innerlijken levens, en deze als waardeloos-subjectief, als gevolg, als systeem van voorwaardelijke reflexen, als epiphaenomena degradeert. Maar op zich zelf is het een niet te onderschatten deugd, deze innige belangstelling voor den grooten kosmos, dit zoo breed mogelijk zich uitspreiden tot ontvangenis en dit enkel door waarheidsdorst geleide verwerken van het ontvangene, dat den echt wetenschappelijken geest kenmerkt.

Er heeft zich nu, in de eerste decennia der 20ste eeuw, een wonderlijk gebeuren voltrokken, dat toch eigenlijk in de natuur der dingen lag. Wie het verre wil zoeken en wegreist van zijn geboortegrond, zal, als hij

maar ver genoeg zijn tocht voorzet, weer terugkeeren op de eigene plek, maar dan als een ander en rijper mensch. En zoo zal, volgens de nieuwere inzichten der astronomie, wie van het heelal de uiterste eindpaal zou willen bereiken, niet in de eindeloosheid verloren gaan, maar zich ten slotte bevinden in zijn punt van uitgang.

Evenzoo heeft de van het abstracte afkeerige realiteitszin der wetenschap, haar streng doorgevoerde empirie, haar tot in uiterste consequentie doorgevoerde wending naar de beschouwing der uiterlijke dingen, haar ten slotte weer teruggebracht naar het punt, dat zij den rug heeft willen toekeeren, en zij vond daar opnieuw den geest.

De diepgaandste onderzoekingen omtrent het wezen der stof hebben „matter explained away". Het atoom vervluchtigde zich tot iets als een mathematische formule. De stof werd een „manifestation and creation of mind" (Jeans). De doorgezette studie der natuurwetten leidde tot de ontdekking van de breuk in de causaliteit, die in beginsel een erkenning van het wonderelement in de natuur inhoudt. De pogingen, leven en geest af te leiden van het meest primitief gegevene, de physisch-chemische krachten, moesten worden gestaakt, en reeds komt bij dezen en gene het vermoeden op, dat leven en geest wellicht de oerelementen der schepping zijn. Diepte en hoogte leken ineen te vloeien, op den bodem van het physische vond men het metaphysische.

Nog is dit besef weinig doorgedrongen tot de massa, ook die der meer ontwikkelden. Maar toch, er is een groote, een zegenrijke verandering op komst, een revolutie in den menschengeest, die zich daardoor onderscheiden zal, dat veel van het oude dat verloren leek en vergaan, weer zal herrijzen en als eeuwigheidswaarde worden herkend.

Niet, dat het oude dogmatische geloof in zijn volle kracht weer kan worden hersteld. Het blinde geloof is niet meer van den mensch van onzen tijd, en al zou hij er het koninkrijk der hemelen mee kunnen verdienen, hij zou niet kunnen zijn „als de kinderkens". Als wij een geloof kunnen herwinnen, dan zal het alleen een wetend geloof zijn, en dit te winnen is veel zwaarder taak.

De groote uitbreiding onzer kennis heeft ons doordrongen van de waarde van het kennen; ons denken moet vrij zijn in den meest stricten zin des woords, en het daaraan verbonden gevaar moet worden geaccepteerd. De onvoorwaardelijke waarheidszin is de groote deugd van den modernen mensch geworden, misschien het eenige zedelijk gebod, waaraan hij zich absoluut onderwerpt. Hij heeft het recht daarop trots te zijn. Het

heeft den schijn gehad, of dit de menschheid ten verderve zou strekken, of zij haar dierbaarste overtuigingen zou moeten opgeven, of zij haar zuiverste gevoelens zou moeten verloochenen uit onverbiddellijken waarheidszin, of het hoofd het leven des harten dooden zou, of zij zou moeten erkennen, dat haar geloof in eigen waarde, in onsterfelijkheid, in het recht tot zedelijk oordeel, in verantwoordelijkheid niet anders was dan uit onwetendheid geboren illusie.

Het is anders gekomen; de drang naar het metaphysische bleek zoo diep geworteld in het wezen van den mensch, dat zij niet kon worden verstikt.

In deze zich vernieuwende denkwereld, heraut eener nieuwe cultuur, is het, dat de parapsychologie haar plaats zal hebben in te nemen, haar plaats pas kàn innemen.

De parapsychologie is een empirische wetenschap. Hare verschijnselen zijn zoo oud als de wereld. Zij verdroegen zich zeer goed met de oude cultuurgedachten, en werden geëerd als teekenen van een goddelijk wereldbestel. Zij verdroegen zich slecht met de cultuurgedachten der 18de en 19de eeuw, en werden vergeten, of, indien zij werden opgemerkt, bespot. Zij verdragen zich wonderlijk goed met de nieuw opkomende ideeënwereld, en nieuwe belangstelling ontwaakt. Hun volledige aanvaarding en waardeering, hun inschakeling in het kosmisch beeld, is nog slechts een quaestie van tijd, en zeker niet meer van eeuwen, maar van decenniën.

De nieuwe, zich voorbereidende cultuur zal wederom kunnen voldoen aan den door Huizinga gestelden eisch: zij zal metaphysich zijn. Maar de nieuwe metaphysica zal anders moeten zijn dan de in abstractheden verijlende philosophie der dusgenaamde „idealisten", die kennis van het bovenzinnelijke onmogelijk acht en zich uitput in kencritiek of de wereld een dialectisch schema tracht op te leggen.

De empirie, werkende volgens de haar eigene strenge methode, heeft, tot haar verbazing, de metaphysica in zicht gekregen. Waar deze twee elkaar ontmoetten, kon wederzijdsche invloed niet uitblijven, aan elkander werden beide zich hunner tekortkomingen van het verleden bewust, en zoo moet voor de metaphysica der toekomst de eisch gelden: Zij zal empirisch zijn of zij zal niet zijn. Juister gezegd: zij zal de empirie niet kunnen ontberen.

De parapsychologie nu is de empirie van het metaphysische.

Voor de ouderwetsche wijsbegeerte zal dit klinken als een ketterij, erger nog, als een zotternij. Zij eert alleen de abstracte bespiegeling. De parapsychologie heeft ons geleerd, dat het bovenzinnelijke niet enkel is het abstracte,

dat het een zeer reëele realiteit is, die de materieele wereld doordringt en daarvan het levende, het bezielende element uitmaakt. Zij is voor alles een grenswetenschap. Zij bestudeert een groep zeldzame, zonderlinge phaenomenen, die afzijdig liggen van der dingen gewoon verloop en daarmede in strijd schijnen te zijn. Deze afzijdigheid bepaalt hun theoretische waarde.

Iedere wetenschap zoekt betrekkelijke eenheid. Zij is daarmede een partieele uiting van het groote eenheidsstreven, dat het denken der menschheid beheerscht. Zij tracht de verscheidenheid eener verschijnselengroep af te leiden van een eenheidsprincipe, waarvan de afzonderlijke phaenomenen als bijzondere gevallen kunnen worden begrepen. Dit is het wezen eener „wetenschappelijke verklaring". Het gaat vrij gemakkelijk, zoolang de verschijnselen vele punten van overeenkomst vertoonen, zij kunnen dan in een gemeenschappelijk schema worden ondergebracht, zonder dat dit al te veel moeite kost. Naarmate zij meer uiteenloopen, eischt hun verklaring dieper inzicht. De wetenschap heeft dan ook haar grootste triomfen behaald, waar zij er in slaagde schijnbaar zeer uiteenloopende verschijnselen af te leiden van dezelfde grondwetten. De grootheid der ontdekking van Newton bestond hierin, dat hij den val van een voorwerp op aarde en de beweging der hemellichamen, oppervlakkig gezien twee totaal verschillende voorvallen, in logisch verband wist te brengen, ze beide kon beschrijven als uitingen van dezelfde gravitatiewet. Het wezen der zwaartekracht was daarmede natuurlijk nog niet verklaard, zij bleef als te voren een „qualitas occulta".

Naarmate dus een verschijnsel meer afwijkt van andere, waarmede wij meer vertrouwd zijn of althans denken te zijn, stelt het den onderzoeker voor moeilijker problemen. Moeilijker, maar tevens belangrijker. Het sterk uiteenloopend karakter van het normale en het paranormale phaenomeen, beiden toch uitingen van dezelfde menschelijke psyche, wijst er op, dat hun gemeenschappelijke wortel zeer diep moet liggen. Hun tegenstrijdigheid moet worden opgeheven. Men kan dit op eenzijdige wijze doen, door te trachten het paranormale als een speciale vorm van het normale te verklaren, n.l. als door bedrog, trucs, enz. teweeg gebracht. Wanneer dit niet blijkt op te gaan, moet de andere weg worden gevolgd: beide moeten met elkander in harmonie worden gebracht. Dit is echter alleen dan mogelijk, wanneer ook het dusgenaamd normale in een ander licht wordt gezien. Dit is daarom het groote belang van het sterk afwijkende parapsychologische verschijnsel: het dwingt ons te erkennen, dat wij het wezen van het normale te oppervlakkig hebben opgevat. Wij zijn genoodzaakt ons geheele wereldzicht te herzien en te verdiepen. Hierbij kan het niet anders, of talrijke problemen, die tot

nog toe uitsluitend tot het domein der bespiegelende wijsbegeerte werden gerekend, worden benaderd en daarmede althans tot op zekere hoogte voor de empirie toegankelijk gemaakt. [1])

De telepathie is wellicht eens in staat, wanneer wij haar wezen begrepen hebben, ons inzicht te verschaffen in dit mysterieuze contact van mensch tot mensch, dat gemeenschapsleven mogelijk maakt. Is het de wezenlijke grond van het „elkander verstaan"? De collectiviteitspsychologie, die zich nog met zeer onvoldoende theorieën behelpen moet, zal pas daarin haar eigenlijke verklaring kunnen vinden.

De helderziendheid, zij moge dan een „paranormale" vorm van waarneming heeten, er zijn aanwijzingen dat wij hierin den oervorm van alle „waarneming" moeten zien, van dit ons allen zoo alledaagsch-gemeenzame en toch in den grond zoo raadselachtige contact tusschen het innerlijke ik en het buiten ons zijnde, andere, datgene, wat ons zoo vreemd is, en waarvan de voortdurende toenadering en beleving toch ons bestaan uitmaakt.

De retrograde psychoskopie, maar vooral ook de prognosie, houdt de belofte in, dat eenmaal het tijdsprobleem, (crux philosophorum) empirisch en zelfs experimenteel kan worden aangevat; en ik twijfel niet, of hierin zal eenmaal het middel gevonden worden, de nog altijd bestaande controversie van determinisme en indeterminisme definitief uit de wereld te helpen, door in stee van de onvruchtbare discussies aan de ervaring in hoogste instantie de beslissing over te laten.

De intrasomatische parergie belicht de verhouding van lichaam en ziel op verrassende wijze; mèt de extrasomatische demonstreert zij ons, zeer realistisch gemeend, de scheppende macht van den geest, ook van den individueelen, over het eigen lichaam zoowel als over het buitenlichamelijke andere.

Ook het voortbestaan na den dood, dat sinds zooveel eeuwen het onderwerp van nuttelooze theologische disputen uitmaakt, dit allergewichtigste vraagstuk zal alleen door een grondige en onbevooroordeelde studie der spiritistische verschijnselen eenmaal kunnen worden uitgemaakt, zoodat het niet langer een geloof behoeft te zijn, maar op zeker weten berust.

Wel zijn dit alles voorloopig nog niet anders dan mogelijkheden, in een min of meer ver verschiet gezien. In haar tegenwoordig stadium schiet de parapsychologie nog in vele van deze dingen te kort. Zij is steeds een wetenschap in aanleg, niet in voltooiing.

---

1) In de oorspronkelijke voordracht is dit punt uitvoeriger uitgewerkt, in aansluiting aan een overzicht van het parapsychologisch feitenmateriaal. Daar dit voor de lezers van dit tijdschrift niets nieuws bevat, heb ik dit gedeelte sterk bekort.

Dit is juist het verschil tusschen de wetenschappelijke parapsychologie der wetenschapsmenschen en die der dilettanten. De laatsten zijn veel meer overtuigd dan de eersten.

De wetenschappelijke parapsychologie verwacht vooralsnog zeker niet, dat, naar analogie der natuurwetenschap, haar „techniek" de wereld veroveren zal. Haar phaenomenen zijn zeldzaam en onberekenbaar, men kent nog niet de voorwaarden van hun optreden. De personen, bij wie ze zich voordoen, hebben ze geenszins in de hand; de mediums zijn allesbehalve een soort bovenmenschelijke magiërs, vaak niet anders dan gewone, zelfs banale persoonlijkheden. Blijkt een vermogen, zooals dat der helderziendheid, meer verspreid dan in den aanvang werd vermoed, dan is het in zoo subtiele sporen, dat de waarschijnlijkheidsrekening te baat moet worden genomen, om het aan te toonen. Geen beoefenaar der p.ps. zal dan ook verwachten, dat eerstdaags telegrafie of radio overbodig zullen worden door het algemeen toenemen van het telepathisch verkeer. Niemand denkt er aan, de normale methoden van natuuronderzoek te vervangen door helderziende. Wat daaromtrent door zoogenaamde ingewijden van diverse „scholen" is gepraesteerd, is juist voldoende om ons een heilzamen afschrik in te boezemen van alle „occulte methoden".

Men heeft, zelfs wel eens van officieele zijde, nu en dan gepoogd opheldering te krijgen in zake onopgeloste misdrijven met behulp van een psychometriste. Het zou onverantwoordelijk zijn, de aldus verkregen gegevens als juridisch geldig te aanvaarden. De kans, dat hier niet anders dan vooroordeelen of fantasieën van den ziener worden geproduceerd, overweegt. En zelfs, zoo zich werkelijk iets van retrograde psychoskopie mocht voordoen, is dit in den regel zoo gemengd met subjectieve voorstellingen, dat de betrouwbaarheidskans beneden het minimum daalt.

Ik heb evenmin eenig vertrouwen in allerlei op dusgenaamde occulte wijsheid berustende geneesmethoden, en acht nog altijd de zoogenaamde „officieele wetenschap" de meest bevoegde gids op het moeilijke pad der geneeskunde. Er zijn voorzeker treffende gevallen van voorspellingen, zoo in den droom als in mediumieke trance bekend, maar nog meer staat het vast, dat door voorspellers van allerlei slag, zelfs die te goeder trouw waren, meer onheil dan heil is bewerkt, vaker dwaalsporen dan richtige wegen werden gewezen. Wie zonder de strengste zelfrestrictie en zelfcritiek het pad der paragnosie praktisch wil betreden, heeft de grootste kans hopeloos te verdwalen in de nevelen der visionaire dweperij.

Alle paranormale vermogens, ik durf zeggen zonder eenige uitzondering,

zijn in het tegenwoordig stadium hunner ontwikkeling, van het hoogste belang als studieobject, maar dan ook als zoodanig alleen.

Daarmede is niet gezegd, — het blijkt trouwens reeds voldoende uit het voorafgaande —, dat wij ons thans, na een waarlijk niet oneervolle historie van vijftig jaar, nog altijd zouden moeten beperken tot het waarnemen en beschrijven van feiten. Praktische toepassing moge dan vooralsnog voorbarig wezen, een verwerking van het aldus gewonnen materiaal is alleszins toelaatbaar, en zeker zijn wij al zoo ver, dat er rekening kan en moet gehouden worden met wat ons de parapsychologie geleerd heeft in de psychologie, in de ethnologie, in de historie, niet het minst in de historie der religie.

De wonderen der historie behoeven niet te worden gedegradeerd tot een allegaartje van bijgeloof, onjuiste waarneming, toevalligheden, woordvergissingen en schrijffouten, primitieve astronomische symboliek. Wij mogen gerust een kritische houding aannemen tegenover een kritiek, die volgens deze methode heeft gemeend de meest treffende passages uit de traditioneel heilige geschriften der menschheid te moeten wegdoezelen. Dat hierbij ook een en ander van groote poëtische schoonheid gered wordt voor profanatie, behoeft niet als een nadeel te worden aangezien. Meer in het bijzonder is dit van belang, waar het de wonderen van den bijbel geldt. Vele daarvan — niet alle — dragen het typisch cachet van het parapsychologisch phaenomeen. Dat men dit ook in theologische kringen begint in te zien, blijkt uit de uitspraak van den hoogleeraar in de theologie aan de Groningsche universiteit Ubbink, die, in zijn inaugureele rede, wel is waar de parapsychologie niet met name noemt, maar toch onmiskenbaar daarop zinspeelt, wanneer hij zegt: „Waar de houding der wetenschap ten opzichte van bovenzinnelijke manifestaties van het leven, van de krachten der persoonlijkheid bescheidener is geworden, behoeft een kritiek, die rekening houdt met irrationeele, bovenzinnelijke factoren, met het openbaringskarakter van het christendom, haar aanspraak op wetenschappelijkheid niet prijs te geven".

Vrijzinnige religie behoeft daarom geen enkel-rationalistische religie te wezen. Een religieus beleven, dat enkel het ethische doet gelden, wordt, hoe hoog ook de waarde van het ethische dient te worden aangeslagen, kleurloos en ledig. Het wonder, het bovenzinnelijke, laat zich niet straffeloos van het goddelijke scheiden, het is het realisme van het religieuse, het behoedt dit voor al te groote abstractie, voor verlies van het innig contact met het gemoedsleven. Een ontwonderde bijbel is een geschonden bijbel.

Voor een meer bevoegd betoog in dezen zin verwijs ik naar het onlangs in de „Parapsychologische bibliotheek" verschenen werk van prof. Van Mourik Broekman: „Parapsychologie en godsdienstig leven".

Toch is de voornaamste cultureele taak onzer wetenschap niet de studie van het goddelijke, nòch die van het natuurlijke, maar van het menschelijke. Van de menschelijke ziel, haar vermogens, haar plaats in den kosmos. Voor haar geldt ten volle de vroeger zoo populaire, nu zoo veel minder gehoorde stelling: the proper study of mankind is man.

Om het zoo beknopt mogelijk uit te drukken: het resultaat van de p.ps. wetenschap is dit: dat het ware wezen des menschen, ook van den individueelen mensch, zijn lichamelijk bestaan te buiten en te boven gaat.

Alle grondproblemen der menschheid verschijnen met deze conclusie in een nieuw licht. Nieuw ten opzichte der 19e eeuw, maar eigenlijk het licht der eeuwen. Weer oude kracht herkrijgen de naar men meende reeds lang afgedane grondstellingen en problemen: die van de wilsvrijheid, de verantwoordelijkheid, het leven na den dood, den zedelijken grond der dingen.

Wij hebben reeds gezien, dat men de pragmatische waarde der verschijnselen in hun tegenwoordig stadium, niet al te hoog kan aanslaan. Goede resultaten zijn er te over, maar zij zijn altijd nog „treffers", die hen die ze treffen, nog steeds verrassen en die maar al te vaak revanche nemen door een volgende maal, onder schijnbaar geheel gelijke omstandigheden, uit te blijven, zonder zelfs zoo beleefd te zijn zich te excuseeren. Zij zijn van uiterst vluchtigen aard, verdwijnen voor wien ze stevig zou willen aanvatten, staan te wachten op wien er weinig aandacht aan schenkt. Zij zijn anders dan de krachten der anorganische natuur, die zich zoo gedwee hebben laten spannen in het juk der menschelijke behoeften, die ons trouw dienen als geduldige paarden; zij gelijken eerder op speelsche vlinders, die zich een oogenblik voor ons neerzetten, maar verdwijnen als men er naar grijpt met plompe handen.

Het „magische" is nu eenmaal anders geaard dan het „zakelijke". Het is min of meer moeilijk dat te aanvaarden. Dit valt te begrijpen. Men zal zich gereedelijk er bij neerleggen, dat bv. de astrophysica zich niet praktisch laat gebruiken, maar zeer zeker innerlijk protest voelen wanneer de krachten en vermogens, die toch deel uitmaken van ons eigen wezen, niet aan onzen wil zijn te onderwerpen. Er is een geheim verlangen in ons allen naar een wereld, waarin geldt: „wie spricht ein Geist zum andren Geist". Het is de roep van ons innerlijk weten, dat wij meer zijn en kunnen dan zich in ons alledaagsche doen verwerkelijkt.

In haar sprookjes, haar legenden, haar religie, heeft de menschheid zich, droomend, een wereld van wonderen geschapen, vervuld van mysterieuze machten. Die nochtans niet enkel wezenlooze phantasieën zijn, maar treffende overeenkomst vertoonen met het verschijnsel, dat de huidige parapsychologie nuchter bestudeert. Zijn het de krachten, die de mensch deels zich wenschte, deels in zich vermoedde, schoon zijn critiseerend verstand ze moest ontkennen? Iedere, niet door hyperrationalisme ontwrichtte menschenziel, voelt stilzwijgend in al deze dingen meer dan onzin alleen; bijna houden zij belofte in. Een belofte, die door de onvoldragen uitingen dezer vreemde, vreemde vermogens, die wij thans kennen, meer waarachtigheid aanneemt.

Heymans heeft eens het groote woord gesproken: „Als ooit het godsrijk op aarde verwezenlijkt wordt, dan zal het het werk van menschen zijn." Het is een woord van moed en vertrouwen. Vertrouwen in het hoog menschelijke in den mensch, zeer noodig in een tijd, waarin men het al te klein menschelijke zoo gretig uitstalt en als waarachtigheid en eerlijkheid roemt, wat maar al te vaak de schaamteloosheid benadert.

Het waarlijk groot-menschelijke wordt alleen daar bereikt, waar men boven het enkel-menschelijke uit omhoog stijgt.

Nietzsche, de tragische profeet, de dwalende ziener, heeft, in den tijd toen al wat de menschheid als ideaal geëerd had, leek te verkruimelen onder de kritiek eener materialistische wetenschap zijn ideaal van den „Uebermensch" trachten op te richten, als surrogaat der bezielende godsgedachte. Maar hij vond, in zijn wereld, niet het daarvoor benoodigde materiaal en zijn schepping bleef een vaag droombeeld.

De parapsychologie leert ons den mensch kennen als een wezen met verborgen, hem zelf nog onbekende „magische" vermogens. Zijn verbondenheid aan de natuur en hare beperkende wetten is niet absoluut. In hem sluimeren krachten van semi-geestelijken en geestelijken aard. Deze mogen in het heden — om een in de psychologie gangbaren term te gebruiken — in hooge mate aan „verdringing" onderhevig zijn — verdringen is alleen uitsluiten buiten ons waakbewustzijn. Zij zijn daarmede niet verloren. Veel meer dan wij weten, bepalen in ons onderbewuste telepathie, helderziendheid, niet of nauwelijks tot ons bewustzijn doordringend voorweten, het intuitief aanvoelen der dingen, al onze gedragingen. Het bepaalt het verschil tusschen mensch en mensch, het onderscheidt den grooten geest van den middelmatigen en deze van den pummel, méér dan het verschil in intellectualiteit in engeren zin. — Veel dat later wordt gerationaliseerd, d.i. waarvoor een rationeele verklaring wordt gezocht en gevonden ook, heeft

zijn oorzaak, in deze, grootendeels nog onbekende, direct niet bruikbare, latente psychische vermogens. Zij manifesteeren zich op honderderlei wijze: in het intuïtief begrip van den menschenkenner, in de „kijk" van den bekwamen arts, die méér moet wezen dan „bekwaam" alleen, in de plotselinge „geniale invallen" van den grooten geleerde, die méér is dan geleerd alleen, in de inspiratie van den kunstenaar, in het geheimzinnig overwicht van den „geboren leider" over zijn medemenschen.

De mensch heeft, in zijn historische loopbaan van holenwilde tot technisch beheerscher der aarde, nog slechts een begin gemaakt met zijn werkelijke evolutie. Zóó ver als deze beide in hun verhouding tot de materieele wereld van elkander afstaan, zóó ver zal de mensch der toekomst geestelijk verwijderd zijn van die van het heden. Want de gebroken, ongrijpbare krachten der menschenziel kunnen niet bestemd zijn ten eeuwigen dage aldus voort te duren; de mensch zal ze eens leeren grijpen zooals hij de natuurkrachten gegrepen heeft en aan zijn wil onderworpen. Zoo alleen kan de ware Uebermensch verwezenlijkt worden op aarde, de mensch in wien ook de psychische en geestelijke krachten gerijpt zijn.

Misschien heeft Richet de parapsychologie al te hoog aangeslagen, toen hij haar la grande espérance noemde. Maar zeker is het, dat zij een belofte inhoudt voor de toekomst, èn voor den mensch èn voor de menschheid.

Niet, dat wij ons ook maar een oogenblik inbeelden, den weg naar deze toekomstmogelijkheden van te voren te kunnen uitstippelen. Geen parapsycholoog zal zich bv. beroepen op inwijding, occulte kennis, zienerschap of dergelijke, misschien niet geheel fictieve, maar in ieder geval oncontroleerbare wijsheid.

Maar de parapsychologie opent perspectieven. Zij heeft, als ik het zoo mag uitdrukken, gaten geslagen in den muur, die het materialisme vlak voor de oogen der menschheid optrok en die haar van het metaphysche uitzicht beroofde.

En wanneer het blijkt, zooals meer en meer waarschijnlijk wordt, dat ook het bestaan van den individueelen mensch niet beperkt is tot de onbeduidende spanne tijds, die verloopt tusschen zijn eerste levenskreet en laatste stervenszucht, wel, dan stijgt ook leven en wezen van den enkeling onnoemelijk in waarde, dan wordt de klassieke klacht over de kortstondigheid en de ijdelheid van zijn bestaan te niet gedaan in een groote vreugde over ongekende mogelijkheden.

De parapsychologie kan nòch wijsbegeerte, nòch religie vervangen,

zij is een wetenschap en heeft als zoodanig een begrensd gebied. Maar haar is, méér dan elke andere, een verbindende taak opgelegd, een schakel te vormen tusschen vele terreinen van kennis niet alleen, maar de relatie van het stoffelijke en het onstoffelijke op te helderen.

Veel wat de menschheid voorheen alleen wenschte, hoopte, geloofde, kan door haar tot zekerheid worden verheven en wellicht nog andere dingen, die wij tot nu toe niet hebben durven hopen of gelooven. Met overtuiging en met meer redenen tot grondslag dan hem die het woord gesproken heeft, kan door den parapsycholoog Nietsche worden nagezegd: „Es giebt noch viele Morgenröthe, die noch nicht geleuchtet haben."

BESTAAT ER EEN SPECIALE KRACHT VAN HET OOG?

door J. J. POORTMAN

(Vervolg)

12. In vervolg op hetgeen wij over dit onderwerp reeds te berde gebracht hebben [1]), willen wij er thans reeds de aandacht op vestigen, dat het verschijnsel, dat men door aanzien tot op- of omkijken zou kunnen worden genoopt, als bekend en reëel wordt aangenomen in een reeks van *romans*, geschreven door waarlijk niet de minsten onder de auteurs. Op de beteekenis van dit voorkomen zullen wij zoo meteen ingaan; hier is in de eerste plaats de reeks citaten, die wij in den loop der jaren hebben verzameld. Zij gaan voor een deel ook over verwante of vergelijkbare gevallen.

1. *Ammers—Küller, J. van —*, Maskerade, p. 187:

....terwijl zij nóg staan bleef, roerloos, van hem afgewend, maar voelde, alsof er voelhorens op haar rug stonden uitgezet, hoe hij àl dichter haar naderde in de grauw-zwarte schemering.

P. 195: ...en dan, als gedwongen door den stroom van verlangen, die van haar ging naar hem, wendde hij het hoofd en tuurde naar waar zij stond."

P. 449: Totdat zij eindelijk... stappen op den rooden tegelvloer hoorde schuifelen, en tegelijk een gevoel van heel lang geleden hervond: het werd of er voelhorens op haar rug stonden uitgezet

2. *Ammers—Küller, J. van —*, De Opstandigen, p. 158:

Doch terwijl haar vlugge vingers.... en ze voor de zooveelste maal berekende of.... bekroop haar langzaam de onaangename sensatie, dat zij niet, als eerst, veilig verborgen haar heimelijk werk deed, maar dat iemand, ergens, haar bespiedde. Ze wierp een blik naar buiten.... doch geen van de weinige voorbijgangers keek naar haar venster...., ...doch een oogenblik later had zij weer,

1) T. v. P., XI, 97 e.v..

en sterker nog het gevoel, dat scherpe oogen naar haar zagen, weer keek ze naar buiten en nu viel haar oog op twee lage vensters boven..., het leek haar of ze achter.... de kleine ruitjes een bleek gezicht naar zich zag turen.

3. *Ammers—Küller, J. van —*, Het doornige Pad, p. 144:
En voelde hoe hij naar haar keek, alsof zijn oogen brandden op haar blooten hals, alsof er een fluïdum ging van hem naar haar, dat een beving door haar lichaam zond en haar handen zwaar en machteloos deed tasten naar steun.

4. *Ammers—Küller, J. van —*, De Roman van een Student, p. 165:
Zij [haar oogen] tuurden zoo fel, dat Elze, den blik voelend, onbewust haar gelaat wendde naar Constance's kant.

5. *Anker Larsen, J. —*, De Steen der Wijzen, p. 27:
Hij keek naar den kleine, die onder zijn blik wakker werd en de oogen opsloeg.

6. *Author of „Elisabeth and her German Garden", The-*, Love, p. 28:
But, though he had heard no sound, he was aware of her, and turned round quickly, and caught her look of amusement, and flushed a deep red.

Ibidem, p. 137:
She was in the middle of joining with Mrs. Colquhoun in asserting that it was better to trust in the Lord than to put any confidence in man, which at that moment she was very willing to believe, when she felt she was being stared at. — She looked up from her prayer-book, but could see only a few backs.... She went on with her psalm, but the feeling grew stronger, and at last, contrary to all decent practice, she turned round. There was Christopher.

7. *Bromfield, Louis —*, Early Autumn, p. 26:
Suddenly, as if conscious of being watched, he turned.

Opm. Op p. 208 heet het: She was aware with all her senses that she was no longer alone.

8. *Dymow, Ossip —*, Nju, p. 9—10:
Nju: Ich sasz gerade drei Reihen hinter Ihnen..
Er: Ja?
Nju: ....und wollte, dasz Sie sich umdrehen sollten. Haben Sie es denn nicht gemerkt?
Er: Im Theater? Wann war es?
Nju: Aber Sie haben sich doch umgedreht und mich angesehen!

9. *Ellen (D. Mollinger)*, Twee Vrouwen, p. 43:
En, terwijl zij nu de oogen van haar vriendin afwendde, bang, dat deze haar blik voelen en ontwaken zou....

10. *France, Anatole —*, Le crime de Sylvestre Bonnard, p. 28:
Cependant la dame française m'observait avec une singulière curiosité et, bien que je me défendisse de la regarder plus qu'il n'était convenable, je sentais ses yeux sur moi. J'ai le don, paraît-il, de deviner les regards qui m'atteignent sans rencontrer les miens. Beaucoup de gens croient posséder aussi cette faculté mystérieuse; mais en réalité, il n'y a point de mystère et nous sommes avertis par quelque indice si léger, qu'il nous échappe. Il n'est pas impossible que j'aie vu les beaux yeux de cette dame reflétés dans les vitres de la fenêtre. Quand je

me retournai vers elle nos regards se rencontrèrent.

11. *Galsworthy, John* —, The Man of Property, p. 351 :

It was while looking at the spot where the Japanese pottery had stood that she felt a strange certainty of being watched, and turning, saw Irene in the open doorway.

12. *Griekenland, Prins Christoffel van* —, Gedenkschriften (vgl. De Telegraaf, 28—1—'38 O.). Over den „Geest van Sandringham" :

Ik was in die kamer en ik kreeg plotseling het gevoel, dat iemand naar me keek. Ik keerde mij om en in den spiegel van de toilettafel zag ik het hoofd van een vrouw.

13. *Haraucourt, Edmond* —, La Peur, p. 12 :

Je ne veux plus penser à lui, pourqu'il ne percoive pas mon fluide! (Hij bespiedt iemand, die uit een deur komt).

14. *Hille-Gaerthé, C. M. van* —, Tuintjes, p. 22 :

Toen de man, getrokken door haar staren, opzag, liep ze snel naar binnen.

15. *Hugo, Victor* —, Les Misérables, VII, V, I : Jean Valjean, p. 178 :

Jean Valjean allait plonger de nouveau sa main dans la rivière, quand tout à coup il sentit je ne sais quelle gêne, comme lorsqu'on a, sans le voir, quelqu'un derrière soi.

Nous avons déjà indiqué ailleurs cette impression, que tout le monde connait. Il se retourna.

Comme tout à l'heure 1), quelqu'un en effet était derrière lui.

16. *Huxley, Aldous* —, Point counter Point, p. 34 :

And suddenly, as though she had felt that her mother was looking at her, as though she understood what she was feeling, Polly turned round and gave her a quick smile.

17. *Ivans*, De Gebroken Brug, p. 98 :

Ik zat dus stil, genoot van de acaciageur, sloot de oogen en lette niet op mijn omgeving. Terwijl ik aldus trachtte, mij van de buitenwereld af te sluiten, kwam er langzamerhand een gejaagd, ongedurig gevoel over mij. Het duurde niet lang, of ik sloeg de oogen op en keek onmiddellijk in een ander paar oogen, dat mij strak had aangezien, maar zich nu onmiddellijk in een andere richting wendde.

18. *Ivans*, De Dubbelganger, p. 77, (82) :

Het was hetzelfde gevoel, dat zenuwachtige menschen krijgen, wanneer iemand hen vanuit de verte fixeert en dat hen ertoe brengt tenslotte het hoofd om te wenden naar de zijde, vanwaar die voortdurende, onafgewende blik op hen gevestigd is.

19. *Körmendi, F.* —, Erfgenamen, p. 273 :

Plotseling voelt hij, dat achter hem iemand naar hem kijkt en dadelijk draait hij zich om. Daar, op een van de laatste rijen, zit Lonetti. (Vgl. p. 427, 435).

20. *Mann, Thomas* —, Tonia Kröger, p. 113 :

Plötzlich jedoch ward er sich bewuszt, dasz von irgendwoher ein Blick zu ihm

1) P. 171.

drang und auf ihm ruhte.... Er wandte den Kopf, und sofort trafen seine Augen mit denen zusammen, deren Berührung er empfunden hatte. Ein Mädchen stand nicht weit von ihm....

21. *Marsman, H. — en S. Vestdijk*, Heden Ik, Morgen Gij, p. 141 :
Toen ik binnentrad, geforceerd koel en beheerscht onder Wever's blik, — ik voelde hem, al had ik zijn plaats niet ontdekt, — zag ik daar, om iets te noemen, de gezichten van....

22. *Mauriac, F.* —, Destins, p. 201 :
Elle prie et, soudain, se sent observée.

23. *Nijhoff, M.* —, Twee Meisjes en Ik, p. 21 :
Het kind zat met den rug naar mij toegekeerd.... Ik weet niet of zij mijn blik gevoeld had, maar zij wendde zich plotseling om op haar stoel en zag mij aan.

24. *Plisnier, Charles* —, Faux Passeports, p. 319 :
Soudain, j'eus la sensation que quelqu'un me regardait fixement. Je ne sais quel instinct m'avertit que je devais feindre. Je tournai très lentement les yeux. Là-bas près de la coupée du parapet, Daria Vladimirovna se tenait debout, immobile.

25. *Powys, John Cowper* —, Wolf Solent, p. 775 :
At that moment, disturbed by the magnetism of his look, Gerda opened her eyes.

P. 841: The two men were standing erect now and staring straight towards him. Of course, they couldn't see anything, now that the church was dark. They must be f e e l i n g the vibration of his and Valley's intense scrutiny.

26. *Robbers, Herman* —, De Bruidstijd van Annie de Boogh, p. 208 (vgl. p. 198, 204) :
't Was of ze zijn blik had gevoeld, daardoor opgekeken.

27. *Rolland, Romain* —, Jean Christophe, L'adolescent, p. 217 :
Et tandis que, penché sur l'innocente dormeuse et déchirant ses traits, il la regardait avec des yeux mauvais, elle sentit son regard. Inquiète de se voir observée, elle fit un gros effort pour soulever ses paupières pesantes et pour sourire; et elle dit, d'une langue incertaine, comme un enfant qui se réveille: — Ne me regarde pas, je suis laide.

28. *Rolland, Romain* —, Jean Christophe, Le Buisson ardent, p. 121 :
Olivier continuait de regarder Christophe. Christophe sentait ce regard; et il se retourna.
(Vgl. p. 158; 200; 237.)

29. *Scharten—Antink, C. en M.* —, De Jeugd van Francesco Campana, p. 44 :
Dan bedacht hij, dat men met te strak kijken, een slaper wekken kan.

P. 86: Dan, terwijl hij nog op hem keek, vervuld van deze zachte gedachte, scheen de ander dien blik te voelen, want hij wendde het hoofd, glimlachte, en knikte vaag den jongen toe, goedig en als beschaamd.

30. *Schnitzler, Arthur* —, Der Weg ins Freie, p. 464 :
Georg fühlte die Linsen eines Opernglases auf seinen Scheitel brennen.

31. *Székely—Lulofs, M. H.* —, Rubber, p. 220 :
Renée keek op naar John. Hij las nog altijd de krant, turend op de letters, die

hij in het bijna donker nauwelijks lezen kon. Alsof hij haar blik voelde, hief hij zijn hoofd naar haar.

32. *Tolstoy, Leo* —, Anna Karénine, p. 192 (Chapitre 23):
Il s'arrêta et la regarda avec transport. Elle sentit instinctivement son approche, et il avait à peine fait un pas qu'elle repoussa l'arrosoir et tourna vers lui son visage brûlant.

Ibidem, p. 215:
Quelque absorbée qu'elle fut, Anna sentit le regard froid de son mari peser sur elle, et elle se retourna vers lui un moment d'un air interrogateur avec un léger froncement de sourcils.

Ibidem II, p. 38:
..il sentit un regard et un sourire fixés sur lui et fut obligé de se retourner.

Ibidem p. 91:
..jetant un coup d'oeil à sa fiancée qu'il voyait de profil et remarquant au mouvement de ses lèvres et de ses cils qu'elle sentait son regard.

Ibidem p. 119:
„C'est dommage de l'interrompre, mais il aura le temps de travailler plus tard: je veux voir sa figure, sentira-t-il que je le regarde? Je veux qu'il se retourne...." Et elle ouvrit les yeux tout grands, comme pour donner plus de force à son regard.

„Oui, ils attirent à eux la meilleure sève et donnent un faux semblant de richesse," murmura Lévine, quittant sa plume en sentant le regard de sa femme fixé sur lui. Il se retourna: „Qu'y a-t-il?" demanda-t-il souriant et se levant.

„Il s'est retourné," pensa-t-elle. „Rien, je voulais te faire retourner" et elle le regardait avec le désir de deviner s'il était mécontent d'avoir été dérangé.

33. *Vestdijk, S.* —, Else Böhler, Duitsch dienstmeisje, p. 52:
....en toen, op hetzelfde moment, dat ik mijn lippen wilde spitsen om naar beneden te spuwen, had ik ineens scherp het gevoel ook nog bespied te worden van een heel andere kant. Ik veerde terug. Ik hield mijn oogen bij me, en dook onder in mijn dictaatcahier. Links van me, in de verte, maar niet zoo héél ver, moest iets geweest zijn, dat me bespied had. Nu was het weg, voorzichtig draaide ik mijn hoofd naar die kant.

P. 53: De regels met de vinger volgend las ik anderhalve bladzij over de pandecten, toen hetzelfde gevoel me opnieuw bekroop. Snel keek ik opzij.. Achter het hekje van Erkelens stond nu inderdaad....

34. *Wallace, Edgar* —, The Mixer, p. 195:
...when instinctively Anthony turned round to meet the gaze of a man who sat by himself in a far corner of the tearoom. Anthony had known that somebody was staring at him; that uneasy warning which comes to highly sensitive people had drawn his eyes in the direction of this stranger.

35. *Walpole, Hugh* —, The Secret City, p. 425:
And then something else occurred—something really strange. I was conscious, as one sometimes is in a crowd that I was being stared at by some one deliberately. I looked about me, and then, led by the attraction of the others gaze, I saw quite close to me, on the edge of the crowd nearest to the platform, the Rat.

36. *Zweig, Stefan* —, Amok, p. 56:

Obgleich mit dem Rücken gegen die Saaltür gelehnt, spürte ich mit einem Male, dasz sie eingetreten, dasz sie anwesend sein müszte: ich könnte Ihnen nicht sagen, wieso nur diese plötzliche Gewiszheit mich verwirrend fasste, aber noch während ich mit den Gouverneur sprach, den Klang seiner Worte im Ohr, spürte ich im Rücken irgendwo ihre Gegenwart. (Vgl. p. 72, 107.)

37. *Buchholtz*, De Komedie komt, p. 280:

Een paar maal had Dina een blik in zijn richting geworpen, maar telkens hief hij zijn hoofd een weinig op en staarde haar ontstemd aan. Ze liet dan eenigen tijd verloopen, voor zij weer die richting uitkeek — doch hetzelfde herhaalde zich. Hij moest een zwak zenuwgestel hebben, als hij zoo haar blik kon voelen.

38. *Warwick Deeping*, Old Pybus, p. 187:

Observed, she became conscious of it. Some faces are very sensitive — especially some women's faces. Her eyelids flickered; her self-absorbed melancholy was disturbed; she raised her head to see who it was who stood watching her. She was impatient, resentful.

But it was only old Mr. Pybus, and the hardness went out of her eyes. (Vgl. p. 378).

39. *Eckeren, Gerard van* —, Parade gaat door, p. 276:

Hij bestelde nog een broodje, keek naar het achterhoofd van den meneer die óók voor een broodje zat en etende schreef...... De onbekende scheen te voelen, dat er naar hem gekeken werd; na zijn papieren te hebben samengevouwen, wendde hij zich met een glimlach om.

40. *Mitchell, Margaret* —, Gone with the Wind, p. 179:

...and there was a twinkle of malice in his bold eyes as he stared at Scarlett, until finally, feeling his gaze, she looked toward him.

In de eerste plaats zij opgemerkt, dat in deze aanhalingen sprake is van dezelfde variaties van het verschijnsel, die wij reeds signaleerden. Er is duidelijk sprake van *om*kijken, zonder dat men eerst den anderen persoon heeft kunnen zien: zoo in 6, 11, 16, 19, 20, 23, 28, 32; verder van *op*kijken: in 14, 31 en 38; van wakker worden doordat de slaper aangestaard wordt: in 5, 9, 25, 27, 29; van een spelletje: in 8, 32 (II, p. 119).

Wat is nu de *beteekenis* en de waarde van deze citaten, van het feit dus, dat een aantal schrijvers van naam van deze kwestie als motief in hun romans gebruik hebben gemaakt, voor het bewijs van de *werkelijkheid* van het verschijnsel? Het ligt voor de hand om te zeggen: zij hebben het mogelijk slechts van hooren zeggen; door het veelvuldig voorkomen als motief wordt hoogstens nog eens te meer bewezen, dat het praatje vrij algemeen gaat, dat er zoo iets zou bestaan. Voor de werkelijkheid ervan bewijst het niets; hoe kan het voorkomen in een roman, in een *gefingeerd* relaas ook maar eenigszins bewijskrachtig zijn?

Hierop kan het volgende geantwoord worden. Wij willen den ouden

en nogal zwakken bewijsgrond van den „consensus gentium" : „als velen, liefst alle volkeren der aarde, het over iets eens zijn, dan is het ook waar", niet zonder meer gaan hernieuwen, doch wanneer er in een bepaald opzicht een wijd verbreide overtuiging bestaat, dan is het ook zonder dat deze strikt bewezen is, in *vele* gevallen toch zoo, dat er eenige goede grond bestaat voor die overtuiging. Natuurlijk kan er ook wijd verbreid bijgeloof, dwaling op groote schaal bestaan. Dan zal men echter ook moeten aantoonen, waardoor die dwaling of schijn is ontstaan of telkens weer ontstaat en zoo'n omvang heeft gekregen.

Het merkwaardige is nu, dat wij hier met iets te doen hebben, waar nog maar nauwelijks als een geheel, als dat en dat bepaalde verschijnsel of vermeende verschijnsel over geschreven is. Het is geen bekende theorie ; die auteurs kunnen moeilijk vóóringenomen in dit opzicht zijn ; de kwestie kan zich nog nauwelijks tot stokpaardje ontwikkeld hebben. Zij gebruiken het motief ook zoo losjesweg, zoo natuurlijk, dat men geneigd is te zeggen — ook bij de andere, vroeger beschreven gevallen, waar wij persoonlijk rondgevraagd hebben — : het is iets, dat zóó uit het volksbewustzijn, uit den algemeenen geest is opgekomen. In deze omstandigheden heeft de „consensus" misschien tòch nog eenige beteekenis.

Maar het feit dan, dat het *romans* zijn, dat het „fictie" is, waar het in voorkomt ? Natuurlijk zal men dit terdege in aanmerking moeten nemen. Hoe gemakkelijk komt een schrijver er niet toe zijn verhaal door het gebruik van allerlei motieven op te smukken, ook al zijn deze in de werkelijkheid zoo niet te vinden. Onder de citaten is er weliswaar geen van een bijzonder fantastisch of griezelig schrijver, zooals Edgar Allan Poe b.v. was. In dat geval zou men natuurlijk aan het voorkomen àlle bewijskracht moeten ontzeggen. De romanticus Victor Hugo is in dit opzicht echter reeds wat verdacht ; zij het, dat hij verwijst naar een „impression que tout le monde connaît" (15). Cowper Powys schrijft intusschen romans, die, hoe interessant ook uit andere gezichtspunten [1]), dermate „occult" zijn, dat wat hij schrijft zich wel heel ver verwijdert van de gewone werkelijkheid. In het boek van Marsman en Vestdijk (21) is als een der hoofdmotieven toch al sprake van telepathische beïnvloeding. Het verhaal over den geest van Sandringham (12) hebben wij natuurlijk alleen voor de grap vermeld. *Dit alles valt dus uit.* — Verder is op te merken, dat er bij de citaten gevallen voorkomen, die zich daarom ook van een veronderstelde werkelijkheid verwijderen, omdat de schrijver trekken aangeeft, waardoor een foutenbron voor de hand ligt. Zoo is de man in „Amok" (35) uiterst

1) Vgl. mijn artikel: „Een merkwaardig boek", Theosophia, 44, 89; 123 e.v.

nerveus, zoodat deze zich licht allerlei zal verbeelden. Het meisje in „De Opstandigen" (2) is met „heimelijk werk" bezig, dat haar allicht schichtig maakt. Bij een uitgesproken erotische verhouding (1, 3 b.v.) kan men zich ook allicht allerlei geheimzinnig verband inbeelden, wat ook door de schrijfster wordt uitgedrukt: „het was alsof er voelhorens op haar rug stonden uitgezet" (1). Hier wordt het verschijnsel al bijna wel tot een theorie, evenals wanneer er gesproken wordt over een „fluïde" (3, 13). — Er is dan verder nog hier en daar sprake van een verwant iets: dat men er n.l. (dus zonder aangezien te worden en dan ook zonder het waarnemen van geluiden etc.?) bewust van zou kunnen worden als men ergens niet alleen is (7, 15, 25), terwijl reeds het denken aan den ander bemerkt zou worden (13). — Al dit is als gegeven òf zeer dubieus, òf het gaat buiten onze vraagstelling om.

Wat wij nu echter, anderzijds, willen opwerpen, is dit. Wanneer een zoo bezadigd, zoo weinig fantastisch schrijver als John Galsworthy was, het motief van het voelen, dat iemand kijkt, zoo langs zijn neus weg te pas brengt, dan geeft dat toch te denken. Ook 6, 7, 14, 16, 19, 20, 21, 22, 26, 27, 28, 29, 32 zijn van dezen aard. Wanneer schrijvers als Aldous Huxley, Thomas Mann en Tolstoy van het opzien-motief gebruik maken in een overigens volkomen normalen, naturalistisch-realistischen psychologischen (en niet fantastischen of occulten) roman, dan is dat, *omdat zij aan het verschijnsel geloof hechten. Anders zou het opnemen uit den toon vallen;* anders ware het niet uit hun pen gevloeid. Aardig is in dit verband de plaats bij Anatole France (10). Hij laat den verteller van het verhaal zeggen, dat hij, naar het schijnt, de gave heeft van de blikken aan te voelen, die hem bereiken, zonder de zijne te ontmoeten. Maar France herstelt zich dadelijk: in werkelijkheid is er niets geheimzinnigs, een nauwelijks tot bewustzijn gekomen indruk moet de aanleiding hebben gevormd. Hij tracht aldus een opmerking weg te verklaren, die hem ontsnapt is. Doch in andere gevallen zoowel in de citaten als in de werkelijkheid is er aldoor sprake van, dat men den kijker juist *niet* kon zien.

De auteurs laten het verschijnsel dus als iets natuurlijks en werkelijks uit hun pen vloeien. Geloofden zij zelf aan de werkelijkheid ervan, kenden ze het soms uit eigen ervaring en achten zij zich daarom gerechtigd om het als een natuurlijk en werkelijk motief in hun boeken op te nemen? Als men naar de bewijskracht van al deze plaatsen in boeken vraagt, *zal men tot de schrijvers moeten teruggaan.* Doet men dit, dan kunnen die plaatsen aanleiding geven tot het vinden van enkele nieuwe getuigenissen over het verschijnsel, terwijl tevens iets erover kan blijken, hoe

onderscheiden auteurs van naam ten opzichte van de parapsychologische verschijnselen zijn ingesteld.

In aansluiting bij dezen gedachtengang hebben wij ons tot enkelen van hen, van wie de citaten afkomstig zijn, gewend met de vraag *waarom* zij van het motief in hun boek gebruik hebben gemaakt. Om den inhoud te verfraaien, ook afgezien van de werkelijkheid ervan, of terwijl zij zelf het verschijnsel meenen te kennen? Wij vatten de antwoorden hier samen van hen, die op onze vragen gereageerd hebben.

Wijlen *Arthur Schnitzler* schreef ons, dat de passage in „Der Weg ins Freie" (30) zoowel woordelijk bedoeld kan zijn, als ook dat „Georg" zich achterna inbeeldt, dat hij daardoor tot omzien gebracht is. Persoonlijk heeft Schnitzler geen geval beleefd, dat bewijskrachtig zou zijn voor het verschijnsel, maar voor uitgesloten houdt hij dit geenszins. Overigens verwijst hij naar zijn eenakter „Der Puppenspieler", waar iemand zich inbeeldt door zijn wil den dood van zijn buurman in den trein te hebben veroorzaakt. Schnitzler noemt het geenszins, maar dit laatste veronderstelde geval is overigens kennelijk verwant aan het bijgeloof van het booze oog, volgens welk sommige personen een aanleiding zouden vormen tot ongelukken [1]).

„Ellen" (Mevr. D. Mollinger) verwees naar een novelle van haar hand, waar de heldin zich *door een pop* gefixeerd voelt en voegt eraan toe bij het gebruiken van dit laatste motief uitgegaan te zijn van iemand, wien werkelijk dat gevoel bekropen was. M.a.w. hier blijkt dus wel welk een groote rol de verbeelding spelen kan.

De heer *S. Vestdijk* schrijft in antwoord op mijn vraag of hij het verschijnsel kende en hoe hij dat zoo gebruikt had als motief: „niet uit eigen ervaring strikt genomen en eerder „fictief" dan reëel." De heer Marsman en hijzelf zijn occult onbegaafd, al heeft de heer Vestdijk wel theoretische belangstelling.

Dit zijn de meer negatief luidende antwoorden. Thans volgen de meer positieve.

Wijlen *Herman Robbers* uitte zich aldus: „Ik meen het verschijnsel, waarvan U spreekt, wel degelijk te kennen, maar moet toegeven, dat ik het geenszins wetenschappelijk bewijzen kan" en besluit: *„Ik geloof beslist* in deze en ook andere, nog geheel ononderzochte, krachten van den *levenden* mensch.

De heer *Aldous Huxley* schreef mij: „I have often had the sensation of being stared at and, looking up, found it to be a fact."

Mevr. C. M. van Hille—Gaerthé schrijft: „ja — (dit) ken ik wel uit ervaring. Als schoolkinderen deden wij het bij wijze van spelletje; later heb

1) Vgl. mijn vorig artikel, dit tijdschrift, XI, 114.

ik wel eens gemerkt, dat, wanneer ik b.v. in een samenkomst keek naar iemand, aan wien ik sterk zat te denken, hij op- of omkeek (ofschoon het mij dan natuurlijk niet om het opkijken te doen was)". Mevr. van Hille vermeldt dus ongevraagd wat wij reeds vroeger aangestipt hebben [1]): dat het verschijnsel tot stand komt, wanneer men zonder den opzet iemand te laten opkijken toch met intense belangstelling naar hem ziet.

De heer *Carel Scharten*: „Uw vraag heeft mij verwonderd in dezen zin, dat ik de bedoelde verschijnselen als zóó algemeen bekend mij voorstelde, dat ik een nader onderzoek nauwelijks noodig zie." „Van mijn jeugd af aan immers heb ik deze feiten honderden male geëxperimenteerd en geconstateerd. Uiteraard hangt het af van de *kracht* der *experimenteerende* en de *ontvankelijkheid* der *de proef ondergaande* persoonlijkheid."

Mevr. *J. van Ammers—Küller* schreef mij o.a.: „Het verschijnsel.... heb ik bij mijzelf ontelbaar vaak waargenomen. Passief onderga ik dat verschijnsel zeer sterk, actief overkomt het mij ook herhaaldelijk en dan gewoonlijk onbewust, wanneer ik over iemand zit te denken en hem daarbij aankijk. Bewust lukt het mij vrijwel nooit [2]). Ik geloof, dat het bedoeld verschijnsel zeer algemeen wordt erkend en speciaal vrouwen er gevoelig voor zijn". Ook hier wordt dus weer onbedoeld veroorzaken van het verschijnsel vermeld. De overeenstemmende beschrijvingen, die mevr. van Ammers—Küller en mevr. van Hille—Gaerthé zonder van elkaar te weten gaven, ondersteunen elkaar. Mevr. van Ammers—Küller merkt dan nog op, dat zij het gevoel, „of er voelhorens op haar rug stonden uitgezet", dat o.a. in haar novelle „De Zaligmaker" voorkomt [3]), ook zelf kent.

Tenslotte *„Ivans"* (wijlen Mr. I van Schevichaven). Men kan vragen of het voorkomen van het verschijnsel in een detective-verhaal wel au sérieux kan worden genomen? Gaat het niet evenzeer om een bloot verfraaiend motief, zooals ook het beroemde schokje van Geoffrey Gill is? Maar de auteur vermeldt het verschijnsel in het algemeen (18) [4]) en ziehier wat Mr. van Schevichaven er verder over zegt. Hij heeft inderdaad in zijn naaste omgeving herhaaldelijk voorbeelden van het bewuste verschijnsel gezien. Hij kende een dame, die in sterke mate de gave had

1) XI, 101.

2) Dit klopt dus wederom met onze bovenbedoelde observaties. (Noot van J. J. P.)

3) Men zie ook citaat 1.

4) Hij schreef in zijn brief aan mij, dat hij beter over „sensitieve menschen" dan over „zenuwachtige" had kunnen spreken. Men zie ook het verslag van een lezing van mr. Van Schevichaven in de N. R. Ct. van 25-III-1926, Ochtendblad A.

andere menschen als het ware te dwingen haar aan te zien. Zij wekte (in den tijd van mr. v. Sch.'s brief) dikwijls haar kindje van zes jaar en ook haar echtgenoot uitsluitend door hen aan te kijken met den wil, dat zij ontwaken zouden. „Onlangs wilde zij hare zuster bezoeken, die op een plein woont. Toen zij het huis naderde, zag zij die zuster voor een groot raam op de eerste verdieping zitten, met den rug naar de straat. (N.B. Zij was *verdiept* in de lectuur van een interessanten brief.) (Zij) besloot de proef te nemen, bleef staan en keek naar de gestalte van haar zuster met den vooropgezetten wil, dat deze zou omzien. *Na enkele seconden gebeurde dit* en haar zuster was verbaasd haar te zien" [1]). Voor de dame in kwestie is het iets alledaagsch. Een bepaald jongmeisje in hetzelfde huis „kan zij van haar werk doen opzien zoo dikwijls zij wil." Deze jonge dame „is een goed voorbeeld van de *passieve* zijde der zaak. Wanneer iemand haar fixeert krijgt zij een onrustig gevoel („alsof er uit een bepaalde richting een stroom tot haar komt") en kijkt op, onmiddellijk in de richting, waaruit de blik op haar gevestigd is." — Wij hebben deze beide dames verzocht haar medewerking aan een experimenteel onderzoek te willen verleenen, maar zij waren daartoe helaas niet bereid.

Hiermee zijn de antwoorden, die wij ontvingen, alle vermeld.

Men kan concludeeren, dat ook uit het voorkomen van het verschijnsel in een aantal romans eenigszins een bewijs voor de werkelijkheid van het verschijnsel te putten valt. Immers is het feit, dat het gebruikt werd in een aantal niet-fantastische, doch veeleer realistische romans een vingerwijzing ervoor, dat althans een aantal schrijvers in de werkelijkheid van het verschijnsel geloofden en dat zij, waar er zoo weinig reden is om het bestaan van een gevestigde theorie of stokpaardje bij hen allen aan te nemen, terwijl het daarbij meestal zoo natuurlijk en ongemerkt neergeschreven werd, ook zelf er eenige ervaring van hebben gehad. Navraag hieromtrent was vaak niet meer mogelijk, doch waar zij gedaan werd, bracht zij een aantal nieuwe getuigenissen ten gunste van het verschijnsel. Weliswaar kan het motief b.v. in het geval van de heeren Marsman en Vestdijk zuiver gefingeerd zijn geweest, maar het karakter van dezen roman is dan ook niet op de werkelijkheid afgestemd, doch opzettelijk occult. In een aantal andere gevallen bleek echter zeer duidelijk, dat het verschijnsel als motief gebruikt was, *omdat* de auteurs het uit eigen ervaring meenden te kennen. Allicht is dat ook het geval bij Tolstoy, Galsworthy e.a. geweest.

1) Men kan hier vragen of het raam openstond of niet en of de voetstappen niet hoorbaar zijn geweest. Het eerste is niet waarschijnlijk in verband met „onlangs", daar de brief in Februari geschreven is. (J. J. P.).

In het genre van boek, dat zij schreven, ware anders het te pas brengen van het motief uit den toon gevallen. Zoodoende hebben wij, alles bijeengenomen, ook bij de behandeling der kwestie onder dit gezichtspunt positieve indices aangetroffen.

(Slot volgt)

DUNNE-EFFECT OF TOEVAL?

No. 3. Empirische bepaling der toevalskansen in een proefreeks volgens Dunne

door J. C. M. KRUISINGA

In no. 2 van mijn rapport over de resultaten van een gedurende ongeveer 3 jaren verricht onderzoek naar het voorkomen van proscopische droomen met fragmentarische congruentie (droomen met Dunne-effect) moest ik de voornaamste gevolgtrekkingen overlaten aan den mathematicus. Deze immers is in staat om te berekenen hoe groot de kans is dat gevonden congruenties door toeval worden veroorzaakt.

In den loop van het onderzoek is mij echter wel gebleken dat men ook van een mathematicus geen uitspraak kan verwachten die een volledig bewijs levert voor de waarde van de gevonden gevallen tijdens de proefreeks. Hiervoor bestaat een eenvoudige reden: fragmentarische congruentie van een droomsituatie en een voorval is in tegenstelling met volledige congruentie niet gemakkelijk in cijfers vast te leggen. En een kansrekening kan slechts met cijfers werken. Leverde de proefreeks een bepaald aantal volledige congruenties op, dan bezat men de gegevens die noodig zijn om de waarde der reeks te bepalen: het aantal droomnotities, het aantal congruenties en de kans op realisatie binnen bepaalden tijd van het droombeeld dat aanleiding gaf tot een congruentie, welke kans in ieder bepaald geval wel ongeveer te schatten is.

Ik betwijfel echter sterk of ook zelfs maar een klein percentage van de fragmentarische congruenties, die tijdens dit onderzoek zijn geconstateerd, in getallen voorstelbaar en voor een statistische berekening handelbaar is te maken. In zeer vele gevallen is het de vraag of men eigenlijk wel van congruentie mag spreken, en of het begrip „analogie” niet veel beter de gelijkenis van het latere voorval met den droom weergeeft. Soms lijkt het voorval bijzonder veel op den droom, soms is er een vage, slechts door den proefpersoon duidelijk gevoelde overeenkomst. Men kan aan deze

verschillende gevallen in een statistiek geen gelijke waarde toekennen. Wel zou men ze „punten" kunnen geven, bijvoorbeeld van 0 tot 10, maar men begrijpt dan licht, dat alleen de punten 0 en 10 de analogie in getallen vastleggen, terwijl alle tusschenliggende cijfers slechts een persoonlijken smaak en daarmede een taxatie uitdrukken, doch in geen geval een meting.

Welke moeite een wiskundige zich ook zou geven om de toevalskans te berekenen, zijn einduitkomst zal niet de waarde hebben van een wetenschappelijk bewijs pro of contra proscopie in de proefreeks.

Immers, zooals we hiervoor hebben gezien, is de kans dat een bepaalde droomsituatie zich volledig verwezenlijkt nog wel met gezond verstand te begrooten, maar het feit dat de meeste zoogenaamde fragmentaire congruenties slechts analogieën zijn, brengt nog een tweeden factor in de kansrekening die alleen op persoonlijk (en veelal niet redelijk) inzicht berust.

Het onderzoek naar proscopie in den droom is veel moeilijker strikt wetenschappelijk te verrichten dan het onderzoek naar proscopie door middel van trekking van kaarten. Bij het laatste heeft men geen enkelen factor voor de berekening te taxeeren, en zijn de cijfers die het resultaat der analyse uitdrukken gebaseerd op nauwkeurige „metingen", terwijl iedere wiskundige analyse van een droomnotitiereeks voornamelijk geschatte cijfers verwerkt. De mathematische bovenbouw moge objectief zijn, de fundeering is en blijft volkomen subjectief.

Kunnen dus kaartproeven met een voldoend aantal trekkingen geheel naar wiskundige formules op resten van paragnosie worden onderzocht, voor een proefreeks van droomnotities is dit onmogelijk.

Waar op zich zelf staande gevallen van congruentie naar mijn meening zeer weinig waarde hebben, omdat het toeval altijd wel één keer tot bijna ongelooflijke prestaties in staat is, acht ik iedere bestaande proefreeks, die niet àl te spoedig werd afgebroken, van groot belang voor het onderzoek.

Nu mij langzamerhand is gebleken dat mathematische analyse niet tot betrouwbare resultaten zal kunnen leiden, heb ik gezocht naar een andere methode om uit het eenmaal verzamelde materiaal iets omtrent het Dunne-effect te weten te komen.

Bij hetgeen hierna volgt zal ik uitgaan van hetgeen men in orthodoxen zin onder een Dunne-effect te verstaan heeft: *een betrekkelijk algemeen optredende fragmentaire congruentie van droomsituaties en kort daarna door den waarnemer zelf beleefde werkelijkheid.*

Men denke er wel aan dat mijn heele rapport uitsluitend wordt uitge-

bracht over het onderzoek naar dit effect, binnen die typische grenzen. Geenszins dus naar het voorkomen van proscopie in het algemeen. Het onderzoek betreffende het Dunne-effect is en blijft specialistisch en min of meer technisch. Als Dunne-effect wordt uitsluitend beschreven een verschijnsel van *onvolledige* proscopie op *korten* termijn, een droom „naar aanleiding van" een gebeurtenis uit de zeer nabije, dikwijls in emotioneelen zin „pregnante" toekomst.

Daar de berekening van de toevalskans ons nu eenmaal in den steek laat, blijft er niets anders over dan te probeeren of de invloed van het toeval gedurende de proefreeks empirisch is na te gaan. Als wij ons door logische redeneering geen beeld kunnen vormen van het toeval, dan moeten we practischer maatregelen nemen, en eenvoudig *gaan kijken* hoe het toeval er eigenlijk uitziet.

Wij hebben een proefreeks in ons bezit met een zeker aantal congruenties. Deze zijn zeer zeker ten deele toevallig, en mogelijk voor het geheel. Misschien zijn ze voor een deel toe te schrijven aan paragnosie.

Willen we nu weten wat het toeval presteert, dan gebruiken we ons uit droomnotities en gebeurtenissen bestaande materiaal opnieuw, en dan op een zoodanige wijze dat paragnosie volkomen wordt uitgesloten. Het toeval zal de rol van den proefpersoon moeten naspelen, en het verschil in gevolgen zal ons misschien iets dichter bij de juiste beschouwing brengen.

Er zijn verschillende manieren om het aanwezige materiaal (in mijn geval 1444 notities, loopende van 1 April 1934 tot 1 Maart 1937) te vergelijken met een reeks gebeurtenissen die de proefpersoon gedurende een zelfde tijdvak van 2 jaar en 11 maanden beleeft, terwijl tevens aan den eisch wordt voldaan dat de — hypothetische — onvolledige proscopie op korten termijn in deze controlereeks niet kàn optreden.

Waarschijnlijk zal het mijn uiteenzetting verduidelijken als ik, alvorens de toe te passen methoden te omschrijven, eerst in het kort mededeel hoe ik op het denkbeeld van experimenteele bepaling der toevalskans gekomen ben.

De proefreeks was op 1 Maart 1937 beëindigd, en door drukke werkzaamheden van Dr. Kooy liet een wiskundige analyse op zich wachten. Eenigszins ongeduldig liep ik rond met plannen om zelf het toeval aan banden te leggen, hetzij in een nieuwe notitieserie, hetzij door de een of andere bewerking van het verzamelde materiaal. Mijn eerste idee was een nieuwe serie droomnotities, en daarnaast een zelfde aantal „kunstdroomen",

die ik hoopte te kunnen construeeren door iederen dag een tiental woorden uit een dictionnaire te „prikken", en uit die elementen een verhaaltje samen te stellen. De werkelijke gebeurtenissen zouden dan èn met de echte records worden vergeleken èn met de vermoedelijk niet [1]) paragnostische kunstdroomen. Het verschil of de overeenkomst tusschen de aldus ontstaande grafieken zou iets leeren omtrent het voorkomen van het Dunne-effect. Het lijkt me nu wat kinderachtig, maar principieele fouten bevat het denkbeeld niet, behalve dat dagresten in de kunstdroomen voor het grootste deel niet zullen zijn verwerkt.

Het bezwaar, dat ik de volgende paar jaren èn notities zou moeten maken èn bovendien verhaaltjes zou moeten bedenken, was oorzaak dat ik naar iets anders omzag: ik bedacht dat ik de kunstdroomen niet noodig zou hebben, aangezien er 1444 droomen kant en klaar lagen te wachten. De oudste was van ongeveer 3 jaar geleden (1 April 1934) en kon dus onmogelijk meer in verband staan met gebeurtenissen van Maart 1937 — het tijdstip waarop ik die plannen beraamde. Immers de termijn, binnen welken een congruentie als Dunne-effect zou worden aangemerkt, was tijdens de geheele proefreeks 90 dagen, hetgeen eerder te lang dan te kort is, en veel tijdsverspilling heeft veroorzaakt.

Ik liet nu het denkbeeld van een nieuwe proefreeks, met daarnaast een gelijktijdige controle over het nieuwe materiaal, geheel varen, en besloot tot een proefondervindelijke bepaling van de toevalskans gedurende de oude reeks, door deze te toetsen aan gebeurtenissen *buiten het oorspronkelijke interval.* [2])

Dit kan op drie manieren geschieden; men kan de 1444 kaarten met droomnotities schudden en wasschen, zooals men dat met een spel speelkaarten pleegt te doen; ook kan men de notities in omgekeerde volgorde

1) Hier stond eerst: „zeer zeker niet". Bij het doorlezen van het ms. maakte de Redactie op de woorden „zeer zeker niet" terecht aanmerking. Immers het prikken kan een automatisme zijn waardoor de toekomst zich wel degelijk openbaart, zoodat ook in de constructie van de kunstdroomen nog paragnostische brokstukken verwerkt kunnen zijn. Dezelfde opmerking moest ook worden gemaakt met betrekking tot het — ten slotte niet door mij gevolgde — systeem van schudden en wasschen der notities, met het doel om daaruit een vergelijkingsserie te vormen.

2) Tijdens de proefreeks kàn paragnostische samenhang bestaan tusschen de rond 1500 droomen en een zeker aantal opvolgende gebeurtenissen gedurende hetzelfde tijdvak. Bij een vergelijkingsreeks heeft men de keuze tusschen vergelijking van dezelfde gebeurtenissen met andere droomen (zooals mijn oorspronkelijke kunstdroomen) en vergelijking van dezelfde droomen met andere gebeurtenissen. Paragnosie wordt in beide gevallen volkomen geweerd. Waar het Dunne-effect op zéér korten termijn zou optreden, zijn gebeurtenissen buiten een zéér ruim genomen tijdsinterval voor de bewijsvoering onafhankelijk van den droom.

gebruiken, en ten slotte is het mogelijk om de nieuwe gebeurtenissen te vergelijken met de notities in de volgorde waarin ze zijn gemaakt.

Uitgaande van den werkelijken toestand, dat ik een aantal notities had, die liepen van 1 April 1934 tot 1 Maart 1937, en dat het al ongeveer 20 Maart 1937 was geworden, besloot ik om de laatste methode te probeeren.

Oorspronkelijk meende ik dat een ver doorgevoerd „wasschen en schudden" van de notities, of een vrije loting van het nummer (c.q. van enkele opeenvolgende nummers, omdat er dagen zijn met meer dan één notitie) een goede oplossing zou zijn.

Het trekken van een bepaald nummer beteekent daarbij natuurlijk dat de proefpersoon wordt geacht in den voorafgaanden nacht dàt droombeeld te hebben genoteerd dat in de oorspronkelijke serie dat nummer draagt.

Het leek mij echter toe dat een toepassing van dit systeem een heele administratie van de nummerlijst ten gevolge zou hebben, waarvoor ik weinig tijd beschikbaar kon stellen. Iedere week 90 notities opscharrelen in blocnotes met kladschrift stimuleert de belangstelling niet bijzonder.

Een om nader te noemen redenen belangwekkender alternatief zou zijn, om het materiaal van de proefreeks in omgekeerde volgorde door te werken. De notitie van 1 Maart 1937 geldt dan als punt van vergelijking met een gebeurtenis van 1 Maart 1937 of later, die van 28 Februari 1937 wordt in verband gebracht met een incident van 2 Maart 1937, die van 1 Januari 1937 met een voorval op 1 Mei 1937, en zoo voorts. De werkelijke intervallen klimmen dus op van 1 dag tot 6 jaar, terwijl het fictieve interval gedurende de geheele controleserie volkomen vergelijkbaar blijft met een werkelijk interval uit de proefreeks.

Het was echter, zooals gezegd, al ruim midden Maart 1937, en de laatste notitie dateerde van 1 Maart te voren. Ik kon deze methode nu niet goed meer gebruiken, omdat de eenige reden waarom ik ze de voorkeur zou hebben gegeven vervallen was. Op die reden kom ik nader terug.

De derde manier, namelijk om iederen dag te werken met de notities van precies 3 jaar geleden, lijkt niet zoo aantrekkelijk. Niettemin heb ik ze na eenige overweging toch gekozen, en pas ze sedert 1 April 1937 op de proefreeks toe.

Zoowel methode No 1 (wasschen en schudden of loting) als No 2 (omgekeerde volgorde) hebben, althans volgens mij, het bezwaar dat de toevalskans wel wat àl te sterk aan banden wordt gelegd. De kans m.a.w.

dat de congruenties der oorspronkelijke, reeds in dit tijdschrift gepubliceerde proefreeks inderdaad op proscopie berusten, zou bij toepassing van systeem 1 of 2 dus geflatteerd worden uitgedrukt. Het bezwaar kan door mij zijn overdreven, maar ik dacht hierbij aan de disharmonie van de jaargetijden, die in beide stelsels op de helft der waarnemingen invloed kan uitoefenen.

Laat mij dit verduidelijken door een voorbeeld, geldende in methode 2 (omgekeerde volgorde).

Een notitie van 1 December 1936 zou de volgende, in den winter zeer verklaarbare droomelementen kunnen bevatten: een bevroren radiator en een doode vogel bij een voerbakje.

Een dergelijke notitie wordt nu dus op 1 Juni 1937 — laten we veronderstellen tijdens een hittegolf — den waarnemer voor onderzoek naar congruenties gedurende de maanden Juni, Juli en Augustus 1937 (limiet 90 dagen!) aangeboden. Toegevende dat er een kans bestaat dat hij 3 Juni 1937 iemand op bezoek krijgt die hem een v e r h a a l doet van een half dooden vogel dien hij een half jaar geleden gevonden heeft, en van het feit dat hij dit dier heeft meegenomen naar zijn serre, waar inmiddels de radiator gedurende den nacht was afgezet, en dientengevolge bevroren — dit alles toegevende, lijkt mij de behandeling van het toeval in dezen „wedstrijd" niet bijzonder sportief. Nog minder wetenschappelijk.

Alle beperkingen van de toevalsmogelijkheden, vooral die van langen duur, moeten m.i. vermeden worden, ook al lijken ze tamelijk onbelangrijk, zooals de disharmonie der seizoenen. Men zal zeggen, dat in het door mij verkozen systeem juist over de geheele linie het toeval aan banden wordt gelegd, omdat de persoonlijke situatie van den waarnemer-proefpersoon in drie jaar tijds toch altijd wel merkbaar moet zijn veranderd, zoodat de door hem te beleven gebeurtenissen nooit goed zullen kùnnen kloppen met den droominhoud van 3 jaar geleden.

Ik geef dit ten deele en zeer in het algemeen wel toe, daar ook mijn tegenzin om „tegen de seizoenen in" droomen met gebeurtenissen te vergelijken op een soortgelijk denkbeeld berust. Bij eventueele publicatie der resultaten (die in het gunstige geval natuurlijk nooit eerder kan geschieden dan eind 1940) zal in elk geval dit nadeel van de gevolgde methode duidelijk moeten worden vermeld.

Hoe dit ook zij, de invloed van deze mogelijk ietwat gewijzigde situatie zal bij methode No 3 gedurende de geheele controleserie constant blijven. Dit is niet het geval bij de systemen die op „schudden en wasschen" en op omgekeerd volgen gebaseerd zijn: bij het eerste is hij oncontroleerbaar

wisselend, en bij het tweede neemt hij met dubbele tijdsnelheid toe.

Waar ik als plattelandsnotaris maatschappelijk gesproken al geruimen tijd een eenzaam en eentonig leven leid, dat echter als ieder buitenleven sterk onder den invloed van de jaargetijden staat, meen ik met de gelijkoploopende serie, waarbij een interval van 1095 dagen gesuperponeerd wordt op het tot 90 dagen beperkte interval der oorspronkelijke proefreeks, van drie kwaden het minste gekozen te hebben. Een waarnemer met meer geduld en vrijen tijd is overigens vrij om alle drie methodes tegelijk op de vergelijking met zijn „paragnostische" waarnemingen toe te passen.

Nu wil ik even terugkomen op mijn opmerking, dat ik de „terugloopende serie" (No 2) waarbij de tijdsruimte tusschen de uitgebrachte *keuze* der droomelementen en den *greep* van het toeval opklimt van 0 tot 2190 etmalen, beter achtte dan het volkomen wilde stelsel van vrije loting, en ook in sommige opzichten beter dan de door mij gevolgde werkwijze.

Waarom? Is de hypothese van Dunne juist, dan is de terugloopende serie namelijk een serie à double usage: zij zou zoowel *rechtstreeks* als *indirect* proscopie waarschijnlijk, of bij tegengesteld resultaat onwaarschijnlijk kunnen maken.

Indien toch het Dunne-effect, met zijn uitgesproken voorkeur voor een korten realisatietermijn, inderdaad bestaat, dan zou het aantal Dunne-effecten snel doch geleidelijk moeten dalen in een terugloopende controlereeks, naarmate deze wordt voortgezet, en naarmate dus de *werkelijke* intervallen steeds grooter worden.

Het eerste deel van een zoodanige reeks, en wel de eerste 45 dagen (90 gedeeld door 2) *is* immers in dit experiment nog geen controlereeks, doch een zuivere proefreeks, waarin nog altijd met mogelijke paragnosie rekening moet worden gehouden. Alle congruenties gedurende de eerste 45 dagen vallen in de categorie Dunne-effecten, omdat in de proefreeks de 90e dag na den droom de tijdsgrens vormt waarbinnen congruenties als Dunne-effecten worden aangemerkt.

De willekeur van het stellen van een limiet buiten beschouwing gelaten, zou een „terugloopende vergelijkingsreeks" waarbij de *frequentie* van congruenties na een min of meer scherpen top in de eerste etmalen geleidelijk (doch volgens Dunne vrij snel) daalde tot zij nagenoeg gelijk was aan de mathematisch verwachte, of tot de gemiddelde frequentie gedurende de laatste twee jaren der vergelijkingsreeks, een aardig convergent bewijs leveren voor het bestaan van het Dunne-effect in orthodoxen zin.

Ik kan niet vooruitloopen op het resultaat, dat eerst 3 jaren na 1 April 1937 zal kunnen worden beoordeeld. Een groote moeilijkheid is het rubriceeren van enkele congruenties die in de proefreeks niet als Dunne-effecten konden worden beschouwd, maar waaromtrent men in de vergelijkingsreeks geen zekerheid heeft.

Voorbeeld van een dergelijke congruentie:

Ik beleef situatie A, droom daarna en naar aanleiding ervan den droom A', die erop lijkt, en beleef nog weer een tijd daarna de situatie A" die op beide gelijkt. Het „post, ergo propter" gaat op voor A en A', maar niet voor A en A". En het „ante, ergo propter" verwerpt men natuurlijk voorloopig nog betreffende den droom A' en het incident A", want dat moet juist bewezen worden.

Dit geval doet zich ook herhaaldelijk gedurende de vergelijkingsreeks voor. De droomnotitie A' (van drie jaar geleden!) ligt voor ons, en wij hebben vandaag inderdaad situatie A" beleefd. Moeten wij dit geval opnemen? Niet zoolang wij niet weten hoe de notitie A' ontstaan is. De droom A' kan wel gedroomd zijn naar aanleiding van een toen tot het verleden behoorende situatie! Als dat zoo is, is ook de congruentie irrelevant met betrekking tot ons onderzoek, want wij hebben geen kansen te bepalen dat bepaalde situaties zich herhalen. De samenhang tusschen notities en gebeurtenissen is hoofdzaak, de frequentie van bepaalde gebeurtenissen interesseert ons slechts op een tweede plan.

Dat het toeval waarop herhaling van gebeurtenissen berust hier een toevallig en dus schijnbaar verband tusschen gebeurtenis en droomnotitie doorkruist, is bijzonder onaangenaam. Men moet dan nasporing doen naar de oorzaken van een droom van drie jaren geleden, en dit gelukt niet altijd volledig.

Niettegenstaande deze moeilijkheden kon ik wel vaststellen dat gedurende de eerste anderhalf jaar van de „toevals-serie" slechts één congruentie met een interval van één dag is voorgekomen. De volledigheid der overeenkomst tusschen de notities en de gebeurtenissen is behoudens dat eene geval, en behoudens twee andere gevallen met 6 en 29 dagen interval *niet zoo frappant dat ze in een proefreeks eenigen indruk op mij zou hebben gemaakt.* Tot aan den datum van de laatste controle (vóór het klaarmaken van deze bijdrage) die in het laatst van October 1938 werd ingesteld, waren er in anderhalf jaar elf congruenties; de intervallen bedroegen 1, twee keer 3, 6, 9, 16, 29, 42, 62, 82 en 85 dagen [2]).

Ik hoop in dit tijdschrift de gelegenheid te hebben om na afloop van het onderzoek de resultaten te vermelden. Het al of niet bestaan van het Dunne-effect heeft voor den gedachtengang van iederen critisch denkenden

2) Voorkeur voor korte realisatietermijnen heeft het toeval — geheel volgens iedere redelijke verwachting! — niet, en de praestaties laten op zich zelf ook wel wat te wenschen over, wat ik nu eigenlijk niet zoozeer verwachtte.

mensch zoo veel te beteekenen, dat ik geen moeite verloren acht om iets naders dienaangaande te weten te komen.

Het feit dat het pad van den opsteller der hypothese niet bepaaldelijk langs rozen geleid heeft, zooals ook het pad van de onderzoekers op sommige plekken tamelijk glibberig, en altijd veel eentoniger is dan men verwacht, moge verontschuldiging genoeg zijn voor deze publicatie, die degenen die op het gebied der parapsychologie een opeenvolging van wonderen verwachten wel weer even zal moeten teleurstellen....

Dunne effect or Chance? (Summary)

A series of 1444 dream records (from April 1st, 1934 to March 1st, 1937) has been completed by the author, and the results have been commented upon in this paper (VIII, 209—233, 1936 & IX, 235—244, 1937). A summary of these publications can be had post free on application from the Secretary of the Netherlands S.P.R.

To check the possibility that chance is partly or entirely responsible for a given number of Dunne effects in this well-defined trial series, an estimate (in points ranging from 0 to 10) of the relation between the contents of a record and a similar future incident is considered necessary, as well as a statistical estimate, according to the probability calculus, of the possibility of realisation of the dream incident within the time interval.

Moreover it is extremely desirable to compare the apparent results of the completed series with counter-proofs furnished by similar phenomena emerging from the material of a control series consisting of the identical records distributed more or less at random, to be compared afterwards with future events carefully kept outside the accepted time limit.

Three methods of distributing the total number of already completed records for comparison with a new range of events are described, viz:

1. Drawing lots for the records supposed to be written down after each separate night (pure chance)

2. Running through the completed series in the reverse direction, from the present day to about three years ago (congruencies appearing during the first 45 days should be regarded as Dunne effects in the orthodox sense, the time limit throughout the trial series being 90 days)

3. Using the original series again in its chronological order.

The observer is to look in the usual way for similar events, as if the dream corresponding to the event were written down in the morning to which it is fictitiously ascribed.

No 1 method is rejected for chiefly technical reasons, among them constant needless nosing in a litter of papers. No 2 is likely, as well as No 1, to contain too many discrepancies between the seasons (e.g. a record of January is „forced into correlation" with an event occurring in July) and therefore to limit the opportunities of chance unfairly. It is pointed out, however, that No 2 has several attractive features justifying its being put into practice.

No 3 system is preferred for its simplicity.

Controlling all records by one or more of the described methods will of course necessitate three years' constant survey. Afterwards the highly debatable evidence furnished by statistical methods may be checked against the circumstantial evidence gathered from the control series, and comparison between results of the original and the control series will constitute further proof of the relative value of the former.

DUPLIEK NAAR AANLEIDING VAN XENOGLOSSIE

door Dr. K. H. E. DE JONG

Het zij ons vergund, naar aanleiding van het artikel van Dr. P. A. Dietz „Welke eischen moeten gesteld worden aan bewijzen in de Parapsychologie? Het geval Laura Edmonds" (Afl. 3, 130—138) eenige opmerkingen te maken.

Terecht tracht Dr. P. A. Dietz p. 133 vlg. vast te stellen wat wij onder „xenoglossie" hebben te verstaan. Met verwijzing naar E. Mattiesen „Das persönliche Ueberleben des Todes" I, 250 e.v. vat hij „xenoglossie" op als „lebendiger Besitz von Fremdsprachen" t.w. „Die fremde Sprache muss von der redenden oder schreibenden Stelle so beherrscht werden, dass sie sich *äusseren* Bedingungen der Äusserung *anpassen* kann" p. 257. „Hieraan voldoet alleen: het gesprek" laat Dr. P. A. Dietz p. 134 er op volgen.

Als wij Mattiesen goed begrijpen maakt hij verschil tusschen „lebendige Xenoglossie" p. 257 en een „Xenoglossie der leblosen Art" p. 265; de eerste slaat dan op gesprekken, de laatste op uitingen die geen gesprek vormen. Dr. P. A. Dietz heeft dus de theorie van den grooten Duitschen spiritist niet geheel juist weergeven. Maar hoe dit zij, wij kunnen ons met de opvatting van onzen geachten opponent niet vereenigen. Elke karakteristieke resp. doelmatige uiting in een het medium onbekende taal is „xenoglossie" te achten. Om een voorbeeld te geven, dat wij reeds in ons vorige artikel p. 83 hebben aangehaald: het Hawaïsche woord „lei" (kransen) dat Mevr. Piper bij hare zitting met den Heer Briggs uitte, stond in nauw verband tot hetgeen zij overigens betreffende het geval in quaestie produceerde. Het was karakteristiek en doelmatig.

Inzake de „xenoglossie" van Laura Edmonds erkent Dr. P. A. Dietz p. 134 wel de „onkreukbare eerlijkheid van rechter Edmonds", maar meent tòch te mogen vermoeden dat een te groote zucht om de zaak van het spiritisme te doen zegevieren, bij hem in het spel kan zijn geweest. Met het oog op de gegevens, zooals zij voor ons liggen, dunkt ons dit vermoeden

ongerechtvaardigd. Ook in dezen gaan wij met Mattiesen p. 258 vlgg. accoord.

Dr. P. A. Dietz legt er p. 135 den nadruk op, dat het klassieke bericht van Edmonds „zegge drie jaar later pas op schrift is gesteld" — maar kon zulk een frappant feit als de „xenoglossie" in quaestie niet na drie jaren nog in het geheugen bewaard zijn gebleven van iemand die er getuige van was geweest? In ons boekje „De parapsychologie" hebben wij p. 151—155 en p. 136 vlg. twee gegevens uit zeer goede bronnen aangehaald, waaruit blijkt, dat de hoofdzaken van zekere parapsychologische feiten zelfs na zeventien, ja, na twee en twintig jaren nog uitstekend in het geheugen bewaard waren gebleven.

Er ontbreekt „het eene noodige" zegt Dr. P. A. Dietz p. 136, „het protocol, en wel totaal". Edmonds had den Heer Evangelides moeten verzoeken er een op te stellen. Zeer zeker is dit een betreurenswaardig verzuim, maar dat daarom de verzekeringen van Edmonds en Evangelides waardeloos zouden zijn, vermogen wij niet in te zien.

Volgens Dr. P. A. Dietz p. 136 „laat het eenige ons toegankelijke document, de summaire beschrijving van Edmonds, meer dan ruimte voor gerechtvaardigden twijfel". Er bestaat echter, zooals Dr. P. A. Dietz zelf p. 135 vermeldt, niet een „eenig" document, maar nog een andere, zij het dan „nog kortere" verklaring van rechter Edmonds. Dit echter terloops. Van meer belang is het volgende:

„De kleine aanvulling mijner citaten" zegt Dr. P. A. Dietz verder „brengt daarin geen wezenlijke verandering."

Dit nu moet o.i. ten stelligste worden ontkend. *Het weglaten (in de citaten) van bijv. Edmonds' verzekering, dat Laura zich langer dan een uur met den Heer Evangelides onderhield, betreft een zaak van wezenlijk belang.* Een onderhoud toch van die lengte is iets zeer opmerkelijks, vooral volgens de opvatting van Dr. P. A. Dietz zelf, die immers (z.b.) verklaart, dat alleen het gesprek voldoet aan de eischen die hij aan xenoglossie stelt. (a).

Voorts zou, als men het met weglatingen zoo gemakkelijk nam, de wetenschap er allicht heel slecht bij varen.

Dr. P. A. Dietz wil toegeven dat Laura „althans de een of andere supranormale gave bezat" p. 136. Maar als men eenmaal het supranormale erkent, mag men er geen willekeurige grenzen aan stellen. (b). En de supranormale gave van Laura, die zich daarin uitte, dat ze mededeelingen gaf die Evangelides „voor manifestaties van een overleden vriend hield" p. 135, stond in nauw verband met hare „xenoglossie".

Tenslotte dit:

Schrijver dezes had gezegd, dat als men op de manier van Dr. P. A. Dietz te werk gaat — en dit geldt inzonderheid zijn vorig artikel — „ook meer dan één door critische parapsychologen bericht feit aan twijfel onderhevig zal kunnen worden geacht" p. 85. Wij willen er een voorbeeld van geven.

Dr. P. A. Dietz haalt in zijn boek „Telepathie en helderziendheid" (1936), 145 vlg. het geval aan van Swedenborg betreffende den brand te Stockholm (blijkbaar in 1759).

Wij vragen: Op grond waarvan?

Op grond van een terstond na het feit neergeschreven protocol? Maar het door Dr. P. A. Dietz aangehaalde bericht is uit een brief van Kant aan Mej. Von Knobloch en dagteekent waarschijnlijk van 1763, dus van drie jaar, zegge drie jaar na het feit in quaestie.

Op grond van Swedenborgs eigen getuigenis? Een rechtstreeks getuigenis van Swedenborg dienaangaande is ons niet bekend; de getuigenissen uit de tweede hand zijn van betrekkelijk laten datum.

Op grond van Kants getuigenis? Maar Kant was geen getuige van het voorval geweest en spreekt bovendien zichzelf tegen, zooals wij hebben uiteengezet in ons artikel „Kant over Swedenborg" in „Grensgebieden" I, 113 vlg. (1934/1935 No. 7). Vgl. ook „De Nieuwe Gids" 52, 387 vlg. (1937).

Op grond van de andere getuigenissen? Die schijnen onderling nogal van elkaar te hebben afgeweken, vgl. R. Hennig „Das Urteil über Swedenborg im Lichte der heutigen Wissenschaft" in „Zeitschrift für kritischen Okkultismus" II, 144 (1927).

Op grond dat in 1759, waarin het vergezicht van Swedenborg zou hebben plaats gehad, een bijzonder felle brand in Stockholm zou hebben gewoed? R. Hennig betwijfelt ook dat, p. 145 (c).

Zeer zeker moeten wij op onze hoede zijn voor bedrog en fantasterij, zeer zeker moeten wij trachten de parapsychologische feiten zoo nauwkeurig mogelijk vast te stellen — het is een onloochenbare verdienste van Dr. P. A. Dietz, hierop wederom de aandacht te hebben gevestigd — maar men kan ook in negatieve critiek te ver gaan en het is niet noodig aan den tegenstander stellingen prijs te geven, die men best kan verdedigen.

Dr. Dietz, aan wien wij bovenstaande dupliek vóór het ter perse gaan ter inzage deden toekomen, schrijft ons:

„Ik wil mij bepalen tot de volgende aanteekeningen:

ad a: Niet de lengte, maar de inhoud van het onderhoud geeft den doorslag. Deze is ons onbekend.

ad b: Wij mogen daar de grenzen stellen, waar de gegevens ophouden.

ad c: Uit dit alles blijkt alleen dat ook de helderziendheid van Swedenborg niet zoo onweerlegbaar bewezen is als men vroeger meende. Maar voor helderziendheid hebben wij andere, zeer goede bewijzen. Bovendien geeft Kant vele bijzonderheden over het visioen van Swedenborg, Edmonds alleen algemeenheden over het gesprek."

Red.

Nog eens: PARAPSYCHOLOGISCH NIEMANDSLAND EN XENOGLOSSIE

door B. VAN TRICHT, arts

Het heeft mij getroffen, dat noch in het onder dezen titel verschenen artikel van Dr. Dietz in het Januari-nummer, noch in de daarop gevolgde kritiek van Dr. De Jong en in de dupliek van Dr. Dietz (resp. in het Maart- en het Meinummer), het „geval" van Dr. Neville Whymant genoemd is. Dit toch is zeker een der merkwaardigste publicaties over xenoglossie die de parapsychologische litteratuur oplevert.

Een resumé er van vindt men in No. 5 van de Revue Métapsychique van 1933. Dr. Whymant heeft zijn ervaring in boekvorm gepubliceerd [1]), met een voorwoord van Prof. O. Lodge. Het feit dat de naam van het betrokken medium, Valiantine, Dr. Dietz, zooals hij schrijft, „kopschuw" maakt, doet aan de waarde van de beschreven feiten niets af, daar Dr. Whymant, die zich te voren nooit met spiritisme had ingelaten, maar wien als taalgeleerde verzocht was eenige séances bij te wonen, een levendig gesprek voerde in archaïsch Chineesch met het medium, zoodat hier aan de door Mattiesen geformuleerde definitie van xenoglossie, „lebendiger Besitz von Fremdsprachen", voldaan is en de al- of niet-volkomen betrouwbaarheid van het medium dus geen rol meer speelt bij de waardebepaling van het phenomeen. Naar mijn meening kan de publicatie van Dr. Whymant dan ook als een wetenschappelijk bewijs van het bestaan der xenoglossie gelden. Er is slechts één alternatief: dat de schrijver bewust zou fantaseeren, een hypothese die in casu een psychologische absurditeit is.

Ten bate der lezers van het Tijdschrift voor Parapsychologie, die geen

1) Psychic adventures in New-York, May & Co., Editors, Boston, Mass., 1931.

gelegenheid hebben de Revue Métapsychique van 1933 te raadplegen, geef ik hier een gedeelte van het resumé vertaald weer.

Het geval heeft zich afgespeeld in 1926.

„Na het uitdraaien der lichten en het zingen van eenige religieuze gezan- „gen, manifesteerden zich de stemmen." (Valiantine's mediumieke begaafdheid omvat zoowel de „directe stem" als de xenoglossie, V. T.)

„Eerst kwamen boodschappen aan verschillende aanwezigen, daarna „deed zich een moeilijk te omschrijven geluid hooren, dat van een zeer „speciale fluit, zooals men hooren kan in oude straatjes in China. Toen „werd de naam van Kun Fu Tzu (Confucius) gefluisterd. Dr. Whymant vond „daarna gelegenheid, taaltechnische vragen te stellen, want de archaïsche „Chineesche teksten tarten hier en daar de geleerde commentators. De „antwoorden kwamen in een zeer zuiver Chineesch, dat tegenwoordig ner- „gens in China gesproken wordt en dat identiek is aan dat der van Confucius „afkomstige klassieken van 2500 jaar geleden. De proefneming verder door- „zettend werd hem op alle vragen snel geantwoord in volmaakt archaïsch „Chineesch, iets waartoe geen der levende sinologen in staat zou zijn.

„Doorslaand bewijs : Dr. Whymant herinnerde zich vaag den eersten „regel van een weinig bekend en duister vers van Confucius. Hij citeerde „dien regel en de commentator zeide daarop het geheele gedicht, daaraan „toevoegend : „Wordt op deze wijze gezegd, de beteekenis van het gedicht „niet duidelijk ?"

„Dr. Whymant wil geen conclusies trekken, maar aarzelt niet aan zijn „groote verbazing uiting te geven over feiten, die zijn begrip te boven gaan „en waarvoor hij elke verklaring schuldig blijft. Tijdens de volgende séances, „die minder belangwekkend waren, werden twaalf verschillende talen ge- „sproken : Baskisch, Sanskriet, Hindustani, Yiddish e.a.. Dr.Whymant werd „eenmaal, — toen hij een fout maakte in het Chineesch, — daarop gewezen „door „Confucius", die een geleerde uitleg gaf van de te gebruiken juiste „woorden. In zijn voorwoord zegt Oliver Lodge o.a. : „Men behoeft niet te „gelooven dat Confucius deze séances bijwoonde, maar het is mogelijk dat „een zijner discipelen geprobeerd heeft ons onwederlegbare bewijzen te geven „van een leven na den dood, en ons te doordringen van mogelijkheden in „het Heelal, tegenover welke de meesten onzer doof en blind zijn." "

ANTWOORD AAN DR. VAN TRICHT

Wanneer Dr. Van Tricht, naar aanleiding van de discussie tusschen Dr. De Jong en mij over de xenoglossie van Laura Edmons zich beroept op Valiantine, dan kan ik niet met hem meegaan, wanneer hij meent, de zeer

dubieuze betrouwbaarheid van dit medium buiten beschouwing te kunnen laten. Wanneer, zooals herhaaldelijk het geval was, Valiantine op bedrog werd betrapt, wanneer in tallooze andere gevallen dit bedrog, tengevolge van de bij de séance geldende voorwaarden, wel niet bewezen kon worden, maar toch hoogst waarschijnlijk bleek, dan moet men dubbel oppassen met vertrouwen te hebben in die verschijnselen, waarbij het nu niet zoo gemakkelijk was bedrog te constateeren of waarschijnlijk te maken.

Valiantine is een medium dat bijzonder sterk is in het produceeren van mededeelingen in een dozijn en meer vreemde talen, waaronder zeer weinig bekende. Het geschiedt met behulp van een trompet, volgens een methode, die ik hier niet nader behoef uiteen te zetten. Nu heeft, naar ik meen, Dr. Van Tricht evenmin als ikzelf ooit met Valiantine geëxperimenteerd, wij kunnen dus beiden niet anders doen dan ons beroepen op uitspraken van anderen. En tegenover de lofredenen die een Bradley, voor hij het met hem aan den stok kreeg, op den taalrijkdom der „controlegeesten" van dit medium placht te houden, staat een totale veroordeeling als die van Mrs. W. H. Salter, die zegt [1]: „For this remarkable linguistic range then appears at first sight to be a great wealth of testimony, but on a closer inspection this wealth dwindles to a few poor farthings, and these, I suspect, are brass".

Nu beroept Dr. Van Tricht zich in het bijzonder op de getuigenis van een bekend taalgeleerde, Dr. Neville Whymant, die zich met een geest, die zich Confucius noemde, zou hebben onderhouden in Oud-Chineesch. Inderdaad, wanneer wij de voorstelling van zaken, zooals Dr. N. W. die geeft, volledig aanvaarden dan zou hiermede het onweerlegbaar bewijs geleverd zijn dat op een séance bij Valiantine zich xenoglossie, en wel in een zeer merkwaardigen vorm zou hebben voorgedaan en dit verschijnsel zou niet in waarde verminderd worden door al de tallooze bedriegerijen en trucs, waaraan dit medium zich heeft schuldig gemaakt [2]). Want wij kunnen niet aanvaarden, dat Valiantine zich het Oud-Chineesch heeft eigen gemaakt, een taal die voor een gewoon mensch, d.w.z. voor een mensch zonder bijzonderen talenaanleg, vrijwel niet te leeren valt.

Anderzijds is de oprechtheid van Dr. Neville Whymant boven elke verdenking verheven. De eenige mogelijkheid die nog in aanmerking komt, is, dat hij zich heeft vergist; dat hij, voor het eerst in aanraking komend

1) Mrs. W. H. Salter, The history of George Valiantine. Proceed. XI, 389.

2) Driesch schreef aan Mrs. Salter over zittingen in Duitschland: „It was the greatest swindle I have ever seen". Frau Von Dirksen spreekt van „a piece of shameless trickery". Zie Proceed. XI, 395 en 399.

met voor hem buitengewoon verrassende phenomenen in een naïef enthousiasme zijn kritiek opzij heeft geschoven en zich zelve heeft gesuggereerd, dat hij volmaakt Oud-Chineesch hoorde. Dat Valiantine geprobeerd heeft hem om den tuin te leiden is geenszins uitgesloten, gezien zijn meer dan ongunstige reputatie.

„That Valiantine should be able to produce a passable imitation of Chinese, including perhaps a few actual words of the language, would not be remarkable in view of the fact that America is full of Chinamen", zegt Mrs. Salter [3]).

Nu is Dr. Whymant in zijn uitlatingen positief genoeg. De vraag is alleen: Is het aannemelijk dat hij zich zoo heeft vergist?

Want met zijn persoonlijke getuigenis, en met deze alleen, staat en valt het Oud-Chineesch van Valiantine. Geen enkele andere bevoegde geleerde heeft ze bevestigd. Behoorlijk Chineesch heeft Valiantine later nooit meer geproduceerd. Bij een séance met Lord Charles Hope werd een „Chineesch" gesprek door een grammophoon geregistreerd, en de plaat opgezonden naar Dr. Whymant. Het resultaat was zeer onbevredigend:

„He (Whymant) told me he found it impossible to make a full translation although he thought he could catch a few words here and there. He seemed to think it took the form of a greeting spoken in archaic Chinese and he even wrote down provisionally a few sentences, but I do not feel justified in quoting these as Dr. Whymant assured me at the time that owing to the imperfection of the recording any full translation would be guesswork" [4]).

Of er reden is te denken dat Dr. Whymant zich heeft laten suggereeren dat hij goed Oud-Chineesch hoorde? Ik voor mij acht mij daartoe niet bevoegd.

Maar anderen hebben tegelijk met Dr. Whymant séances meegemaakt met xenoglossie. Zoo o.a. Lord Charles Hope, met het medium Phoenix [5]). En zie hoe twijfelachtig deze zich uitdrukt:

„I have gone to considerable length in describing the results obtained with Phoenix because in my opinion they tend to show *a certain susceptibility on the part of Dr. Whymant to the suggestive conditions* pertaining to séances held in complete darkness" [6]).

---

3) l.c. 407.

4) Lord Charles Hope, Report on some sittings with Valiantine and Phoenix. Proceed. XI, 419.

5) Ook al zeer sterk onder verdenking van bedrog. l.c. 427.

6) Cursiveering van schrijver dezes.

Iets later:

„Could Dr. Whymant who knows so many languages, both ancient and modern have been deluded into thinking he heard certain snatches of conversation coming from a trumpet held near him in complete darkness? Could the sounds he heard have been really indefinite sounds produced by the medium in the hope that they would be mistaken for real words? I cannot say — but judging from my experience of what sounds I have heard other people [7]) accept as being detailed messages given in English whereas to me they seemed only incoherent murmers, I do *not* [8]) think it is impossible".

Dit is zeer voorzichtig gezegd, maar wanneer het onwaarschijnlijk lijkt, laten wij ons dan te binnen brengen, dat de trompetstemmen zelden, althans niet in beslissende gevallen, duidelijk verneembaar spreken.

Mrs. Salter [9]) spreekt uitdrukkelijk van „The indistinct whispers of which these trumpet communications mainly consist."

Laat ik tenslotte haar oordeel in extenso weergeven:

„My own impression that suggestibility may have played a considerable part in the conclusions to which Dr. Whymant has come is strengthened by the observations made by Lord Charles Hope in the Phoenix sittings. It then appears that Dr. Whymant believes himself to have heard a number of words in various Oriental languages on occasions when Mr. Yih, a Chinaman from the School of Oriental Studies, could not catch a single word of any language except English."

De vloek van het parapsychologisch materiaal is zijn onzekerheid. Wij hebben meer aan een gram zekerheid dan aan tien kilo twijfelachtigheden, al lijken ze nog zoo mooi. Pas als alle voorstanders der parapsychologie dit zullen hebben ingezien, zal onze wetenschap de wereld veroveren.

7) Dit slaat dus niet op Dr. Whymant.
8) Cursiveering origineel.
9) l.c. 406.

Wij sluiten hiermede de discussie over „Parapsychologisch Niemandsland". HELAAS!

Red.

DE TELEPATISCHE EXPERIMENTEN VAN DEN HEER W. WHATELEY CARINGTON

Inzake deze proeven, waaraan een aantal leden der Nederlandsche S.P.R. heeft deelgenomen, kan bericht worden, dat op achtereenvolgende avonden van 26 April tot 5 Mei j.l. afbeeldingen uitgestald zijn geweest van: 1 *Dodo (uitgestorven vogel)*; 2 *vlag*; 3 *kasteel*; 4 *snor of knevel*; 5 *afsluitkraan*; 6 *vlinder*; 7 *schoen*; 8 *waaier*; 9 *weegschaal*; 10 *schaar*.

Over het resultaat van het experiment zal t.z.t. een mededeeling worden gedaan.

BOEKBESPREKING

ZOË RICHMOND, *Evidence of Purpose*. Londen, G. Bell & Sons, Ltd, 1938. 3 s. 6 d.

Dit boekje bevat een aantal gevallen van z.g. geestverschijningen, waarschuwende nachtgezichten e.d. ontleend aan materiaal, in het bezit der Society for Psychical Research. De schrijfster heeft dit boekje wel in hoofdzaak geschreven met de bedoeling in breeden kring belangstelling te wekken voor het werk der S. P. R. en zij mag daarin zeker geslaagd heeten. In alle gevallen, door haar bijeengebracht, is een doel aantoonbaar. Een der meest opmerkelijke gevallen is wel „Section I, Case VIII", ontleend aan „Proc. S. P. R.", Vol. XXXVI, 517. Het betreft de verschijning van een vader aan zijn slapenden zoon, waarbij den zoon gezegd wordt dat zijn testament zich in den zak van zijn overjas bevindt. Inderdaad wordt in den zak van de overjas een briefje van den vader gevonden, waarop deze geschreven heeft: „Read the 27 th. chapter of Genesis in my daddie's old Bible."

Na eenig zoeken wordt de oude bijbel gevonden. Twee bladzijden van het 27e hoofdstuk van Genesis zijn aan elkaar bevestigd. Tusschen deze bladzijden ligt het verloren geraakte testament....

Vanzelfsprekend behoeft men dit geval nog niet spiritistisch te verklaren [1]), al zullen velen ook geneigd zijn dit te doen. Echter hoe men dit

1) De eerste mogelijkheid is hier wel die der cryptomnesie. De zoon zou dan op normale wijze kennis hebben gekregen van de plaats, waar zijn vader het briefje met gegevens waar het testament zich bevond, verborgen had, deze kennis „vergeten" hebben, doch tijdens zijn slaap op dramatische wijze hebben gereproduceerd, zonder zich daarbij nochtans bewust te zijn met een reproductie te doen te hebben (negatieve herinneringsstoornis). Zie mijn opstel „Cryptomnesie" in „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, 1936.
De tweede mogelijkheid is dat de vader, tijdens zijn leven, zijn zoon, zonder zich daar bewust van te zijn, telepathisch beïnvloed heeft. Zie het geval Piddington in mijn „Het Spiritisme", den Haag, 1936, 103 (zie ook pag. 245).
De derde mogelijkheid is die der telepathische beïnvloeding van de zijde van den overledene.

geval ook wenscht te verklaren — cryptomnesie, uitgestelde telepathie van een levende of telepathie van een overledene — op één punt zal men het met elkaar eens zijn: wij hebben hier te doen met een nachtgezicht dat een doel had.

TENHAEFF

W. H. SALTER, *Ghosts and Apparitions*. Londen, G. Bell & Sons, Ltd, 1938. 3 s. 6 d.

Een verzameling van gevallen, betrekking hebbend op z.g. geestverschijningen en spookverschijningen, eveneens ontleend aan materiaal, in het bezit der Eng. S. P. R.

Ofschoon de schrijver erkent dat veel van deze gevallen verklaard kunnen worden met behulp van de hypothese van telepathie van levenden en (al of niet „zeitverschobene") telepathie van stervenden, zoo wenscht hij nochtans rekening te houden met de mogelijkheid dat er zich gevallen voordoen, waarbij telepathie van een overledene een rol speelt.

Ook wijst hij er op, dat er gevallen zijn welke sommigen op rekening der „helderziendheid" (op paranormale wijze waarnemen) plaatsen.

T.o.v. z.g. plaatselijke spookverschijningen neemt de schrijver een zeer voorzichtige houding in, waarbij hij wijst op de groote macht van de suggestie, zonder daarbij het bestaan dezer verschijnselen te ontkennen. Ook bij gevallen, waarbij dieren het spook gezien zouden hebben, past ons groote voorzichtigheid. Het is immers mogelijk, dat men ten onrechte meent dat het dier op de spookverschijning reageert, en dat het in werkelijkheid reageert op de „nervositeit" van hen, die meenen een spookverschijning te zien.

Ook aan de persoonlijke spookverschijnselen („Poltergeist"-verschijnselen) wordt door den schrijver aandacht besteed. Hij wijst er op, dat reeds in 1896 Podmore de elf „Poltergeist"-gevallen, welke tusschen 1882 en 1896 door de S. P. R. onderzocht waren, aan een bespreking („Proc. S. P. R.". Vol. XII, 45) onderwierp. Zijn oordeel was vrijwel negatief. Later is Andrew Lang („Proc. S.P.R.", Vol. XVII, 305) hierop teruggekomen met een historische beschouwing ten gunste van het geloof, dat niet alles hier op bedrog kan worden teruggevoerd, terwijl in Vol. XXV, 377 der „Proceedings" Prof. Barrett over „Poltergeists, old and new" schreef, waarin hij tot de erkenning kwam „that fraud and hallucination are inadequate to explain all the phenomena", een meening, welke wel het meerendeel der hedendaagsche onderzoekers is toegedaan [1]) al erkennen zij daarbij gaarne, dat hier ook veel

1) Zie mijn „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", Utrecht, 1934.

bedrog, onjuiste waarneming enz. in het spel is. Vaak zijn het kinderen en pubescenten in wier tegenwoordigheid de „Poltergeist"-verschijnselen zich voordoen. Dit maant ons reeds tot groote voorzichtigheid. De zucht om interessant te schijnen (verkeerd gericht machtsstreven als compensatie van een minderwaardigheidsbewustzijn) bracht meer dan eens een jong mensch er toe voor medium te spelen, in het bijzonder daar waar het milieu voor dergelijke suggesties ontvankelijk is. Salter wijst hierop in zijn boekje, dat hij besluit met er op te wijzen, dat „Poltergeister" dezelfde kinderachtige mentaliteit vertoonen als vele z. g. contrôlegeesten, welke zich op séances heeten te manifesteeren. „As it is through dissociation, pathological and mediumistic, that the structure of personality is best studied, the humble and occasionally ludicrous poltergeist is not unworthy of serious attention." Dit is zeer juist.

Evenals eenige andere boekjes uit deze „Psychical Series" heeft ook dit werkje door zijn beknoptheid een zekere oppervlakkigheid. Ook is het te zeer alleen op de onderzoekingen der Eng. S. P. R. gericht. Maar als inleiding kan het goede diensten bewijzen en tot verdere studie aanzetten.

TENHAEFF

BOEKAANKONDIGING

Ontvangen boeken, waarvan een gedeelte t. z. t. in dit tijdschrift zal worden besproken :

Dr. Herman Wolf, De Ziel van het Oosten en de Geest van het Westen;
J. J. Poortman, Drei Vorträge über Philosophie und Parapsychologie;
S. Koster, Leerboek der Hypnose;
E. Cuddon, Hypnosis. Its meaning and practice;
S. V. Margadant, Eine tiefenpsychologische Grundlage zur Klageschen Graphologie;
Prof. dr. C. A. Mennicke, Moderne Psychologie;
Dr. M. Beck, Psychologie;
Dr. P. A. Dietz, Wereldzicht der Parapsychologie;
Hazrat Inayat Kahn, Kosmische taal;
L. Hoyack, De groote ontdekkingsreis.

BERICHTEN EN VEREENIGINGSNIEUWS

De *Studievereeniging voor Psychical Research,* opgericht door Prof. Dr. G. Heymans op 1 April 1920, stelt zich ten doel de bevordering van het wetenschappelijk onderzoek der dus geheeten occulte verschijnselen, anders gezegd: van de Parapsychologie.

De vereeniging heeft een *Parapsychologisch Laboratorium* te Amsterdam. De contributie bedraagt f 7,50 per jaar, waarvoor de leden het *Tijdschrift voor Parapsychologie,* tevens orgaan der vereeniging, gratis ontvangen.

Voor mededeelingen van allerlei aard, verband houdende met het doel der vereeniging, wende men zich tot den eersten secretaris Dr. J. W. van der Spek, Vliegenvangerlaan 13, Den Haag; voor berichten van administratieven aard tot den tweeden secretaris-penningmeester F. W. B. de Haas, Nieuwe Gracht 5a, Haarlem, Postgirorekening ten name van den penningmeester der S. P. R. no. 258900.

Afdeeling Amsterdam:

Het bestuur is thans als volgt samengesteld:

Ir. J. Bethlem, *voorzitter*;

Drs. H. M. Haye, *vice-voorzitter*;

W. Beukers Jr., *secretaris,* D. Willinkplein 45II;

Mej. Dr. H. E. Heimans, *tweede secretaris*;

Mej. A. C. van Os, *penningmeesteresse*;

F. W. B. de Haas.

Afdeelings-secretariaten:

Den Haag: Dr. Juliette Binger, Van Alkemadelaan 496;

Rotterdam: L. F. Steehouwer, Graaf Florisstraat 74.

MEDEDEELING OMTRENT HET LABORATORIUM DER S.P.R. [1])

Dit jaar is er niet veel nieuws te boeken aangaande de onderzoekingen op 't gebied van Psychical Research. Oorspronkelijk had ik, toen ik mij den taak van directeur van het laboratorium zag opgedragen, gehoopt vrij spoedig met werkzaamheden te kunnen aanvangen. Maar de functie van redactie-secretaris van het tijdschrift bleek zooveel van mijn nog beschikbaren vrijen tijd te vragen, dat er niet zoo heel veel overschoot; in 't bijzonder voel ik het als een groot bezwaar, niet dichter bij het Amsterdamsche laboratorium te wonen.

Ik zal daarom een der medewerkers in Amsterdam vragen, zich met

1) Zie p. 148 bovenaan.

den dagelijkschen gang van zaken aldaar te bemoeien, en ik heb daarvoor iemand op het oog, die, behalve dat hij reeds eenigen tijd op het laboratorium gewerkt heeft, bovendien als physicus met research-werk vertrouwd en op de hoogte met de techniek der nieuwste physische toepassingen is, hetgeen ik als een vrijwel noodzakelijke voorwaarde beschouw.

Op het programma staan:

a. Een Astrologie-onderzoek onder leiding van Dr. Tenhaeff (voortzetting onderzoek-Mr. v. Rossum; in uitvoering);

b. Een fotografisch onderzoek (contrôle van enkele proeven van Delanne). Dit was reeds afgesproken, maar moest verleden week plotseling door opkomend eigen werk van den onderzoeker eenige maanden worden uitgesteld);

c. Een wichelroede-onderzoek (luchtpotentiaalmetingen boven z.g. prikkelzônes). Nadat ik de reeds plaats gehad hebbende buitenlandsche physische onderzoekingen bestudeerd had, leek mij dit alleen nog een geringe kans op succes te hebben;

d. Het onderzoek in „extra-sensory perception", waarvoor u zoo juist een verzoek tot deelneming heeft bereikt. De heer Poortman vormt de verbindingsschakel tusschen den heer Whateley Carington en de Nederlandsche deelnemers.

Hoewel 't laboratoriumfonds op het oogenblik een kleine f 300.— bedraagt, meen ik toch de vrijheid te mogen nemen om een beroep te doen op de leden om financieelen steun. Elk van de opgesomde onderzoekingen zal op zichzelf vermoedelijk weinig kosten. Maar wij willen op den duur toch wel in staat zijn om het instrumentarium te kunnen uitbreiden, b.v. voor onderzoek van in aanmerking komende mediums, waarbij ik denk aan het werk van Osty. Wij zullen de noodige instrumenten echter ook weer niet aanschaffen, dan wanneer wij denken ze noodig te hebben. Ruimere middelen zijn dan echter noodzakelijk.

Dr. H. A. C. DENIER VAN DER GON.

MEDEDEELING VAN DEN BIBLIOTHECARIS

Sinds de lijst van nieuwe aanwinsten, gepubliceerd in den negenden Jrg. van dit tijdschrift, 298, is de bibliotheek der Vereeniging met de navolgende nieuwe boeken verrijkt:

K. Schmeing, Das „zweite" Gesicht in Niederdeutschland. (1937).

P. Serres, La vérité sur la radiésthésie. (1937).

A. J. Howard Hulme and *Fred. H. Wood,* Ancient Egypt speaks.
W. Barrett, Personality survives death. (1937).
H. Bland, Psychometry ; its theory and practice. (1937).
W. H. C. Tenhaeff, Parapsychologie en criminologie. (1937).
K. T. Behanan, Yoga ; a scientific evaluation. (1937).
P. Brunton, In quest of the overself. (1937).
J. B. Rhine, New frontiers of the mind. (1938).
A. von Winterstein, Telepathie und Hellsehen im Lichte der modernen Forschung und wissenschaftlichen Kritik. (1937).
E. Bozzano, Les phénomènes de bilocation. (1937).
R. Shirley, The mystery of the human double. (1937).
G. Delanne, Les apparitions matérialisées des vivants et des morts. 2 vol. 1909—11.
(Karl) von Reichenbach, Odisch-magnetische Briefe. (1853).
Phoebe Payne, Man's latent powers. (1937).
H. F. Saltmarsh, Evidence of personal survival. (1938).
Eric Cuddon, Hypnosis, its meaning and practice. (1938).
Zoë Richmond, Evidence of purpose. (1938).
G. Hodson and *A. Horne,* Some experiments in 4-dimensional vision. (1933).
A. W. Osborn, The superphysical. (1937).
Lewis Spence, An encyclopaedia of occultism. (1920).
G. N. M. Tyrrell, Science and psychical phenomena. (1938).
Hereward Carrington, The psychic world. (1938).
Manly P. Hall, An encyclopedic outline of masonic, hermetic, qabbalistic and rosicrucian symbolical philosophy. (1936).
H. F. Saltmarsh, Foreknowledge. (1938).
W. H. Salter, Ghosts and apparitions. (1938).
K. H. E. de Jong, De zwarte magie. (1938).
J. W. Dunne, The new immortality. (1938).
Le Clément de Saint-Marcq, La clef scientifique du spiritisme.
G. Trarieux d'Egmont, La vie d'outre-tombe. (1938).
Gerda Walther, Ahnen und Schauen unserer germanischen Vorfahren. (1938).
Eranos-Jahrbuch 1937 : Gestaltung der Erlösungsidee in Ost und West.
Alfr. Binet, L'âme et le corps. (1908).
Countess Nora Wydenbruck, The para-normal. (±1938).
P. Th. Bret, Les métapsychoses I : Introduction et la métapsychorragie fantasmale. (1939).
Israel Regardie, The golden dawn ; an account of the teachings, rites and ceremonies of the order of the golden dawn. (1937).

Victor Magnien, Les mystères d'Eleusis. (1938).
Michel Nostradamus, Les vrayes centuries et prophéties (réimprimées; texte intégral de 1558).
Leopold George, System der Metaphysik. (1844).
Salah-ben-Abdallah, Le magisme. (1857).
M. C. van Mourik Broekman, Parapsychologie en godsdienstig leven. (1938)
F. W. Warrick, Experiments in psychics. (1938).
The Journal of parapsychology. Vol. I (1937), enz.

Binnenkort zal een supplement op den catalogus 1935 verschijnen. en aan de leden worden toegezonden.

W. VAN GORCUM

BUITENLAND

Als aanvulling van ons bericht in de vorige aflevering deelen wij mede, dat er te Weenen thans een „Deutsche Gesellschaft für psychische Forschung" bestaat onder leiding van den Heer Robert Zeug. Volgens onzen zegsman is de reden, dat bijna geen der vroegere bestuursleden der „Oesterreichische Gesellschaft für ps. Forschung" aan deze vereeniging medewerkt, dat zij te zeer in spiritistischen zin is opgezet.

INHOUD:

BESCHOUWINGEN OVER HET GEHEUGEN

door Dr. W. H. C. TENHAEFF

A. Kalenderaars

1. Het geheugen. Onder geheugen hebben wij te verstaan het vermogen om datgene, wat men vroeger ervaren heeft, later weer te ~~kunnen~~ reproduceeren. Dit vermogen veronderstelt dus de mogelijkheid der retentie (retenir = vasthouden) en die der reproductie.

Behalve het begrip geheugen kent de psycholoog het begrip herinnering. Wij spreken van herinnering wanneer het gereproduceerde als zoodanig wordt herkend.

De pathopsychologie brengt ons in aanraking met positieve en negatieve herinneringsstoornissen. Van negatieve herinneringsstoornissen spreken wij daar, waar men het gereproduceerde niet als zoodanig herkent [1]); van positieve daar, waar het nieuwe (het *niet*-gereproduceerde) zich aan ons voordoet als bekend (gereproduceerd) [2]). Heymans [3]) heeft ons aannemelijk trachten te maken dat beide stoornissen aan elkaar verwant zijn.

De belangstelling voor het geheugen is reeds vroeg ontwaakt. Handboeken der experimenteele zielkunde vertellen ons [4]) dat reeds Aristoteles bekend was met het feit, dat er een samenhang ontstaat tusschen de „sporen" (engrammen) [5]) welke vroegere waarnemingen in onze „hersenen" („ziel", „bewustzijn") hebben achtergelaten, dat het is alsof deze sporen door een associatieven band met elkaar verbonden zijn, hetgeen de reproductie ten goede komt, en dat deze erkenning hem leidde tot de opstelling van zijn viervoudig associatie-schema, dat de volgende indeeling geeft:

1. associatie door gelijktijdigheid (simultaneïteit);
2. associatie door continuïteit in de ruimte;
3. associatie door gelijkenis;
4. associatie door contrast.

In onze dagen is men tot een belangrijke vereenvoudiging van dit

---

1) Zie mijn opstel over „Cryptomnesie" in „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, 1936.

2) Zie mijn opstel over „La sensation du déjà vu" in „Parapsychologische Studiën".

3) G. Heymans: „Inleiding tot de speciale psychologie", Haarlem, 1929, I, 68.

4) Zie o.m. S. Zwanenburg: „Inleiding tot de psychologie", Utrecht, Oosthoek.

5) Onder spoor of engram verstaat de fysioloog den indruk welke, volgens hem, een waarneming in hersencellen achterlaat en tot reproductie in staat stelt.
Op de vraag naar de houdbaarheid van dit functioneele, fysiologische begrip kom ik nog nader terug.

schema gekomen en erkent men, dat er eigenlijk maar één associatie-wet is, n.l. die der contiguïteit in den tijd [6]).

In de tweede helft der vorige eeuw is het geheugen, evenals zoovele andere psychische verschijnselen, het onderwerp geworden van systematisch experimenteel onderzoek. In 1885 begon Ebbinghaus zijn baanbrekende onderzoekingen, welke door G. E. Müller, Meumann, Binet e.a. werden voortgezet [7]). Men bestudeerde o.m. de duurzame mnemische fixatie. De ervaring leert nochtans, dat men het z.g. duurzaam gefixeerde vergeten kan, d.w.z. dat men het vermogen kan verliezen om het naar willekeur te reproduceeren.

„Het vergeten — zegt Roels [8]) — bestaat in een vervlakking der disposities en associaties met den tijd. Het is een volmaakt normaal proces, dat hoegenaamd niets pathologisch heeft." Vanzelfsprekend wil hij hiermede niet zeggen, dat er geen pathologisch vergeten en ziekelijke vergeetachtigheid zou bestaan. De ervaring leert dat men bij personen met aandoeningen en verwondingen van de hersenschors een abnormaal vergeten aantreft, dat de hulp van den neuroloog vereischt. Behalve dit, dus tot het gebied van den neuroloog behoorende pathologische vergeten kent men, dank zij Freud c.s., ook nog een pathologisch vergeten, dat een psychogeen karakter draagt en tot het gebied van den psychiater behoort. Men noemt dit vergeten „verdringen" [9]).

De speciale psychologie [10]) leert ons, dat er ook hier allerlei individueele verschillen zijn ten aanzien der quantitatieve verhoudingen. Zoo zijn er personen met een sterk en personen met een zwak geheugen. Zij, die een sterk geheugen hebben, kunnen juist en snel reproduceeren, ook al ligt er een geruime tijd tusschen het oogenblik, waarop men in zich opnam en dat, waarop men reproduceerde. Personen met een zwak geheugen blijken reeds na verloop van korten tijd niet meer tot behoorlijk reproduceeren in staat te zijn. Zij hebben een geringere reproductie-capaciteit dan personen met een sterk geheugen.

Men dient de reproductie-capaciteit te scheiden van de onthoudings-ca-

6) Zie S. Zwanenburg, l.c., 131.

7) Zie F. C. Bartlett: „Remembering", Cambridge, 1932.

8) F. Roels: „Handboek der psychologie", Utrecht, 1934, II, 265.

9) Volgens Freud hebben wij onder verdringing te verstaan het terugdringen naar het onderbewuste van onaangename belevingen. Het komt mij voor (zie mijn opstel over „Cryptomnesie") dat niet alle verdringing tot het gebied der pathopsychologie behoort.

10) Zie G. Heymans: „Inleiding tot de speciale psychologie".

paciteit, daar men meer onthoudt dan men kan reproduceeren.

2. *Hypermnesie.* Het vergeten, voor zoover het althans als pathopsychologisch verschijnsel dient te worden aangemerkt, brengt ons in aanraking met de amnesie. Men maakt onderscheid tusschen stationaire, regressieve en progressieve amnesie, al naar gelang de geheugenstoornis (het onvermogen om te kunnen reproduceeren) op dezelfde hoogte blijft, zich weer herstelt, danwel voortschrijdt.

Amnesieën kunnen zoowel van organischen (neurologischen), als van psychischen aard zijn.

Prof. E. D. Wiersma [11]) maakt melding van een patiënte van 20 jaar, „die ziek was geworden tengevolge van een aanranding op straat. Een man had haar aangesproken en bedreigd. Hoewel zij dientengevolge hevig was geschrokken en het geheele voorval later meermalen vertelde, de gedachte daaraan in het begin zelfs niet kwijt kon worden, verdween later deze voorstelling zoo volkomen, dat zij zich daarvan niets meer herinnerde. Tengevolge van den schrik had zij bij de aanranding een zenuwtoeval gekregen en dit herhaalde zich nu elken avond, als zij naar bed ging. Zoodra zij zich neerlegde, begon het acces. Zij richtte zich op, sperde haar oogen wijd open en maakte den indruk, in een sterk angstaffect te verkeeren. Zij scheen te hallucineeren, weerde met de handen den aanrander af, onder den uitroep: „ga weg, ga weg." Enkele oogenblikken later schreeuwde zij om hulp en maakte daarbij zooveel leven, dat niet alleen de huisgenooten, maar ook de buren in hun rust werden gestoord. Geregeld duurden de aanvallen 2 à 3 uur, waarna de patiënte in slaap viel. Den volgenden morgen ontwaakte zij met een volkomen amnesie aan alles, wat dien nacht was voorgevallen.

Uit deze geschiedenis blijkt dus, dat, hoewel patiënte in wakenden toestand elke herinnering aan de aanranding verloren had, de voorstellingen toch niet verdwenen waren. Onder bijzondere omstandigheden, het hysterisch acces, kwamen zij volledig weer voor den dag. In dezen toestand werd patiënte in de kliniek opgenomen. Ik beproefde in den slaap en ook gedurende een acces mij met patiënte in contact te stellen door haar toe te spreken; maar dit mislukte volkomen. Toen ik haar echter in hypnose bracht, in een toestand van somnambule, bleef het acces uit en kon ik mij van de oorzaak der aanvallen overtuigen. Ook over de aanranding wist patiënte de meest nauwkeurige inlichtigen te geven ...."

Dit geval is een duidelijk voorbeeld van psychische (z.g. hysterische)

11) E. D. Wiersma: „Capita Psychopathologica", Groningen, 1931, 302.

amnesie [12]). Patiënte verdrong de haar zoo pijnlijke ervaring, zooals de psychoanalyticus zegt. In den slaap en in de hypnose — beide toestanden van verlaagd bewustzijnsniveau — treedt een verzwakking van de psychische remming [13]), een vermindering van de kracht van de censuur [14]) op, waardoor de amnesie tijdelijk wordt opgeheven. Het kan hierbij voorkomen dat de balans thans naar de andere zijde overslaat en het verschijnsel der hypermnesie zich begint voor te doen. In de plaats van een *te weinig* aan aandacht, is thans een *te veel* aan aandacht gekomen. Zooals men ziet bestaan er hier slechts verschillen van quantitatieven aard en kan het eene verschijnsel in het andere overgaan. Hetzelfde zien wij bij de anaesthesie en de hyperaesthesie [15]).

Echter niet alleen verdrongen (op pathopsychologische wijze vergeten) ervaringen, kennis enz. kunnen in toestanden van verlaagd bewustzijnsniveau (slaap, hypnose), in toestanden dus, waarin de remmende invloed welke een „opstijgende" voorstelling van de zijde van hetgeen in het bewustzijn gegeven

12) Zeer terecht merkt E. D. Wiersma („Capita Psychopathologica", 304) op, dat de amnesieën groote overeenkomst vertoonen met de anaesthesieën (zie Wiersma, l.c., 248), hetgeen overigens reeds aan F. W. H. Myers bekend was. In zijn „De menschelijke persoonlijkheid" (Ned. vert., Amsterdam, 1921, 142 e.v.) merkt hij op, dat de psychische amnesie ontstaat doordat de aandacht van zekere gebeurtenissen van het verleden afgeleid wordt — de psychische hypermnesie daarentegen doordat de aandacht gericht wordt op zekere gebeurtenissen van het verleden.
Men kan nu, volgens Myers, ook de aandacht afleiden van zekere gebeurtenissen van het heden, in welk geval psychische anaesthesie ontstaat. Richt men daarentegen de aandacht overmatig op de een of andere gebeurtenis van het heden, zoo ontstaat psychische hyperaesthesie.
De soldaat, die op het slagveld gewond wordt en dit pas geruimen tijd later bemerkt, vertoont het verschijnsel der psychische analgesie (een element uit de totaliteit welke men aanduidt met het verzamelbegrip anaesthesie). Zijn aandacht is van de pijn afgeleid. Zekere gebeurtenissen van het heden (prikkeling van het pijnzintuig) dringen niet tot hem door.
Kiespijn schijnt gedurende den nacht (wanneer onze aandacht minder door de buitenwereld in beslag wordt genomen en derhalve meer gericht op de prikkeling van het pijnzintuig, een gebeurtenis van het heden) heviger te worden (hyperalgesie).
Bij de „hysterische" blindheid ziet men zekere gebeurtenissen van het heden niet.
Men kan, met behulp van post-hypnotische bevelen, proefpersonen allerlei gebeurtenissen niet doen zien, hooren, ruiken enz. Zie C. du Prel: „Studiën", Ned. vert., Amersfoort, 1909, II, 17. Ook kan men een gehypnotiseerde allerlei gebeurtenissen uit zijn verleden doen vergeten.
Echter ook het omgekeerde (hyperaesthesie en hypermnesie) kan men bij gehypnotiseerden verwekken.

13) Zie E. D. Wiersma, l.c., 129.

14) Zie S. Freud: „De Droom", Ned. vert., Leiden, tweede druk, 1917, 57.

15) Zie o.m. L. Loewenfeld: „Somnambulismus und Spiritismus", Wiesbaden, 1900, 18.

is verzwakt is, wederom bewust worden. De ervaring leert ons, dat ook heel wat vergeten kennis, ervaring, gebeurtenissen in toestanden van verlaagd bewustzijnsniveau gereproduceerd kunnen worden. Er zijn heel wat gevallen bekend van personen, die tijdens hun slaap datgene reproduceerden, wat zij zich tijdens hun waaktoestand vergeefs trachtten te herinneren [16]). In de geschriften over de hypnose treffen wij bij herhaling niet alleen voorbeelden aan waaruit blijkt, dat men in dezen toestand verdrongen, maar ook vergeten ervaringen kan reproduceeren [17]). Vanzelfsprekend dient hierbij te worden opgemerkt dat de grens tusschen vergeten en verdringen nimmer scherp te trekken zal zijn.

Dat zich bij het z.g. schokdenken wel hypermnesie voordoet is bekend. Verschillende personen, die in doodsgevaar hebben verkeerd, weten ons te vertellen, dat zij op het oogenblik waarop zij dreigden te verdrinken, van een hoogte afvielen of onder een voertuig dreigden te geraken, hun geheele leven op een panorama-achtige wijze aan zich hebben zien voorbijtrekken [18]). Het is zeer waarschijnlijk te achten, dat de mensch, bij wien zich het verschijnsel van het schokdenken voordoet, in een soort van auto-hypnotischen toestand geraakt (schrik-hypnose [19])). Fysiologen zullen in den regel geneigd zijn de hypermnesie van het schokdenken te verklaren door aan te nemen, dat onder den invloed der emotie er een verhoogde bloedtoevoer naar de hersenen ontstaat, waardoor „engrammen" beïnvloed worden, hetgeen tot verhooging van het reproductievermogen leidt [20]). Voor deze fysiologische geheugentheorie gevoel ik echter weinig. Men kan niet zeggen dat zij in onze dagen nog vele aanhangers telt [21]).

---

16) Zie mijn opstel over „Cryptomnesie". Voorts mijn verhandeling over „Merkwaardige droomen" (3. Droom en intellect) in T. v. P., X, 172.

17) Zie mijn opstel over „Cryptomnesie". Voorts o.m. S. Koster: „Leerboek der Hypnose", Amsterdam, 1937, 104.
In dit verband zij hier ook de aandacht gevestigd op de euphorica en phantastica, d.z. plantaardige gifstoffen welke hypnotische en extatische toestanden verwekken. In deze toestanden kunnen verdrongen en vergeten gebeurtenissen wederom gereproduceerd worden. Zie o.m. E. Pascal: „Un révélateur du subconscient: le haschich", „Revue Métapsychique", 1930, 53.

18) Zie mijn verhandeling over „Merkwaardige droomen" (2. Het schokdenken) in T. v. P., X, 117.

19) Schrikhypnose of kataplexie. Zie F. Völgyesi: „Menschen und Tierhypnose", Zürich, 1938.
Mijn berichtgever P. H. J. H. de B. (zie T. v. P., X, 126) maakt melding van een eigen ervaring van schokdenken waarbij hij zich waarschijnlijk in een toestand van kataplexie bevond.

20) Zie mijn opstel over „Cryptomnesie".

21) Zie H. Driesch: „Alltagsrätsel des Seelenlebens", Stuttgart, 1938.

De onderzoekingen der psychologen op het gebied van het geheugen hebben aan het licht gebracht, dat de reproduceerbaarheid van een aantal factoren afhankelijk is. In de eerste plaats zal men bemerken, dat iets wat men met aandacht gelezen of gehoord heeft, over het algemeen gemakkelijker gereproduceerd zal kunnen worden dan iets, waaraan men slechts weinig aandacht heeft geschonken. Het schoolkind, dat 's avonds laat aan zijn tafel gaat zitten met de bedoeling nog even vlug zijn aardrijkskundeles te leeren, doet beter met naar bed te gaan en den volgenden morgen iets vroeger op te staan om dan zijn les te leeren.

Voorts blijkt dat ook de herhaling, de soort der gewaarwordingen [22]) alsmede de gevoelens [23]) hier van groote beteekenis zijn. Ook de oefening speelt een rol. Wie het leeren gewend is leert gemakkelijker.

Nochtans leert de ervaring ons, dat wij onder bepaalde omstandigheden en voorwaarden ook datgene blijken te kunnen reproduceeren, waaraan wij weinig of in het geheel geen aandacht hebben geschonken, ja soms zelfs datgene waarvan wij ons niet eens bewust waren, dat wij het in ons opgenomen hadden, gelijk ons reeds de studie van het droomleven leert [24]). Leerzaam zijn hier de ervaringen bij kristalzieners [25]), z.g. spiritistische media [26]) e.d. opgedaan.

In „Proc. S.P.R.", Vol. V, 486, maakt mej. Goodrich—Freer melding van haar ervaringen op het gebied van het kristalzien.

Het staren op het kristal (in den regel een glazen bol) bracht haar in een toestand van passiviteit (auto-hypnose), waarin haar reproductie-vermogen aanmerkelijk verhoogd bleek te zijn.

Hetgeen haar daarbij echter bovenal trof was, dat zij meer dan eens in staat bleek te zijn zich gebeurtenissen uit het dagelijksch leven te herinneren, waarvan zij zich aanvankelijk in het geheel niet bewust was dat zij deze in zich opgenomen had.

Zoo zag zij eens in het kristal een stukje van een donkeren muur bedekt met witte jasmijn. Zij stelde zichzelf de vraag, waar zij dien dag gewandeld had. Zij kon zich niet herinneren dezen muur in een Londensche straat gezien te hebben. Den volgenden dag herhaalde zij de wandeling, den dag te voren gemaakt, en keek

22) Visueele menschen onthouden datgene het best, wat zij gezien, auditieven datgene wat zij gehoord hebben; zij die tot het motorische type behooren zullen bij voorkeur de namen of woorden, welke zij moeten onthouden, neerschrijven.

23) Freud heeft ons aangetoond, dat voorvallen, welke een diepen indruk op ons gemoed gemaakt hebben, onuitwischbaar ingegrift zijn.

24) Zie mijn verhandeling over „Merkwaardige droomen" (3. Droom en intellect).

25) Zie mijn opstel over „De magische spiegel" in T. v. P., IX, 205. Voorts mijn verhandeling over „Cryptomnesie".

26) Zie mijn opstel over „Cryptomnesie".

goed uit, of zij ook den muur met de jasmijn zag. En jawel, die muur was er. Zij was er den vorigen dag aan voorbijgegaan, terwijl zij in druk gesprek was met haar metgezel.

Vanzelfsprekend doen deze en dergelijke gevallen van hypermnesie de vraag bij ons opkomen of de mensch dan over een onbeperkte engrafische ontvankelijkheid beschikt, alsmede over een onbeperkt reproductie-vermogen. Deze vraag werd reeds door den Engelschen filosoof William Hamilton (1788—1865) gesteld en hij was geneigd haar bevestigend te beantwoorden.

Zooals uit mijn hier reeds bij herhaling genoemde verhandeling over „Cryptomnesie" blijkt, ben ik geneigd Hamilton mijn bijval te betuigen.

3. Logisch leerende geheugen-„kunstenaars". De ervaring leert ons, dat men bepaalde dingen zeer goed en andere dingen zeer slecht onthoudt. Reeds bij schoolkinderen valt het soms op, dat er zich onder hen bevinden die zeer goed hun Fransche woorden kunnen leeren, maar tobben met b.v. hun jaartallen. Zeer terecht merkt A. Messer [27]) dan ook op, dat „die individuellen Unterschiede auf dem Gebiete des Gedächtnisses grosz und mannigfaltig sind" [28]).

Van den Duitschen litteratuurhistoricus Prof. Hennig vernemen wij [29]), dat hij reeds als kind een zeer groote belangstelling voor cijfers zou bezeten hebben. Toen hij ongeveer 3½ jaar oud was, vond hij er zijn genoegen in de huisnummers te lezen, wanneer hij aan het wandelen was; gaf men hem een boek in handen, zoo keek hij niet eerst naar de plaatjes, maar daarentegen naar de cijfers. Toen hij 4 jaar oud was kon hij terugtellen van 200 tot 1, alle getallen tot 1000 lezen en zelfs al een beetje optellen en aftrekken. Toen hij naar school ging en de tijd aanbrak waarin hij geschiedenis-onderricht kreeg bleek, dat hij nooit moeite behoefde te doen om zijn jaartallen te leeren; hij leerde deze „vanzelf." Het is mogelijk dat zijn belangstelling voor geschiedenis met zijn geheugen voor getallen en jaartallen in verband moet worden gebracht.

Hennig wist zich den juisten datum te herinneren van alle min of meer belangrijke gebeurtenissen uit zijn leven. Dit wil echter niet zeggen dat hij de data van de onbelangrijke gebeurtenissen uit zijn leven vergat. Het tegendeel is eerder waar.

Wat ons bij Hennig ook treft is dat zijn bijzonder geheugen met de jaren in getrouwheid eerder toe- dan af nam.

27) A. Messer: „Psychologie", Leipzig, 1934, vijfde druk, 278.

28) Zie G. Heymans, l.c., I, 49.

29) R. Hennig: „Bemerkungen zu einem Fall von abnormem Gedächtnis", in „Zeitschr. f. Psychologie", LV, Leipzig, 1910, 332.

Men spreekt hier wel van partieel geheugen. Men dient er zich echter behoorlijk rekenschap van te geven van wat wij daaronder hebben te verstaan. Is het geheugen inderdaad slechts voor bepaalde onderwerpen sterk en voor de rest zwak of moeten wij aannemen, dat de groote reproductie-capaciteit het gevolg is van een groote belangstelling, en de geringe reproductie-capaciteit (zich voordoende bij hetzelfde individu) resulteert uit een geringe belangstelling? Het komt mij, en ook anderen, voor dat dit hier veeleer het geval is. Psychoanalytisch onderzoek zal ons in vele gevallen kunnen verklaren waaraan wij dan deze groote (geringe) belangstelling te danken (wijten) hebben [30]).

Zekerlijk kan men ook zijn reproductie-capaciteit door oefening vergrooten. Waar hartstochtelijke belangstelling en oefening samengaan ziet men soms de meest verbluffende praestaties. In het jaar 1904 verwekte Dr. Rückle op het eerste congres voor experimenteele psychologie te Gieszen groot opzien door zijn geheugen-praestaties. Jarenlang heeft hij zich zelf ter beschikking van den psycholoog G. E. Müller [31]) gesteld, die een aantal onderzoekingen op hem verrichtte. Rückle gelukte het eens 192 getallen na een inprentingstijd van 5 minuten en 43.5 sec. en 102 getallen na een inprentingstijd van 2 minuten en 40 sec., in dezelfde volgorde als die waarin hij ze geleerd had, te reproduceeren. Bij gelegenheid van een ander onderzoek naar zijn onmiddellijk geheugen bleek hij voor 200 getallen 7 minuten en 4.2 sec.; voor 288 getallen 10 minuten en 39 sec., voor 408 getallen 26 minuten en 48 sec., voor 504 getallen 44 minuten en 20 sec. inprentingstijd noodig te hebben.

Een vierkant van 25 getallen nam Rückle in 6.7 sec. in zich op.

Een nauwkeurig psychologisch onderzoek bracht aan het licht, dat zijn z.g. logisch (verstandelijk) geheugen van meer beteekenis was dan zijn z.g. mechanisch (werktuigelijk) geheugen. D.w.z. de proefpersoon trachtte zooveel mogelijk door denkarbeid de reproductie te bevorderen. Het gelukte Rückle met een verbazingwekkende snelheid in de getallen welke hem voorgelegd werden een mathematischen samenhang te ontdekken. Daardoor werd het gebodene voor hem van een opeenhooping van getallen („Undverbindung") tot een zinvolle totaliteit.

Het psychologisch onderzoek van dezen geheugen- en rekenkunstenaar

30) Reeds de z.g. „Individualpsychologie" (Adler) brengt ons in aanraking met het verschijnsel der „Begabungswechsel" en de domheid als protest. Zie E. Wexberg: „Individualpsychologie", Leipzig, 1928, 113 en 236.

31) G. E. Müller: „Zur Analyse der Gedächtnistätigkeit und des Vorstellungsverlaufes". Leipzig, 1911; „Neue Versuche mit Rückle", in „Zeitschr. f. Psychologie", LXV, 1913. 193.

heeft slechts bevestigd, wat reeds het onderzoek bij normaal-begaafden aan het licht heeft gebracht, n.l. dat men datgene het best onthoudt en reproduceert, wat men kan zien als elementen uit totaliteiten.

Hier zijn wij dan gekomen op het gebied der z.g. Gestalt- of vormpsychologie.

Volgens de Gestaltpsychologen [32]) nemen wij eerst een geheel (Gestalt, vorm, structuur, totaliteit) waar, om eerst daarna daarin de afzonderlijke elementen te onderscheiden, waarbij de aandacht ons van dienst is.

De Gestaltpsychologie is in de plaats gekomen van de oude associatiepsychologie welke leerde, dat de elementen het primaire zijn en dat het geheel daaruit wordt opgebouwd.

Langzamerhand kwam men tot het inzicht, dat de associatie-theorie niet voldoet. Wundt begon met naast het begrip associatie het begrip apperceptie (een rijker begrip) op te stellen en sprak ook van het principe der „scheppende synthese", waarmede hij den stoot gaf tot de ontwikkeling van een nieuwe richting in de experimenteele zielkunde: de vormpsychologie.

De vormpsychologie nu heeft ons doen inzien dat onder de formeele factoren der inprenting de groepeering van het materiaal een factor van groot gewicht is, iets wat men trouwens — dit zij hier tusschen twee haakjes opgemerkt — reeds lang voor de opkomst der experimenteele zielkunde heeft geweten, zooals ons uit oude mnemotechnische hulpmiddelen blijkt [33]).

Een zeer eenvoudige wijze om eenheid in de verscheidenheid van het in te prenten materiaal te brengen, en daardoor het leeren te vergemakkelijken, is te trachten het materiaal onder rhythmischen, liefst zelfs onder versvorm in zich op te nemen. Wie zich met logica heeft beziggehouden herinnert zich de kunstwoorden (Barbara, Celarent, Darii enz.) welke de bestudeerders dezer wetenschap reeds langer dan zes eeuwen geleden hebben uitgedacht en met behulp waarvan zij een versje hebben gemaakt [34]); een ieder herinnert zich nog wel uit zijn schooljaren het rijmpje dat als volgt begon:

Dertig dagen heeft November
April, Juni en September

en waarvan velen zich tot op den dag van heden bedienen om na te gaan of zekere maand 30 danwel 31 dagen telt.

---

32) Zie F. Roels: „Handboek der psychologie", 2 deelen, Utrecht, 1934; W. Ehrenstein: „Einführung in die Ganzheitspsychologie", Leipzig, 1934; J. van Dael: „Geschiedenis der empirische psychologie", Zeist, 1929.

33) Zie E. Wood: „Mind and Memory Training", Londen, 1937.

34) W. S. Jevons: „Leitfaden der Logik", Duitsche uitgave van H. Kleinpeter, Leipzig, 1924, 146.

Om onsamenhangende woorden gemakkelijker te kunnen inprenten tracht men ze, hetzij in hun geheel danwel slechts gedeeltelijk (beginletters of aanvangslettergrepen), tot apperceptieve geheelen te vereenigen („mens" voor de vier rivieren — Main, Eger, Naab, Saale — welke op het Fichtelgebergte ontspringen).

4. Mechanisch geheugen. Het geval Dr. Rückle behoort tot de extreme (en daarom zoo leerzame) gevallen van overwegend verstandelijk leeren.

De ervaring leert ons nu echter dat er ook geheugen-„kunstenaars" zijn, bij wie het verstandelijke element in het geheugenproces sterk op den achtergrond treedt, en men derhalve van een overwegend mechanisch geheugen moet spreken.

In de bijeenkomst op 17 October 1936 te Amsterdam van het „Psychiatrisch-Juridisch Gezelschap" sprak Dr. Arie Querido over „Een bijzonder geval van baldadige brandalarmeeringen" [35]). Het betreft een 31 jarigen man. „Zijn intellect — aldus Dr. Querido — is ongetwijfeld beneden het gemiddelde, in dien zin, dat hij sterk geborneerd is, een zeer enge belangstelling heeft, en absoluut het vermogen mist, de factoren in een hem vreemde situatie te zijnen nutte aan te wenden. Hij voelt dit zelf, zooals in zijn klacht tot uiting komt, dat hij alleen belangstelling voor onproductieve dingen heeft."

Zonder hier nu bepaald van een „geheugenwonder" te mogen spreken valt het nochtans op, dat deze man een sterk ontwikkeld geheugen bezit, waardoor hij reeds als kind de aandacht schijnt te hebben getrokken. Zijn belangstelling gold bovenal tramwagens, brievenbussen en geestelijken — later het brandweerwezen (hetgeen hem ten slotte met de politie in aanraking bracht, daar hij tot valsch alarm maken kwam). Deze belangstelling openbaarde zich in zijn geheugen.

5. Het geval Mej. Osaka. In de „Revue Métapsychique" (1935, 5, 337) maakt Dr. E. Osty melding van het door hem geobserveerde geval „Mademoiselle Osaka, une mémoire gigantesque des nombres."

Het meisje waarvan hier sprake is werd in de buurt van Bagnères in Frankrijk geboren. De „Japansche" naam Osaka is een door haar aangenomen schuilnaam. Onder dezen naam treedt zij in het publiek op.

Reeds als kind was zij achterlijk. Zij begon eerst te loopen en te spreken toen zij vier en een half jaar oud was. Dit feit is voor haar aanleiding geworden om haar leven pas van dat oogenblik af te doen beginnen. Toen zij zes en twintig jaar oud was getuigde zij van zichzelf dat zij pas twee en

35) In druk verschenen bij de Fa. F. van Rossen te Amsterdam als No. 14 van de verslagen van genoemd gezelschap.

twintig jaar was, omdat zij eerst op (ruim) vier-jarigen leeftijd was beginnen te spreken en te loopen.

Daar zij in haar kinderjaren zeer veel ziek was heeft zij de school slechts weinig bezocht. Toen zij zes en twintig (twee en twintig!) jaar oud was kon zij alleen maar een beetje schrijven en lezen. Verder kon zij nog wat eenvoudige optelsommetjes maken. Maar daar bleef het dan ook bij. Aftrekken en vermenigvuldigen kon zij niet. Zij was er zich op dien leeftijd nog niet van bewust dat zij een fabelachtig geheugen voor getallen bezat, hoogstens dat zij graag telde. Reeds als kind vertoonde zij de neiging de schapen van een kudde, de boomen langs een weg, de huizen in een dorp te tellen. Toen zij wat ouder was viel het haarzelf en haar omgeving op, dat zij steeds de prijzen van de vele artikelen, welke zij voor haar ouders en buren in de stad gekocht had, uit het hoofd wist.

Op zekeren dag kwam mej. Osaka in aanraking met een goochelaar, den heer Delphin de Mazaubert, die van dorp tot dorp trok en de menschen op onschuldige wijze amuseerde. Hij was een vriendelijke man en maakte nogal indruk op haar. Ook kwam zij eens in aanraking met een rekenkunstenaar. Deze „artiest" verblufte de dorpelingen. Mej. Osaka kwam echter minder onder den indruk van het geval. Zij had het „gevoel" dat zij ook tot zooiets in staat was — ja misschien zelfs nog wel tot iets beters. Zij sprak er over met den heer Delphin en zeide hem dat zij ook rekenkunstenares wilde worden, maar hij lachte haar een beetje uit en raadde haar aan, dat plan maar uit haar hoofd te zetten. Daar wilde zij echter niet van weten. Zij bespeurde een onverklaarbaren drang in zich, zich de twee rekenkundige hoofdbewerkingen, welke haar tot dusverre vreemd gebleven waren, eigen te maken. Zoo leerde zij aftrekken en vermenigvuldigen en (beter) optellen. Het deelen kon zij zich echter niet eigen maken.

Bij deze rekenkunstige oefeningen viel het haar op, dat zij de bewerkingen zeer vlug deed en dat zij de getallen zeer lang bleek te kunnen onthouden. Deze ontdekking leidde er toe dat zij haar oorspronkelijk plan om rekenkunstenares te worden opgaf, maar er naar begon te streven zich steeds grootere getallen te herinneren. Hierin nu slaagde zij. Weldra begon zij in het publiek op te treden. De eerste maal dat zij dit deed bracht zij de aanwezigen in verbazing door de onfeilbaarheid waarmede zij getallen van 4 à 5 cijfers kon herhalen, welke twintig omstanders haar achtereenvolgens hadden opgegeven. Na verloop van zeven maanden bleek dat zij zeer vooruitgegaan was wat haar praestaties betreft. Zij kon thans belangrijk grootere getallen reproduceeren.

Op zekeren dag was zij getuige van het optreden van een rekenkunstenaar die o.m. in staat was de getallen omgekeerd te zeggen. Zij probeerde nu of zij dit ook kon en ziet dit bleek het geval te zijn.

Zij ging zich nu weer verder oefenen. Allereerst in het uit het hoofd rekenen. Tot dusverre had zij, met behulp van potlood en papier, optellingen, aftrekkingen en vermenigvuldigingen (echter *geen* deelingen) kunnen maken. Zij trachtte thans deze drie hoofdbewerkingen uit het hoofd te verrichten, hetgeen haar gelukte. Daarna leerde zij de machten van de getallen van 1 en 2 cijfers tot aan de 10de macht uit het hoofd. Later ging zij nog verder en leerde de machten van de getallen van 3 cijfers tot aan de 5de macht uit het hoofd. Zoo ontwikkelde zij zich schijnbaar van geheugenwonder tot rekenwonder.

In Februari 1935 werd mej. Osaka door den heer Delphin de Mazaubert, die zich inmiddels voor haar begaafdheid was gaan interesseeren, aan Dr. Osty voorgesteld. Osty begon, op verzoek van haar impressario, dadelijk met een onderzoek naar haar begaafdheid in te stellen. Hij vroeg haar om uit het hoofd 2.789 met 987 te vermenigvuldigen. Beide getallen werden slechts één maal door hem uitgesproken. Nauwelijks had proefpersoon de opdracht vernomen, of zij begon deze uit te voeren waarbij zij hardop cijfer na cijfer noemde. Zij gedroeg zich, zegt Osty, als iemand die met potlood en papier hardop cijfert. Het potlood en papier ontbrak hier echter. De opdracht werd feilloos uitgevoerd.

Vervolgens vroeg hij haar naar het vierkant van 97, daarna naar de tiende macht van 97 en nog naar zooveel meer. De proeven gelukten steeds. Ook onderzocht hij haar geheugen voor getallen. Het bleek fabelachtig te zijn. Na verloop van 13 dagen bleek zij nog in staat te zijn zich fragmenten te herinneren van getallen van 10 en meer cijfers, welke men haar 13 dagen te voren had voorgezegd. Zoo wist zij b.v. te zeggen, dat het zesde getal (145.987.016.891.995) op de plaats van de honderdduizend-tallen 891 had staan. Ten slotte bleek dat zij zich nog heel wat meer van die twintig getallen kon herinneren, dan zij zelf wel wist.

Indien — zegt Dr. Osty — mej. Osaka in staat was om behoorlijk te leeren rekenen, zoo zou zij, dank zij haar buitengewoon groot geheugen voor getallen, een „rekenwonder" van groot formaat zijn geworden. Maar haar verstandelijke vermogens stellen haar nu eenmaal niet in staat goed te leeren rekenen. Hetgeen zij praesteert is voor het grootste deel geheugenwerk. Zij is een „geheugenwonder" — geen „rekenwonder". Wie haar ziet werken mag een oogenblik denken met een rekenwonder te doen te hebben, wie haar methode van werken kent weet, dat het grootste deel

van haar praestaties tot verrichtingen van haar geheugen kunnen worden teruggebracht.

Maar dat geheugen is een z.g. partieel geheugen. Op school had zij zeer veel moeite om eenvoudige dingen, welke elk normaal kind gemakkelijk leert en onthoudt, in zich op te nemen. Het alphabet leerde zij eerst laat. Zij kent het thans maar..... niet in de gewone volgorde (van A tot Z) maar in de omgekeerde volgorde (van Z tot A)!

Vanzelfsprekend heeft Osty niet alleen getracht na te gaan *wat* zij onthoudt en reproduceert, maar ook *hoe* zij reproduceert. Daarbij is hem gebleken dat „cette jeune fille, quand elle veut se souvenir des nombres, les voit comme s'ils étaient extérieurs à elle, comme si elle les lisait avec ses yeux.". Mej. Osaka heeft dus een aanschouwelijk, visueel geheugen en het vermoeden is hier zeer zeker gewettigd dat zij een eidetica is, wier „subjektiv-optische Anschauungsbilder" [36]) haar in de gelegenheid stellen dit alles te praesteeren.

6. Het geval Jan Theunissen. Deze blinde kalenderaar werd op 10 Januari 1904 geboren. Toen hij vier maanden oud was werd hij blind. Op zes-jarigen leeftijd werd hij in het „St. Henricus-Gesticht" voor mannelijke blinden te Grave opgenomen, waar hij van zes tot zeventien jaar onderwijs genoot. Dit leverde echter niet veel op, daar Jan een imbecil is. Toen hij twee en twintig jaar oud was kon zijn schoolkennis niet hooger worden aangeslagen dan die van een kind van acht à negen jaar. In de drukkerij van het gesticht kon men hem slechts gebruiken om de handpers aan te draaien.

Wat zijn geheugen betreft, de heer C. Klyssen, die veel met hem in aanraking kwam en een artikel over hem schreef in het „Tijdschrift voor Zielkunde en Opvoedingsleer" [37]) merkt daarin op, dat „Jans Merkfähigkeit, noch in het gewone leven, noch in het laboratorium boven het normale uitgaat, zoolang het ten minste geen data betreft. Hij weet ons op desbetreffende vragen niet te zeggen hoeveel kamers het gesticht, waarin hij woont, telt; evenmin b.v. hoeveel banken de kapel en hoeveel treden de hoofdtrap telt. Maar wel zal hij — en hier komt zijn belangstelling voor data en muziek voor den dag — weten te vertellen, dat men te Grave in het gesticht op Pinksteren 1925, evenals op Pinksteren 1924, de Mis van

36) Zie O. Kroh: „Subjektive Anschauungsbilder bei Jugendlichen", Göttingen, 1923; E. R. Jaensch: „Die Eidetik und die typologische Forschungsmethode", Leipzig, derde druk, 1933; F. Roels: „Handboek der psychologie", II, 44.

37) XVIII, 268. Zie ook C. Klyssen: „Mémoire phénoménale pour les dates", in „Archives de Psychologie", XX, No. 79 en „Mededeelingen uit het psychol. lab. der R.U. te Utrecht", III.

Ebner gezongen heeft, dat men op Drievuldigheidszondag van 1924 de Mis van Goller en op denzelfden Zondag van 1925 de Mis „de Virginibus" te hooren heeft gekregen. Dat deze Mis ook op den 1sten Kerstdag 1922 is gezongen en dat den 2den Kerstdag weer de Mis van Goller is uitgevoerd, dat op Nieuwjaarsdag 1924 de Mis „In nomine Jesu" en op Driekoningen 1925 „Bartholomeus" gezongen is, dat alles onder leiding van den dirigent frater Willebrord, die den 11den Januari 1906 in Grave is gekomen."

Jans opmerkelijk geheugen voor data en muziek werd ontdekt toen hij achttien jaar oud was. Het bleek „dat het hem niet de minste moeite kostte om desgevraagd de juiste data der christelijke en katholieke feestdagen uit een min of meer verwijderd verleden en een min of meer nabije toekomst op te noemen. Eveneens was hij in staat onmiddellijk en met feillooze nauwkeurigheid den dag der week te noemen, die bij een bepaalden en willekeurig gekozen datum behoort [38]). Van alle patiënten, die van af het jaar zijner komst in het gesticht zijn en daar worden verpleegd, weet hij dag, maand en jaar, dat zij binnen kwamen. Eveneens herinnert hij zich jaar, maand, dag en tot op een kwartier na nauwkeurig het uur, waarop verpleegden en verplegers hun verblijf in het gesticht voor een andere tijdelijke of eeuwige woonplaats verwisselden."

Jans kalender-geheugen is in 1925 te Utrecht in het psychologisch laboratorium der Rijks-Universiteit onder leiding van Prof. Roels nauwkeurig onderzocht, waarbij bleek dat hij in gemiddeld 2.5 sec. den dag der week noemt, die bij een willekeurig gekozen datum uit verleden of toekomst behoort. In gemiddeld 2 sec. noemt hij den juisten datum voor een veranderlijken algemeen-christelijken of katholieken feestdag uit verleden of toekomst; 4 sec. heeft hij noodig om het aantal keeren te noemen, dat een willekeurige dag, b.v. een Woensdag, in een willekeurig gekozen maand en jaar voorkomt . . . .

Zeer opvallend is zeker wel het feit, dat zijn *onmiddellijk* geheugen voor data slechts een geringen omvang heeft. Dit onmiddellijk geheugen voor data neemt echter dadelijk in omvang toe, wanneer men de data in een verhaaltje weet te geven. Zoo werd hem eens de volgende geschiedenis verteld, welke hij na één keer voorzeggen zonder fout wist te reproduceeren:

„Ik ken een missionaris en die heet Pater Pessers; hij komt uit Loon op Zand. Hij is geboren 19 Januari 1885, hij heeft zijn eerste Communie gedaan 25 April 1896; hij is gevormd 12 September 1899; is naar het

38) Zie mijn opstel over „Cryptomnesie". T.

Seminarie gegaan 15 September 1900; is priester gewijd 21 December 1912 en is naar de Missie vertrokken 7 Maart 1913. Hij is daar ziek geworden en teruggekomen 19 October 1921. Toen hij weer beter was, is hij weer teruggegaan op 30 Mei 1922."

Men heeft bij Jan ook een onderzoek ingesteld naar de associatieve affiniteit.

Onder associatieve affiniteit hebben wij te verstaan „de betrekkelijke kracht, waarmede verschillende indrukken zich met steeds dezelfde elementen, b.v. zinledige lettergrepen, associeeren. Afgezien van individueele verschillen is de associatieve affiniteit van kleuren, tonen, geuren, eenvoudige meetkunstige figuren in den regel niet gelijk" [39]). Bij Jan bleek dat data zich zeer gemakkelijk aan zinledige lettergrepen associeerden, veel gemakkelijker dan bewegingen, tonen en geuren. Maximaal 9 data van het type 9 Aug. 1916, 14 Februari 1893, werden juist gereproduceerd en de proefpersoon had drie herhalingen noodig om een reeks van 12 data zoo te kennen, dat bij elke lettergreep de juiste datum wordt gereproduceerd.

„Merkwaardig — aldus Klyssen — is, dat Jan ook deze zinledige lettergrepen, die toch in het geheel niets met werkelijke gebeurtenissen te maken hebben, onmiddellijk in zijn kalendersysteem inlijft. Want toen hem, maanden nadat het onderzoek naar de associatieve affiniteit plaats had, eens werd gevraagd, wat er op 15 Sept. 1918 was gebeurd, antwoordde Jan: „Des namiddags zijn we gefotografeerd, na het Lof is het Te Deum van Perosi gezongen en verder.... ziv!" Eerst wisten wij niet, wat dat eigenlijk te beteekenen had. Totdat bleek, dat Jan maanden geleden bij het onderzoek der associatieve affiniteit ook de combinatie Ziv-15 Sept. 1918 had moeten onthouden."

Vanzelfsprekend heeft men getracht na te gaan hoe Jan te werk gaat.

Bij gelegenheid van de derde R.K. Paedagogische week te Tilburg (1925) heeft Prof. Roels Jan Theunissen aan de aanwezigen gedemonstreerd [40]) en er toen op gewezen dat het onderzoek nog niet heeft geleerd, hoe het proces bij Jan verloopt. Op al die vragen antwoordt hij maar laconiek: „Ja, dat weet ik nu maar zoo!"

„Bedient — zoo vraagt de heer Klyssen zich af — Jan zich bij inprenting en reproductie van hulpmiddelen? Algemeen is men van oordeel, dat er voor den kalenderaar kunstjes bestaan en men wijst dan b.v. op

39) F. Roels: „Handboek der Psychologie", II, 231.

40) Zie het „Een en veertigste Jaarverslag van de stichting Instituut of Gesticht voor Blinden te Grave", Verhaak, Grave, 1928.

de bekende berekening van Gauss. Ik weet nog dat de omvang van Jans kalendergeheugen slechts de jaren 1890—1930 omvatte; tegenwoordig gaat hij van 1890 tot 1950 en in heel veel gevallen van 1700—1800. Maar zijn nieuwe wetenschap is alleen maar, zooals hij trouwens zelf zegt, aan van hooren zeggen te danken. Enkele voorbeelden: „Wat voor dag was het 7 April 1719?" Nagenoeg onmiddellijk antwoordde hij: „Vrijdag." Toen ik hem vroeg, hoe hij dit zoo gauw wist, kreeg ik ten antwoord: „U heeft mij vroeger eens gevraagd, wanneer Paschen 1720 viel. Dat was op 31 Maart, dus viel 31 Maart in 1719 op Vrijdag; 7 April moet dan ook een Vrijdag zijn." Ongevraagd voegt hij hier aan toe: „In 1718 was het Paschen op 17 April". „Hoe weet je dat?" Antwoord: „O, dat hebben ze mij eens verteld."

Toen hem de data voor Aschwoensdag, Paschen, Pinksteren vanaf 1926 werden gevraagd, noemde hij ze alle tot en met 1944 goed; van 1945 tot en met 1950 waren zij fout. Pertinent hield hij echter vol, dat zij goed waren. Na lang aanhouden van onzen kant, kregen wij te hooren, dat de heer X ze hem medegedeeld had. Vraagt men ze hem nu, dan antwoordt hij: „De heer X heeft gezegd.... maar het moet zijn...." [41]).

Toch is niet alles geheugenwerk, zooals men geneigd zou zijn te concludeeren. Zeker is echter wel, dat berekeningen slechts een heel bijkomstige rol spelen. Want rekenen is Jans fort niet. Vraagt men hem het aantal dagen te noemen, dat er tusschen twee bepaalde data, b.v. 8 Maart en 3 Mei, 5 Februari en 7 Januari verloopt, dan geeft hij het antwoord — en niet altijd het juiste — in resp. 21 en 30 sec., terwijl hij voor eenvoudige rekensommetjes als 17×6, 14×7 enz. evenveel of meer tijd noodig heeft. Met aftrekkingen, b.v. 578—264, 439—167 had hij zeer veel moeite. Tijden van 50 sec. en daarboven zijn geen uitzonderingen.

Voor de wijze, waarop Jan bij deze berekeningen te werk gaat, is het volgende voorbeeld o.m. karakteristiek. Op de vraag de hoeveelste dag na Sacramentsdag de 12e December 1916 was, antwoordde hij in 50.5 sec.: de 173ste. Informeerend, hoe hij daartoe gekomen was, kregen wij het volgende te hooren: „Ik wist, dat het 24 weken en 5 dagen was. $7 \times 24 = 5 \times 24 + 2 \times 24 = 120 + 48 = 168 + 5$ dagen $= 173$ dagen." De wetenschap, dat de afstand tusschen beide data 24 weken + 5 dagen bedraagt, was in 2.5 sec. gegeven; de 48 overschietende sec. waren noodig om het rekensommetje $24 \times 7 + 3$ uit te werken. Toen wij hem nu onmiddellijk daarop vroegen de hoeveelste dag de 12e Dec. 1916 resp. na Pinksteren,

41) Hieruit blijkt zijn gemis aan reproductieve en associatieve remming.

Hemelvaart, Paschen en Aschwoensdag was, gaf hij na resp. 6, 8, 30 en en 24 sec. het juiste antwoord. Bij navraag bleek ons, dat hij bij deze laatste berekeningen in het geheel geen gebruik gemaakt had van de omstandigheid, die een kalenderaar als Jan toch wel moet zijn opgevallen, dat Pinksteren steeds 10 dagen vroeger dan Sacramentsdag en 10 dagen later dan Hemelvaart valt, dat er tusschen Paschen en Pinksteren altijd 40 en tusschen Paschen en Aschwoensdag altijd 46 dagen liggen."

Dat Jan ook een opmerkelijk muzikaal geheugen bezit blijkt wel uit het navolgende. In Juli 1925 bezocht Jan, onder geleide, Prof. Roels thuis. Bij die gelegenheid speelde de hoogleeraar hem één keer een menuet van Beethoven voor, dat hij nimmer te voren gehoord had. Toen hij in December daarop wederom bij Prof. Roels thuis was en hij hem weer wat voor wilde spelen, wilde hij het liefst „dat dingetje van Beethoven" nog eens hooren. Prof. Roels herinnerde zich niet precies meer wat het geweest was, maar Jan kwam hem te hulp door de melodie van het begin tot het einde en zonder ook maar één enkele fout, te zingen. Bij informatie bleek, dat hij het stuk in dien tusschentijd niet meer had gehoord.

„Het is — aldus Prof. Roels [42]) — trouwens opvallend hoe gemakkelijk Jan willekeurig aangewezen stukken uit Missen, liederen of muziekstukken reproduceert, die hij maar eens of in alle geval slechts een paar maal heeft gehoord. Zoo vroeg ik hem den Sanctus uit de Mis van Ebner te zingen, onmiddellijk kreeg ik de tenorpartij. Vlak daarop vroeg ik om het Kyrie uit de Mis van Goller — geen drie seconden later was Jan er al mee bezig. Ik onderbrak hem met de vraag of hij nu eens het Credo uit de Mis Papae Marcelli van Perosi wilde laten hooren, maar hij moest dan met het „Et in Spiritum Sanctum" beginnen. Vóór ik mijn verzoek goed gedaan had was hij al aan den gang.

Het verwonderde mij na dit alles niet, te constateeren, dat Jan in hooge mate de gave van het absoluut gehoor bezat. Niet alleen de tonen van een piano of een viool, ook die van stemvorken, en dat is heel wat moeilijker, brengt hij onmiddellijk thuis."

Jans praestaties op het gebied van de muziek blijven niet tot reproduceeren beperkt.

„De directeur van een kerkkoor was met zijn zangers op een mooien dag op de charmante wijze, waarop frater-directeur dat pleegt te doen en waarvan allen, die eens het voorrecht hebben genoten in het gesticht te gast geweest te zijn, even onverwoestbare herinneringen bewaren, als Jan

---

42) F. Roels: „Kalenderaars", „De Telegraaf", 21.2.1926.

die bij zichzelf weet vast te leggen, rondgeleid. Van hun dankbaarheid vóor de gulle ontvangst getuigde een aantal gezangen, voor fraters en verpleegden ten beste gegeven. Jan was ook onder de toehoorders en toen schertsend werd opgemerkt, dat hij, hoe knap hij ook in het kalenderen mocht zijn, toch maar niet zoo'n meerstemmig „Tantum Ergo" maken kon, zei hij het eens te zullen probeeren. Enkele weken later kwam hij inderdaad met een vierstemmig „Tantum Ergo" voor den dag, dat van zulke kwaliteiten bleek te zijn, dat de directeur van het kerkkoor, aan wien het was opgedragen, het gaarne met zijn zangers in studie nam. Jan had het geheel uit het hoofd gecomponeerd. Tegen de eerste stem had hij achtereenvolgens de drie andere aangebracht en alles eerst gedicteerd, toen de compositie kant en klaar in zijn hoofd gereed lag."

Vergelijken wij het geval mej. Osaka met dat van Jan Theunissen, zoo komen wij tot de erkenning, dat bij Jan meer dan een louter mechanisch geheugen in het spel is. Het is aannemelijk te achten, dat een wekenschema bij Jan een voorname rol speelt. Men mag echter niet zeggen dat hij zich dit bewust eigen gemaakt heeft en zich daar bewust van bedient.

Het eenige wat wij met zekerheid kunnen zeggen is dat Jan een opmerkelijk onmiddellijk geheugen bezit, een sterke associatieve affiniteit voor data met een opvallend gemis aan associatieve en reproductieve remmingen. Voor het overige past ons met du Bois-Reymond te zeggen: „ignoramus". Dit ignoramus geldt zeer zeker ook met betrekking tot

7. Het geval Jacob van der Velde. In Mei 1938 kwam ik, bij gelegenheid van een bezoek met eenige studenten aan de „Prins Alexander Stichting" te Huis ter Heide (Utrecht), waar men, zooals bekend mag worden verondersteld, aan jeugdige blinden onderwijs geeft, met dezen kalenderaar in aanraking. Hij werd op 1 Mei 1923 te Rotterdam geboren, in een eenvoudig gezin. De arme jongen zou nooit kunnen zien, daar hij aan microphtalmus [43]) bleek te lijden.

Op 2 Juni 1930, zeven jaar oud, werd hij in de „Prins Alexander Stichting" opgenomen. De directeur van de inrichting, de heer W. Bruinsma, deelde mij mede, dat het onderwijzend personeel al spoedig constateerde dat Jacob zeer achterlijk was [44]) en niet in staat bleek te zijn een eenvoudig

43) Onder microphtalmus hebben wij te verstaan een ontwikkelingsstoornis waardoor aangeboren kleinheid (en dientengevolge onbruikbaarheid) van één of beide (hier beide) oogbollen optreedt.

Deze ontwikkelingsstoornis gaat vaak met andere gepaard zoodat zwakzinnigheid bij individuen met deze oogziekte geen zeldzaamheid is.

44) Daar tot op heden intelligentie-tests voor blinden ontbreken is het niet doenlijk hier het intelligentiequotient nauwkeurig te berekenen.

gesprek te voeren. Men liet hem wat hoogst eenvoudigen handenarbeid verrichten en trachtte hem eenige schoolsche kennis bij te brengen, waarmede men echter, zooals te begrijpen valt, zeer weinig succes had. Ofschoon Jan niet in staat bleek een zeer eenvoudig verhaaltje na te vertellen (waaruit men mag concludeeren dat zijn opmerkingsgave en inprentingsvermogen verre beneden het normale liggen) viel het op, dat hij een bijzonder groote belangstelling voor getallen en data aan den dag legde. Evenals Jan Theunissen weet ook Jacob van allerlei kinderen uit het gesticht te vertellen op welken datum zij gekomen zijn, wanneer zij vertrokken, benevens allerlei bijzonderheden uit eigen en anderer schoolleven (b.v. den dag waarop zijn vriendje Gerrit een jaar geleden een standje kreeg).

Het verlangen kwam bij mij op Jacob aan een nader onderzoek te onderwerpen. De vergunning daartoe werd mij op zeer welwillende wijze verleend door den algemeenen directeur Dr. A. H. J. Belzer te Bussum alsmede door den directeur den heer W. Bruinsma. Laatstgenoemde, die in de gelegenheid was Jacob eenige jaren lang dagelijks te observeeren, verschafte mij bovendien nog een aantal gegevens over hem. Een woord van dank aan beide directeuren is hier zeer zeker op zijn plaats.

In October en November 1938 heb ik, in samenwerking met de psychologe Dra. F. Heyster, die sinds eenige jaren haar bijzondere aandacht aan het zwakzinnige kind schenkt en door de wijze, waarmede zij met dergelijke kinderen weet om te gaan, het onderzoek zeker in niet geringe mate heeft weten te vergemakkelijken, een onderzoek naar Jacobs kalendergeheugen in de stichting ingesteld. Het resultaat hiervan vindt men hieronder medegedeeld.

Ons eerste onderzoek vond op Donderdag 13 October, 's morgens om 10 u. plaats in de kamer van den heer Bruinsma. Jacob werd door den directeur bij ons gebracht, die ons daarna met den knaap alleen liet. Jacob, die door den tuin naar ons toe was gekomen en gemerkt had dat het regende, begon dadelijk op eenigszins drukke en van de atrophie zijner opmerkzaamheid getuigende wijze tegen ons te spreken:

„Het giet buiten, wat een weer hé. De juffrouw heeft een schattenstem. Ik ben nu al weer vijf weken hier [45]). Het is niet zoo leuk, want ik word nogal eens geplaagd. We hebben gisteravond in bed liggen praten, maar we moeten gaan slapen. Ik vind mijnheer Oost [46]) wel leuk. Ik ben nu aan het stoelenmatten, juffrouw. Wanneer is U jarig, juffrouw?"

45) Hij was met vacantie geweest.
46) De heer Oost is zijn onderwijzer.

Mej. H. noemt den datum en Jacob antwoordt hierop met: „Dat valt dit jaar op Dinsdag."

Daarna wordt dezelfde vraag tot mij gericht en ook thans weet hij den juisten dag te noemen waarop die datum valt. Zoo zijn wij dan ineens op het onderwerp van ons onderzoek gekomen.

Mijn medewerkster vertelt Jacob nu, dat wij het plan hebben opgevat eens nader te onderzoeken hoe „knap" hij wel is in het „onthouden" van data en begint met hem vragen te stellen.

„Op welken dag valt 24 April 1939" vroeg mej. H. Jacob. En met een reactie-tijd van 1 sec. antwoordde hij „Maandag, juffrouw."

Zoo vroegen wij achtereenvolgens aan Jacob dien morgen acht en zestig data, verdeeld over een twaalftal jaren (1939—1928); vijf à zes data per jaar. Wij gingen daarbij telkens een jaar terug. De reactiesnelheid scheen bij de jaren uit het nabije verleden iets grooter te zijn dan die bij de jaren uit verder af gelegen verleden. Toch tref ik onder 1935 nog een datum (11 November) met een reactie-tijd van 1 seconde en onder 1934 en 1933 nog resp. twee en drie data met een reactie-tijd van 2 sec. aan. De reactie-tijden van 3, 4, 5 en 6 seconden zijn grootendeels ontstaan doordat Jacob de vraag herhaalde. Slechts bij hooge uitzondering (13 December 1937 — reactietijd 9 sec.) was er een stilte tusschen vraag en antwoord. Op de vraag van Mej. H. waarom hij zoo lang met antwoorden draalde antwoordde hij: „Ik moest even nadenken, juffrouw." Dit wil naar onze meening echter nog volstrekt niet zeggen dat hij inderdaad nadacht.

Foutieve antwoorden begonnen eerst bij het jaar 1932 te komen (twee foutief tegen vier goed). De antwoorden betrekking hebbend op de jaren 1931-1928 zijn alle foutief, waarbij het opmerkelijke is dat hij bij de in totaal door hem gemaakte drie en twintig fouten veertien maal de fout maakt van één dag te ver te zijn (dus, b.v., Zaterdag zegt als het Vrijdag moet zijn, of Dinsdag, als het Maandag is, enz.). Bij de overige fouten was deze regelmaat niet te ontdekken.

Bij gelegenheid van ons tweede onderzoek, den volgenden Maandag 's namiddags half drie, zochten wij na te gaan wat hij van toekomstige data wist. Wij begonnen met hem een zestal data uit 1940 te geven. Vijf der aan hem gestelde vragen beantwoordde hij direct goed. De reactietijden varieerden tusschen 1—6 seconden. Eenige malen herhaalde hij de vraag. Op de tweede vraag (11 October) antwoordde hij: „Maandag, Dinsdag, Woensdag, Donderdag, *Vrijdag*." De reactie-tijd bedroeg 15 seconden. Iets dergelijks deed zich dien middag nog twee maal voor t.w.

bij 25 Maart 1946 toen hij mompelde: „Dinsdag, Vrijdag, Donderdag, Maandag, ja *Maandag*" (reactie-tijd 30 seconden) en bij 23 December 1944, toen hij antwoordde: „Vrijdag, Zaterdag" (reactie-tijd 18 seconden). Het komt mij voor, dat wij deze drie antwoorden, waarbij pp., zonder eenige hulp onzerzijds, zichzelf verbeterde, *niet* foutief mogen rekenen.

In totaal hebben wij hem dien middag twee en veertig data gegeven (1940—1948) waarbij ons bleek, dat hij alle vragen, betrekking hebbend op de jaren 1940 tot en met 1947, goed kon beantwoorden. De reactie-tijden varieerden van 1 tot 30 seconden. Reactie-tijden van 5, 6, 7, 8 seconden deden zich bij herhaling voor. De antwoorden kwamen dit maal niet zoo snel als bij gelegenheid van ons eerste onderzoek. Meer dan eens werd de vraag herhaald. Eenige malen zeide onze pp. dat hij „nadacht", een gezegde, waaraan men, o.i., niet te veel waarde moet hechten.

Bij de vier data uit 1948 was Jacob telkenmale een dag te vroeg. Hij zeide dus b.v. Dinsdag, als het Woensdag moest zijn.

Ons derde onderzoek had ten doel na te gaan, hoe Jacob onze vragen zou beantwoorden, indien wij data uit de jaren 1926—1948 door elkaar gaven, waarbij wij onder deze vragen er enkele mengden, welke hij de beide vorige malen verkeerd had beantwoord. Van de twee en veertig hem gestelde vragen (waaronder er zich veertien bevonden welke hem reeds de beide vorige malen gesteld waren, t.w. tien de eerste maal en vier de twee maal) waren er twee en twintig foutief, betrekking hebbende op de jaren 1926 (1), 1927 (1), 1928 (2), 1929 (3), 1930 (3), 1931 (3), 1932 (2), 1933 (1), 1936 (1), 1948 (5).

Opmerkelijk is hier in de eerste plaats het feit, dat pp. thans eenige malen juiste antwoorden geeft met betrekking tot jaren, waarbij hij de beide vorige malen slechts foutieve antwoorden had gegeven. Het betreft hier de jaren 1928 (1), 1929 (1) en 1948 (1); twee dezer drie vragen, betrekking hebbend op de jaren 1928 en 1948, had hij bij gelegenheid van onze beide vorige onderzoekingen foutief beantwoord. Verder verdient onze aandacht het feit, dat hij ook eenige malen juiste antwoorden gaf met betrekking tot de jaren 1926 (1), 1927 (1) en 1949 (1), waaruit hem tot dusverre nog geen data gegeven waren.

Wat betreft de reactie-tijden, deze waren over het algemeen niet kort, hetgeen o.i. voor een belangrijk deel aan het herhalen en het gebrek aan concentratie-vermogen van den pp. moet worden toegeschreven. Wij treffen nochtans bij enkele data, waarbij men dit misschien niet zou verwachten, korte reactie-tijden aan. Zoo antwoordde Jacob b.v. op de

vraag, op welken dag 2 Januari 1929 viel, met een reactie-tijd van 1 seconde: „Zondag", hetgeen juist is. Daar tegenover staat dan weer een reactie-tijd van 18 seconden bij b.v. 16 Mei 1941 en een reactie-tijd van 33 seconden bij 28 Juni 1949.

De fout van één dag te vroeg (of van één dag te ver) komt hier op de twee en twintig gemaakte fouten elf maal voor. Van deze elf fouten hebben er tien betrekking op de jaren vóór 1938 en één op het jaar 1938. Bij het jaar na 1938 was hij wederom één dag te vroeg (hij zeide dus Zaterdag in plaats van Zondag); alle andere malen was hij steeds één dag te ver (dus, b.v., Zaterdag in plaats van Vrijdag).

Wat betreft de tien vragen betrekking hebbende op de jaren 1928—1932, welke hem voor de tweede maal gesteld werden en waarvan hij er thans één goed beantwoordde, het valt ons op dat hij bij zes dezer negen foutief beantwoorde vragen denzelfden verkeerden dag noemde [47]; slechts bij de resteerende drie foutieve antwoorden gaf hij de tweede maal een antwoord dat afweek van dat, hetwelk hij de eerste maal gaf. Bezien wij deze drie foutieve antwoorden nader, zoo valt het ons op, dat hij bij twee dezer antwoorden thans de fout van één dag te ver maakt (Zaterdag in plaats van Vrijdag en Vrijdag in plaats van Donderdag). Bij gelegenheid van ons eerste onderzoek had hij hier Zondag in plaats van Vrijdag en Zaterdag in plaats van Donderdag gezegd).

Aangaande de vier vragen betrekking hebbende op het jaar 1948, welke pp. voor de tweede maal gesteld werden en waarvan hij er thans één goed beantwoordde, valt ons op, dat hij bij één dezer drie fouten denzelfden verkeerden dag noemde. Twee keer gaf hij de tweede maal een antwoord dat afweek van dat, hetwelk hij de eerste maal gaf. Was hij de eerste maal bij beide antwoorden één dag te vroeg geweest (twee maal Dinsdag in plaats van Woensdag); thans luidden zijn antwoorden Maandag en Zondag in plaats van Woensdag.

Ons vijfde onderzoek (over het vierde zoo straks) beoogde eveneens na te gaan wat Jacob er van terecht zou brengen, indien wij hem vragen stelden betrekking hebbend op een aantal jaren vóór en een aantal jaren na 1938 en hem daarbij de data door elkaar gaven. Van de drie en twintig, hem gestelde, vragen, welke betrekking hadden op de hieronder genoemde

---

47) Bij één dezer vragen: „Op welken dag viel 15 Mei 1930?" antwoordde Jacob eerst met: „Maandag". Vlak daarop zeide hij echter dat dit antwoord foutief was. „Het schiet mij zoo ineens te binnen dat dit Vrijdag moet zijn". Bij gelegenheid van ons eerste onderzoek had hij dadelijk met: „Vrijdag" geantwoord.
Daar 15 Mei 1930 op Donderdag viel was hij beide malen één dag te ver.

jaren, beantwoordde hij er acht goed. De gemiddelde reactie-tijd bedroeg hier 4 seconden (kortste reactie-tijd 3, langste reactie-tijd 9 seconden). Deze vragen betroffen de jaren 1928 (2), 1935 (1), 1936 (1), 1940 (1), 1942 (1), 1947 (1), 1948 (1). Vijftien antwoorden, welke de jaren 1927 (1), 1928 (1), 1929 (2), 1931 (3), 1932 (2), 1948 (2), 1949 (2), 1950 (1) en 1953 (1) betroffen, werden foutief beantwoord. Bezien wij deze fouten nader, dan valt ons op dat Jacob bij de jaren vóór 1938 zeven maal één dag te ver was (dus, b.v., Dinsdag zeide in plaats van Maandag) en slechts één maal één dag te vroeg was. Bij de jaren na 1938 was hij twee maal één dag te vroeg en één maal één dag te ver. Bij de overige fouten was het verschil steeds meer dan één dag.

Zooals men ziet begonnen ook ditmaal wederom de foutieve antwoorden bij de jaren beneden 1933 en boven 1947 te komen. Van de drie vragen, op 1928 betrekking hebbend, zijn er echter thans twee goed beantwoord. De antwoorden op 1927 (1), 1929 (2), 1931 (3) en 1932 (2) betrekking hebbend zijn alle foutief. Van de drie vragen op 1948 betrekking hebbend werd er één goed beantwoord. De antwoorden op 1950 (1) en 1953 (1) betrekking hebbend, luidden foutief.

Overzien wij het geheel der verkregen resultaten bij één honderd vijf en zeventig vragen, betrekking hebbend op de jaren 1926 tot en met 1953, zoo blijkt ons, dat van de negen en negentig vragen, tamelijk regelmatig verdeeld over de jaren 1933 tot en met 1947, slechts twee fouten gemaakt werden. Deze hebben betrekking op de jaren 1933 (8) en 1936 (8).

Van de acht en vijftig vragen, verdeeld over de jaren 1926 tot en met 1932, werden er slechts elf goed beantwoord. Deze hebben betrekking op de jaren 1926 (2), 1927 (3), 1928 (12), 1929 (10) en 1932 (11) terwijl van de achttien vragen, verdeeld over de jaren 1948 tot en met 1953, er slechts drie goed beantwoord werden, betrekking hebbend op de jaren 1948 (13) en 1949 (3) [48]).

Hieruit volgt wel dat wij niet mogen zeggen dat Jacob over een onbeperkt kalender-„geheugen" beschikt. De eigenschappen sterk (juist en snel reproduceeren) en dienstvaardig kunnen wel slechts worden toegekend aan Jacobs kalendergeheugen voor zoover dit betrekking heeft op de jaren 1933 tot en met 1947.

Zooals uit het bovenstaande blijkt zijn wij bij ons onderzoek niet verder naar „beneden" gegaan dan 1926 en niet verder naar „boven" dan

48) De tusschen ( ) geplaatste getallen geven het aantal vragen aan, dat met betrekking tot het betreffende jaar aan Jacob gesteld werd.

1953. De onderwijzers van de stichting hebben echter van tijd tot tijd een ongezochte gelegenheid om na te gaan of Jacob ook in staat is met goed gevolg vragen te beantwoorden betrekking hebbend op het verder af gelegen verleden. Zoo'n gelegenheid deed zich b.v. voor in het begin van December 1938. Op 10 December 1938 schreef de heer W. Bruinsma mij als volgt :

„.... Maar nu vertelde zijn onderwijzer, de Heer Oost, mij deze week het volgende. Een der jongens had hem wat gevraagd over Louis Braille. O.a. deelde hij dezen toen mede diens geboortedatum, 4 Januari 1809 en den sterfdatum, 6 Januari 1852. Jaap, die aan een mat werkte, mengde zich toen dadelijk in het gesprek met de opmerking: „Ja, dat was op een Woensdag en een Dinsdag." Dit bleek juist te zijn. Op een der volgende dagen, zonder dat Jaap het als opzettelijk aan kon voelen, heb ik met den Heer Oost een gesprek gevoerd in zijn nabijheid, waarin ik opzettelijk ook een datum noemde, n.l. 20 April 1863. Direct zeide Jaap: „Dat was op een Woensdag", maar dit bleek mis te zijn. Daarna verbeterde hij zich zelf, door Zondag te noemen, maar ook dit was niet juist. Doorgaande noemde de Heer Oost 6 Maart 1845 en daarbij had Jaap het weer goed met Donderdag. Ik moet hierbij even opmerken, dat wij geen van beiden op het moment, dat een datum werd vermeld, wisten, welke dag daarbij behoorde ...."

Zooals vanzelf spreekt hebben wij getracht na te gaan hoe Jacob aan zijn kennis komt.

Wij zijn daarbij allereerst tot de erkenning gekomen dat het gebruik van het woord geheugen in den zin van retentie- en reproductie-vermogen hier in vele gevallen misplaatst is. Men kan niet zeggen dat Jacob weet dat, b.v., 7 Februari 1936 op Vrijdag viel, omdat hij zich dat herinnert. Natuurlijk wil ik geenszins ontkennen dat onder de door hem gegeven antwoorden er zich niet enkele bevinden welke als zuivere geheugenpraestaties dienen te worden aangemerkt. Deze antwoorden zijn echter als uitzonderingen aan te merken. Het meerendeel der door Jacob gegeven antwoorden resulteert niet uit zijn retentie- en reproductie-vermogen. Dit blijkt alreeds uit het feit, dat hij in staat is om gegevens te verstrekken met betrekking tot jaren uit de toekomst. De kennis welke hij blijkt te bezitten ten aanzien van een aantal jaren uit het verleden wordt door hem wel op dezelfde wijze verkregen als hetgeen hij ons weet te vertellen met betrekking tot een aantal jaren uit de toekomst. Bij personen met een normale intelligentie wordt dergelijke kennis in den regel verkregen door het bewuste gebruik van allerlei hulpmiddelen en het maken van berekeningen. Bij Jacob kan daarvan echter geen sprake zijn, daar zijn intelligentie-quotiënt ongetwijfeld zeer laag is.

Ofschoon, zooals reeds gezegd (noot 44) wij dit niet nauwkeurig hebben kunnen bepalen, zoo hebben wij nochtans eenige „intelligentie"-proeven kunnen nemen, welker uitkomsten o.i. voldoende demonstreeren, dat hier noch van geheugenpraestaties (in den gewonen zin van het woord), noch van het bewuste gebruik van een wekenschema of het maken van berekeningen sprake kan zijn.

De heer P. J. Vermaas, architect te Rotterdam, gaf mij, naar aanleiding van een lezing waarin ik o.m. het onderwerp „kalenderaars" had behandeld, de volgende methode om wiskunstig te berekenen op welken dag een bepaalde datum valt:

„Er bestaan — aldus de heer Vermaas — hiervoor verschillende methoden, een daarvan is die van Prof. Krieger, die zoo eenvoudig is dat de berekening na eenige oefening wel vlug uit het hoofd kan geschieden.

De methode is de volgende en geldt voor de jaren 1582 tot 2000.
Elke maand heeft een vast sleutelgetal, t.w.:
Januari 1; Februari 4; Maart 4; April 0; Mei 2; Juni 5;
Juli 0; Augustus 3; September 6; October 1; November 4; December 6.
De uitzonderingen hierop zijn:
Voor een schrikkeljaar is Januari 0 en Februari 3.
Verder moeten de sleutelgetallen vermeerderd worden
voor het jaar 1800 met 2;
voor het jaar 1700 met 4;
voor het jaar 1600 met 6.
De gang van de berekening is nu als volgt:
Stel men vraagt den dag, waarop 14 Juni 1933 viel.

Men schrijft nu eerst de twee laatste cijfers van het jaar dus:			33
Daarna het vierde deel van dit getal, zonder decimaal		=	8
Vervolgens het getal van den datum		=	14
Daarna het sleutelgetal der maand		=	5
	Opgeteld geeft:		60
Deelen wij deze 60 door 7	8 × 7	=	56
	Afgetrokken geeft:		4

Nu telt men als volgt:
Zaterdag 0; Zondag 1; Maandag 2 enz. tot Vrijdag 6.
Waar Woensdag 4 is daar viel 14 Juni 1933 op Woensdag."

Het is, op grond van het bovenstaande wel onnoodig hier op te merken, dat Jacob tot het maken van deze „eenvoudige" berekening wel niet in staat geacht dient te worden.

Men kan nu de vraag stellen, of hier ook mogelijk van een onbewust („intuïtief") gebruik van een schema sprake kan zijn en dit te meer, waar zeven en veertig van de vier en zestig fouten (d.i. dus ruim 73 %) een zekere regelmaat vertoonen (één dag te ver bij de jaren vóór 1938 en één dag te vroeg

bij de jaren na 1938). Wie deze vraag bevestigend beantwoordt begeeft zich daarmede op het gebied van de metaphysica [49]).

Thans volgt het verslag van het onderzoek, door mej. Heyster verricht.

„Het is te begrijpen, dat wij bij het constateeren van het feit dat Jaap's kalendervermogen ook voor de toekomst gold, sterk twijfelden aan de juistheid van de betiteling: geheugenpraestaties. Zelfs de aanname van een buitengewoon ontwikkeld partieel „geheugen" voor data is niet gerechtvaardigd, omdat zijn treffers in de toekomst niet uitgelegd kunnen worden als reproducties van vroegere ervaringen. Om hier wat méer zekerheid te hebben, stelden wij in een volgende zitting onderzoek in naar de kwaliteiten van zijn onmiddellijk geheugen en gebruikten daarvoor de methode der onthouden termen. Volgens deze methode wordt de proefpersoon een reeks van acht zinlooze lettergrepen met éen herhaling aangeboden, waarna hij onmiddellijk moet opnoemen, wat hij er nog van weet. Wij deden dit experiment achtereenvolgens met getallen, zinledige lettergrepen, data en data in combinatie met jaartallen; terwijl wij daarna onderzochten wat hij zou reproduceeren van een eenvoudig verhaaltje zonder data, en van een verhaaltje waarin data tot een simpel maar zinvol geheel waren samengevoegd.

Geven we — om den lezer nieuwe getallenreeksen te sparen — alleen het uiteindelijk resultaat weer, dan ziet dat er als volgt uit:

Jaaps praestaties in het reproduceeren van zinlooze lettergrepen zijn slecht; voor getallen iets beter maar ook nog slecht;

voor data aanmerkelijk beter, maar niet buitengewoon, de praestaties van een normaal kind;

voor data met jaartal zijn de praestaties evenals die voor de losse data.

We teekenen hierbij aan, dat éen rij van deze gegevens den datum 29 Februari 1911 bevatte, waarbij Jaap onzeker werd en opmerkte: „Is dat dan een schrikkeljaar juffrouw?" [50])

Omdat Jaap hierna zeide: „Juffrouw, gisteren heeft mijnheer B. ons verteld van Doornroosje" lieten wij ons eigen verhaaltje varen om op zijn eigen initiatief in te gaan. In welken geest zich de reproductie hiervan ontwikkelde beoordeele men aan het volgende:

---

49) Zie F. W. H. Myers: „Human Personality", Londen, 1904, I, pag. 117.

50) Wij hebben nog eenige malen van dergelijke „fop"-proeven genomen. Zoo vroeg ik Jaap bij gelegenheid van ons vijfde onderzoek op welken dag 31 April 1936 viel. Met een reactie-tijd van 4 sec. antwoordde hij: „Dinsdag" (30.4.1936 viel op Donderdag). Toen ik hem, dienzelfden middag, vroeg, op welken dag 29 Februari 1935 viel, gaf hij, met een reactie-tijd van 6 seconden, ten antwoord, dat 1935 geen schrikkeljaar was. T.

„Zoo Jaap, en wat heeft hij jullie alzoo verteld?"

„O juffrouw, het ging over een prinses en een boozen man en een reus. Die prinses werd 500 jaar geleden koningin. En toen werd er een prinsesje geboren. Dat heette Beatrix. Die reus zei: „Ik heb trek in menschenvleesch. Ik kom morgen eens kijken." En toen at hij kinderen op."

„Weet jij ook iets van klein Duimpje Jaap?"

„Ja juffrouw, klein Duimpje ging naar het bosch. Zitten wij hier dicht bij den voortuin, juffrouw?"

„Ja Jaap, vlak bij. Maar vertel nu eens: wat deed klein Duimpje om den weg niet te vergeten?"

„Hij ging op zijn bed liggen, juffrouw. Wanneer is U ook alweer jarig juffrouw?" Enz., enz.

De volgende poging met het verhaaltje met ingegeven data oogstte nog minder succes. Jaap toonde een zekere verbijstering, reageerde met: „Ik weet het niet, juffrouw" en uit de antwoorden op de helpende vragen bleek, dat hij noch de feiten, nog de data, noch verband tusschen beide had opgenomen. Een mogelijke veronderstelling dat Jaap wellicht de data zou onthouden door associaties met de gebeurtenissen, die daarop plaats hebben gehad, vindt in dit experiment weinig positieven steun.

Op grond van de gegevens van dit vierde experiment met Jaap kunnen wij constateeren dat zijn onmiddellijk geheugen slecht is, alleen voor data is het normaal. De boven-normale kalendercapaciteiten kunnen o.i. niet als geheugen-praestaties worden beschouwd.

Zijn er al enkele gegevens die er op wijzen, dat hij zooiets als een schema gebruikt, daar is niets wat ons kan doen besluiten tot een *bewust* hanteeren daarvan. Zijn zeer gering rekenvermogen en zijn sterke mate van achterlijkheid pleiten daartegen. Dat we toch niet los kunnen komen van het vermoeden dat Jaap beschikt over een of ander mechaniekje wat hij zonder veel geestelijke inspanning, ja bijna automatisch, in werking kan stellen, vindt zijn grond in de volgende observaties:

1. het aantal fouten, dat *niet* willekeurig, maar telkens één dag er naast is;

2. van de veertien opnieuw gevraagde foutieve antwoorden, zijn er zeven op dezelfde manier fout;

3. enkele spaarzame gegevens van Jaap zelf, b.v. „Ik denk na, juffrouw", „dat valt niet mee, juffrouw". En op de vraag: „waar dacht je over na, Jaap?" het antwoord: „Ik heb van 1930 af gerekend, juffrouw" (derde zitting).

Verder zijn verbijstering en slechte praestaties, toen, in een rij gegevens, de fout 29 Februari 1911 voorkwam.

4. Zoowel in het verleden als in de toekomst zijn er grenzen aan zijn kunnen; hoe verder achteruit of vooruit in tijd, hoe moeilijker Jaap het vindt, hetgeen blijkt uit de langere reactie-tijden, herhaling van de vraag om tijd te winnen, meer antwoorden op één vraag, enz. Is het mogelijk, dat het gebruik van het mechanisch werkend schema dan te veel moeilijkheden oplevert?

Om een beteren algemeenen indruk te krijgen van Jaaps structuur en intelligentie-niveau ben ik nog een middag met hem op stap geweest. Ofschoon daarvoor geen vaste datum was bepaald — de gesteldheid van het weer zou doorslaggevend zijn — heeft Jaap den morgen van den bewusten dag aan zijn onderwijzer gezegd, dat juffrouw Heyster vandaag weleens komen kon voor de wandeling! Hij vond het dan ook heel gewoon, dat ik inderdaad verscheen. Op mijn mededeeling, dat Jaap maar eens een vriendje uit moest zoeken die het genoegen met hem kon deelen, aarzelde hij lang, voor hij tot een besluit kwam. Dat besluit viel overigens in een andere richting uit. „Mijnheer Oost, ik ga maar liever met de juffrouw alleen . . . ." Toen wees de heer Oost zelf een vriendje aan dat mee moest gaan.

De beschermende, vaderlijke houding, die dit vrindje Gerrit den geheelen middag tegenover Jaap aannam, is m.i. niet alleen te verklaren uit het feit dat Gerrit een beetje zien kon en Jaap niets („in het land der blinden is één oog „koning""), doch veeleer uit het lage peil van Jaaps geestelijk niveau, waardoor Gerrit hem onbewust behandelde als een knaap van 4 à 5 jaar.

Jaap vertoont in erge mate (feitelijk is er geen maat voor aan te geven, is dit gebrek bij hem eerder absoluut te noemen) het gebrek dat bij debielen en imbecielen veel pleegt voor te komen, n.l. gemis aan aandachtsconcentratie. Zonder eenige remming fladderen zijn „gedachten" rond, het is niet mogelijk zijn aandacht in een simpel vraag-antwoord gesprek langer dan enkele minuten vast te houden.

Zijn gemis aan iedere verstandelijke remming blijkt verder uit de ongebondenheid waarmede hij de erotische en sexueele spanningen, die zijn leeftijd meebrengen, de vrije baan laat. Waar Gerrit duidelijk te constateeren gêne voelde bij Jaaps zinspeling op minder „nette" woorden, bij zijn telkens gelanceerde bekentenis „ik ben verliefd", enz., daar was Jaaps plezier onverholen. Censuur uit verstandelijke overwegingen toont hij nergens, waarschijnlijk omdat hij verstandelijk den leeftijd niet heeft bereikt en ook niet meer bereiken zal, waarop dat mogelijk is."

(Slot volgt.)

BESTAAT ER EEN SPECIALE KRACHT VAN HET OOG?

door J. J. POORTMAN

(Slot)

13. Thans komen wij, last but not least, tot de *experimenten* genomen van persoon tot persoon om vast te stellen of men een ander enkel door hem aan te zien kan noodzaken op of om te zien.

De eerste proefnemingen op dit gebied zijn blijkbaar verricht door den bekenden Amerikaanschen psycholoog *E. B. Titchener*, die had opgemerkt, dat onder zijn studenten aan Cornell-University het geloof aan het verschijnsel vrij algemeen voorkwam. Het resultaat van zijn proeven was negatief. Voor het geloof erin tracht hij redenen te vinden. Zoo is de mensch nu eenmaal wat nerveus wat zijn rug betreft, omdat de oogen bij de primaten naar voren zijn gericht [1]).

Een zekere Hiram M. Stanley heeft ook enkele experimenten verricht met negatief resultaat. Hij beschouwde de zaak van te voren reeds als absurd [2]).

Dan heeft, zooals wij reeds aanstipten, *dr. John Edgar Coover* van de Leland Stanford Jr. University in Californië zich uitvoerig met de kwestie beziggehouden. Daartoe in staat gesteld door een dotatie heeft hij een groote reeks proeven over dit en andere onderwerpen genomen, waarbij telepathie-in-het-algemeen ook een groote plaats innam; het resultaat werd neergelegd in een lijvig werk: „Experiments in Psychical Research" [3]), dat besproken wordt in de Proceedings van de Eng. S. P. R., LXXVI, Vol. XXX, (Nov. 1918) p. 261. Een korter verslag van zijn proeven gaf dr. Coover in een artikel: „The Feeling of Being Stared At — Experimental" in „The American Journal of Psychology" van Oct. 1913 (XXIV, 570).

Dr. Coover had eerst een vragenlijst in laten vullen, waaruit bleek, dat 77 % van 1286 studenten (84 % van de vrouwelijke en 72 % van de mannelijke studenten) verklaarden, dat zij het verschijnel hadden ervaren.

Uit deze studeerenden werden negen meisjes en één student uitgekozen voor de proeven. Deze waren als volgt ingericht. De passieve proefpersoon was gezeten met zijn of haar rug naar den actieven proefpersoon gekeerd. Deze laatste tikte met een potlood bij het begin van het experiment en wederom bij het einde, waarna de passieve p.p. zijn oordeel gaf. Niet in

1) The Feeling of Being Stared At, Science 1898, 8 : 895—897; vgl. Coover, t.a.p. en Meyer's Konversations-Lexicon, 5de druk, Supplement 1900—'01.

2) Power of the Eye, Science, 1900, 12: 73. Vgl. Coover, t.a.p. 146.

3) Stanford University, 1917. (Aanwezig in de Bibliotheek der Ned. S.P.R.)

alle gevallen werd echter gekeken; dit werd uitgemaakt door het werpen van dobbelsteenen: bij een even of oneven aantal punten keek de actieve p.p. respectievelijk al of niet. Keek hij niet, dan dacht hij over iets anders na; de passieve p.p. moest echter toch zijn bevindingen mededeelen. Daar de kans op even of oneven juist ½ is en de passieve p.p. ook tusschen ja en neen kiezen kan, zal op den duur het aantal goede en foute antwoorden juist 50 % zijn, wanneer er niets dan toeval in het werk is; is er nog een andere factor in het spel, dan zal dit ook in de cijfers tot uitdrukking komen; als de actieve proefpersoon gestaard heeft, zullen er in dat geval meer dan 50 % bevestigende antwoorden komen en als hij niet gestaard heeft, meer dan 50 % ontkennende.

Op deze wijze nam Coover 100 proeven met elk van de 10 studenten, in het geheel 1000 stuks. Hiervan waren 50,2 % juist — wat een zoo gering overwicht van de juiste over de onjuiste antwoorden is, dat dit resultaat ongetwijfeld volkomen negatief moet worden genoemd. Coover concludeert dan ook, dat het waarschijnlijk is, dat het voorkomen van het gevoel aangekeken te worden alleen op suggestie berust en dat er geen causale relatie met het staren bestaat.

Het wil ons voorkomen, dat de methode van Coover in het algemeen wel aanbevelenswaardig is, maar dat het uitblijven van een gunstig resultaat aan speciale omstandigheden is toe te schrijven.

Dr. Dietz, deze proeven besprekende, noemt als groot bezwaar het geringe aantal mogelijkheden, n.l. twee, waartusschen gekozen moet worden, wat ook suggestief werkt [4]). Dit is toe te geven: de passieve p.p. zal geneigd zijn, als hij enkele malen „ja" heeft geantwoord, dan weer eens „neen" te zeggen of omgekeerd. Verder zorgt het toeval er reeds voor, dat een aantal antwoorden juist is, wat dan in de berekening weer wordt gecompenseerd; pas bij een betrekkelijk groot aantal proeven zal het dus aan den dag komen, wanneer een andere factor dan het toeval aan het werk is. Niettemin zien wij geen andere methode, die op het onderwerp toepasbaar is en wiskundig vergelijkbare resultaten oplevert.

Welke speciale factoren kunnen nu, indien het verschijnsel werkelijk is, de experimenten van Coover hebben doen mislukken? In de eerste plaats nam hij o.i. den tijd van het staren te kort, n.l. — behalve bij het allereerste begin der proeven — slechts 20 en verder slechts 15 seconden. Deze tijd lijkt ons geheel onvoldoende voor den actieven proefpersoon om de benoodigde concentratie te bereiken. De omstandigheden zijn immers

4) Telepathie en Helderziendheid, 72.

anders voor den actieven p.p. dan bij het spontane op doen zien in het publiek, waarbij in vele gevallen de aandacht van den kijker levendig getrokken wordt (of, bij het abstracte staren, reeds door iets anders levendig getrokken is). Verder weet de passieve p.p. van zijn kant, dat hij niet om màg zien naar den actieven pp., doch bij zijn oordeel slechts op zijn gevoel af mag gaan, terwijl in het publiek juist het verschijnsel vaak pas bewust wordt aan den passieven p.p. doordat hij constateert, dat hij omgekeken heeft [5]). Het verschijnsel mag dus op de meest gewone wijze niet tot stand komen — wellicht verhindert echter het innerlijk verbod om om te zien, ook reeds het bewust-worden van den impuls daartoe. Gezien deze complicatie dient men toch minstens den tijd voor de afzonderlijke proeven zoo ruim te nemen, dat het verschijnsel op andere, minder plotselinge wijze bewust kan worden.

Hier komen belangrijke moeilijkheden voor den actieven p.p. bij. Wij schreven reeds, dat het wel scheen, alsof voor het gelukken van het op doen zien noodig is, dat men van den ander een levendig waarnemingsbeeld maakt, of dat het beeldend vermogen reeds op andere wijze werkzaam is. Het is echter zeer moeilijk om een levendig, als het ware scheppend waarnemingsbeeld te maken van de rugzijde van iemand, wanneer men dat herhaaldelijk op aanwijzing doen moet. De spontane belangstelling zoo niet voor de proeven, dan toch voor het waarnemings*beeld* moet wel niet zeer groot meer zijn [7]). Deze moeilijkheid voor den actieven p.p. om spontaan de noodige concentratie te bereiken, lijkt ons zóó groot, dat hierop in beginsel wel alle experimenten over het verschijnsel schipbreuk zouden kunnen lijden. Dit zou dan verklaren eenerzijds de slechte uitkomst van de experimenten, die er tot nog toe gedaan

---

5) Van meer dan één zijde maakt men er mij op attent, dat mogelijk hierin de verklaring gelegen is van het feit, dat blinden het verschijnsel niet blijken te kennen. Dr. Denier v. d. Gon deelt ook als zijn eigen ervaring mee, dat men zich pas van het verschijnsel bewust wordt nà opgekeken te hebben. Daar deze reactie bij de blinden ontbreekt — het iemand plotseling in het oog vatten en zich daarop afvragen: waarom heb ik nu opeens omgezien? — kunnen zij het ook niet constateeren. Dr. D. v. d. G. wijst ook op de overeenkomst met het wichelroedeloopen: ook de roedelooper wordt zich van het gezochte pas bewust door de beweging van de roede, hoewel hij het toch eerst reeds paranormaal ontdekt moet hebben. In beide gevallen zou dan sprake zijn van een automatisme, van een onwillekeurige beweging. Bij de blinden kan de eindschakel daarvan nooit optreden.

6) Z.b. pag. 106.

7) Om de tweede genoemde mogelijkheid, dat n.l. op àndere wijze reeds concentratie aanwezig was, te verwezenlijken, zou men de proef zoo kunnen inrichten, dat de actieve p.p. onder het kijken b.v. uit het hoofd rekent.

zijn, terwijl anderzijds het geloof aan het verschijnsel toch zoo algemeen blijkt voor te komen.

Men kan echter ook trachten de moeilijkheid te ondervangen en wel door zorgvuldige keuze van den actieven p.p.. Hier ligt ons tweede bezwaar tegen den opzet van Coover's experimenten. Bij de helft daarvan fungeerde hij zelf als actieve p.p. Wie zegt echter, dat dr. Coover de speciale vereischten voor deze functie bezat? Voor de andere helft zijner proeven bezigde dr. Coover weliswaar speciale personen — en de resultaten waren maar weinig beter dan bij die, waarin hij zelf als actieve p.p. fungeerde — maar daarbij nam hij vijf verschillende studenten. Enkel met den student, actief p.p. van zijn reeks VI, die althans in 56 % juiste antwoorden verkreeg, had hij o.i. meer proeven moeten doen. Wetenschappelijk is hier niets tegen : een groot aantal mislukkende proeven bewijst nog niet, dat een verschijnsel onecht is, maar een voldoend aantal proeven in speciale omstandigheden kan daarentegen eventueel bewijzen, dat het echt is.

Wij hebben in de afgeloopen maanden getracht de proeven van dr. Coover over te doen, rekening houdende met deze overwegingen. Dus : een tijd van staren, die langer is dan de zijne, n.l. 2 à 3 minuten, al maakt dit de proeven veel tijdroovender, en een zorgvuldige selectie van de beide proefpersonen.

Om als actieve p.p. te fungeeren, werd *Mevr. W. A. L. R.—V.*, oud-lid van den Haagschen Gemeenteraad enz. bereid gevonden. Zooals boven reeds vermeld [8]), had mevr. R. mij vroeger reeds meegedeeld, dat zij van het vermogen gebruik maakte om b.v. in een zaal iemand, met wien zij wenschte te spreken, om te doen zien en dan een teeken te geven. Als passieve p.p. deed ondergeteekende zelf dienst, die, zooals uit de mededeelingen van § 3 blijkt, voldoende gevoelig voor de passieve zijde van het verschijnsel kan worden geacht.

Het resultaat der proeven vindt men in nevenstaande *tabel*.

Hieruit blijkt, dat de uitkomst belangrijk gunstiger is dan die van Coover. Immers werden in 53 van de 89 genomen proeven juiste antwoorden verkregen, d.w.z. in 59,55 %, terwijl dit cijfer voor Coover slechts 50,2 % is.

Hierbij moet echter onmiddellijk een kantteekening gemaakt worden. In ons geval ging het niet om 1000, doch slechts om 89 gevallen. Daardoor wordt de beteekenis van een eindcijfer geheel anders. Ook het toeval kent een zekere variatie. Men krijgt ook wel eens dertien kaarten van

8) Pag. 99.

TABEL

Datum	GOED			FOUT			totaal
	ja/ja	neen/ neen	totaal	ja/neen	neen/ja	totaal	
27-4-'38	3	—	3	—	—	—	3
19-5-'38	2	3	5	1	1	2	7
31-5-'38	4	1	5	2	1	3	8
14-6-'38	1	2	3	3	2	5	8
28-11-'38	3	2	5	1	1	2	7
1-12-'38	2	3	5	1	1	2	7
28-2-'39	1	5	6	2	3	5	11
6-3-'39	2	2	4	3	3	6	10
27-4-'39	3	5	8	4	3	7	15
10-5-'39	3	6	9	1	3	4	13
totaal	24	29	**53** = 59,55%	18	18	**36** = 41,45%	**89**

Totaal	actieve p.p. ja	24 + 18 = 42
	actieve p.p. neen	29 + 18 = 47
	passieve p.p. ja	24 + 18 = 42
	passieve p.p. neen	29 + 18 = 47

een zelfde kleur in handen, al is dat zeer zeldzaam. Voor de berekening van de enkel aan het toeval toe te schrijven variatie bezit de waarschijnlijkheidsrekening formules, waaruit men vooral in verband met het aantal beschouwde gevallen aflezen kan of er in het onderhavige geval mogelijk of waarschijnlijk of zelfs in hooge mate zeker een andere dan de toevalsfactor werkzaam is geweest. De heer W. Whateley Carington te Cambridge is zoo vriendelijk geweest dit voor onze proeven uit te rekenen. Het resultaat daarvan is, dat de uitkomst onzer proeven *veelbelovend is, maar nog niet bewijzend*. Volgens het toeval verwacht men in een reeks van 89 gevallen met gelijke kansen voor ja of neen, 44 à 45 gevallen met een juist en evenzooveel met een foutief antwoord. Dit cijfer van 44,5 is echter het gemiddelde voor vele reeksen van 89 gevallen; in één gegeven geval komen ook door het toeval allerlei afwijkingen van 44 à 45 voor. De afwijking nu bij 53 tegenover 36 gevallen, dus een afwijking van 8,5 blijkt nu voor te komen *in elke tien* reeksen van 89 gevallen, enkel door de werkzaamheid van het toeval. Omdat dit slechts in één van tien reeksen het geval is, daarom is de uitkomst veelbelovend: het kan best zijn, dat er een andere dan de toevalsfactor aan het werk is — daar is wel eenige aanwijzing voor. Intusschen meene men vooral niet, dat men nu zou mogen zeggen, dat er nu ook reeds 10 × zooveel kans is, dat er een andere dan de toevalsfactor aan het werk is. Want die verhouding van 1 op 10 komt voor als men in zeer vele gevallen de werking nagaat: dan komt inderdaad op 1 van de 10 gevallen een afwijking van 8,5 op het gemiddelde van 89 voor. Doch wat het ééne geval der verrichte reeks betreft, dit kan wel juist die toevallig-vrij-groote afwijking vertoonen!

Waneeer bij een tweede reeks van, laat ons nemen, weer 89 experimenten eenzelfde verhouding van juiste en foutieve antwoorden voor zou komen, dan zou aan het resultaat reeds een heel andere beteekenis toekomen. Volgens dezelfde berekening komt *dit* slechts *1 op de 50* maal voor. Nu wordt wel aangenomen, dat de grens van het aantal gevallen, waar de afwijking van het toeval beteekenis begint te krijgen, ligt bij *1 op 20*. Een tweede reeks met dezelfde cijferverhouding zou volgens dezen maatstaf wèl bewijzend geacht moeten worden.

Het is zeker noodig om deze proeven voort te zetten en te herhalen. Wie ervoor voelt om over dit verschijnsel te experimenteeren, hetzij met schrijver dezes, hetzij zelfstandig, wordt verzocht zich met hem in verbinding te stellen. Het spreekt vanzelf, dat bij de proeven strenge voorwaarden in acht genomen moeten worden. Wanneer b.v. door het lot is

uitgemaakt, dat de actieve p.p. *niet* moet staren, dan moet hij natuurlijk even rustig blijven zitten, als in de gevallen, waar hij dat wel doet, zoodat de passieve p.p. niet onbewust uit andere gegevens zijn conclusies kan trekken. De aanwezigheid van een gesloten glazen serredeur tusschen de beide proefpersonen is daarom gewenscht. De passieve p.p. kan op den tijd letten en het einde der drie minuten met de hand aangeven, de actieve p.p. kan het begin bepalen, liefst vóór hij met dobbelsteenen of kaarten (b.v. rood : ja ; zwart : neen ; men voege de opgenomen kaarten telkens weer bij den stapel) den aard van het experiment bepaalt : uit de energie van de aankondiging mocht de passieve p.p. eens iets op kunnen maken ! Wanneer er een derde persoon als proefleider bij het experiment aanwezig is, moet deze minimaal naar den passieven p.p. zien.

Op deze wijzen zal wellicht ook op experimenteele wijze in de toekomst de werkelijkheid van „the feeling of being stared at" waarschijnlijk worden, of zelfs vast komen staan.

HAS THE EYE ANY PARTICULAR POWER?

by J. J. Poortman

Summary

1. It is contended that a person can be compelled to look round merely by staring at him. 2. Some personal testimonies. 3. According to the writer's own experience and introspection, the number of cases in which a swift temporal contiguity is existent and apparently only the factor of being stared at is common to them, gives a strong impression of causation. The phenomenon also seems to occur if the staring takes place by means of a mirror. It takes more easily place where there is a natural interest of the starer for the person looked at or as a co-result of concentration on something else when staring, than voluntarily. 4. The relation to some kindred phenomena. 5. The answers to questions put to three Schools for the Blind are negative : the blind are hardly aware of the existence of the phenomenon. How might this be explained ? 6. Experiments on the question whether the human eye can influence inanimate objects (P. Joire, Ch. Russ a.o.) produced some results, but they have not been corroborated. 7. A Gurwitsch- or mitogenetic radiation of the eye has been demonstrated, but it is of a different nature. 8. One is reminded of the very ancient and wide-spread superstition of the evil eye, containing, however, much more, though it may have been induced by the phenomenon (if real). 9. The

question whether the human eye is able to influence sleeping animals should be investigated. 10. Philosophers and mystics of different eras such as Demokritos, Plato, Plotinos, Inayat Khan and Geoffrey Hodson believe that a force emanates from the eye. 11. If real, the phenomenon would form a transition between telepathy and being affected via the ordinary senses. 12. Some 40 quotations from novels by some very well and other less known authors are given, showing again the frequent occurrence of the belief in it. If the kind of book is not fantastic or romantic, but naturalistic, the use of the motiv by the author seems to point out his belief in the reality of the phenomenon. Several authors affirmed their belief, when asked. 13. The writer repeated the experiments of dr. J. E. Coover, but selected more carefully the persons involved and applied 2—3 minutes of staring. The result — 59,55 % right answers — is better than that of Coover (50,2 %), but, as this was only obtained in 53 out of 89 experiments, the figures, though promising, have no significance as yet.

HYPNOTISCHE EN EXTATISCHE TOESTANDEN

door Dr. C. H. KETNER

In de Februari-aflevering van het maandblad „Het Nieuwe Leven" verscheen van mijn hand een artikel met het opschrift „Extase en Hypnose". In dat artikel betoogde ik, voornamelijk op grond van de onderzoekingen van Berger, Franke en Koopman over het electrencephalogram (T. v. P. X, 111), dat er een principieel verschil bestaat tusschen extatische en hypnotische toestanden in dien zin, dat bij de eerste de hersenschors, bij de tweede de hersenstam in zijn werking zou zijn geremd of uitgeschakeld. Gaarne zou ik dit onderwerp ook in het Tijdschrift voor Parapsychologie ter sprake brengen, teneinde een discussie uit te lokken over de vraag of deze opvatting juist is. Daar ik niet mag onderstellen, dat de lezers van laatstgenoemd tijdschrift ook „Het Nieuwe Leven" hebben gelezen, zal ik genoodzaakt zijn, enkele punten uit het bedoelde artikel te herhalen.

Ik wil dan eerst de resultaten van de drie genoemde onderzoekers nog even kort samenvatten.

De menschelijke herschenschors produceert een wisselstroom, waarvan de spanning periodiek, ongeveer tienmaal per secunde verandert. Men heeft een toestel geconstrueerd om die verandering te registreeren, en men krijgt dan op een verschuivende filmband een golflijn. De hoogte van die golven

leert ons, volgens Dr. Franke, de meerdere of mindere elektrische aktiviteit van de hersenschors kennen.

De hoogte van die golven kan nu door allerlei omstandigheden worden gewijzigd. Belangrijk is daarbij het verschil in de werking van verschillende bedwelmende stoffen. Men kan deze narcotica in twee groepen verdeelen. Die van de eene groep, waartoe o.a. aether en chloroform behooren, werken op de hersenschors : kortheidshalve zal ik ze in het vervolg schors-narcotica noemen. Die van de andere groep, die we stam-narcotica zullen noemen, werken op de hersenstam ; tot deze groep behooren o.a. veronal en luminal. Voor het verschil tusschen hersenschors en hersenstam verwijs ik naar het artikel in dit tijdschrift, X, 112.

Toediening van schors-narcotica heeft tengevolge dat de golven kleiner worden en tenslotte geheel verdwijnen. De aktiviteit van de schors houdt dan op en het bewustzijn is verdwenen.

Daarentegen veroorzaken de stam-narcotica een duidelijke vergrooting van de amplitudo der golven. De genoemde onderzoekers schrijven dit toe aan de opheffing van de remmende werking, die van uit de hersenstam in normale omstandigheden op de schors uitgeoefend wordt.

Op de vraag, waarom die stam-narcotica, die de elektrische energie der schors vergrooten, dan toch slaap, dus opheffing van het normale bewustzijn veroorzaken, antwoorden zij ongeveer het volgende : Voor het tot stand komen van bewustzijn is noodig, dat een gedeelte der schors sterker geprikkeld wordt dan de rest ; een *contrast* dus tusschen die beide deelen der schors. In normale omstandigheden zorgt de hersenstam, door zijn remmende invloed op bepaalde deelen der schors, voor het tot stand komen van dat contrast. Is echter de remmende werking van de stam onder den invloed van narcotica uitgeschakeld, dan verkeeren alle deelen der schors in ongeveer denzelfden prikkelingstoestand ; er is dan geen contrast, maar ook geen normaal bewustzijn meer. Men vergelijke dit met het zien : in het donker kunnen wij niet zien, maar wanneer onze geheele omgeving gelijkmatig sterk verlicht was, zouden wij, door gebrek aan contrast, ook niets kunnen onderscheiden.

Een dergelijke vergrooting van de hersengolven als de stam-narcotica veroorzaken, bleek nu ook voor te komen tijdens hypnose en, wat voor de parapsychologie bijzonder belangrijk is, bij personen, die zich in een trancetoestand bevonden (psychoscopisten, telepathen, mediums, enz.)

Hieruit laat zich afleiden, dat in al de laatstgenoemde gevallen, die wij onder den naam van „hypnotische toestanden" zullen samenvatten, de rem-

mende werking van de hersenstam op de hersenschors is uitgeschakeld. Een verhooging van de energie van de schors is daarvan het gevolg en misschien is daarmede een eerste stap gedaan op den weg tot verklaring van de abnormale prestaties in dezen toestand.

Ik heb mij nu de vraag gesteld, of deze hypnotische toestanden verwant zouden zijn met de toestanden, die ik beschreven heb in mijn artikel over „Kosmisch bewustzijn" in den 7en jaargang van dit tijdschrift (bl. 193). In dat artikel heb ik een aantal gevallen van extase of zielsverrukking geciteerd zooals die zijn beschreven door de H. Theresia, den H. Ignatius, den Duitschen schoenmaker Jacob Boehme, den Canadeeschen psychiater Bucke, den Deenschen schrijver Anker Larsen en vele anderen. Dikwijls traden deze toestanden geheel spontaan op ; soms na overpeinzing of gebed ; in een enkel geval, door J. A. Symonds beschreven, na inademing van chloroformdamp. Ik zal deze toestanden in het vervolg aanduiden als „extatische toestanden".

Door vergelijking van deze extatische toestanden met de hiervoor bedoelde hypnotische toestanden ben ik tot de conclusie gekomen, dat er tusschen deze beide geen nauwe verwantschap, maar eerder een zekere tegenstelling bestaat. De volgende overwegingen hebben mij tot die conclusie geleid.

In de eerste plaats zijn er verschillen, die samenhangen met de ademhaling. Het is gebleken, dat de uitschakeling van de hersenstam en dus de hypnotische toestand kan worden bevorderd door gebrek aan zuurstof. [1]). Daarentegen vindt men meermalen bij de beschrijvingen van personen, die in een meer of minder duidelijke extatische toestand hebben verkeerd, dat deze toestand optrad terwijl zij zich in de open lucht bevonden, b.v. aan het strand [2]), tusschen heuvelen [3]), op bergen [4]) of in een tuin [5]), op plaatsen dus, waar geen gebrek aan frissche lucht was.

Anker Larsen zegt zelfs op een andere plaats uitdrukkelijk : „Ik liep op een winterdag in het Geelsche bosch. Het was koud ; ik had lang en snel geloopen om warm te worden. Nu voelde ik de centrale warmte van het roode bloed in iedere vezel van mijn lichaam ; met iedere ademhaling sloeg ik een stroom frissche lucht naar binnen." [6])

---

1) Franke, Electrische spanningsverschijnselen in de hersenschors, 22 Zschr. Neur. u. Psych. Bd. 162, 259.

2) Malwida von Meysenbug, Memoiren einer Idealistin, Volksausgabe, III, 166.

3) Trevor, My quest for God, (1897), 268.

4) Amiel, Journal intime, I, 43.

5) Anker Larsen, Met open deur, 38.

6) Id. 10.

De trance-toestand wordt dikwijls ingeleid door of gaat gepaard met een zeer snelle ademhaling. Bijzonder opmerkelijk was dit o.a. bij Rudi Schneider, bij wien deze ademhaling op een grammofoonplaat is opgenomen, zoodat wij die ook hier te lande hebben kunnen hooren.

Vergelijk hiermede nu wat Anker Larsen zegt over zijn ervaring in den tuin: „Zooals gewoonlijk werd de ademhaling zeldzaam plechtig en devoot". Ook in de voorschriften voor de Indische yoga wordt, als een hulpmiddel voor het bereiken van den toestand van verheffing, een langzame ademhaling aangegeven.

Oppervlakkig gezien schuilt er een tegenstelling in de mededeeling, dat zoowel gebrek aan zuurstof als een snelle ademhaling een hypnotische toestand kunnen veroorzaken. Een snelle ademhaling brengt echter wel veel zuurstof naar de longen, maar belemmert de opname van die zuurstof door het bloed, zoodat er in het bloed en dus ook in de hersenen, toch een gebrek aan zuurstof kan ontstaan. Dit is echter een zuiver fysiologische kwestie, waarop ik hier niet nader wil ingaan.

De genoemde verschillen tusschen de hypnotische en de extatische toestand betroffen de wijze, waarop die toestanden bereikt worden, maar ook in de toestanden zelve lijkt mij een tegenstelling te liggen. De persoon in de hypnotische of trance-toestand is gewoonlijk min of meer aktief: hij (of zij) deelt iets mede, teekent, schildert of akteert (zooals Helene Smith b.v.). Dikwijls doet hij daarbij iets, waartoe hij in zijn normale toestand niet in staat is. Deze „Mehrleistung" zou in verband gebracht kunnen worden met de hoogere hersengolven, waarvan hierboven sprake was.

De extase daarentegen wordt beschreven als een toestand van verlichting, van zaligheid, maar ook van rust. Zij gaat gepaard met het gevoel van verlies van de individualiteit, van een opgaan in het Aleene — wat dan ook het uitgesproken doel van de Indische yoga is. In tegenstelling met de hypnotische toestand zou hiermede dan correspondeeren een verminderde intensiteit van de hersengolving, zooals die door de chloroform en aether veroorzaakt wordt.

Opmerkelijk is dan in dit verband, dat inderdaad bij sommige personen de bedwelming met chloroform een extatische toestand kan veroorzaken. In mijn artikel in den 7en jaargang van dit tijdschrift vermeldde ik een ervaring van J. A. Symonds, waaruit ik hier één volzin aanhaal: „Ik meende de dood nabij te zijn, toen mijn ziel zich plotseling van Gods nabijheid bewust werd, die zich duidelijk met mij bezig hield, mij als 't ware aanvatte in een sterk gevoelde, persoonlijke tegenwoordigheid."

Uit een en ander meen ik de conclusie te mogen trekken, dat de hypnotische toestand en de extatische toestand van elkaar moeten worden onderscheiden en dat, fysiologisch bezien, de eerste wordt gekenmerkt door een verhooging van de energie der hersenschors en de laatste door een verlaging daarvan. Een experimenteele bevestiging van deze onderstelling zou kunnen worden geleverd, indien men erin slaagde, bij een in extase verkeerend persoon het electrencephalogram op te nemen. Bij een spontane extase zal dat echter moeilijk gaan!

Nadat het bovenstaande geschreven was, kwam mij een passage van Schopenhauer onder de aandacht, die in verband daarmede wel eenige opmerkzaamheid verdient. Zij is te vinden in een noot van het hoofdstuk „Animalischer Magnetismus und Magie" in „Ueber den Willen in der Natur". (Reclam uitgave III, 298). Schopenhauer verhaalt daar, dat hij in 1854 de prestaties heeft bijgewoond van een hypnotiseur, Regazzoni genaamd, die verschillende personen op een afstand zoo wist te beïnvloeden, dat zij zich niet meer konden bewegen. Hij zegt dan vervolgens: „Nach meiner Beobachtung sind fast alle seine Stücke daraus zu erklären, dass er das Gehirn vom Rückenmark isoliert, entweder gänzlich, wodurch alle sensibeln und motorischen Nerven gelähmt werden und völlige Katalepsie entsteht; oder die Lähmung bloss die motorischen Nerven trifft, wo die Sensibilität bleibt, also der Kopf sein Bewusstsein behält, auf einem ganz scheintodten Körper sitzend."

Hij vergelijkt dan de werking van den hypnotiseur met die van strychnine. Zooals men ziet, is hier geen sprake van de tegenstelling tussen hersenstam en hersenschors, maar er is toch in zoverre analogie, dat Schopenhauer de invloed van den hypnotiseur beschouwt als een losmaking van het verband tusschen twee deelen van het centrale zenuwstelsel.

DE EXPERIMENTEN VAN DEN HEER CARINGTON

Van den heer Whateley Carington kregen wij bericht, dat de in den voorzomer verrichte experimenten over telepathie een gunstig resultaat hebben opgeleverd, ook wat de Hollandsche deelnemers betreft.

De heer C. wil in November a.s. deze proeven op iets gewijzigde basis herhalen en verzoekt de deelname uit Holland van 20 personen in een serie A — op de avonden van 14, 15, 16, 17 en 18 Nov. en, na een onderbreking, wederom op de avonden van 29, 30 Nov., 1, 2 en 3 Dec. — en van een andere groep van 20 personen in een serie B op de tien avonden van 19 Nov. tot en met 28 Nov.

Het gaat bij deze proeven om het volgende. De heer C. hangt op deze avonden telkens een andere eenvoudige teekening in zijn studeerkamer te Cambridge op. De deelnemers moeten in een cahier, dat hun wordt toegezonden, iederen keer opteekenen wat zij denken, dat de teekening voorstelt. Zij behoeven zich elken avond slechts vijf minuten aan de proef te wijden. Het is *niet* noodig, dat de deelnemers zich erg inspannen om een resultaat te krijgen. Voor het welslagen is het integendeel beter zich niet „het hoofd te breken", doch eenvoudig te noteeren wat in iemand opkomt. Absoluut noodzakelijk is echter, *dat de deelname geen avond overgeslagen wordt.*

Leden der S. P. R. en anderen, die bereid zijn op deze voorwaarden aan een der beide genoemde series mede te werken, worden verzocht zich op te geven bij dr. H. A. C. Denier van der Gon, Papaverhof 31, den Haag. De heer J. J. Poortman zal wederom fungeeren als intermediair tusschen de deelnemers en den heer Carington.

BOEKBESPREKING

Dr. K. H. E. DE JONG, *De Zwarte Magie.* Leopold, Den Haag, 1938, geb. fl. 3.90.

We mogen Dr. de Jong wel uiterst dankbaar zijn dat hij deze aanwinst van de Parapsychologische bibliotheek, waarvan zij Deel 3 uitmaakt, heeft verzorgd. De in het boek voorkomende uitgebreide verzameling van gevallen en citaten aangaande de zwarte magie bij vele volkeren en schrijvers door den loop der eeuwen dwingt ons tot de erkenning van een groote belezenheid van den schrijver in dit onderwerp. En volgens eigen getuigenis heeft hij zich daarbij dan nog „tot het meest noodzakelijke" beperkt.

Achtereenvolgens passeeren de revue de tooverij bij de praehistorische

en de primitieve volkeren, die in de historische oudheid, de Middeleeuwen en den lateren tijd; we leeren hoe schade toe te brengen aan anderen, geluk op de jacht te krijgen, het weer te beinvloeden, we maken kennis met de praktijken van het „booze oog", het oproepen der dooden en met de inzichten en theorieën die er in den loop der tijden daarover bestonden. Ten slotte: de heksen-vervolgingen van de na-middeleeuwsche tijden en hoe deze verdwazing langzamerhand een einde neemt. Gezien de groote, een paar honderd bladzijden tellende opsomming, is het als een verdienste van den schrijver te rekenen, dat de leesbaarheid van het geheel daarbij geenszins schade geleden heeft.

In het laatste, achtste, hoofdstuk komen de pogingen tot verklaring aan de beurt. Hoewel voor een goed begrip de lezing van de daaraan voorafgaande hoofdstukken niet mag worden nagelaten, is dit hoofdstuk van parapsychologisch standpunt bezien toch wel het belangrijkste. Behalve bedrog, hallucinatie, bijgeloof lijkt het, na de vele parapsychologische onderzoekingen uit den allerlaatsten tijd, zeer waarschijnlijk, dat ook andere, diepergaande verklaringsmogelijkheden kunnen worden aangetrokken. De proeven van Kiesewetter aangaande de werking van heksenzalven, die bij de tooverij zulk een grooten rol speelden, die van Boirac over" .... de kracht, die, uitgestraald door ons zenuwstelsel, onder zekere voorwaarden vermag te werken buiten den omtrek van het lichaam om ....", de experimenten waarmee Delanne, onder uitsluiting van denkbare physische of chemische invloeden de uitstraling van de hand trachtte te photografeeren, de Rochas' pogingen om de uittreding van de gevoeligheid buiten het lichaam te onderzoeken en de daarbij aansluitende proeven van Tischner en Freudenberg, welke steun geven aan de tot ons overgeleverde berichten aangaande het envoûtement, enz. kortom een overzicht wordt gegeven van den stand van onze huidige kennis van min of meer vaststaand parapsychologisch feitenmateriaal, met behulp waarvan een verklaringsmogelijkheid geschapen wordt.

We wenschen het boek niet slechts in handen van nauwer bij de parapsychologie geïnteresseerden; in breede kringen kan het verhelderend werken op de voorstellingen die algemeen over de zwarte magie heerschen, maar omgekeerd laat het ook zien hoe het licht der parapsychologie tot zelfs in een duister verleden kan terugstralen en vele dingen, die men niet kon of .... wilde begrijpen, redelijk en aannemelijk maken.

DENIER VAN DER GON

Dr. K. H. E. DE JONG, *Spinoza en de Stoa*, Brill, Leiden, 1939; fl. 0.80.

In deze voordracht voor het Spinozahuis wijdt dr. de Jong behalve aan het eigenlijke onderwerp ook vrij wat ruimte aan wat men zou kunnen betitelen: *„Spinoza en de parapsychologie"*. Dat deze relaties van den Haagschen wijsgeer niet al te uitgebreid waren, laat zich verwachten; wat er dan over te vinden is, daar gaat dr. de Jong uitvoerig op in. Spinoza achtte het voorkomen van spontane voorgevoelens mogelijk. Hij schijnt zelf wel eens een drogwaarneming bij het ontwaken te hebben gehad. Dit is misschien de oorzaak van een zekere onbehaaglijkheid van Spinoza tegenover de occulte verschijnselen. Uit een anderen brief blijkt, dat hij van geestverschijningen b.v. niets moest hebben. De Stoïcijnen namen de mogelijkheid hiervan wel aan, hierin volgt Spinoza de Stoa dus niet, bij het aannemen van de mogelijkheid der profetie echter wel, waarbij Spinoza zijn eigen verklaring geeft, die intusschen aan de Stoïcijnsche leer der „sympathie" herinnert. Vele vereerders van Spinoza weten met deze uiteenzettingen van den wijsgeer niet veel raad.

J. J. POORTMAN

Dr. HERMAN WOLF. *De ziel van het Oosten en de Geest van het Westen*. Beschouwingen over Chineesche en Indische Wijsbegeerte en hun beteekenis voor het Westen. Athenaeum-bibliotheek, H. J. W. Becht, Amsterdam.

East is east and west is west.... and the twain will meet, ever and ever again. En deze ontmoetingen, materiaal of geestelijk, vijandig of vriendschappelijk, vluchtig of duurzaam — zij vormen een groot deel der wereldgeschiedenis. De geweldigste van die allen was wel die van 2000 jaar geleden, toen het Oosten het geestelijk chaotisch geworden Romeinsche Rijk binnenvloeide en het in beroering bracht, Syrië (Zonnedienst), Perzië (Mithrasdienst), Egypte (Isisdienst), zij allen werkten in op het verwordende westen. Maar allen hadden niet meer dan voorbijgaanden invloed, waren eigenlijk niet meer dan zoo vele voorbereidingen, die den strakken Romeinschen geest kneedden en het starre Romeinsche hart ploegden, tot beiden ontvankelijk werden voor den geest van Juda, en het Christendom werd geboren, dat nu sinds negentien eeuwen eerst de cultuur van Europa, daarna die van de wereld beheerscht.

Ook de christelijke cultuur brak, haar eenheid werd verstoord door hervorming en sectarische afscheidingen; zij brokkelde af: nu vertoont zij een minstens even chaotisch beeld als, 20 eeuwen geleden, de Grieksch-Romeinsche beschavingswereld.

En wederom, nu alle afstanden door de moderne techniek zijn geslonken, zijn Oost en West elkander genaderd. Maar terwijl, voor de antieke cultuur van het Middellandsche Zee-bekken, de cultuur van het, thans „nabij" genoemde en geworden Oosten, de beslissende factor was, is het thans het „verre", practisch nauwelijks nog ver te noemen Oosten, dat historie maakt.

De geest van Europa en de ziel van Indië, Thibet, China, hebben elkaar benaderd en zien elkander aan, half vijandig eerst, bevreemd later, tenslotte met belangstelling en zelfs sympathie.

Maar, in de wordende Renaissance van den nieuwen tijd zijn de verhoudingen anders geworden dan twintig eeuwen geleden. Geen stervende Westersche cultuur ontvangt, als toen, uit den impuls van een heftig levend Oosten nieuwe kracht. Maar een èn materieel èn geestelijk hevig bewogen Westen, dat zich trots den chaos van binnen nog vol superieure kracht voelt, zoekt bewust het Oosten, niet om daaruit nieuwe energie te putten, maar om een rustpunt te vinden voor zijn wild geworden streven. En tevens, óók anders dan vroeger, is het nu niet het Westen alleen dat ontvangt, ook, en méér wellicht, past zich het Oosten gretig, al te gretig, aan het Westen aan, onderwerpt zich daaraan, verloochent zich zelven in een krampachtig narennen van idealen, die in het bewonderde Westen door de élite reeds lang in hun voosheid erkend zijn en alleen nog door de massa worden aangehangen.

En het is dan ook niet uit de ziel van het Oosten van heden, dat het Westen honig tracht te peuren om zijn al te bitter geworden geest te verzoeten. Het zoekt heil bij de wijsheid van het oude Oosten, terwijl het eigen traditie verwerpt.

Veel zal er van af hangen, hoe dit proces verloopt, en nog niemand kan zich hierbij aan onfeilbare voorspelling wagen.

„De toekomst van onze beschaving hangt immers af van dit probleem: hoe zal de verhouding van het Westen tot het Oosten en die van het Oosten tot het Westen in de volgende decennia zijn" zegt Dr. Wolf in zijn voorwoord. Dit is een waarheid die op algemeen cultureel gebied, zoo oeconomisch als politiek als geestelijk, geldig zal blijken.

Dr. Wolf behandelt in zijn boek dit geweldige vraagstuk uit den aard der zaak van uit psychologisch en wijsgeerig gezichtspunt. Hij wil het niet oppervlakkig behandelen, met die blinde ophemelarij van al wat ver en vreemd is, die de Oostersche studies van Henri Borel vaak zoo onsympathiek maakte. Dit blijkt wel uit de aanhaling van Jung, die de

„Inleidende Beschouwingen" opent. „Het Oosten dringt door alle porien en bereikt de meest wonde plekken van Europa. Het is mogelijk dat het een gevaarlijke infectie is, doch wellicht is het een geneesmiddel."

Dr. Wolf beseft dus blijkbaar wel, hoe gecompliceerd dit probleem is, hoe het verschillende kanten heeft, gevaarlijke en heilzame. En hoe het een vraag is, die nog beantwoord moet worden, welke invloed het winnen zal, de goede of de kwade.

Het boek is in twee deelen verdeeld, die resp. de Chineesche en de Indische wijsbegeerte behandelen. Het is niet bedoeld als een geschiedenis daarvan. Het wil ons alleen inleiden in het wezen dier philosophien, het zijn, zooals ook de ondertitel luidt, beschouwingen daarover. Ik geloof dat Dr. Wolf uitstekend geslaagd is in zijn moeilijke taak. De begrippen, vooral der Chineesche wijsbegeerte, zijn vaak vaag, subtiel, zeer bezwaarlijk uit te drukken in onze terminologie. Deze legt zich vooral toe op scherpe omschrijving der wijsgeerige begrippen, de Oostersche legt nimmer uit, duidt hoogstens aan, laat aan de intuïtie van den lezer het voornaamste over. Gevolg, dat voor persoonlijke opvatting nog veel meer ruimte overblijft dan in de Europeesche stelsels (denk aan Spinoza en zijn 50- en eenige soorten van uitleg; denk aan de divere scholen, die zich allen op Hegel beroepen!)

De Yi King, Laotze, Confucius worden besproken, en vooral aan de tweede wijdt Wolf zijn bemoeienis en blijkbaar zijn liefde... De tweede helft is gewijd aan „Beschouwingen over de Indische wijsbegeerte". Na een meer historisch gedeelte wordt hier vooral naar het verband met Westersche philosophiën gezocht, waarbij ook de moderne psychologie niet vergeten wordt. Het Boeddhisme en het Tibetaansche doodenboek, dat in de laatste jaren zoozeer de aandacht trok, worden behandeld, voorts de hiernamaalsvoorstellingen der primitieven, der Egyptenaren, der Grieken. De slotbeschouwing, die de groote vraag stelt, op welke wijze de Europeesche mensch, die naar wijsheid en dieper inzicht zoekt, zich de schatten der Oostersche wijsbegeerte en wijsheid eigen kan maken, kan mij niet geheel bevredigen. Zij is trouwens ook te kort (slechts enkele bladzijden) om dit vraagstuk, waarvoor het geheele werk zulk kostbaar materiaal ter beantwoording bevat, grondig te onderzoeken.

Zeker een der beste, klaarste, veelzijdigste werken die den laatsten tijd over dit tegenwoordig zoo gewilde onderwerp geschreven zijn, zoowel bij ons als in het buitenland.

Een vertaling in een of meer der wereldtalen ware alleszins wenschelijk.

Dr. P. A. DIETZ

J. J. POORTMAN. *Drei Vorträge über Philosophie und Parapsychologie.* Sijthoff. Leiden 1939.

Van deze drie voordrachten is de laatste „Ueber einige mehr oder weniger okkulte Motive in der Weltliteratur", een vertaling van het in ons tijdschrift verschenen artikel. [1])

De eerste „Supersubjekt, Infrasubject und die Kantisch-Kopernikanische Wendung" is philosophisch, de tweede „Die Parapsychologie als neue Wissenschaft in ihrem Verhältniss zur Philosophie und Weltanschauung," parapsychologisch het belangrijkst.

In de eerste doet de schrijver een zeer belangwekkende poging, het subjectivisme van het Kantiaansche denken in dien zin te wijzigen dat de oorsprong der formeele kenniselementen, de kategorieën van tijd en ruimte, waarvan ons geheele wereldbeeld afhankelijk is, wordt gelegd in het „suprasubject", een begrip, dat bij Poortman vrijwel met het godsbegrip samenvalt. Zoodoende verkrijgen ten opzichte van ons, infrasubjecten, de tijdruimtelijke eigenschappen der dingen wederom in hooge mate het karakter der objectiviteit.

Ik houd dit voor een grootsche wijsgeerig vruchtbare gedachte, maar is deze omwerking van de principieele stellingen van den Koningsberger wijsgeer niet zóó grondig, dat wij eerder van een afwijzing van het Kantiaansche phaenomenalisme mogen spreken?

Het tweede artikel is een voordracht, in Dec. 1937 te Weenen gehouden voor de Oestereichische Gesellschaft für psychische Forschung, bij gelegenheid van het tienjarig bestaan der vereeniging, die helaas kort daarop door het sindsdien in Oostenrijk machtig geworden régime is doodgedrukt.

Parapsychologie, betoogt de schrijver, moet geen wijsbegeerte of wereldbeschouwing willen zijn; zij is een wetenschap, dus een speciale tak van kennis. Die echter een zekere, en in dit geval niet geringe, invloed op onze algemeene wereldbeschouwing uitoefent.

„Die Philosophie und das allgemeine Denken (hat) *sich geirrt* [2]), indem sie diese (nl. de p.ps.) Erscheinungen von vornherein für unmöglich erklärte; *dann bedürfen diese allgemeinen Theoriën einer Erneuerung,* [3]) wodurch für diese Phaenomene Platz entsteht".

Onnoodig te zeggen hoezeer wij deze krachtige en bondige uitspraak toejuichen.

---

1) T. v. P. IV, 97.

2) Cursiveering in het origineel.

3) Cursiveering van den recensent.

In het vervolg van het artikel wordt de verhouding der parapsychologie tot het psychisch monisme van Heymans en Polak uiteengezet. Men kent het, ook in ons tijdschrift weergegeven standpunt van Poortman: Polak, met wien hij het in 't geheel niet eens is, is eigenlijk consequenter in zijn totale negatie van het voortbestaan dan Heymans. Psychisch parallellisme en wisselwerkingstheorie worden naast en tegenover elkander geplaatst en aan het eerste de voorkeur gegeven.

Poortman eindigt met de opwekkende toeroep tot den lezer: „Eine neue Wissenschaft, eine neue Aufgabe".

Inderdaad, en bij deze nieuwe taak mag zeker zijne medewerking als een van de meest waardevolle worden genoemd.

Dr. P. A. DIETZ.

UIT DE TIJDSCHRIFTEN

Buitenland.

In het April-nummer [1]) van het Protestant-kerkelijke blad „*Deutsche Frömmigkeit*" [2]) zijn niet minder dan drie artikelen aan de parapsychologie gewijd. Hans Hänig schrijft over „Die Parapsychologie und das moderne Weltbild", Dr. E. Mattiesen over „Religiöse Weltanschauung und Parapsychologie", Prof. Richard Hoffmann over „Die Wunder im Neuen Testament". Hänig komt tot de conclusie, dat in het gewijzigde wereldbeeld het probleem van den mensch naar het geheel, ja zelfs naar het Kosmische toe verlengd wordt: wij blijken meer collectief en minder individueel, dan wij vermoedden (p. 96). Mattiesen begint zijn artikel zoo, dat toen de bekende Rudolf Otto in een zijner eerste boeken den openbaringsgrondslag en de profane grondslagen van een religieuze wereldbeschouwing trachtte te scheiden, hij den sterksten steun van de laatste door onbekendheid over het hoofd zag, al had reeds Schopenhauer op het belang van de occulte feiten voor de weerlegging van materialisme en naturalisme gewezen. Hoffmann, hoogleeraar in de theologie te Weenen, behandelt dan de wonderverhalen op een wijze, die onmiddellijk met de betoogen van onzen Prof. van Mourik Broekman te vergelijken is.

Ofschoon ook hier geklaagd wordt over het weinige begrip van vele theologen voor deze probleemstellingen [3]), is het toch verheugend, dat ondanks de ongunst der tijden zich dergelijke stemmen in Duitschland hebben doen hooren.

J. J. POORTMAN

1) VII, 4.

2) Verlag: Deutsche Christen, Weimar.

3) Mattiesen, p. 98.

BERICHTEN EN VEREENIGINGSNIEUWS

De *Studievereeniging voor Psychical Research*, opgericht door Prof. Dr. G. Heymans op 1 April 1920, stelt zich ten doel de bevordering van het wetenschappelijk onderzoek der dus geheeten occulte verschijnselen, anders gezegd: van de Parapsychologie.

De vereeniging heeft een *Parapsychologisch Laboratorium.*

De contributie bedraagt f 7,50 per jaar, waarvoor de leden het *Tijdschrift voor Parapsychologie*, tevens orgaan der vereeniging, gratis ontvangen.

Voor mededeelingen van allerlei aard, verband houdende met het doel der vereeniging, wende men zich tot den eersten secretaris Dr. J. W. van der Spek, Vliegenvangerlaan 13, Den Haag; voor berichten van administratieven aard tot den tweeden secretaris-penningmeester F. W. B. de Haas, Nieuwe Gracht 5a, Haarlem, Postgirorekening ten name van den penningmeester der S. P. R. no. 258900.

Afdeelings-secretariaten:

Amsterdam: W. Beuker Jr., D. Willinkplein 45II [1]);

Den Haag: Dr. Juliette Binger, Van Alkemadelaan 496;

Rotterdam: L. F. Steehouwer, Graaf Florisstraat 74.

ERRATA

1 p. 187 noot 1 en p. 188 noot 4: Proceed. XI moet zijn XL;

2 p. 194 onderzoek a: is voortzetting van dat van Mr. *van Rossem.*

INHOUD:

1) In afl. 4 stond deze naam verkeerd gespeld.

HET VOORSPELLEN IN VERBAND MET HET TIJDSPROBLEEM *)

door Ir. J. F. CARRIÈRE

I.

Wanneer men wil onderzoeken, of in de moderne physica een plaats gegeven kan worden aan het paranormale probleem „Voorspellen", is men genoodzaakt uit te gaan van het z.g. ruimte-tijd continuum van Einstein-Minkowsky. Hiermede kan het voorspellen echter nooit „verklaard" worden. Het tegenwoordige natuurbeeld kan ons hoogstens hypothesen aan de hand doen, om verschijnselen, die op het eerste gezicht absurd lijken, meer aannemelijk te maken. Ook moet men er wel van doordrongen zijn, dat men natuurkundige schema's niet zonder meer op psychische verschijnselen mag toepassen. Zelfs voor het physische gebeuren is het tijd-ruimtelijk continuum slechts een „voorstelling", hoeveel te meer dan voor het psychische! In het tweede deel van dit opstel zal een poging gedaan worden om na te gaan in hoeverre onze gedachtengang over het physische wèl mag toegepast worden op het psychische.

Dunne heeft wel het grondigst getracht door middel van de moderne natuurkunde de mogelijkheid van het voorspellen aan te toonen, vooral in verband met den voorspellenden droom. Hij heeft zijn ideeën vastgelegd in een tweetal boeken (6, 7), waarvan een in het Hollandsch verschenen is onder den titel „Buiten de grenzen van den tijd". De hieronder gegeven citaten zijn, wat de theorie van Dunne betreft, ontleend aan dit boek.

Dunne baseert zijn betoog op het bovengenoemde vierdimensionale continuum. Wat het begrip „Continuum" betreft, kan hier verwezen worden naar een artikel van Prof. Van Os in De Gids (8); van Ir. Ortt in dit tijdschrift (11) en verder naar de bijgevoegde literatuur-lijst (1—5). Het komt in het kort neer op het volgende:

De stoffelijke ruimte kan gedacht worden te bestaan uit drie dimensies: lengte, breedte en hoogte, welke loodrecht op elkaar staan. Daarom kan iedere brok materie, die zich in deze ruimte bevindt, „geprojecteerd" worden op drie, willekeurig aangenomen, loodrecht op elkaar staande vlakken. De meest eenvoudige voorstelling hiervan krijgt men, door een voorwerp in een kamer te beschouwen. Men kan dan dat voorwerp drie keer geprojecteerd denken: op de vloer en op twee aan elkaar grenzende zijwanden. De wiskunde leert, dat dan niet alleen de gedaante van het voorwerp

*) Inhoud van een voordracht, gehouden voor de afdeelingen van de S.P.R. in den winter van 1937—38. De getallen in den tekst verwijzen naar de bijgevoegde literatuurlijst.

door die drie vlakke teekeningen (op de vloer en twee zijwanden) volkomen bepaald is, doch ook zijn plaats in de kamer (= willekeurig gekozen ruimte).

Laat men het voorwerp echter *bewegen*, dan is daarvoor *tijd* noodig. Nu is het onmogelijk, deze beweging bovendien in deze figuren-combinatie vast te leggen, omdat de lengte, breedte en hoogte (van de kamer) reeds loodrecht op elkaar staan en er niet nog een vierde dimensie (de tijd) loodrecht op de drie reeds aanwezige denkbaar is.

Dit probleem is door Minkowsky opgelost, steunend op de relativiteitstheorie van Einstein. Hij geeft een wiskundig volkomen verantwoorde versmelting van Ruimte en Tijd, en deze wordt „Het Continuum" genoemd. Het voordeel hiervan boven de klassieke begrippen Ruimte en Tijd, die los van elkaar stonden, is, dat het hierdoor mogelijk geworden is alle waarnemingen van bewegende voorwerpen objectief vast te leggen, onafhankelijk van de subjectiviteit van verschillende waarnemers, die steeds met hun willekeurig gekozen drie-dimensionaal ruimte-assenstelsel èn hun willekeurigen plaatselijken tijd moesten werken.

Dit continuum heeft vier dimensies: de van ouds bekende lengte,

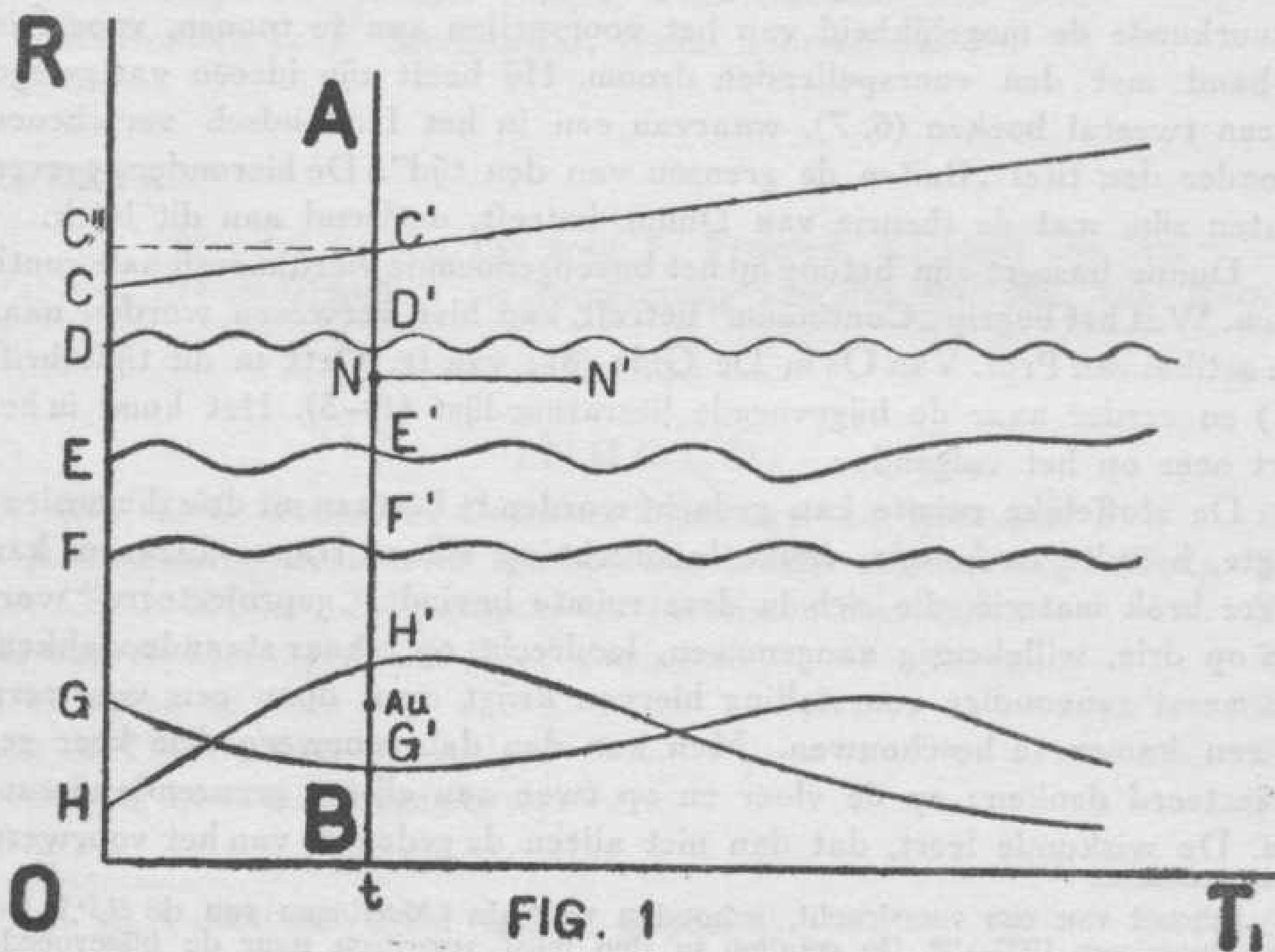

FIG. 1

breedte en hoogte en een vierde dimensie, den tijd, die wel is waar wiskundig niet zoo eenvoudig aan te geven is, doch graphisch door een rechte lijn kan worden voorgesteld.

Om dit vier-dimensionale continuum te kunnen afbeelden, denkt Dunne zich lengte, breedte en hoogte (= ruimte) samengevoegd tot één lijn, de ruimte-lijn R (fig. 1) en loodrecht daarop de tijd-lijn T. Hieruit volgt, dat *bewegende* voorwerpen in deze teekening voorgesteld worden door kromme of rechte lijnen. De lijnen worden genoemd, „wereldlijnen" of „tijdsbanen" van de voorwerpen. Ieder punt van zoo'n tijdsbaan is dus *niet* een voorwerp in een willekeurig gekozen ruimte op een oogenblik van een willekeurig gekozen tijdsmaat, doch is een „gebeurtenis" of „voorval". Wat wij hiervan waarnemen zijn slechts projecties in onze drie-dimensionale ruimte en in onzen klokketijd. In de fig. 1 doet de „gebeurtenis" C' zich dus aan ons voor als het voorwerp C" op het tijdstip t.

Immers, ieder stoffelijk voorwerp, dus ook ieder individu, dat wij op één oogenblik waarnemen, is een „gebeurtenis" en zijn *duur* is een voortvloeiende reeks gebeurtenissen. Ieder voorwerp of individu heeft dus zijn wereldlijn, of beter gezegd *is* zijn wereldlijn. Eddington zegt dit aldus:

„De tijdsbaan van den waarnemer, is die waarnemer zelf. Een lichaam strekt „zich dus uit in den tijd, zoowel als in de ruimte en is dus vier-dimensionaal."

Het is nu duidelijk, dat een doorsnede van dit continuum loodrecht op de tijdas T één oogenblik voorstelt. De punten C', D' enz. zijn gebeurtenissen op hetzelfde oogenblik t. In de fig. 1 is de lijn A B dus één oogenblik, laten we afspreken „het heden". Links van A B is dan het verleden, rechts de toekomst. Tenslotte is er nog dit: Mathematisch is het vier-dimensionale continuum één geheel, evenals een kubus drie-dimensionaal één geheel is en niet bestaat uit een samenvoeging van stukjes lengte, breedte en hoogte. Het continuum bestaat dus „en bloc", het „is" er. Dus niet alleen heden „is er", doch ook verleden en toekomst „zijn er" .... tenminste, mathematisch gesproken.

Dunne betoogt nu, dat men dit alles reeds lang vermoed had. Hij zegt: (bladz. 139—141, iets verkort):

„De gewone man sprak niet van den tijd als van een vierde dimensie, maar hij „was er van overtuigd, dat de tijd lengte had, die kon worden verdeeld in een „verleden" en een „toekomst" en dat deze lengte zich niet uitstrekte in een hem „bekende ruimte, doch in een nieuwe, vierde richting;
„dat verleden noch toekomst rechtstreeks kon worden waargenomen, alle waar-„neembare verschijnselen lagen in een veld van waarneming, dat gelegen was in „één enkel „oogenblik" van de tijdlijn, het „heden";
„dat dit „huidige" veld van waarneming zich op een of andere wonderlijke wijze

„langs de tijdlijn voortbewoog, zoodat gebeurtenissen, die eerst „toekom-„stig" waren, vervolgens „huidig" en tenslotte „voorbij" werden. Het „verleden groeide dus voortdurend aan.

„Deze (gespatiëerd gedrukte) woorden hebben betrekking op een anderen „tijd, en niet op de tijdlijn waarlangs het „huidige" veld van waarneming zich „voortbewoog. Deze woorden verwijzen naar een soort van tijd achter den tijd, en „dat zij dit doen is het noodzakelijk gevolg van het feit, dat wij zijn uitgegaan van „de hypothese eener beweging (van het veld van waarneming) langs de tijd-„lijn."

Dunne zegt dus m.a.w.: Onze physische tijdsbaan „is er", doch wij beleven deze baan niet „ineens"; ons bewustzijn, ons waarnemingsveld *beweegt zich langs* onze physische tijdsbaan. Maar, gaat Dunne verder, voor deze beweging is tijd noodig, doch dit is een andere tijd dan de ons bekende physische tijd, een tweede tijd, dus mathematisch een nieuwe tijddimensie T_2.

Hoe moeten wij ons dien nieuwen tijd T_2 denken, om er mee te kunnen werken? Mathematisch staat een volgende dimensie volgens definitie loodrecht op een vorige, zooals lengte, breedte en hoogte loodrecht op elkaar staan. Het is geen bezwaar, dat wij ons niet méér dimensies dan drie kunnen voorstellen, mathematisch kan er toch mee gewerkt worden. In fig. 1 moet T_2 dus loodrecht op R en T_1 gedacht worden, dus loodrecht op het vlak van teekening. De drie lijnen R, T_1 en T_2 komen samen in punt 0. De tijddimensie T_2 van ons bewegend waarnemingsveld staat dus loodrecht op de physische tijddimensie T_1 van het continuum en is er geheel gelijkwaardig mee.

Dit is de kern van Dunne's betoog. Met de juistheid hiervan staat of valt zijn theorie. Want op dit punt in zijn beschouwing worden wij geplaatst in een vijf dimensionale wereld van *mogelijke* gebeurtenissen (dit zijn in fig. 1 de niet geteekende tijdsbanen *buiten* het vlak van teekening), waarvan ons waakbewustzijn slechts de projectie in een vier-dimensionaal systeem (het continuum) waarneemt als *werkelijke* gebeurtenissen (d.z. de tijdsbanen *in* het vlak van teekening).

Maar onder bijzondere omstandigheden, zooals tijdens den voorspellenden droom, is het mogelijk, dat de waarnemer *in* ons (een diepere „laag" van onze psyche) ervaringen opdoet in dat vijfdim. systeem. En voor *dit* waarnemen in het vijfdim. systeem geldt weer dezelfde beschouwing als hierboven voor het gewone waarnemen in het vierdim. systeem gegeven is. Er is ook hier weer een *beweging* van het waarnemingsveld noodig, dus weer een andere tijd T_3, dus een zesde dimensie enz. enz.

De theorie van Dunne is dus een ketting-redeneering, die leidt tot

oneindig veel tijddimensies en oneindig veel waarnemers van hoogere orde. Iedere hoogere tijd-dimensie heeft zijn hoogere waarnemer. Dit zijn volstrekt geen „bovennatuurlijke" waarnemers, doch waarnemers *in* ons, diepere „lagen" van onze psyche. Voor verderen uitleg verwijs ik, behalve naar het boek van Dunne, naar het reeds genoemde artikel van Prof. Van Os. (8)

Uit dit stelsel leidt Dunne af, een redelijk aanvaardbare ziel, die blijft voortbestaan na den dood van den eersten, physischen waarnemer, een ziel, onsterfelijk in andere dimensies van den tijd.

Niet tegen het bestaan van een onsterfelijke ziel wil ik bezwaar maken, doch wel tegen de kern van Dunne's theorie, dat er achter den physischen tijd een andere, geheel gelijkwaardige tijd zou bestaan, die mathematisch als een gewone tijddimensie zou zijn te behandelen.

Van verschillende zijden zijn hiertegen reeds bezwaren uitgesproken. Ir. Ortt (11) wijst er op, dat

„de snelheid van voortbewegen van de vertikaal A B (onze momenteele visielijn) „... aangeeft, wat wij subjectief den tijdsduur noemen. Deze is voor ieder „mensch verschillend, zelfs verschilt die bij denzelfden mensch ieder oogenblik... „Die tweede tijdsmaat van Dunne is dus, in tegenstelling met de vaststaande tijds- „banen... niet reëel, ze heeft... slechts een subjectief-psychische waarde... en „valt daardoor buiten de objectief-reëele vier-dimensionale tijd-ruimtelijkheid"

m.a.w. wat Dunne noemt Tijd T_2 is een psychische tijd, *niet* gelijkwaardig aan den physischen klokke-tijd en daarom *niet* op dezelfde mathematische wijze te behandelen. Ze zijn onvereenigbaar.

Dr. Denier van der Gon (13) vraagt zich af,

„of het invoeren van een klok, die den tijd met gelijke tusschenruimten wegtikt, „d.i. den tijd normaliseert, niet een proces is, waarmede de psychisch be- „leefde tijd één zijner karakteristieke eigenschappen inboet." Zijn bezwaar „richt „zich... tegen Dunne's argumenteering, waar hij zijn psychische ervaring met „zijn geheele reeks van tijden tracht te normaliseeren en over te planten in de „physica, door de relativiteitstheorie op eigen houtje te transformeeren."

In wezen is dit bezwaar van gelijke strekking als dat van Ir. Ortt, evenals dat van Mevrouw Dr. Proost—Thoden van Velzen (4), wanneer zij in een voetnoot (op Pag. 159 van haar boek) over de theorie van Dunne zegt, dat

„een bewegen van ons bewustzijn door de tijd-ruimte... een contradictio in ter- „minis (is), want de vierdimensionale tijd-ruimte en alle eventueele vijfde, zesde „of zevende dimensies hebben slechts beteekenis met betrekking tot de kennende „geest met zijn tijdsbewustzijn en kunnen dit dus nimmer verklaren."

Er is m.i. nog een andere denkfout door Dunne gemaakt. Hij baseert n.l. zijn betoog o.a. op het psycho-physisch parallelisme. Ik mag deze

philosophie van Fechner wel als bekend veronderstellen, doch hetgeen Dunne hierover zegt, kan niet voorbijgegaan worden: (pag. 21/22 iets verkort)

„Het is onweerlegbaar, dat de hersenen, als een stoffelijk mechanisme beschouwd, „onmogelijk zonder verdere hulp uit niets de levendige gewaarwordingen kunnen „scheppen, die wij kleur, geluid, smaak enz. noemen. Doch het staat óók vast, „dat deze verschijnselen niet tot stand kunnen komen, zonder dat zij vergezeld „gaan van een zekere prikkeling der overeenkomstige zintuigen.... De physische „hersenen kunnen dergelijke psychische verschijnselen niet scheppen, doch zij zijn „een zeer voorname factor in de wijze, waarop deze tot uitdrukking komen... „Hoe moeten wij ons nu het verband tusschen de werkzaamheid der hersenen „eenerzijds en de psychische verschijnselen anderzijds voorstellen? Het rechte „hiervan weet men niet. Men constateert, dat het psychische verschijnsel en de „overeenkomstige prikkeling van het zintuig onveranderlijk samengaan, dat zij zich om zoo te zeggen langs evenwijdige banen in den tijd bewegen... Men neemt „nu aan, dat dit „parallelisme" van psychische èn lichamelijke activiteit zich uit-„strekt over alle waarneembare denkervaring.... en duidt dit aan als psycho-„physisch parallelisme."

Er is dus bij iederen indruk van buitenaf, (die physisch is), een gelijktijdig iets, een parallel, die ons de „gewaarwording" geeft (dus iets psychisch).

De tegenstrijdigheid in Dunne's redeneering is duidelijk. *Eenerzijds* gaat hij uit van het noodzakelijk parallel loopen van de physische prikkelingen van onze zintuigen met de daarmee samengaande psychische gewaarwording (en zoo typisch ontglipt aan zijn pen: „dat zij zich om zoo te zeggen langs evenwijdige banen in den tijd bewegen"), *anderzijds* betoogt hij, dat ons psychisch bewustzijnsveld zich in een andere tijddimensie beweegt dan die van onze physische tijdsbaan, dus hier bewegen het psychische en het physische zich in verschillende tijddimensies, die qua definitie loodrecht op elkaar staan.

Dus: òf men baseert het betoog op het psycho-physisch parallelisme (en dat doet Dunne ook), doch dan vervalt zijn hypothese van den tijd achter den tijd, òf men neemt dit parallelisme niet aan, maar dan gelden eens zoo sterk de bezwaren van Mevrouw Dr. Proost; Ir. Ortt en Dr. Van der Gon, want dan zijn het physische en het psychische ongelijksoortig en laten zij zich daarom mathematisch *niet* gelijkelijk bewerken.

Wil men het verschuiven van ons psychisch waarnemingsveld in den tijd mathematisch behandelen, dan moet men wel uitgaan van het ps.-ph.-parallelisme, omdat dit, zoover ik weet, de eenig mogelijke theorie is, waarin de physische hersenen en het psychisch bewustzijn als elkanders correlaten, dus als grootheden van gelijke orde, worden opgevat. Doch in dit geval moet de geschiedenis van ons stoffelijk lichaam met al zijn physische

prikkels *samenvallen* met die van onze psychische waarnemingen. Dit, overgebracht op de graphiek van fig. 1, beteekent, dat niet alleen ons stoffelijk, levend lichaam „er is" in verleden, heden en toekomst, doch ook de psyche. De stoffelijke dood beteekent dan tevens een psychischen dood.

Inderdaad: consequent doorgedacht ps.-ph.-parallelisme leidt tot de conclusie, dat het psychische niet kan voortbestaan na het sterven van het lichaam. Ik verwijs hiervoor naar de studie van J. J. Poortman (19). Een van Dunne's eindconclusies is echter,

„dat het bestaan van een „ziel" aanvaardbaar is, een ziel, welks onsterfelijkheid in „andere dimensies van den tijd niet in strijd is met het feit, dat het individu in „de tijddimensie van den physioloog een einde heeft."

Dunne begint dus met het ps.ph.-parallelisme en eindigt met het aannemen van een voortbestaan na den lichamelijken dood. Hieruit alleen blijkt reeds, dat er ergens een denkfout *moet* schuilen, en ik heb getracht een van die fouten duidelijk te maken.

Er is echter nog een derde bezwaar tegen de theorie van Dunne. Daartoe verwijs ik naar fig. 1. Wanneer Dunne deze graphiek besproken heeft, zegt hij het volgende: (pag. 161)

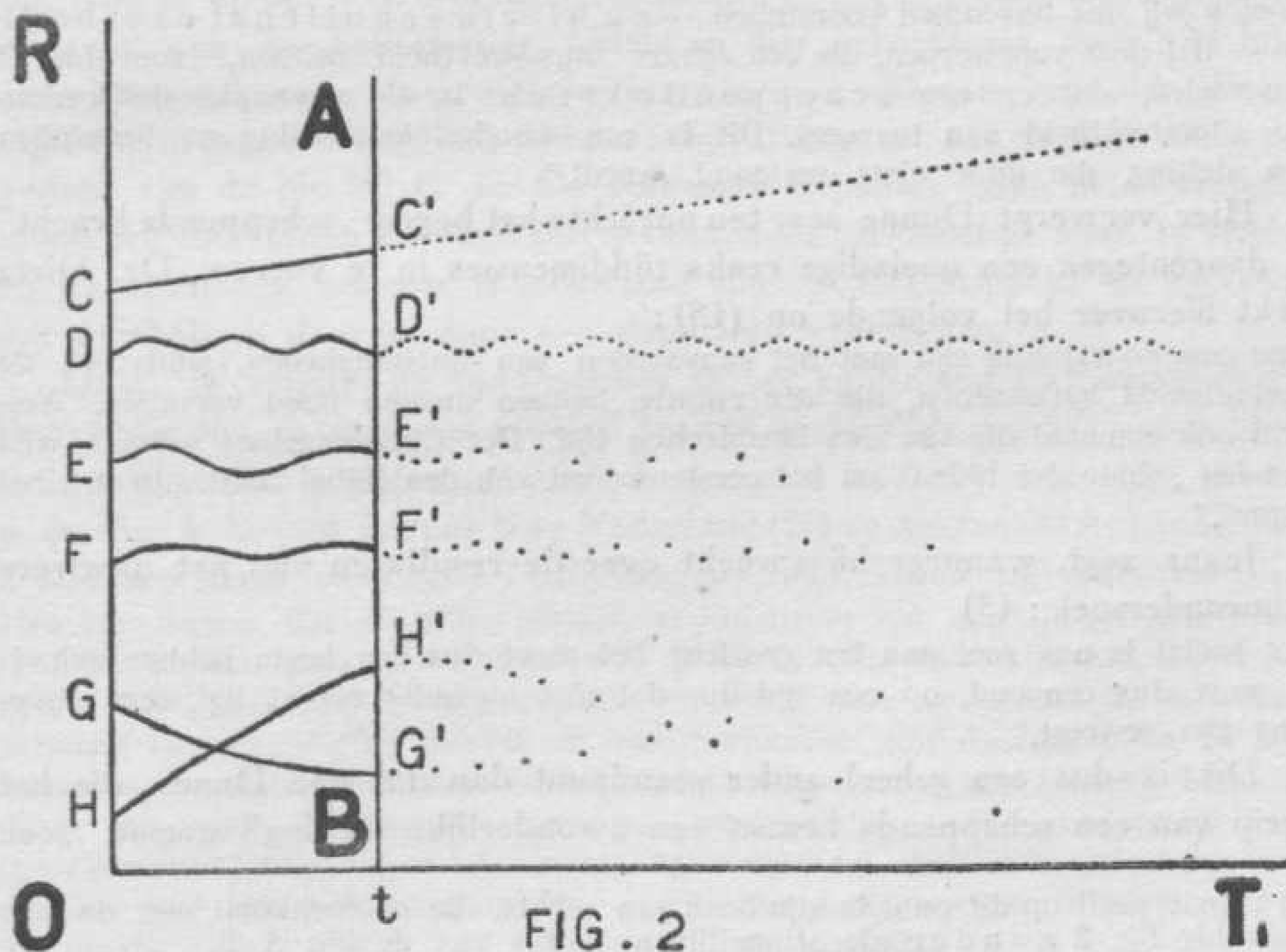

FIG. 2

„Het is hier wellicht op zijn plaats den lezer te waarschuwen tegen een opvat-„ting, die een soort valstrik is. „Waarom", zou men kunnen vragen, „doen al die „theoretici, die den tijd als een dimensie beschouwd willen zien, alsof hun stoffe-„lijke „wereldlijnen" zich ook in de toekomst uitstrekken, dus in de figuur ook „rechts van de lijn A B? Waarom zouden wij die teekening niet wijzigen en zeggen, „dat de wereldlijnen groeien in den tijd, zoodat de figuur er uit zou zien „als fig. 2?" *) Het antwoord op deze vraag luidt, dat zulk een opvatting strij-„dig zou zijn met de wet van het geringste aantal hypothesen. Deze wet verbiedt „ons... méér hypothesen in te voeren dan strikt noodzakelijk is om de feiten „te kunnen verantwoorden. Want een overbodige hypothese is een ongegronde „hypothese."

Nu is, zegt Dunne, fig. 1 ontstaan zonder overbodige hypothesen. Inderdaad, we zijn uitgegaan van de lijn R, die de ruimtelijke wereld voorstelt met de daarin bewegende voorwerpen C, D, enz. Daarna is de nieuwe dimensie „tijd" (T_1) ingevoerd, *en niets meer.* Daardoor ontstaat een volkomen gedefinieerd begrip van het bewegen der voorwerpen in den tijd; de voorwerpen krijgen daardoor een uitgestrektheid in den tijd, mathematisch met evenveel recht vóór als achter de lijn A B, m.a.w. zoowel in verleden als in toekomst. Gaan wij echter over op de nieuwe figuur (zonder de stippellijnen gedacht), dan heet het: (Pag. 163)

„moeten wij ons bovendien voorstellen — en hierin schuilt het overbodi-„ge — dat deze voorwerpen, die een zekere uitgestrektheid hebben, voortdurend „aangroeien, dat er een scheppende kracht is, die er onophoudelijk nieu-„we uitgestrektheid aan toevoegt. Dit is een wonderlijke stelling en bovendien „een stelling, die door niets gesteund wordt."

Hier verwerpt Dunne zeer ten onrechte het begrip „scheppende kracht" om daarentegen een oneindige reeks tijddimensies in te voeren. Dr. Dietz merkt hierover het volgende op (18):

„Laat ons voorzichtig zijn met het aanvaarden van oneindigheden, sinds wij de „oneindigheid kat'exochèn, die der ruimte, hebben moeten laten vervallen. Wel-„licht ook eenmaal die van den kosmischen tijd. Het Christengeloof althans wist „van het „einde der tijden" en het eerste woord van den Bijbel luidt: „In den be-„ginne"."

Jeans zegt, wanneer hij spreekt over de resultaten van het nieuwere natuuronderzoek: (3)

„Het heelal is nog snel aan het groeien; het moet dus een begin hebben gehad; „er moet dus eenmaal, op een tijdstip, dat niet oneindig ver af ligt, een schep-„ping zijn geweest."

Dit is dus een geheel ander standpunt dan dat van Dunne, die het begrip van een scheppende kracht een „wonderlijke stelling" noemt, „een

*) Dunne geeft op dit punt in zijn boek een schets, die overeenkomt met de hier afgebeelde fig. 2 zonder de stippellijnen, rechts van de lijn A B.

„stelling, die door niets gesteund wordt."

Doch bovendien heeft Dunne iets fundamenteels over het hoofd gezien. Ik heb er reeds op gewezen, dat de vondst van het continuum ons alleen maar in staat stelt de subjectieve waarnemingen van verschillende onderzoekers te vereenigen tot één objectief geheel. Jeans formuleert dit aldus : (2) „Het continuum is het doek, waarop wij ons natuurbeeld moeten afbeelden, zal „het beeld waar zijn en vrij van elk subjectief vooroordeel."

Het continuum is dus slechts een „doek", waarop wij onze waarnemingen vastleggen ; het is slechts een mathematische *voorstelling*.

De huidige stand der physica wijst wel is waar op de correctheid van de relativiteits-theorie, doch evenals alle natuurwetenschappelijk afgeleide wetten en systemen, is het continuum slechts een *waarschijnlijkheid* en nooit een absolute realiteit. Als voorbeeld denke men aan een kogelbaan ; mathematisch is deze met zeer groote juistheid te berekenen, doch zoo'n vooraf geteekende baan is geen realiteit, zoolang de kogel haar niet doorloopen heeft, doch slechts een zeer groote *waarschijnlijkheid*. Door niet voorziene invloeden kan de baan veranderd worden.

Wanneer in fig. 2 dus het heden van een gebeurtenis aangegeven wordt door punt C' op lijn A B, is hetgeen rechts van C' ligt de meest waarschijnlijke gedaante van de toekomstige tijdsbaan dier gebeurtenis, doch niet haar werkelijke toekomst. Haar verleden is echter wel volkomen bepaald. Hieruit volgt, dat, in tegenstelling met Dunne's opvatting, er wel degelijk een „ophouden" van de lijn bij C' is. De volkomen bepaalde baan in het verleden kunnen wij voorstellen door een getrokken lijn, de toekomstige baan is slechts een waarschijnlijk verloop, is inderdaad slechts „uitgestippeld" en wij zullen haar symbolisch daarom door een stippellijn voorstellen.

Daar de ruimte- en tijddimensies in het continuum mathematisch gelijkwaardig zijn, is men wel geneigd den tijd op dezelfde wijze te beschouwen als de ruimte. Dit is echter niet juist. In de figuur kan men met twee punten op de lijn A B (het heden) b.v. Nederland (N) en Australië (Au) aangeven, en met een derde punt (N') Nederland in 1943. Jeans zegt hierover : (2) „Men kan zeggen, dat Australië bestaat, al zijn we er ook nooit geweest; men zou „er heen kunnen gaan om het te zien. Zouden we nu niet evengoed mogen zeg„gen, dat het jaar 1943 bestaat? Al zijn we er nog niet, we kunnen het misschien „eenmaal beleven. — Wij moeten er aan herinneren, dat de ruimte en de tijd, „waarmee de relativiteitstheorie te doen heeft, alleen door ons gekozen hulpmid„delen zijn voor de formuleering van natuurkundige wetten. De relativiteits„theorie beweert niet, dat er iets bestaat, méér tastbaar dan onze gedachten, wat „met het jaar 1943 kan samentreffen, en dit kan toch moeilijk aanleiding geven „om op dit oogenblik een reëel bestaan aan het jaar 1943 toe te kennen."

Jeans spreekt zich hier dus wel heel duidelijk uit over het *niet* thans reeds bestaan van de toekomst.

Er wordt wel eens uit het oog verloren, dat de absolute realiteit van het stoffelijk gebeuren voor ons volkomen afgesloten is. Men mag niet zeggen: „wij leven in een vierdimensionaal continuum", doch men kan slechts zeggen: „volgens den huidigen stand der wetenschap doet het absolute zich aan ons „voor als zoo'n continuum en deze voorstelling is thans de meest waarschijnlijke „benadering van het absolute."

Volgens deze opvattingen moeten we dus wel degelijk de figuur, die Dunne verwerpt, aanvaarden, alleen met de toekomstige wereldlijnen *niet* weggelaten, doch gestippeld geteekend. *De toekomst bestaat slechts uit waarschijnlijke gebeurtenissen.*

De voorstelling van Dunne (fig. 1) en de hier ontwikkelde opvatting (fig. 2) verschillen dus in de waardeering van de waarschijnlijkheid der toekomst. Dunne gaat uit van het volkomen gedetermineerde, mathematische, vierdimensionale continuum, waarin alle gebeurtenissen werkelijk zijn, doch hij denkt zich hoogere tijddimensies (buiten het vlak van teekening), waarin waarschijnlijke gebeurtenissen liggen. Ik heb trachten aan te toonen, dat wij die hoogere tijddimensies niet noodig hebben, maar dat het mathematisch en physisch verantwoord is, als wij het indeterminisme invoeren in het vierdimensionale continuum. Direct rechts van de lijn van het „heden" begint de waarschijnlijkheid.

Wij zullen nu nagaan of deze voorstelling (fig. 2) eenige waarde heeft, m.a.w. of er iets uit afgeleid kan worden, dat in overeenstemming is met de feiten.

a. Mathematisch kan uit het verloop van het bekende deel van een kromme het vervolg geextrapoleerd worden, doch wij weten, dat extrapoleeren des te onzekerder wordt naarmate het verder afgelegen punten betreft. In de grafiek beteekent dit dus, dat hetzelfde voorbehoud bij het afleiden van de toekomst uit het verleden moet worden gemaakt: de toekomst zal onzekerder worden naarmate zij verder verwijderd is.

In het tweede deel van dit opstel zal dit extrapoleeren, het afleiden van de toekomst uit het verleden, het „voorspellen" behandeld worden.

Dat de toekomst onzekerder moet worden, naarmate de bedoelde gebeurtenissen verder verwijderd liggen, komt overeen met de eensluidende resultaten van de onderzoekingen van Dunne en van Dr. Kooy (15) over voorspellende droomen. Bij de uitkomende waarnemingen is er een zeer

sterke voorkeur voor gevallen op korten termijn (24 uur). Dunne effecten op langen termijn zijn groote uitzonderingen.

In overeenstemming hiermee is, dat de feiten er op schijnen te wijzen, dat hoe verder de voorspelling zich in den tijd projecteert, hoe minder gedetailleerd het visioen is. Dr. Dietz wijst hier op (16):

„Ik wil er de aandacht op vestigen, hoe in het algemeen van alle bekende voor-
„spellingen deze regel geldt: hoe verder in de toekomst verwijderd hoe vager...
„Dit althans is zeker, dat de proskopieën, die tot in détails uitgewerkt waren,
„zich altijd binnen korten tijd vervulden, vaak binnen weinige uren, binnen eenige
„dagen; de tijd van twee maanden is al bijzonder groot."

Dit, zoowel als de resultaten van Dunne en Dr. Kooy wijzen op een afnemende waarschijnlijkheid van de toekomst. Dit is in fig. 2 aangegeven door de tijdsbanen te teekenen met steeds verder uit elkaar staande stippen. De toekomst „vervaagt".

b. Er is een tweede probleem, dat wij aan graphiek 2 kunnen toetsen. Deterministen leiden het volkomen vaststaan van de toekomst (fig. 1) af uit het feit, dat voorspellingen uitgekomen zijn, doch zij zien over het hoofd, dat vele, met groote zekerheid gedane voorspellingen, niet uitgekomen zijn. Men kan nu wel beweren, dat deze laatste *dus* fout waren, doch met meer recht kan men zeggen, dat het dikwijls *niet* uitkomen van voorspellingen op de *onzekerheid* van de toekomst wijst; er is hier inderdaad slechts een waarschijnlijkheid, zooals fig. 2 aangeeft. Ik wijs er op, dat dit reeds door Van Gorcum behandeld is (14).

c. Een derde vraagstuk is het volgende. Er kan (mathematisch gesproken) een element optreden, waarmee geen rekening gehouden is bij de constructie van het bekende deel van de kromme, waardoor het geëxtrapoleerde deel gewijzigd wordt. Als voorbeeld kunnen we hier denken aan een ongeweten fout in de samenstelling van een afgeschoten granaat. Deze kan daardoor ontijdig explodeeren, zoodat de berekende kogelbaan niet in haar geheel doorloopen wordt.

Dit overgebracht op ons probleem beteekent: Een onverwachte invloed kan op zeker oogenblik het verloop van onze tijdsbaan in de toekomst veranderen. Dit is o.a. het wijzigen van de toekomst door onzen wil, het z.g. „ingrijpen in de toekomst."

Nu is het inderdaad een vaststaand feit, dat ongevallen voorkomen zijn door waarschuwingen vooraf, hetzij door den droom, hetzij door psychoscopie. Nu zeggen de deterministen, dat zoo'n onverwachte invloed *begrepen is in* het verloop van de totale tijdsbaan, maar deze opvatting is gebaseerd op de eerste graphiek. Ik wijs er dan weer op, dat ons geheele natuurbeeld, uit-

gedrukt in het ruimte-tijd diagram, een waarschijnlijkheidsbeeld is (fig. 2), wat dus beteekent, dat er wel degelijk plaats is voor z.g. invloeden van buiten af.

∂. In aansluiting hiermee is er nog een andere redeneering, die aanleiding tot begripsverwarring geeft, wanneer men ze tracht toe te passen op het volkomen gedetermineerde continuum (fig. 1). Men zegt wel dit:

Volgens het tijd-ruimte continuum bestaat het verleden evengoed als de toekomst, want de tijdsbaan is overal gelijkwaardig. Daar het nu vaststaat, dat men soms kan ingrijpen in de toekomst, moet dat ook in het verleden mogelijk zijn.

Maar wij kunnen dit ook geheel anders beredeneeren. Het z.g. ingrijpen in de toekomst is geen ingrijpen in de *toekomst*, doch in het heden, wanneer het heden aangekomen is bij het oogenblik, waarop het toekomstvisioen geprojecteerd was. Het toekomstbeeld is geen realiteit, doch slechts een waarschijnlijkheid en het ingrijpen is mogelijk, omdat wij er in werkelijkheid nog moeten aankomen, dus mogelijk, omdat het heden a.h.w. naar de toekomst toe beweegt.

Deze gedachtengang nu toegepast op het verleden: daar het heden zich van het verleden af beweegt, en als het ware niet meer kan aankomen bij een oogenblik uit het verleden, kan er van een dergelijk ingrijpen in het verleden geen sprake zijn.

Dit volgt uit de opvatting, dat het verleden volkomen bepaald is, maar dat de toekomst slechts waarschijnlijk is (fig. 2.).

Prof. Van Os heeft een beschouwing gegeven over dit beïnvloeden van het verleden (8) en Van Gorcum heeft dit symbolisch in een schets weergegeven (14).

De gedachtengang is, dat wanneer wij op een bepaald oogenblik *onze richting* veranderen, in de toekomst andere gebeurtenissen vóór ons komen te liggen, maar ook in het verleden andere achter ons. Prof. Van Os trekt hieruit de consequentie, dat het religieuze begrip vergeving der zonden op deze wijze begrijpelijk wordt:

„Veeleer kan — zij het wellicht eerst door een lange evolutie — de richting onzer „beweging zóó radicaal worden gewijzigd, dat onze vroegere smart niet meer „door ons is geleden, onze zonden niet meer door ons begaan zijn."

Het schema van Van Gorcum maakt duidelijk, hoe wij ons die richtingsverandering zouden kunnen voorstellen (zie fig. 3). Onze afgelegde tijdsbaan wordt voorgesteld door F A, wij bewegen ons dus in de richting B. In het punt A aangekomen wijzigen wij onze baan echter (door een wilsbesluit) in de richting van C, waardoor wij na een zeker tijdsverloop aankomen in E, en *niet* in D, waar wij zouden gekomen zijn, wanneer wij onze richting niet

gewijzigd hadden bij A. Van Gorcum zegt nu:

„Bij een terugblik in E zal men de lijn A G als zijn verleden zien. Dit beteekent, „dat men de „gebeurtenissen" in de richting A G als zijn „ervaring" apprecieert; „zij zijn de inhoud van zijn „herinnering". Hieruit is te besluiten, dat men, door zijn „toekomst te wijzigen, tevens zijn verleden heeft veranderd en in dezelfde mate."

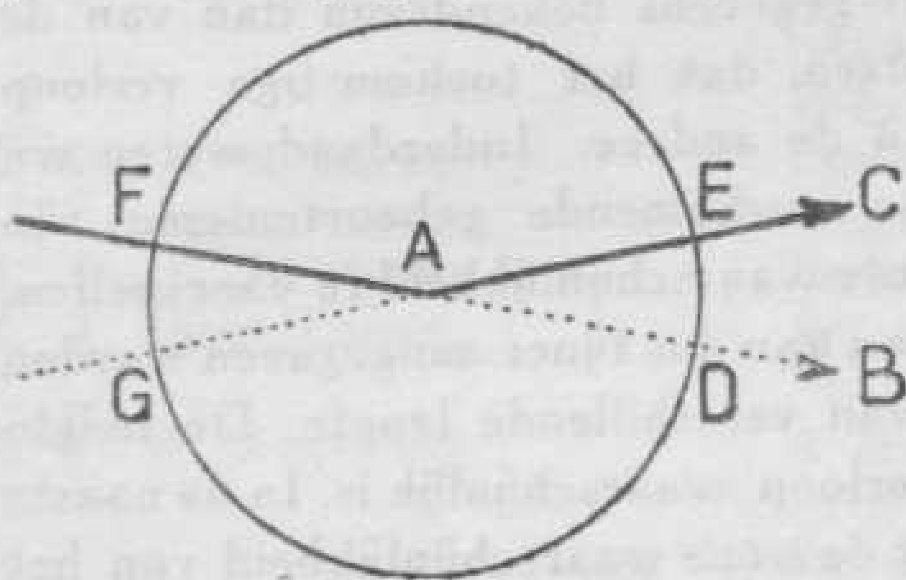

FIG. 3

Ik meen, dat dit niet vol te houden is. Een gebeurtenis in het verleden *blijft* die gebeurtenis, F blijft F, in ruimte en tijd, maar onze waardering ervan, *onze visie er op kan veranderen, en dit is het eenige wat verandert,* zooals men als volwassene glimlacht over de „zonden en wroegingen" zijner kinderjaren en op hoogen leeftijd met recht milder denkt over jeugdvergrijpen. „Vergeving der zonden" bestaat dan wellicht hierin, dat bij een evolutie in het hiernamaals onze visie op de aardsche dingen zoo verandert, dat de „zonden" steeds nietiger schijnen en tenslotte verdwijnen uit onze herinnering. Ik kan niet nalaten te wijzen op een historischen roman van P. H. van Moerkerken, waarin hij dit probleem uitgewerkt heeft *).

Terugkomend op het schema moeten wij dus zeggen: F blijft F, doch onze visie op deze gebeurtenis is het eenige wat veranderen kan. Als men die visie door G aangeeft, dus betoogt, dat F in G zou veranderen, vervangt men een physisch gebeuren door een psychisch beleven en vervalt men in dezelfde dwaling als Dunne, wanneer hij den psychischen tijd physisch wil behandelen.

Deze moeilijkheden doen zich niet voor als men de toekomst opvat als waarschijnlijk en het verleden als volkomen bepaald.

e. Volledigheidshalve wijs ik er op, dat de tijdsbanen-hypothese waarmee Ir. Ortt de psychoscopie tracht begrijpelijk te maken (10), aansluit bij de 2e graphiek, voorzoover het retrograde psychoscopie betreft. Men gaat dan terug langs de volkomen bepaalde tijdsbaan van het voorwerp, waardoor op paranormale wijze inzicht verkregen wordt in de gebeurtenissen betreffende dat voorwerp en zijn verschillende bezitters.

Wanneer psychoscopisten echter voorspellingen doen, is dit m.i. een geheel ander probleem; zij extrapoleeren de tijdsbaan van het voorwerp, doch dit zal in het tweede deel behandeld worden.

f. Tenslotte kunnen wij de gegeven graphiek nog een weinig verfijnen.

*) De historie en het droomgezicht over den prins en den moordenaar. (P. N. van Kampen en Zoon, Amsterdam.)

Ons heden is vol verschillende gebeurtenissen; onze tijdsbaan is dus samengesteld uit tal van fijnere tijdsbanen, ieder met haar eigen waarschijnlijke toekomst. Nu heeft de eene gebeurtenissenreeks van ons leven een meer regelmatig verloop dan de andere. Mathematisch beteekent dit, dat van de eene tijdsbaan van ons leven meer gegevens bekend zijn dan van de andere en daaruit moet noodwendig volgen, dat het toekomstige verloop van de eene waarschijnlijker is dan van de andere. Inderdaad weten wij dit allen uit ondervinding: de dagelijks voorkomende gebeurtenissen zijn voor de eerstvolgende dagen met zeer groote waarschijnlijkheid te voorspellen.

De toekomst van onze totale tijdsbaan kan dus fijner aangegeven worden door een bundel gestippelde krommen van verschillende lengte. De lengte geeft aan hoever in de toekomst het verloop waarschijnlijk is. In de naaste toekomst zijn er nog veel „draden", zoodat de *totale* waarschijnlijkheid van het verloop onzer tijdsbaan dan het grootst is. Zeer ver in de toekomt is er geen of een zeer kleine waarschijnlijkheid.

Wordt vervolgd.

LITERATUUR

1. Ch. Nordmann. Einstein en het heelal.
2. Sir James Jeans. Het nieuwe natuurbeeld. (The new background of science.)
3. „ „ „ Het geheimzinnig heelal. (The mysterious universe.)
4. Dr. J. C. Proost-Thoden van Velzen. De relativiteitstheorie en haar beteekenis voor onze levensbeschouwing.
5. Prof. Dr. A. D. Fokker. Natuurkundige concepties van buitennatuurlijk belang. Physica. **8**.15. (1928).
6. J. W. Dunne. An experiment with Time. (vertaald: Buiten de grenzen van den tijd).
7. „ „ „ The serial universe.
8. Prof. Dr. Ch. H. van Os. De Tijd als vierde dimensie. De Gids. **99**. **183**. (1935).
9. „ „ „ „ „ „ „ Het bestaan der toekomst. T.v.P. **9**. 49. (1937).
10. Jhr. Ir. F. L. Ortt. Het probleem der ziel. blz. 163.
11. „ „ „ „ „ Dunne's tijdopvatting. T. v. P. **8**. 43. (1936).
12. „ „ „ „ „ Het wonder. T. v. P. **9**. 292 (1937).
13. Dr. H. A. C. Denier van der Gon. Parapsychologie en physica. T. v. P. **10**. 250 (1938).
14. W. van Gorcum. Dunne-effect, psychometrie en vrije wil. Spiritische Bladen. **11**. 49 en 64 (1936).
15. Dr. Ir. J. M. J. Kooy Jr. Bijdrage tot de kennis van den profetischen droom met fragmentarische congruentie. T. v. P. **7**. 241 (1935).

16. Dr. P. A. Dietz. Proskopie en determinisme. T. v. P. 7. 6. (1934).
17. „ „ „ „ Parapsychologie en philosophische problemen. T. v. P. 9. 14. (1937).
18. „ „ „ „ Prognosie en het tijdsprobleem. T. v. P. 9. 145. (1937).
19. J. J. Poortman. Is de parapsychologie gebaat bij een psycho-physisch parallelisme of bij een wisselwerkingstheorie. T. v. P. 4. 221. (1932).
20. Dr. R. M. Bucke. Cosmic consciousness. (vertaald: Kosmisch bewustzijn).
21. Dr. C. H. Ketner. Kosmisch bewustzijn. T. v. P. 7. 193. (1935).
22. J. Anker Larsen. Met open deur.
23. „ „ „ Van het werkelijke leven.
24. P. D. Ouspensky. A new model of the universe (Hoofdstukken: „The fourth dimension" en „A new model of the universe").
25. „ „ „ Tertium Organum.
26. Drs. J. H. W. Veenstra. De eeuwige wederkeer bij Nietzsche en Ouspensky. Mensch en Kosmos. 2. 27 en 44 (1938).

BESCHOUWINGEN OVER HET GEHEUGEN

door Dr. W. H. C. TENHAEFF

B. Hersenfunctie en geheugen

1. Het probleem van hersenen en zieleleven in de Oudheid. Omstreeks 300 v. Chr. kwamen de Grieken Herophilus en Erasistratus tot de erkenning, dat er verband bestaat tusschen hersenen en zieleleven. Eerstgenoemde wordt wel beschouwd als de ontdekker van de zenuwen, wier loop hij tot aan de hersenen wist te volgen. De ziel zocht hij in een der hersenholten. Zijn jongere tijdgenoot Erasistratus kwam door vergelijkend anatomisch onderzoek tot de erkenning, dat de hersenschors van den mensch in veel sterkere mate groeven en windingen vertoont, dan die van de dieren en hij vroeg zich af of wij het ook hieraan hebben toe te schrijven, dat bij den mensch het verstand zooveel beter ontwikkeld is dan bij het dier.

Ook de arts Galenus, die door zijn ambt van geneesheer aan een gladiatorenschool wel gelegenheid te over zal hebben gehad om tot het inzicht te geraken dat er verband bestaat tusschen hersenen en zieleleven, erkende dit verband en trachtte enkele onjuiste meeningen, welke bij een aantal zijner tijdgenooten, die zich op Aristoteles [1]) en de oudere Stoïcijnen [2])

1) Zie P. van Schilfgaarde: „De zielkunde van Aristoteles", Leiden, 1938.
2) Zie K. H. E. de Jong: „De Stoa", Amsterdam, Becht.

beriepen, te bestrijden. Zelf streefde hij er echter naar zijn anatomische en fysiologische kennis te doen aansluiten bij de stoïcijnsche pneuma-leer [3]).

In de Middeleeuwen was de belangstelling voor anatomisch en fysiologisch onderzoek zeer gering. Th. Ziehen merkt in zijn niet onverdienstelijk boekje over „Hersenen en zieleleven" [4]) op, dat men ± 1500 n. Chr. ternauwernood meer van de anatomie en fysiologie der hersenen afwist dan ten tijde van Galenus (150 v. Chr.).

In de geschriften van Kerkvaders en Scholastieken is nagenoeg nooit sprake van den zetel der ziel. En mocht dit onderwerp ook een enkele maal eens aangeroerd worden, zoo beriep men zich op uitspraken van Aristoteles en Galenus. Het zelfstandig, natuurwetenschappelijk onderzoek was den Middeleeuwer, op enkele uitzonderingen na, immers geheel vreemd. Niets, zoo zegt C. Bellaar Spruyt in zijn „Geschiedenis der Wijsbegeerte", heeft de Scholastiek zoozeer in minachting gebracht als de onmacht, om tot het vergaren van nieuwe kennis te komen.

In Italië herleefde de anatomie het eerst. De groote Vlaming Andreas Vesalius (1513—1564) deed daar de ervaring voor goed zegevieren, waarmede voor de anatomie en de fysiologie betere tijden aanbraken. Vesalius, Fabricus ab Aquapendente, Caesalpinus, Harvey en vele anderen verrichtten hun pioniersarbeid, welke de grondslagen legde der moderne geneeskunde.

Dat de eerste sporen van opleving op de gebieden van anatomie en fysiologie in Italië vallen, vindt zijn oorzaak voor een deel in het feit, dat in 1453 Constantinopel voor de aanvallen der Turken bezweken was. Velen weken toen naar Italië uit en onder hen bevonden zich Byzantijnsche geleerden van groote vermaardheid. Zij brachten den Italianen grooter kennis der Oudheid. Hierdoor ontstond een herleving van de studie van de klassieken, de vroeg-Renaissance, welke gevolgd zou worden door *de* Renaissance, de geestelijke beweging welke van ± 1450—± 1650 duurde en veel meer is dan een terugkeer tot en bestudeering van de Oudheid.

Volgens officieele documenten werden er tusschen de jaren 1545 en 1570 van de zijde der Toscaansche regeering 13 mannen en vrouwen aan de artsen van Pisa overgeleverd [5]). Men kan deze, in onze oogen gruwelijke feiten betreuren, zij bewijzen nochtans het ontstaan van nieuwe geestelijke stroomin-

3) Zie K. H. E. de Jong, l.c.

4) Ned. vert., Amsterdam, Wereldbibliotheek.

5) F. Zöllner: „Ueber den wissenschaftlichen Missbrauch der Vivisektion mit historischen Documenten über die Vivisection von Menschen", Leipzig, 1880.

gen. De denkende mensch uit die dagen begon te rukken aan zijn ketenen: Kerk, Scholastiek, Aristoteles [6]), en het goed recht der eigen waarneming te verdedigen tegen hetgeen kerkelijke en wereldlijke overheden in die dagen eischten: gelooven op gezag.

2. *Cartesius.* De vraag wien wij als den vader der nieuwere wijsbegeerte moeten beschouwen wordt niet door alle auteurs eender beantwoord. De Fransche Encyclopaedisten, wier deïstische neigingen ongetwijfeld door Francis Baco van Verulam (1561—1628) beïnvloed werden, noemen dezen denker als den vader der nieuwere wijsbegeerte. Giordano Bruno (1548—1600), de schitterende figuur der 16de eeuwsche natuurfilosofen, die het goed recht van het Copernicaansche wereldbeeld bepleitte, naast de stof het bestaan eener geestelijke substantie aanvaardde en de meening verkondigde, dat deze beide substanties uit één wortel (de Godheid) ontsproten waren — redenen waarom hij in 1600 gedoemd werd den marteldood te sterven —, wordt door sommige 19de eeuwsche Spinoza-vereerders als zoodanig genoemd, terwijl men in Duitschland gaarne Nicolaas Cusanus (1401—1464) deze eer doet toekomen.

De oudste en tevens meest algemeen geldende opvatting leert echter, dat de nieuwere wijsbegeerte met Descartes (1596—1650) aanvangt.

Bij Cartesius vinden wij een uitvoerige behandeling van het z.g. localisatie-vraagstuk, waarvan men tot op zekere hoogte kan zeggen, dat zij aansluit bij Galenus. In plaats van het zielspneuma van Galenus kwamen de „esprits animaux" of „levensgeesten", die ongeveer 150 jaar de hersenfysiologie beheerscht hebben.

Het uitgangspunt van René Descartes was de twijfel. Niet aan de mogelijkheid om tot kennis te komen, maar aan de zekerheid der tot nu toe verkregen kennis. Systematisch twijfelend aan alles, behalve aan het feit dat hij twijfelde, dat hij dus bewustzijn had, is de denker gekomen tot zijn, aan Augustinus herinnerende, uitspraak: „Cogito ergo sum" (ik heb bewustzijn, dus ben ik).

Cartesius heeft aan het autoriteitsgeloof der Scholastici een gevoeligen slag weten toe te brengen. Hij heeft ongetwijfeld bevrijdend weten te werken op het denken zijner tijdgenooten, die voor een belangrijk deel nog gevangen zaten in de boeien der Scholastiek.

Wij zullen ons hier niet de vraag stellen of deze gevolgtrekking wel in alle opzichten juist is. Volgens Cartesius hebben wij hier te doen met

6) Thomas van Aquino c.s. zagen in Aristoteles den „voorlooper in het rijk der natuur, evenals Johannes de Dooper in het rijk der genade."

een axioma. Het is hem evident. Men kan aan alles twijfelen, behoudens aan zijn eigen bestaan. Dit wil hij feitelijk zeggen.

Descartes moest nu verder gaan en ook het bestaan eener buitenwereld aanvaarden. Hij acht het onredelijk het bestaan eener buitenwereld te betwijfelen. Hij erkent n.l. het bestaan van God en tracht deze erkenning te rechtvaardigen door voor dit bestaan allerlei bewijzen aan te voeren, ontleend aan Grieksche en Middeleeuwsche wijsgeeren. Een zeer belangrijk kenmerk Gods is, volgens Descartes, zijn waarachtigheid. Hij kan ons niet misleiden, niet toestaan dat wij onszelf te goeder trouw zouden bedriegen. Wanneer wij dwalen, dan komt dit doordat wij ons niet houden aan de toepassing der juiste methode : alleen datgene te aanvaarden wat zich helder en duidelijk (clara et distincta) aan ons voordoet.

Hiermede zijn wij zijn derde axioma genaderd : alles wat zich klaar en duidelijk aan ons voordoet is waar en kan niet betwijfeld worden. Als wij heldere en bepaalde voorstellingen hebben, mogen wij aannemen, dat zij waar zijn. Descartes dacht bij het opstellen van dit laatste axioma bovenal aan de wiskunde.

Wanneer hij zegt dat zijn ideaal is een absolute wetenschap te (helpen) scheppen, dan wil dit zeggen een wetenschap naar het voorbeeld der wiskunde. Deze wetenschap gaat uit van axioma's die ons evident zijn en met behulp van deze axioma's wordt een geheel opgebouwd, welks waarheden door een ieder ingezien worden. Descartes wil nu dezelfde zekerheid voor de wijsbegeerte, de natuurwetenschap en de geneeskunde zien te verkrijgen.

Op wijsgeerig gebied leerde hij het bestaan van een drietal substanties t.w. : God, de éene, oneindige substantie ; de wereld der „ikken" of die van den Geest, der bewustzijn hebbende substantie ; de wereld der lichamen of die van stof, van de uitgebreidheid vertoonende substantie.

De wezenlijke kenmerken eener substantie noemt hij haar attributen. Bewustheid is het attribuut der tweede, uitbreiding dat der derde substantie. De overige eigenschappen der substanties noemt hij haar modi. Ligging en grootte zijn modi der lichamen, voelen, willen enz. modi van den geest.

Wij willen ons hier niet verder verdiepen in deze bijzonderheden van het Cartesianisme, doch slechts onze aandacht richten op het (voor ons hier) meest belangrijke in dit stelsel. En dat is zeer zeker wel het feit, dat hij een scherpe scheiding bracht tusschen het psychische (ziellijke) en fysische (lichamelijke).

De ziel is voor hem bewustzijnsprincipe zonder meer. Met het Aristotelische denkbeeld van een ziel, welke naast denkprincipe tevens vormend

principe is, brak hij geheel. Hij was geen vitalist. Naast de ziel kende hij het lichaam, dat hij als een soort van automaat beschouwde. Dieren zijn voor hem louter lichamen, dus zuivere automaten.

Hoe verhouden zich, volgens Descartes, nu geest (ziel) en lichaam tot elkaar? Volgens hem staan beide principes met elkaar in wisselwerking. Cartesius was er zich wel zeer goed van bewust, dat hij zich met dit beweren op glad ijs begaf, omdat zich daarbij oogenblikkelijk de vraag aan ons opdringt, hoe nu twee zoo geheel verschillende principes als, volgens hem, ziel en lichaam zijn, op elkaar kunnen inwerken, een vraag, waarmede de uit zijn school voortgekomen denkers zich ernstig hebben bezig-gehouden en welke zij op zeer verschillende wijzen beantwoord hebben.

Descartes trachtte de moeilijkheid op te lossen door het terrein der inwerking zoo klein mogelijk te maken en zich verder op het wonder te beroepen. Het kleine, pijnappelvormige orgaan, dat zich in het midden der hersenen bevindt en in de anatomie bekend staat onder den naam van pijnappelklier (epiphysis) — het eenige ongepaarde hersendeel — verklaarde hij voor het orgaan (zetel) der ziel. Van uit het hart ontwikkelen zich zeer fijne deeltjes, de „levensgeesten". Zij stijgen in de bloedbanen op, komen in de hersenholten en verzamelen zich in de pijnappelklier. Zien wij nu een voorwerp, zoo leerde Descartes verder, dan worden de beelden door beweging van de vezels der gezichtszenuw en door beweging van de levensgeesten naar de pijnappelklier gevoerd, om daar door de ziel te worden opgenomen; bewegen wij onze hand, dan komt dit omdat de ziel op de epiphysis inwerkt. Deze werkt op haar beurt op de levensgeesten in, deze weer op de zenuwen, totdat tenslotte de onder den invloed der zenuwen staande arm- en handspieren zich samentrekken en ontspannen, waardoor handbewegingen ontstaan.

Deze voor ons huidig fysiologisch inzicht uiterst naïeve verklaring is uit verschillende elementen opgebouwd. In de eerste plaats bevat zij resten van Grieksche denkbeelden. Zoo herinnert zijn theorie der levensgeesten aan die van het zielspneuma der Stoïcijnen, welke later door Galenus gewijzigd werd, terwijl voorts ook zijn beeldenleer van Griekschen oorsprong is. Daarnaast echter heeft hij de nieuwste ontdekkingen zijner dagen, vruchten der voortgezette toepassing der inductieve methode, in zijn leer opgenomen. Ik denk hier aan het feit dat hij de levensgeesten uit het hart doet opstijgen, het meest belangrijke orgaan van den, door zijn tijdgenoot Harvey ontdekten, bloedsomloop. Men ziet met hoe veel moeite Cartesius, ondanks zijn ernstige voornemens, zich aan het Scholastische denken onttrok!

3. *De Cartesianen.* De wijze waarop Descartes het wisselwerkingsvraagstuk tot oplossing had gebracht bevredigde niet.

Zijn leerling Arnold Geulincx (1624—1669) predikte het „Occasionalisme". „Hoe wil ik weten", zoo vroeg hij zich af, „dat de lichamelijke beweging wordt veroorzaakt door een geestelijke verrichting en omgekeerd? Het kind in de wieg, dat na zijn schreien door de moeder gewiegd wordt, kan met hetzelfde recht meenen, dat hij, met zijn schreien, de wieg in beweging brengt. Neen, ik doe het niet, God doet het. Wil ik één der ledematen bewegen, dan veroorzaakt God, bij occasio (gelegenheid) van mijn gedachte, de lichamelijke beweging. Bij gelegenheid dat een prikkel mijn oog treft, verwekt God een gewaarwording of voorstelling."

Dit is de leer van het Occasionalisme, door Geulincx zoo opgevat, dat God zulke wetten heeft gegeven voor de beweging der stof, dat deze overeenkomt met den vrijen wil van den mensch.

Baruch de Spinoza ging op den door Giordano Bruno ingeslagen weg voort, en verklaarde te gelooven in het bestaan van één Substantie, God. De Cartesiaansche substanties geest en stof (denking en uitbreiding) waren voor hem openbaringsvormen van deze ééne Substantie. Het localisatie-vraagstuk drong in dit systeem niet op beantwoording aan.

Evenmin was dit bij Leibniz het geval — integendeel, met nadruk ontkende deze denker, dat de ziel aan een bepaald gedeelte van het lichaam gebonden zou zijn. Zijn leer van de voorbeschikte harmonie deed hier een merkwaardige, aan Geulincx herinnerende, oplossing aan de hand. Ziel en lichaam werken, volgens dezen dualist, niet op elkaar in. Er is hier slechts sprake van een dubbele, naast elkaar afloopende, reeks van ziellijke en lichamelijke verschijnselen. Het is alsof wij hier met twee klokken te doen hebben, vervaardigd door een uiterst bekwamen klokkenmaker, die steeds gelijk loopen. Voor Cartesius is het alsof beide klokken elkaar wederkeerig beïnvloeden. Volgens Geulincx, van wien dit beroemde klokkenvoorbeeld afkomstig is, loopen deze beide klokken gelijk omdat zij *telkens* weer gelijk gezet worden door den uurwerkmaker; volgens Spinoza daarentegen omdat zij beide door één zelfde uurwerk, dat wij niet kunnen waarnemen, bewogen worden. Leibniz ten slotte zegt dat de uurwerkmaker beide klokken niet telkens gelijk zet, maar dat zij steeds gelijk loopen omdat de bekwame uurwerkmaker ze zoo geconstrueerd heeft dat dit mogelijk is. Ze behoeven niet telkens gelijk gezet te worden. [7])

7) Een goede inleiding in de hier behandelde problemen vindt men bij G. Heymans: „Inleiding in de Metaphysica", Ned. vert., Amsterdam, 1933.

4. Het localisatie-vraagstuk in de 18e en 19e eeuw. In de 18e eeuw trekt het localisatie-vraagstuk opnieuw de aandacht. Bonnet werkte in zijn „Essai analytique sur les facultés de l'âme" de ideeën van Cartesius verder uit. Waar Cartesius van „levensgeesten" had gesproken, daar sprak Bonnet van trillingen van zenuwvezels. De centrale zetel der ziel moet, volgens hem, in dat hersendeel gezocht worden, waar de zenuwvezels, die van de onderscheidene zintuigen komen, elkaar naderen. „Als men," zoo schrijft hij, „de ziel van Montesquieu in de hersenen van een Indiaan kon overbrengen, zou men niet Montesquieu maar een Indiaan voor zich hebben."

Eenzelfde meening treffen wij aan bij Hartley en Priestley, twee bekende Engelsche achttiende-eeuwsche associatie-psychologen. Ofschoon zij als voorloopers der 19de eeuwsche aanhangers van het wijsgeerig materialisme (energetisch monisme) kunnen worden aangemerkt, zoo kan men hen nochtans nog niet tot de materialisten rekenen [8]). Hetzelfde geldt met betrekking tot Gall, die in het begin der 19de eeuw op grond van door hem genomen proeven concludeerde, dat de schors der groote hersenen de zetel der zielsverrichtingen is. „Voor elke zielsverrichting (waarnemen, oordeelen, denken, geheugen, phantasie, enz.)", zoo lezen wij bij Ziehen, „wees hij een winding der hersenschors aan; met de meerdere of mindere begaafdheid voor zekere zielsverrichting correspondeerde de physiologische ontwikkeling van het voor die zielsverrichting aangewezen deel en daar hij onderstelde, dat een sterkere ontwikkeling van een deel der hersenschors door een plaatselijke vergrooting van den schedel gevolgd was, liet zich dus uit den bouw van den schedel die begaafdheid vaststellen" (pag. 17).

Zoo ontstond de phrenologie, welke in het begin der vorige eeuw veel belangstelling trok, maar waaraan wij in onze dagen geen waarde meer toekennen. Dit neemt echter niet weg, dat het hoofdbeginsel van Gall's leer (verband tusschen zieleleven en hersenschors) juist bleek te zijn. Omstreeks 1820 toonde Flourens, door proeven op dieren, aan, dat verwijdering van de schors der groote hersenen leidt tot het uitvallen der z.g. hoogere functies. „Sein (Galls) Grundgedanke war durchaus zutreffend. Gall sagte sich, derjenige Gehirnteil an den die psychischen Vorgänge gebunden sind, kann nur das Grosshirn sein, denn wenn wir zwischen Tieren und Menschen einen Vergleich ziehen, so finden wir folgendes. Bei den Tieren ist das Sinnesleben viel feiner und höher ausgebildet als beim Menschen. Beim Menschen dagegen ist die

---

8) Zie K. Vorländer: „Geschichte der Philosophie", Leipzig, 1921, zesde druk, II, 122.

Intelligenz mehr entwickelt als bei den Tieren. Wenn wir dementsprechend die anatomischen Verhältnisse vergleichen, so sehen wir, dasz bei den Tieren die tiefer gelegenen Gehirnteile an Umfang verhältnismässig stärker, die Grosshirnhemisphären verhältnismässig schwächer entwickelt sind. Beim Menschen dagegen überwiegt die Entwicklung des Grosshirns so sehr, dasz wir unter den Tieren keine Analogon dazu finden. Folglich, so schloss Gall, müssen wir das Grosshirn als den Sitz der höheren seelischen Funktionen betrachten" [9]).

Ook de waarnemingen van Foville en Delaye, aan het ziekbed en bij secties gedaan, bevestigden de juistheid van de resultaten der proeven van Flourens en stelden daarmede Gall, althans tot op zekere hoogte, in het gelijk.

Maar al had Flourens in principe recht doen wedervaren aan de theorie van Gall, zoo was er nochtans veel, waarin hij met hem van meening verschilde. Vooral tegen de door Gall verkondigde localisatie-leer (waarop zijn phrenologische en kraniologische beschouwingen gegrondvest zijn) meende Flourens ernstige bezwaren te kunnen inbrengen. In de plaats daarvan zocht hij een unitaristische theorie naar voren te brengen, volgens welke alle deelen van de hersenschors éen zelfde waarde zouden hebben.

Deze strijd tusschen Flourens en Gall heeft tot een groot aantal belangrijke onderzoekingen geleid. De resultaten van deze onderzoekingen brachten aan het licht, dat de meening van Flourens, dat elk deeltje van de hersenschors „een ziel in het klein" is, niet juist geacht dient te worden; Broca, als wiens voorloopers Desmoulins, Bouillard en Dax genoemd worden, ontdekte het spraakcentrum, dat zijn naam draagt. Hiermede was de weg gebaand voor de localisatie-leer en de onjuistheid van de unitaristische leer van Flourens aangetoond. „Wanneer het bestaan van slechts éen centrum is aangetoond, zoo is daarmede het beginsel der localisatie voor goed gevestigd", schreef Broca.

Komt aan Broca de eer toe het motorisch spraakcentrum ontdekt te hebben, Wernicke is de man geweest wien het gelukte aan te toonen dat er ook een sensorisch spraakcentrum is. Hij constateerde bij een patiënt, die na een beroerte wel spreken kon maar de woorden niet verstond (sensorische aphasie), een ziekteplek in een bepaald gedeelte van de slaapkwab, hetgeen opnieuw een bevestiging van de localisatie-leer inhield. Een krachtigen steun kreeg voorts de localisatie-theorie door de uitkomsten van de onderzoekingen van Ramon y Cajal, welke uitwezen, dat de weefsels der onderscheidene

9) M. Verworn: „Die Mechanik des Geisteslebens", Berlijn, 1919, 48.

windingen van het pallium aanmerkelijk in bouw verschillen. Ook de dierproeven van Munk e.a., hoe weerzinwekkend zij ook voor velen zijn [10]), leverden krachtige bewijzen voor de juistheid der localisatie-leer. Door exstirpatie (operatieve verwijdering) kwam men tot de ontdekking van gezichts-, gehoors- en andere centra, c.q. tot bevestiging van vermoedens, welke men met betrekking tot deze centra had uitgesproken. De „vermogens" om te zien, te hooren, te proeven enz. „vallen uit", zoodra men de centra verwoest, waarin deze „vermogens" gelocaliseerd schijnen.

Wat betreft de motorische sferen, zoo toonden Fritsch en Hitzig omstreeks 1870 aan, dat prikkeling dezer deelen bij dieren met blootgelegde hersenschors (pallium cerebri) leidt tot bewegingen van lichaamsdeelen, waarheen motorische zenuwvezels van deze centra uit leiden.

Wanneer wij de oppervlakte, welke de sensorische en motorische sferen gezamenlijk beslaan, eens vergelijken met het geheele oppervlak van den hersenmantel, zoo zal ons blijken, dat er nog een aantal schorsvelden overblijft en het vermoeden is gerechtvaardigd, dat ook zij voor ons psychisch leven van beteekenis zijn. Dit blijkt, volgens hersen-anatomen en -fysiologen nu ook inderdaad het geval te zijn. De onderzoekingen van Flechsig c.s., die de hoogere psychische functies trachtten te localiseeren, gepaard aan de vondsten van Brodmann e.a. deden het denkbeeld van een ver doorgevoerde localisatie-theorie steeds meer ingang vinden in de rijen van neurologen, psychiaters en psychologen. Weliswaar dient er hier op gewezen te worden, dat de onderzoekingen van Henschen en O. Vogt aantoonden, dat Flechsig het niet op alle punten bij het juiste einde had, dat b.v. zijn scherpe scheiding tusschen associatie- en projectie-centra niet geoorloofd is. Maar deze onderzoekingen tastten de localisatie-leer niet aan.

Onderscheidde Meynert in 1879 zes verschillende schorsgebieden, in 1908 verklaarde Brodman vijf en veertig velden te onderscheiden, terwijl in 1919 C. en O. Vogt berichtten, dat zij reeds twee honderd schorsvelden konden differentieeren, welke met zeer scherpe, rechte scheidingslijnen en -vlakken aan elkaar grenzen en, volgens hen, ook door functioneele verschillen (verschil in electrische prikkelbaarheid) duidelijk van elkaar onderscheiden zijn [11]).

Het valt gemakkelijk hier nog een aantal andere feiten te vermelden,

---

10) Zie F. Ortt: „Ons standpunt", Ned. bond tot bestrijding der vivisectie, 1927, tweede druk.

11) Zie J. G. Dusser de Barenne: „Proefondervindelijke physiologie van het zenuwstelsel", „Leerboek der zenuwziekten" (red. L. Bouman en B. Brouwer), Haarlem, 1922, I, Ie ged., 429.

welke voor velen mede argumenten vormen voor de juistheid eener ver doorgevoerde localisatie-leer. Ik denk hier aan de histologische en vergelijkend anatomische onderzoekingen van Ariëns Kappers, Wallenberg e.a.. Zooals ik hierboven (Ramon y Cajal) reeds opmerkte, hebben deze histologische onderzoekingen de localisatie-leer bevestigd. „Dat aan deze diepgaande differentiatie in anatomisch opzicht ook een differentiatie in functioneel opzicht beantwoordt, is een postulaat, dat alle redenen van bestaan heeft. De fysiologie der hersenschors sinds 1870 heeft de juistheid daarvan bewezen" (J. G. Dusser de Barenne)[12].

5. *Opkomst van het wijsgeerig materialisme.* Zoo is het dan in onze dagen niet langer twijfelachtig of er bestaat een innig verband tusschen hersenen en zieleleven.

Het spreekt wel vanzelf dat deze erkenning van invloed is geworden op het wijsgeerig denken.

In Frankrijk had Locke's leer, dat al onze kennis uit de ervaring stamt, de aandacht getrokken van den abbé Bonnot de Condillac (1715—1780), die een systeem ontwierp, waarin hij uitging van het beginsel, dat ons niets gegeven zijn dan onze waarnemingen. Onze ziel is passief en wordt door de buitenwereld be-invloed. Aan de ziel kende Condillac een zelfstandig bestaan toe. Zij is volgens hem een geestelijke zelfstandigheid. Hij achtte zich echter niet in staat haar aard te beschrijven.

Anders was dit bij La Mettrie, een leerling van Boerhaave, die in zijn in 1745 verschenen geschrift over de „Natuurlijke historie van de ziel" de overtuiging uitsprak, dat de ziel lichamelijk is, en daarbij nog andere materialistische stellingen verdedigde, welke hem noopten uit Frankrijk naar Nederland te vluchten. Toen in 1747 zijn werk „De mensch een machine" verscheen, werd hem ook hier het verblijf onmogelijk gemaakt. Frederik de Groote bood hem een plaats als voorlezer aan en hij vertrok naar Berlijn. Door introspectie, tijdens een aanval van koorts, was La Mettrie op de gedachte gekomen, dat ons geheele denken volkomen afhankelijk is van onze lichamelijke gesteldheid. De mensch is, volgens hem, een machine, het denken een functie van het lichaam, meer bijzonder van de hersenen. Tusschen mensch en dier bestaat slechts een verschil in graad, *niet* in principe. Ook tusschen dieren en planten bestaan, volgens La Mettrie, slechts gradueele verschillen. De mensch neemt onder de levende wezens de voornaamste plaats in, omdat hij een groote hersenmassa bezit met een aantal van de allerfijnste windingen. Bij hem behoeft men echter, evenmin als bij planten

12) Ibidem.

en dieren, het bestaan eener ziel te aanvaarden, om de levensverschijnselen te kunnen verklaren.

La Mettrie heeft, vooral in Frankrijk, een aantal medestanders gehad, die, zij het dan ook iets minder openlijk dan hij, de wijsbegeerte der Fransche Aufklärungsperiode in materialistische banen zochten te leiden. Onder hen neemt o.a. Diderot (1713—1788), het hoofd der Fransche Encyclopaedisten, een voorname plaats in.

De Fransche Revolutie werd zeer zeker voor een belangrijk deel door de Fransche Aufklärungsfilosofen voorbereid. In het laatst der 18de eeuw telde Condillac's wijsbegeerte in Frankrijk vele aanhangers. Napoleon was echter diens leer niet gunstig gezind [13]). De aanhangers van Condillac c.s. trokken zich terug. Zij kwamen bijeen in den kring van Cabanis (die reeds geruimen tijd voor Carl Vogt zeide dat de hersenen de gedachten afscheiden zooals de gal de lever afscheidt) waarvan ook F. P. Maine de Biran deel uit maakte, die achtereenvolgens den invloed van Locke en Condillac, Kant en ten slotte van Fichte onderging [14]). Hij had een hartstochtelijke belangstelling voor psychologische vraagstukken en oefende grooten invloed op onderscheidene uitnemende denkers uit.

Maine de Biran was *geen* materialist. Men kan hem tot op zekere hoogte zien als een verbindingsschakel tusschen sensualisten (Condillac c.s.) en materialisten (Cabanis c.s.) eenerzijds, en hun bestrijders, waartoe o.m. de grondleggers van het nieuwere ultramontanisme J. de Maistre en V. Cousin behoorden, anderzijds. De eclecticus Cousin vond wederom een bestrijder in Auguste Comte den positivist.

De z.g. positieve filosofie (het positivisme), waarvan Comte als de grondlegger wordt beschouwd, en dat in de onderscheidene cultuurstaten van Europa en Amerika eminente aanhangers heeft geteld [15]), verwerpt de metafysica en gaat uit van hetgeen empirisch vaststaat. Ofschoon positivisme en materialisme (energetisch monisme) geen synoniemen zijn, (zij kunnen dit al niet zijn omdat het wijsgeerig materialisme een metafysisch stelsel is en het positivisme de metafysica verwerpt [16])), zoo valt het nochtans wel niet

13) Ook Gall's „materialisme" werd door Napoleon sterk veroordeeld en deze verbood zijn leer.

14) Zie A. Cuvillier: „Manuel de Philosophie", Parijs, 1931, I, 34.

15) J. Bentham, James en John Stuart Mill, Thomas Carlyle, Ch. Darwin, Herbert Spencer, Opzoomer en Multatuli moeten, met andere mannen van beteekenis, tot de positivisten gerekend worden.

16) De positivist is in den regel agnosticus. Comte, Darwin, Spencer e.a. positivisten waren agnostici. Zij onthielden zich van het uitspreken van een oordeel over metaphysische vraagstukken.

moeilijk te begrijpen, dat het positivisme onder bepaalde omstandigheden en voorwaarden gemakkelijk tot materialisme kan leiden. Dit was in de vorige eeuw in Duitschland het geval, waar Vogt, Büchner en Moleschott het Cartesiaansche dualisme tot een monisme zochten te herleiden. Voor hen bestonden slechts de beginselen stof en kracht. In het bewustzijn (het denken) zagen zij slechts een „afscheidingsproduct" van zekere organische processen. De Russische neuroloog W. v. Bechterew [17]), wel een der laatste aanhangers van het energetisch monisme, zag in het bewustzijn zoowel een begeleidingsverschijnsel (epiphaenomenon) bij bepaalde hersenverrichtingen als een onmiddellijke uitdrukking der intensititeit van zekere energetische processen in de hersenen en zenuwcentra. Alle zielsverrichtingen ontstaan dus, volgens hem, uit éen bron: uit de energie in de hersenen en zenuwcentra opgehoopt. Deze geaccumuleerde energie wordt door hem neuropsychische energie genoemd, en hij beschouwt haar als een bijzonderen vorm van energie [18]), in wezen nochtans verwant aan de gewone energievormen, die, volgens hem, in de levende stof omgezet worden tot neuropsychische energie en geaccumuleerd in de ganglien.

Het spreekt wel vanzelf, dat de energetisch monisten zich op het terrein der biologie als onvervalschte mechanisten deden kennen. Ik kom hier nog nader op terug.

Omstreeks het jaar 1865 klonk de kreet: „Terug tot Kant!" Zij werd aangeheven door mannen als Liebmann en F. A. Lange. Van de hand van laatstgenoemde verscheen in 1866 de eerste druk van zijn „Geschichte des Materialismus und Kritik seiner Bedeutung in der Gegenwart". Karl Vorländer (II, pag. 420) getuigt van dit werk dat het „den Sieg der neukantischen Bewegung am durchschlagendsten bezeichnet und zugleich den naturwissenschaftlichen Materialismus am erfolgreichsten überwunden hat." Lange erkent er in, dat voor den positivist het materialisme (energetisch monisme) een zeer bruikbare werkhypothese is, daar het nu eenmaal direct aan de ervaring, aan de werkelijkheid aansluit. Derhalve moet het voor den (neo-)Kantiaan groote waarde hebben, daar de taak der kritische filosofie is, zooals Kant herhaaldelijk met nadruk verzekerd heeft, de mogelijkheid der ervaring, of de voorwaarden van mogelijke ervaring op te sporen en aan te

---

17) W. v. Bechterew: „Psyche und Leben", Wiesbaden, Bergmann.

18) „Gleichzeitig erkennen wir, dass die mit Bewusstsein verbundene Energie die höchste und seltenste Energieart ist, die uns bekannt ist; sie entsteht nur in besonders entwickelten Organen, und auch die Gehirne verschiedener Menschen zeigen die grössten Verschiedenheiten in der Menge und Wirksamkeit solcher Energie". W. Ostwald: „Vorlesungen über die Naturphilosophie", 1902, 396.

geven. Uit dien hoofde kan men, met H. Cohen, de kritische filosofie een theorie der ervaring noemen.

„Men dient echter te weten, waar de grenzen van het materialisme zijn" (Lange). M.a.w. men dient er zich van bewust te zijn dat ook het materialisme slechts regulatieve waarde heeft.

6. Opkomst der experimenteele zielkunde. In 1860 was Fechner's: „Die Elemente der Psychophysik" verschenen. De verschijning van dit werk luidde een nieuw tijdperk voor de psychologie in [19]). Eeuwenlang was zij een wetenschap geweest, welke als een onderdeel van de wijsbegeerte werd aangemerkt. Na de verschijning van Fechner's geschrift begon hier verandering in te komen. Uitgaande van zintuig-fysiologische onderzoekingen kwam hij tot zintuig-psychologische onderzoekingen en legde daarmede de grondslagen der experimenteele zielkunde, welke eenige tientallen jaren lang als een onderdeel van de fysiologie werd aangemerkt [20]). Langzamerhand heeft de psychologie zich echter ook aan den greep der fysiologie weten te ontworstelen en zij heeft zich ontwikkeld tot een zelfstandige wetenschap met een eigen methodiek en met eigen hypothesen, begrippen enz.

Het feit, dat de eerste beoefenaren der experimenteele zielkunde voor het meerendeel fysiologen waren (anders gezegd: dat de experimenteele zielkunde voor een belangrijk deel haar ontstaan te danken heeft aan de (zintuig-)fysiologie), heeft niet nagelaten zijn stempel te drukken op deze wetenschap. Wij treffen in de psychologie vele functioneele begrippen aan, welke aan de fysiologie ontleend zijn.

Het experimenteele onderzoek op de gebieden van zintuig-fysiologie en -psychologie leidde de onderzoekers al spoedig van het waarnemen naar het voorstellen (een voorstelling is een gereproduceerde waarneming) waarmede zij het gebied van het geheugen betraden. Hermann Ebbinghaus, G. E. Müller e.a. deden hier pioniersarbeid. Evenals het meerendeel der onderzoekers uit de tweede helft der vorige eeuw waren zij geneigd voor

---

19) Zie Jac. v. Dael: „Geschiedenis der empirische psychologie", Zeist, 1929.

20) „De physiologie van den mensch laat zich niet overal van de overige anthropologische wetenschappen scherp afbakenen, want doordat de mensch een denkend wezen is, oefent het bewustzijn grooten invloed, ook op de somatische processen, uit. Er is weliswaar een zeer radicale jonge school, die alles wat op bewustzijn en bewuste reactie betrekking heeft, van de physiologie wil afzonderen en tot een bijzondere tak van wetenschap, de experimenteele psychologie, wil vereenigen, doch dit moge uitvoerbaar zijn bij de afperking der vergelijkende physiologie, voor de physiologie van den mensch is het al te eenzijdig. Bovendien de toepassingen, die men gedwongen is te maken, wisschen in de praktijk de kunstmatig getrokken grenslijnen toch weldra uit". Zoo schreef Prof. H. Zwaardemaker op pag. 3 van deel I van den eersten druk van zijn „Leerboek der Physiologie".

de verschijnselen van retentie en reproductie zich van functioneele begrippen zooals spoor (engram, residu, ingriftsel) e.d. te bedienen, begrippen, waaraan een fysiologische verklaring van de retentie en de reproductie ten grondslag ligt, waarbij in aanmerking dient te worden genomen dat de overgroote meerderheid der fysiologen uit die dagen materialisten (positivisten, materierealisten, energetisch monisten) waren. „Tegenwoordige schrijvers als: Huxley, Clifford, Maudsley e.a. hebben den weg gebaand voor de nieuwe theorie, die wij hier volgen, door te beweren, dat het bewustzijn niets is dan de begeleiding van zekere zenuwprocessen en „het evenmin in staat is daarop in te werken, als de schaduw op de passen van den reiziger, dien zij vergezelt"." Aldus de Fransche associatie-psycholoog Th. Ribot, die langen tijd een der meest markante vertegenwoordigers der biologische psychologie was, in zijn in 1881 verschenen geschrift over „Les maladies de la mémoire" [21]).

Deze materialistische (energetisch monistische) verklaring van het geheugen blijkt op den duur echter niet te voldoen en van meer dan één zijde is er dan ook critiek op geleverd [22]).

7. *Het psychisch monisme.* G. Th. Fechner, de vader der experimenteele zielkunde, was zelf *geen* energetisch monist, doch psychisch monist.

Het psychisch monisme kan men de lijnrechte tegenstelling van het energetisch monisme noemen. Het steunt op de opvatting dat hetgeen wij als stof waarnemen in wezen psychisch is. Psychisch monistische denkbeelden treffen wij reeds bij de Stoïcijnen aan [23]). Fechner, die ook voor den vader van het psychisch monisme door gaat [24]), heeft den invloed der Stoïcijnen ondergaan. Zijn wijsgeerig stelsel herinnert in vele opzichten aan dat der Stoa.

In het laatst der vorige alsmede in het begin van deze eeuw telde het psychisch monisme vele eminente geleerden onder zijn aanhangers. In ons land o.m. Prof. Heymans. In 1905 verscheen de eerste druk van zijn „Einführung in die Metaphysik" [25]), waarin hij, na een critische beschou-

21) Ned. vert., Amsterdam, Veldt.

22) Zie G. Heymans: „Inleiding in de Metaphysica"; C. v. Monakow: „Über Lokalisation der Hirnfunktionen", 1910; E. Becher: „Gehirn und Seele", 1911; H. Driesch: „Leib und Seele", Leipzig, derde druk, 1923; „Grundprobleme der Psychologie", Leipzig, tweede druk, 1929.

23) Zie K. H. E. de Jong: „De Stoa", Becht, Amsterdam, 79.

24) Fechner kwam via het psychisch monisme tot de „psychophysica". Zoowel zijn zintuig-fysiologische onderzoekingen als zijn metafysica leidden hem tot experimenteel psychologisch onderzoek. Zie A. Messer: „Psychologie", Leipzig, 1934, 10.

25) De derde Duitsche druk van dit werk werd in het Nederlandsch vertaald en verscheen in 1933 te Amsterdam.

wing van verschillende filosofische stelsels gegeven te hebben, zich als een aanhanger van het psychisch monisme doet kennen. Veel meer dan Fechner heeft Heymans de kennis-theorie op den voorgrond geschoven.

Ervaring en proef wijzen, volgens Heymans, naar het psychofysisch parallelisme, naar de leer van het parallel of evenwijdig loopen, d.w.z. gelijktijdig verloopen van ziels- en hersenverschijnselen. „Wij hebben twee reeksen van verschijnselen, die ieder voor zich een strengen, wettelijken samenhang vertoonen, terwijl tevens met elk verschijnsel uit de eene reeks een gelijktijdig verschijnsel uit de andere reeks wettelijk verbonden is: het ligt betrekkelijk voor de hand aan te nemen, dat beide reeksen van verschijnselen betrekking hebben op éénzelfde werkelijkheid, die zich op tweeërlei wijze aan onze waarneming openbaart" [26]). Die werkelijkheid is, volgens het psychisch monisme het psychische; volgens de energetisch monisten daarentegen de energie [27]).

Spinoza nam hier, zooals wij zagen, het bestaan eener onbekende derde werkelijkheid aan, welke aan „denking" en „uitbreiding" gemeenschappelijk ten grondslag zou liggen. Deze gedachte vinden wij bij Ortt in zijn „Inleiding tot het pneumat-energetisch monisme" [28]) terug.

8. De (neo-) vitalisten. Ik merkte hier boven op, dat voor Cartesius de ziel zonder meer bewustzijnsprincipe was, dat hij brak met het Aristotelische denkbeeld van een ziel, welke naast denkprincipe tevens vormend principe is, dat hij (Cartesius) geen vitalist was.

Ik wil hier thans op terugkomen.

Onder vitalisme hebben wij te verstaan de leer dat het leven geen uitvloeisel is van de gewone, stoffelijke mechanische krachten, doch dat men het bestaan moet aanvaarden van een bijzonder dynamisch beginsel.

De eerste, in de geschiedenis van het Europeesche denken bekende vitalist was Aristoteles, aan wien wij het begrip entelechie danken. In de organische natuur werkt, volgens hem, een „vormdrift" (vegetatieve ziel, entelechie), die het aanzijn aan plantaardige, dierlijke en menschelijke lichamen geeft. Bij den mensch onderscheidt Aristoteles naast een vegetatieve

---

26) G. Heymans: „Het Psychisch Monisme", Baarn, 1915.

27) Wanneer wij hier opnieuw gebruik willen maken van het bekende klokkenvoorbeeld, dan moeten wij hier zeggen dat volgens het psychisch monisme er „heelemaal geen andere klok is, omdat hetgeen de eene in den spiegel waarneemt, per slot van rekening slechts haar eigen spiegelbeeld is" (Heymans).

28) F. Ortt: „Inleiding tot het pneumat-energetisch monisme", Leiden, tweede druk, 1934.

ziel (welke de mensch met plant en dier gemeen heeft) ook een nous of denkziel [29]).

Het denkbeeld dat de ziel niet alleen denkprincipe, maar ook organiseerend principe is, vinden bij onderscheidene Scholastici (Thomas van Aquino c.s terug). De Scholastische psychologie is rationalistisch en biologisch. Rationalistisch is zij daar, waar haar beoefenaren zich bezighouden met de vraagstukken van generatianisme, creatianisme, prae-existentianisme enz.; biologisch (vitalistisch) waar zij, het voetspoor van Aristoteles drukkende, de ziel niet slechts als bewustzijnsprincipe, doch tevens als levensprincipe kent.

Cartesius stond niet alleen in zijn bestrijding van de Aristotelische en Scholastische psychosofie. In Engeland vond hij, althans tot op zekere hoogte, een medestander in Thomas Hobbes, met wien hij omstreeks 1640 in Parijs kennis maakte.

Copernicus had op het gebied der sterrenkunde, Galileï op dat der natuurkunde, Harvey op dat der fysiologie met de Scholastiek gebroken.

Thomas Hobbes gevoelde zich nu, evenals Descartes, genoopt op het gebied der z.g. geesteswetenschappen hetzelfde te doen. Staande op den vasten bodem van de door Copernicus, Galileï, Harvey en zoo vele anderen gegrondveste natuurwetenschap, groeide in hem, „door lange levenservaring en scherp nadenken" de overtuiging, dat in de natuur alles op een mechanische wijze geschiedt. Hij wilde niet alleen het geheele universum, maar ook den staat en den enkelen mensch beschouwen als een uurwerk of als een machine. Evenals in Cartesius vond ook in hem het biologisch mechanisme een stevig pleitbezorger. Hij en Cartesius bestreden daarentegen het Aristotelische en Scholastische vitalisme.

Zooals echter te verwachten viel, vonden ook Descartes en Hobbes hun bestrijders. Ralph Cudworth en Henry More, twee zeventiende-eeuwsche Engelsche geleerden, deden zich als bestrijders der mechanistische natuurbeschouwing kennen en aanvaardden beiden het bestaan van een levensbeginsel. Vitalisten waren ook de achttiende-eeuwsche Fransche natuuronderzoekers J. B. Robinet en G. E. Stahl. Laatstgenoemde, een beroemde arts, verkondigde denkbeelden welke sterk aan die van Aristoteles herinneren.

29) Experimenteerende met zijn eigen denken ontdekte Aristoteles het associatieschema, hetwelk leidt tot de opstelling van de associatie-wet.

Volgens C. U. Ariëns Kappers kunnen wij wetmatigheden van de „denkpsyche" terugvinden in de verschijnselen van groei en ontwikkeling, bij de orgaanvorming, in de formatieve psyche. Dezelfde wetmatigheid, welke men sinds Aristoteles voor den opbouw van ons geestesleven kent, is ook een wetmatigheid voor den stoffelijken opbouw van het zenuwstelsel. Zie T. v. P., III, 227 e.v.

Waar deze Grieksche denker echter, behalve een denkpsyche ook een formatieve ziel onderscheidde, daar leerde Stahl het bestaan van één ziel, de anima rationalis, welke, volgens hem, een aleenig, onstoffelijk oerwezen is, dat verschillende qualiteiten bezit, waarvan de allerhoogste het denken is. Het vermogen om het lichaam te vormen en in stand te houden behoort tot de lagere qualiteiten van dit principe.

Ofschoon Kant geen aanhanger van het vitalisme mag genoemd worden, zoo mag men hem toch ook niet tot de bestrijders er van rekenen. Volgens hem moeten wij zoo lang mogelijk trachten het biologisch mechanisme te handhaven, om slechts daar, waar dit ontwijfelbaar te kort schiet, tot het vitalisme onze toevlucht te nemen. Wij worden daartoe door de reflecteerende oordeelskracht in staat gesteld. Deze heeft slechts regulatieve beteekenis.

Ook in de 19de eeuw kunnen wij zoowel aanhangers als bestrijders van het vitalisme opmerken. C. G. Carus, de door Goethe beïnvloede arts en filosoof, zag in het lichaam een openbaringsvorm der psyche of „idee." Aan elke verschijnende individualiteit ligt voor hem een Idee ten grondslag. Als bioloog stond hij geheel op vitalistischen grondslag [30]).

De negentiende-eeuwsche materialisten, die, zooals wij hiervoor zagen, onvervalschte mechanisten waren en in de „ziel" niet meer dan een afscheidingsproduct van de hersenen konden zien, konden zich slechts met geringschatting over deze „Romantische" psychologie uitlaten.

Naar mate de kennis der biologen echter toenam en hun inzicht in het biologisch gebeuren zich verdiepte, begon men steeds beter te beseffen dat natuur- en scheikunde onmogelijk de aleenige hulpwetenschappen van den bioloog kunnen zijn. Men begon een reeks convergente argumenten aan te voeren tegen het materialisme en ten gunste van het vitalisme.

In 1870 wees E. Hering er in zijn rede, gehouden voor de „Kaiserliche Akademie der Wissenschaften" op [31]), dat „der Instinct sogleich verständlich wird" als men „der Gattung ein Gedächtniss zuschreibt, wie man es dem Individuum zuschreiben muss." Het denkbeeld, dat het geheugen een organisch parallel vindt in de herediteit en regeneratie, is ook verdedigd door Laycock (1875) en Butler (1880) en later uitgewerkt door Semon in zijn bekend geschrift „Die Mneme als erhaltendes Prinzip im Wechsel des or-

30) C. G. Carus: „Psyche", herdruk, Kröner, Leipzig.

31) E. Hering: „Ueber das Gedächtniss als eine allgemeine Function der organisirten Materie", Weenen, tweede druk, 1876.

L. Klages wijst er in zijn „Die Grundlagen der Charakterkunde", Leipzig, 1928, 64, op, dat wij dit denkbeeld reeds bij Carus aantreffen. (Zie C. G. Carus: „Psyche, zur Entwicklungsgeschichte der Seele", eerste druk, 1846. Herdruk, Kröner, Leipzig.)

ganischen Geschehens" [32]). Blijkens zijn rede over „Het begrip „psyche" thans en voorheen" [33]) mogen wij, volgens C. U. Ariëns Kappers, in deze publicaties reeds pleidooien zien ten gunste der Aristotelische opvatting, dat de ziel niet louter denkprincipe is, doch een attribuut van het geheele *levende* organisme, een wezensgrond daarvan, een attribuut van substantie.

In 1909 verscheen het werk „Philosophie des Organischen" van de hand van Hans Driesch. In dit geschrift tracht hij — op grond van empirisch onderzoek — aan te toonen, dat er zich in de organische natuur ordenende krachten openbaren van zoodanige qualiteit, dat de studie dezer krachten niet langer uitsluitend tot het domein van den natuur- en scheikundige gerekend mag en kan worden. De biologie dient, volgens hem, als een afzonderlijke wetenschap te worden beschouwd.

In de wereld der organismen werkt, volgens Driesch, een niet-stoffelijk (dus psychisch) principe, waaraan hij, bij wijze van eerbewijs aan Aristoteles, den naam van entelechie heeft gegeven. Nochtans nadert de wereldbeschouwing van Driesch minder die van Aristoteles dan die van Plato, daar hij geneigd is in de entelechie een causa transiens (oorzaak welke buiten het veranderende ding ligt) te zien. In de vormwording (morphogenesis) ziet Driesch een ideoplastisch verschijnsel [34]).

Wij zullen ons hier niet verdiepen in de vraag in hoeverre de door Driesch aangevoerde bewijzen voor het neo-vitalisme inderdaad als zoodanig kunnen worden aangemerkt. Met betrekking tot deze vraag heerscht zeker nog geen eenstemmigheid in het kamp der biologen. Wel dient er hier echter op gewezen te worden dat na de verschijning van de „Philosophie des Organischen" het neo-vitalisme naar veler meening steeds beter gefundeerd is geworden, men steeds meer geneigd is geraakt om te erkennen, dat het juister is te zeggen dat de psyche de hersenen (bij uitbreiding: het lichaam) vormt, dan dat de hersenen de ziel vormen [35]). Zooals ik in mijn opstel over „Ideoplastie" heb trachten aan te toonen, heeft ook de parapsychologie er het hare toe bijgedragen om het neo-vitalisme te fundeeren.

De parapsychologie heeft echter niet alleen argumenten ten gunste

---

32) Leipzig, 1911.

33) „Psychiatrische en Neurologische Bladen", 1919, No. 3 en 4.

34) Zie mijn „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", Utrecht, 1934.

35) „Met een kleine modificatie kan ik dan ook onderschrijven wat collega P. Bierens de Haan („Hoofdlijnen eener psychologie op metaphysischen grondslag", diss., Amsterdam, 1898) in zijn dissertatie zeide (naar aanleiding van een opmerking van Flechsig), n.l. dat het juister is te zeggen dat de psyche de hersenen vormt dan dat de hersenen de psyche vormen". C. U. Ariëns Kappers: „Het begrip „psyche" thans en voorheen".

van het neo-vitalisme (en daarmede contra het energetisch monisme) opgeleverd — zij heeft ongetwijfeld in belangrijke mate bijgedragen tot de bestrijding van het wijsgeerig materialisme. Allereerst zij hier, met Dr. G. Geley[36]) erkend, dat „la lucidité, comme toutes les autres facultés métapsychiques, vient nous donner sur la nature vraie de l'être vivant, une notion nouvelle, *totalement contraire à celle que nous avait enseignée la psychophysiologie classique.* Elle prouve que l'individu est tout autre chose qu'un organisme."

Reeds de telepathie en het gedachtenlezen geven ons aanleiding tot bespiegelingen, welke een spiritualistisch[37]) karakter dragen, gelijk ten onzent door G. Heymans werd aangetoond. De verschijnselen van z.g. helderziendheid in ruimte en tijd vallen zoo geheel buiten het kader van het energetisch monisme (materialisme), dat onderscheidene 19de eeuwsche geleerden (meer verliefd op hun stelsel dan op de waarheid en derhalve geneigd de feiten te toetsen aan de hypothesen in plaats van de hypothesen aan de feiten), à priori afwijzend tegenover berichten betrekking hebbend op deze verschijnselen stonden[38]).

Het meest krachtige argument tegen het energetisch monisme (meer in het bijzonder: tegen het „geloof" dat de hersenen de ziel vormen) leveren ons echter wel de uittredingsverschijnselen, welke, zooals ik in mijn werk over „Het Spiritisme" heb trachten aan te toonen, als het meest krachtige argument ten gunste van het geloof in een persoonlijk voortbestaan na het sterven dienen te worden aangemerkt.

9. Bezwaren tegen het psychisch monisme. Zullen wij ons dan, waar het energetisch monisme onhoudbaar is gebleken, en de telepathie — tot op heden wel het meest langdurig en het meest grondig onderzochte parapsychologisch verschijnsel — zooals Heymans heeft aangetoond[39]), als een argument ten gunste van het psychisch monisme kan worden aangevoerd, tot aanhangers van dit metaphysisch, spiritualistisch stelsel verklaren?

Wij zouden geneigd zijn deze vraag bevestigend te beantwoorden, indien

36) G. Geley: „L'ectoplasmie et la clairvoyance", Parijs, 1924, 74.

37) Onder spiritualisme hebben wij in de wijsbegeerte te verstaan de opvatting dat de werkelijkheid uitsluitend van geestelijken aard is. Het spiritualisme is het tegendeel van het materialisme. Zie G. van Rijnberk: „Twee onverzoenlijke opvattingen" in „Een greep uit het werk van G. van Rijnberk", Bussum, 1934, 805.

38) Zie mijn „Het Spiritisme", den Haag, 1936.

39) Zie G. Heymans: „Over de verklaring der telepathische verschijnselen", „Mededeelingen der S.P.R.", No. 10. Voorts P. A. Dietz en W. H. C. Tenhaeff: „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, 1936, 193.

wij ons er niet van bewust waren „dat de gelukkigste parallelistische theorie, die van het psychisch monisme, tal van moeilijkheden voor de parapsychologie meebrengt" zooals J. J. Poortman heeft aangetoond [40]). Hij redeneert daarbij als volgt.

Heymans is, zooals wij zagen, uitgegaan van de empirische evenwijdigheid van bewustzijnsprocessen en het waarnemen van hersenen door personen aan wie zij verschijnen [41]). De eenvoudigste theorie aangaande de verhouding van bewustzijn en lichaam is, volgens hem, in aansluiting bij dat empirisch parallelisme, dat de bewustzijnsprocessen het eenige werkelijke zijn, zij verschijnen den „ideëelen waarnemer" als hersenen (de „ideëele waarnemer" neemt de bewustzijnsprocessen als hersenen waar).

De gevolgtrekking, dat het vergaan der hersenen althans eenigermate een teeken is voor het lot van het bewustzijn na den dood, lijkt onafwijsbaar.

De uitkomsten der onderzoekingen der parapsychologen doen nu ernstig rekening houden met de mogelijkheid, ja maken het zelfs waarschijnlijk, dat de menschelijke persoonlijkheid na den dood blijft voortbestaan [42]) — de spiritistische hypothese is een redelijke parapsychologische werkhypothese.

Prof. L. Polak, als consequent psychisch monist, heeft op grond van de ontbinding van de hersenen na den dood, elk persoonlijk voortbestaan ontkend en daarmede a priori de geesten-hypothese als parapsychologische werkhypothese verworpen [43]). Dat Heymans nochtans niet ongeneigd was aan een persoonlijk voortbestaan na den dood te gelooven [44]) bewijst, volgens Poortman, dat hij hier niet consequent is geweest.

Poortman is tot de erkenning gekomen, dat de uitkomsten der onderzoekingen der parapsychologen hebben uitgewezen, dat het parallelisme als oplossing van het psychofysisch probleem verworpen moet worden (en daarmede dus alle stelsels waarin van parallelisme sprake is). Daarmede is echter niet gezegd dat wij, volgens hem, onze toevlucht moeten nemen tot stelsels waarin van wisselwerking sprake is. Hij wijst er op, dat alle

40) J. J. Poortman: „Tweeërlei Subjectiviteit", Haarlem, 1929; „Is de parapsychologie gebaat bij een psychophysisch parallelisme of bij een wisselwerkingstheorie?", T. v. P., IV, 214.

41) Heymans spreekt hier van den ideëelen waarnemer, d.i. de hypothetische mensch, die het vermogen bezit om alles te zien.

42) Zie mijn „Het Spiritisme". Voorts E. Mattiesen: „Das persönliche Ueberleben des Todes", Berlijn, 1936.

43) Zie L. Polak: „Feit en Hypothese", „Mededeelingen S.P.R.", No. 12 en „Le sens de la mort" (bij Poortman, T. v. P., IV, 224).

44) G. Heymans: „Inleiding in de metaphysica", 452.

wisselwerkingstheorieën, welke wij tot op heden kennen, een gebrek vertoonen, dat zij den „influxus", de eigenlijke wisselwerking tusschen ziel en lichaam niet begrijpelijk maken. Hij heeft nu een wisselwerkingstheorie opgesteld, waarin gebroken wordt met de leer van de heterogeniteit van lichaam en ziel. „Uitbreiding" en „Denking" zijn, volgens hem, volgens wien er slechts éen zuiver ik (supra-subject) is, dat in ieder onzer (infra-subjecten) alle bewustzijnsinhouden denkt, geenszins twee heterogene principes. Er moet, veeleer, volgens hem van een psychofysische homogeniteit gesproken worden. De vraag, welke sinds Descartes gesteld wordt aan de dualisten, hoe twee heterogene substanties (als, volgens hen, de immaterieele ziel en het materieele lichaam zijn), op elkaar kunnen inwerken, brengt hij tot oplossing, door een andere scheidslijn te trekken, dan men gewoonlijk doet. Niet tusschen denking en uitbreiding dient, volgens Poortman, deze lijn getrokken te worden, maar tusschen het psychische en den eenen geest (supra-subject).

10. H. Bergson's beschouwingen over de functie der hersenen. Bij gelegenheid van zijn rede als voorzitter van de Engelsche S. P. R., gehouden op 18 Maart 1926 te Londen, heeft Driesch opgemerkt, dat de tijd zal komen waarin „die Parapsychologie das eigentliche Zentrum aller Wissenschaft und Philosophie sein wird, die wahre Grundlage dessen was wir im Deutschen Weltanschauung nennen" [45]).

Wij zullen ons hier niet bezig houden met de vraag in hoeverre zij, die hier van een overschatting van de beteekenis der parapsychologie gesproken hebben, in het gelijk kunnen worden gesteld. Aangenomen echter dat hier inderdaad van een overschatting gesproken kan worden, zoo kan toch m.i. niet worden ontkend, dat de uitkomsten der onderzoekingen naar de meening van vele, hier tot oordeelen bevoegden, van groote beteekenis zijn voor onderscheidene takken van wetenschap en last but not least voor de wijsbegeerte [46]).

Zoo moge het, b.v., een ieder duidelijk zijn, dat de z.g. uittredingsverschijnselen, alsmede een aantal gevallen van bezetenheid en geestenzien (die gevallen waarbij de deskundige beoordeelaar zich moeilijk langer kan onttrekken aan de overtuiging dat hij hier inderdaad met een manifestatie van een overledene te doen heeft [47])), ons geneigd maken te zeggen dat het

45) H. Driesch: „Psychische Forschung und akademische Wissenschaft", „Zeitschr. f. Parapsychologie", 1926, 608.

46) Zie P. A. Dietz: „Over de waarheid en de waarde der occulte verschijnselen" in het verzamelwerk „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, 1936; „Wereldzicht der parapsychologie", Amsterdam, 1939.

47) Zie mijn „Het Spiritisme".

hoofd der Atheensche Neo-Platonische school Proclus, volgens wien de mensch „een ziel is, die een lichamelijk organisme bewoont en gebruikt" (homo est anima utens corpore tamquam instrumento) ongetwijfeld dichter bij de waarheid was, dan de energetisch-monisten, volgens wie de mensch een lichaam is, welks hersenen een ziel afscheiden.

Ik heb er hiervoor reeds op gewezen, dat de materialistische verklaring van het geheugen op den duur niet bleek te voldoen. Tot deze erkenning kan men reeds zonder de parapsychologie komen en dit is dan ook geschied. De parapsychologie heeft, om het zoo maar eens te zeggen, de kroon op dit werk gezet.

In 1922 schreef J. G. Dusser de Barenne [48]) dat, hoewel het aan geen twijfel meer onderhevig kan worden geacht dat er een functioneele localisatie in de hersenschors bestaat, wij nochtans geen stap nader zijn gekomen tot de verrichtingen van de hersenschors.

Ook wijst deze onderzoeker er t.p. op, dat „zooals zoo dikwijls bij de ontginning van een nieuw wetenschappelijk terrein, de voorstanders der localisatie-leer reeds in de eerste jaren na 1870 met hun antwoord op deze vraag (welke is de beteekenis dier functioneele localisatie ?) klaar waren, al waren er ook toen reeds enkele stemmen, die tot meer bezonnenheid rieden." Pas in de laatste 20—30 jaar is echter de overtuiging gegroeid, „dat die inzichten der eerste voorstanders der localisatie-leer onhoudbaar zijn .... Eerst in den laatsten tijd begint .... gelukkig een kentering te komen. Van verschillende zijden, van philosophische door Henri Bergson, van neurologische zijde door von Monakow en in ons land door Van Melle en Winkler is herhaaldelijk op het onjuiste van deze „klassieke localisatieleer" gewezen."

Onder de bestrijders van het psychofysisch parallelisme neemt Henri Bergson, mede een aanhanger van het (neo-) vitalisme, een zeer voorname plaats in.

In de rede welke hij op 28 Mei 1913 te Londen voor de leden der S. P. R., in zijn qualiteit van voorzitter van dit genootschap, uitsprak [49]), wees hij op de ontwikkelingsgeschiedenis der moderne wetenschap, welke hij de dochter der wiskunde noemde ; zij werd geboren op den dag waarop „l'algèbre eut acquis assez de force et de souplesse pour pouvoir enlacer la réalité, la prendre dans le filet de ses calculs." „Allereerst verschenen de astronomie en de mechanica in dien volstrekt mathematischen vorm,

48) J. G. Dusser de Barenne, l.c., 461 e.v.
49) „Proceedings S.P.R.". Vol. XXVI, 462.

dien de modernen dezen wetenschappen hebben gegeven. Daarna ontwikkelde zich de natuurkunde — eveneens op mathematischen grondslag. De natuurkunde verwekte de scheikunde, een wetenschap, waarbij ook veel wiskunde te pas komt. Na de scheikunde kwam de biologie, een wetenschap, die tot op heden nog geen mathematischen vorm heeft aangenomen en ook nog niet op het punt staat dit te doen, hetgeen echter niet wegneemt, dat zij er, door tusschenkomst van de fysiologie, naar streeft, het organisch gebeuren zoolang en zoo ver mogelijk te verklaren met behulp van natuur- en scheikundige wetten, d.w.z., indirect, van de mechanica."

Bergson wees er nu verder op, dat het psychofysisch parallelisme (energetisch monisme en psychisch monisme) mede het product is van het wiskundig denken. Er zijn een aantal feiten die tegen het psychofysisch parallelisme pleiten — vele geleerden vertoonen echter de neiging deze feiten te negeeren. „D'instinct, la philosophie et la science tendent à écarter ce qui contredirait cette hypothèse ou ce qui serait mal compatible avec elle." Tot deze feiten behooren o.m. die welke door de parapsychologie naar voren zijn gebracht [50]). Echter ook reeds de pathopsychologie bracht feiten naar voren, welke de aanhangers van het psychofysisch parallelisme in groote moeilijkheden brachten. Bergson heeft hier in de eerste plaats de verschijnselen op het oog, welke men bij lijders aan aphasie (geheel of gedeeltelijk verlies van het spraakvermogen) kan constateeren.

Bergson is tot de overtuiging geraakt [51]), dat het bewustzijn geen functie van de hersenen kan zijn (energetisch monisme) en dat ook zij, die de meening zijn toegedaan, dat de hersenen gezien dienen te worden als een verschijningswijze van het bewustzijn (psychisch monisten) zich op een dwaalspoor bevinden. Volgens hem, den dualist, mogen wij slechts zeggen dat het bewustzijn aan de hersenen is „opgehangen". Met Plato is hij geneigd in ons lichaam, dat voor hem slechts een organisch middel is om in deze wereld te handelen, tot op zekere hoogte ons „graf" te zien.

In de hersenen ziet hij slechts een orgaan, dat ons in staat stelt onze aandacht op ons aardsch bestaan te richten. Zij beletten ons kennis te krijgen van datgene wat voor ons aardsch bestaan van geen beteekenis

50) Vgl. mijn „Het Spiritisme", 43 e.v.

51) Zie H. Bergson: „Matière et Mémoire", Parijs, Alcan. H. Driesch zegt van dit boek („Grundprobleme der Psychologie", Leipzig, 1926, 107) dat het „eines der tiefsten, wenn nicht das tiefste Werk der neueren Psychologie ist".

En op pag. 6 van zijn genoemd werk merkt Driesch op dat „drei Denker das Verdienst haben, die Unmöglichkeit der Psychologie ihrer Zeit zuerst gesehen zu haben: E. v. Hartmann, W. James und H. Bergson. Die neuere normale Psychologie beginnt mit ihnen."

dient te worden geacht. Maar zoodra er „ziekelijke" stoornissen ontstaan wordt de deur, welke tot dusverre gesloten was, op een kier gezet. Bergson spreekt hier een gedachte uit, welke wij reeds bij Kant [52]) aantreffen, welke wij bij du Prel terugvinden en die in het licht der moderne parapsychologie verantwoord dient te worden geacht [53]). Anders gezegd: Bergson blijkt te hebben ingezien, dat onder bepaalde omstandigheden en voorwaarden ziekelijke stoornissen kunnen leiden tot het manifest worden van tot dusverre latent gebleven paranormale vermogens [53a]).

De hersenen — zoo zeide Bergson op 28 Mei 1913 te Londen — kanaliseeren onze aandacht. Zij beperken ook ons geestelijk leven. Zij beletten ons naar rechts en naar links te kijken. Tot op zekere hoogte beletten zij ons ook te letten op hetgeen achter ons ligt. Wij mogen ons slechts met het verleden bezig houden, voor zoover dat verleden ons van dienst kan zijn de toekomst voor te bereiden, of er licht op te werpen. Onder abnormale omstandigheden kan het echter gebeuren, dat onze hersenen niet langer in staat zijn het verleden te „maskeeren". Dit is, b.v., het geval bij het z.g. schokdenken. Een groot aantal personen, die in levensgevaar hebben verkeerd, weet ons te vertellen dat op het oogenblik waarop zij dreigden te verdrinken, van een rotsblok afstortten, door een electrischen stroom getroffen werden, het hun toescheen dat zij hun geheele verleden, tot in de kleinste bijzonderheden, aan zich voorbij hebben zien trekken [54]). Volgens Bergson ontstaat dit verschijnsel van het levenspanorama omdat wij op het oogenblik, waarop wij den dood voor oogen hebben, onze belangstelling voor dit aardsche bestaan beginnen te verliezen. De deur, welke tot dusverre gesloten was, begint zich langzaam te openen (wordt reeds op een kier gezet), wij kunnen ons meer dan onder normale omstandigheden met het verleden bezighouden, met als gevolg dat ons *geheele* verleden zich voor ons begint te ontrollen.

Uit deze verklaring van het verschijnsel van het levenspanorama blijkt

---

52) „.....es wird künftig, ich weiss nicht wo oder wenn, noch bewiesen werden: dass die menschliche Seele auch in diesem Leben noch in einer unauflöslich verknüpften Gemeinschaft mit allen immateriellen Naturen der Geisterwelt stehe, dass sie wechselweise in diese wirke und von ihnen Eindrücke empfange, deren sie sich aber als Mensch nicht bewusst ist, so lange alles wohl steht". Kant: „Träume eines Geistersehers", 1766.

53) Zie C. du Prel: „Studiën", Ned. vert., Amersfoort, 1909, I, 77 e.v.

53a) Zie P. A. Dietz en W. H. C. Tenhaeff: „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, 1936; W. H. C. Tenhaeff: „Hoofdstukken uit de Parapsychologie", Utrecht, 1934 en „Beschouwingen over mediums en mediumschap", T. v. P., VIII, 1 e.v.

54) Zie W. H. C. Tenhaeff: „Merkwaardige droomen", II (het schokdenken), T. v. P., X, 117.

wel heel duidelijk, dat voor Bergson de hersenen niet dienen om het verleden te bewaren, zooals de aanhangers der klassieke localisatie-leer meenden, doch veeleer om het te verbergen en alleen datgene te reproduceeren, wat voor ons van practisch nut is. De hersenen zijn voor hem slechts een orgaan, waardoor de ziel zich op aarde manifesteert.

Bergson gaat nu verder. Hij wil rekening houden met de mogelijkheid dat onze hersenen onder normale omstandigheden niet alleen de reproductie beletten van allerlei nuttelooze herinneringen, maar dat de belemmerende taak van dit orgaan nog veel grooter is. Anders gezegd: hij wil rekening houden met de mogelijkheid, dat in oogenblikken, waarin onze belangstelling voor het aardsche leven begint te verzwakken, zich aan ons niet alleen zekere nuttelooze herinneringen opdringen, maar dat in dergelijke momenten bij ons allen, of althans bij personen, die daartoe in bijzondere mate voorbeschikt zijn, zich ook nog wel andere „dingen" kunnen opdringen. De uitkomsten der onderzoekingen der parapsychologen hebben uitgewezen, dat dit ook inderdaad het geval is. Bergson wijst hier in de eerste plaats op de telepathie.

Wat betreft zijn verklaring der telepathische verschijnselen — deze is in hooge mate verwant aan die van Heymans, die zich, zooals wij weten, „met verscheidene philosophen ook van den jongsten tijd, een omvattender, in laatste instantie een Wereldbewustzijn" dacht, „waarvan de enkele bewustzijnen van menschen en dieren, óók die van den opdrachtgever en den opdrachtontvanger, slechts tijdelijk afgezonderde deelen zijn, zonder dat zij daarbij evenwel hun samenhang met het geheel en met elkander ten volle zouden hebben verloren. Of, nog anders gezegd: op gelijke wijze als binnen een individueel bewustzijn het centrale van het periphere gedeelte, zou binnen het Wereldbewustzijn elk individu van alle andere gescheiden en toch nog daarmede verbonden zijn. En zoo zouden dan de gedachten, die in den ontvanger opkomen, wel degelijk aanwezig geweest zijn in hetzelfde omvattende bewustzijn, waarvan ook zijn waarnemingen en persoonlijke herinneringen deel uitmaken; alleen maar van deze door een veel diepere kloof gescheiden dan deze van elkander. En juist daarom zouden dan telepathische verschijnselen zooveel zeldzamer voorkomen dan gewone invallende gedachten" [55]).

Zooals bekend mag worden verondersteld heeft Heymans ook getracht aan te toonen dat „de nadere inhoud van die verschijnselen zich tot zulk een verklaring leent" door achtereenvolgens in het oog te vatten „de *personen*,

55) G. Heymans: „Over de verklaring der telepathische verschijnselen", „Mededeelingen der S.P.R.", No. 10.

bij wie de betrokken verschijnselen het meest voorkomen, de *omstandigheden*, die het optreden van die verschijnselen begunstigen, en eindelijk den *inhoud* en het *specifieke karakter* van die verschijnselen zelf" [56]).

Heymans meende in de telepathie een argument ten gunste van het psychisch monisme te mogen zien.

Dit wil echter volstrekt niet zeggen dat de telepathische verschijnselen noodzakelijk tot het psychisch monisme leiden. Zij passen ook in andere metafysische stelsels....

Wanneer Heymans „met verscheidene philosopen ook van den jongsten tijd, een omvattender, in laatste instantie een Wereldbewustzijn" aanvaardt, zoo behoort tot deze filosofen ook zeer zeker Bergson (want het is wederom volstrekt niet alleen het psychisch monisme, dat het bestaan van een wereldbewustzijn aanvaardt).

F. W. H. Myers [57]) zegt in de inleiding van zijn standaardwerk dat „het „bewuste zelf" — zooals wij het noemen — van ieder van ons, het empirische, supraliminale zelf, zooals ik liever zou zeggen, niet het geheel van ons bewustzijn of van onze vermogens omvat. Er bestaat een veel omvattender bewustzijn, een diepergaand vermogen, dat gedurende het leven op aarde grootendeels potentieel blijft, maar waarvan de aardsche vermogens en het aardsche bewustzijn slechts brokstukken zijn en dat zich eerst ten volle ontplooit na die verlossende verandering, door den dood te weeg gebracht."

Deze gedachte vinden wij bij Bergson terug. Evenals Myers gelooft ook hij aan een „conscience qui déborde l'organisme." Onze lichamen, zoo zegt hij, zijn ons in onze buitenwereld gegeven en ook onze bewustzijnen, voor zoover zij aan onze hersenen (lichamen) zijn opgehangen, zijn dit. Maar indien zij slechts voor een klein gedeelte met het lichaam samenhangen, zoo kan dit leiden tot het vermoeden, dat zij voor de rest niet zoo streng van elkaar gescheiden zijn. De denker wijst er met nadruk op, dat men hier niet uit moet besluiten dat hij van meening is dat de persoonlijkheid gezien moet worden als een verschijning van zeer ondergeschikte beteekenis, als een „réalité éphémère" of als iets dat in zijn bestaan afhankelijk is van cerebrale activiteit. Maar het is nochtans zeer goed mogelijk dat er zich tusschen verschillende persoonlijkheden onophoudelijk processen afspelen, welke eenige overeenkomst vertoonen met het ons uit de natuurkunde bekende verschijnsel van endosmose (in- of opzuiging eener

56) Zie ook P. A. Dietz en W. H. C. Tenhaeff: „Parapsychologische Studiën", 193.
57) F. W. H. Myers: „De menschelijke persoonlijkheid", Ned. vert., Amsterdam, 1921, 17.

minder dichte vloeistof door een dichtere door een vlies of een poreuzen wand heen, die de vloeistoffen scheidt). Indien dit het geval is, zoo voegt Bergson hier aan toe, kan men er zeker van zijn, dat de natuur alle mogelijke voorzorgen getroffen heeft om het effect van deze „endosmose" te neutraliseeren en dat zekere mechanismen tot speciale taak hebben er voor te zorgen, dat de denkbeelden van anderen, die op deze wijze tot ons komen, niet tot ons waakbewustzijn doordringen, daar deze paranormale overdracht van bewustzijnsinhouden slechts storend zou werken in ons dagelijksch leven. Onder bepaalde voorwaarden en omstandigheden werkt dit „mécanisme inhibitif" echter gebrekkig. Dan doen zich verschijnselen voor, welke de aandacht van den parapsycholoog trekken, en het object van zijn studie vormen [58]).

Zooals men ziet is Bergson tot een verklaring der verschijnselen van telepathie en gedachtenlezen gekomen, welke ten nauwste verwant dient te worden geacht aan die welke ten onzent door Heymans naar voren werd gebracht. Ook volgens Bergson hebben wij bij telepathie en gedachtenlezen met een „inneringsproces" te doen, verwant aan het normale zich herinneren.

11. Psychoskopie en de (werk-) hypothese van het superindividueele bewustzijn. De vraag rijst thans of er ook nog andere, onder het verzamelbegrip paragnosie vallende verschijnselen, verwantschap vertoonen met die verschijnselen, welke wij bij de studie van het geheugen leeren kennen. Het komt mij voor dat het waarschijnlijk te achten is dat wij deze bij de psychoskopisten aantreffen.

Onder psychoskopie hebben wij met Driesch [59]) te verstaan „jenes Phänomen, welches üblicherweise den unglücklichen Namen Psychometrie trägt, d.h. die Tatsache, dass der Empfänger, wenn er irgendein Objekt wahrnimmt, Kenntnis von der Geschichte dieses Gegenstandes und insbesondere von den Personen oder Ereignissen, welche zu ihm in Beziehung gestanden haben, hat."

Wat betreft de verklaring der bij psychoskopisten waargenomen verschijnselen, zoo dient hier te worden opgemerkt, dat steeds elk geval op zichzelf dient te worden beoordeeld. Dit doende komt men tot de erkenning

58) In mijn „Beschouwingen over mediums en mediumschap" (T. v. P., VIII, 5) heb ik er op gewezen dat vele proefpersonen er over klagen, dat zij nagenoeg nooit iets voor zichzelf, maar wel voor anderen „zien" en dit opmerkelijk feit op rekening van remmingsverschijnselen („mécanisme inhibitif") gesteld.
Het „mécanisme inhibitif" geeft ons ook aanleiding tot ontwikkelingspsychologische beschouwingen. Men zie in dit verband mijn verhandeling over de vraag, of wij in het mediumschap een verschijnsel van regressie hebben te zien in het verzamelwerk „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, 1936.

59) „Zeitschr. f. Parapsychologie", 1926, 613.

dat een aantal gevallen op rekening van bedrog [60]), (onbewust) voorzeggen [61]) en toevallig goed raden [62]) dient te worden gesteld. Daarnaast staan echter gevallen, welke wij moeilijk anders kunnen verklaren, dan door aan te nemen dat de proefpersoon een telepaath en gedachtenlezer is. (Anders gezegd: waarbij wij althans kunnen volstaan met aan te nemen, dat bij deze gevallen „slechts" telepathie en gedachtenlezen in het spel is).

Wie nu zou meenen dat wij bij de psychoskopisten (voor zoover wij bij hen niet met bedrog, toevallig goed raden, „voorzeggen" van de zijde van den proefleider te doen hebben) steeds te maken hebben met telepathie en gedachtenlezen vergist zich. De onderzoeker dezer verschijnselen komt bij herhaling in aanraking met gevallen, waarbij kennelijk iets anders in het spel is dan telepathie en/of gedachtenlezen. Ik denk hier b.v. aan het geval van den verdwenen grijsaard, ons door Osty medegedeeld [63]). Men kan, zoo men dit wil, aannemen, dat wij hier met een geval van „zeitverschobene" telepathie (telepathie van een stervende — het ontvangen bericht steeg echter geruimen tijd na den dood in de ontvangster op [64])) te doen hebben. Ik acht dit echter onwaarschijnlijk. Ook acht ik het onwaarschijnlijk, dat wij hier met een spiritistisch verschijnsel (inspiratie = telepathische beïnvloeding door den overledene) te doen zouden hebben. Zij, die hier zullen willen spreken van „helderziendheid" in de ruimte (aannemen, dat de proefpersoon op paranormale wijze het lijk heeft waargenomen) en daarbij (met Kant) geneigd zijn zich de ruimte als een aanschouwingsvorm van het menschelijk kenvermogen voor te stellen, zijn, m.i., dichter bij de waarheid.

In plaats van „helderziendheid" in de ruimte kan men hier echter ook spreken van „helderziendheid" in het heden en vervolgens, in plaats van in dit geval een combinatie van „helderziendheid" in de ruimte en „helderziendheid" in den tijd te zien, het beschouwen als een geval van „helderziendheid" in den tijd (verleden [65]) en heden), hierbij in aanmerking genomen

60) Zie T. v. P., V, 232.

61) Wij merken dit bij herhaling op de openbare séances op. Indien de pp. „vischt" wordt het (onbewust) voorzeggen in de hand gewerkt. Zie T. v. P., IX, 175; X, 62.

62) De kans dat men toevallig goed raadt wordt verhoogd door het gebruik van inductoren welke aanwijzingen geven. Zie T. v. P., IX, 175.

63) „Annales des Sciences Psychiques", 1914, 97; 1916, 130. Zie ook T. v. P., III, 182.

64) Zie mijn „Het Spiritisme", 98.

65) Dat er bij dit geval „helderziendheid" in het verleden in het spel is valt m.i. niet te ontkennen. Het was immers alsof de pp. den man zijn woning „zag" verlaten. Het gaat hier slechts om de vraag: combinatie van „helderziendheid" in het verleden en in de ruimte, danwel „slechts" „helderziendheid" in verleden en heden (den tijd)?

het feit, dat de parapsychologie over voldoende, goed geconstateerde, gevallen beschikt, welke ons het recht geven het bestaan van „helderziendheid" in verleden, heden en toekomst te aanvaarden [66]).

Men heeft gepoogd de z.g. helderziendheid in het (heden en het) verleden te verklaren door aan te nemen, dat wij ook hier met telepathie en gedachtenlezen te doen hebben. Vanzelfsprekend kan men dit bij dergelijke gevallen slechts doen door daarbij aan te nemen, dat er een superindividueel bewustzijn is, waarmede de proefpersoon onder bepaalde omstandigheden en voorwaarden op soortgelijke paranormale wijze (telepathie en gedachtenlezen) in verbinding kan treden, als hij dit onder bepaalde omstandigheden en voorwaarden met een individueel bewustzijn blijkt te kunnen.

Dit superindividueele bewustzijn, waarvan het bestaan dus geenszins bewezen mag worden geacht, maar dat gezien dient te worden als een product der „reflecteerende oordeelskracht", zooals Kant [67]) zou zeggen, of als een „fictie" zooals Vaihinger [68]) het zou noemen, vinden wij bij de onderscheidene metafysici, die zich van deze „werkhypothese" bedienen, verschillend benoemd. Eduard v. Hartmann noemde dit telepathisch contact met dit hypothetisch superindividueel bewustzijn een „Anschluss an das Absolute" [69]), F. W. H. Myers [70]) sprak hier van een contact met de geestelijke (spiritual) wereld. Anderen hebben hier gesproken van een putten uit een kosmisch reservoir . . . .

12. Werpt de paragnosie een nieuw licht op het vraagstuk van het geheugen? Tot hetgeen den man van wetenschap kenmerkt behoort zeer zeker in de eerste plaats, dat hij stelselmatig te werk gaat. Beweegt hij zich op het gebied van een ervaringswetenschap, zoo is wel zijn eerste taak om met behulp van daartoe geschikte methodes feiten te constateeren. Daarna moeten begrippen worden opgesteld. Vervolgens komen wij tot den opbouw van hypothesen en theorieën. Wij moeten trachten de verschijnselen te verklaren, waarbij wij ons door bepaalde beginselen laten leiden. Een dezer beginselen is het z.g. eenvoudigheidsbeginsel, dat ons gebiedt de verklaringsprincipes *niet,* tenzij daartoe strikt genoodzaakt, te vermeerderen. „Principia non esse praeter necessitatem multiplicanda."

66) Zie o.m. G. Pagenstecher: „Die Geheimnisse der Psychometrie oder Hellschen in die Vergangenheit", Leipzig, 1928, E. Lyttelton: „Some cases of prediction", Londen, 1937 en H. F. Saltmarsh: „Foreknowledge", Londen, 1938.

67) I. Kant: „Kritik der Urteilskraft", 1790.

68) H. Vaihinger: „Philosophie des Als-Ob", Leipzig, Meiner.

69) Zie A. H. de Hartog: „Von Hartmann's „Anschluss an das Absolute" ", in het verzamelwerk „Parapsychologische Studiën", Amsterdam, Becht. T. v. P., II, 286.

70) F. W. H. Myers: „De menschelijke persoonlijkheid", Ned. vert., Amsterdam, 1921, 78.

In mijn boek over „Het Spiritisme" heb ik er, evenals in mijn overige publicaties, naar gestreefd mij zooveel mogelijk door het eenvoudigheidsbeginsel te laten leiden.

Op deze, m.i. over het algemeen zeer goede en zeer aanbevelenswaardige gewoonte, wil ik ditmaal, in navolging van T. K. Oesterreich [71]) en H. Driesch [72]), inbreuk maken.

Het komt mij, zooals ik reeds opmerkte, voor, dat er in onze dagen geen reden meer is om aan de feitelijkheid van telepathie, gedachtenlezen en z.g. helderziendheid in het verleden (het heden en de toekomst) te twijfelen. Deze verschijnselen zijn paranormale verschijnselen. Bij ons pogen ze te verklaren, laten wij ons allereerst door het eenvoudigheidsbeginsel leiden, gelijk Heymans en Bergson gedaan hebben, waarbij wij, zooals wij gezien hebben, tot de erkenning komen, dat wij een parallel kunnen trekken tusschen hetgeen zich bij het normale reproduceeren eenerzijds en de telepathie en het gedachtenlezen anderzijds afspeelt, dat het is alsof wij bij beide groepen van verschijnselen — de normale en de paranormale — met een zelfde wetmatigheid te doen hebben, zoodat het zeer aannemelijk te achten is dat de verschijnselen van telepathie en gedachtenlezen inderdaad bij de invallende gedachten kunnen worden ondergebracht. Ook de z.g. helderziendheid in het verleden of retrospectief gedachtenlezen kunnen wij, zooals wij zagen, op redelijke wijze bij de invallende gedachten onderbrengen.

Wat echter de normale verschijnselen van retentie en reproductie, waarmede wij bij de studie van het geheugen in aanraking komen, betreft, zoo hebben wij gezien, dat de materialistische verklaring van het geheugen op den duur niet bleek te kunnen voldoen, en dat men naar spiritualistische verklaringen heeft omgezien. Onder de denkers, die de behoefte aan andere beschouwingen dan die der energetisch monisten hebben zoeken te bevredigen, nemen Heymans en Bergson een voorname plaats in. Wij maakten hiervoor kennis met de psychisch-monistische beschouwingen van Heymans en de dualistische van Bergson. Van deze beide beschouwingen bleek die van Bergson ons het meest te voldoen. Evenals Heymans betrekt ook, zooals wij zagen, Bergson de paragnosie in zijn beschouwingen. Zijn uitgangspunt is het normale zich herinneren, van waaruit hij het paranormale „inneren" zoekt te benaderen. De studie van het geheugen blijkt ons inzicht te geven in het wezen van telepathie en daaraan verwante verschijnselen.

71) T. K. Oesterreich: „Die philosophische Bedeutung der mediumistischen Phänomene", Stuttgart, 1924, 10.

72) H. Driesch: „Alltagsrätsel des Seelenlebens", Stuttgart, 1938, 79.

Draagt — zoo vragen wij ons thans af — *nu ook de studie der telepathie en daaraan verwante verschijnselen bij tot verhelдering van ons inzicht in het wezen van de verschijnselen welke de studie van het geheugen ons leert kennen?*

Het komt mij voor dat wij deze vraag bevestigend moeten beantwoorden. Wij hebben gezien dat het redelijk is aan te nemen dat ons onder bepaalde omstandigheden en voorwaarden „gedachten" kunnen invallen welke uit een vreemd bewustzijn afkomstig zijn. De afzender doet in den ontvanger een gedachte opkomen; de gedachtenlezer put uit het bewustzijn van een der aanwezigen. Nu eens is het één enkele gedachte, dan weer een samenhangend geheel van voorstellingen, gevoelens en strevingen. Sommige psychoskopisten „zien" (visueel „inneren") allerlei fragmenten van het „levenspanorama" van hun proefleider of bezoeker (cliënt) voor zich. Bij sommige proefpersonen, zooals b.v. mevr. E. Piper [73]) is het den onderzoeker te moede, alsof de proefpersoon tijdelijk beschikt over het herinneringsvermogen van een overledene.

Als wij dan anderer verleden — zij het dan ook min of meer fragmentarisch — kunnen „inneren", zouden wij ons dan niet eigen verleden kunnen her-inneren?

Is in deze erkenning niet opnieuw een argument gelegen ten gunste van de bewering dat de hersenen geen „stapelplaats" van ons verleden zijn, zooals de klassieke fysiologische psychologie toch meende?

Doet deze erkenning ons nu niet met T. K. Oesterreich [74]) zeggen, dat „die gewöhnliche Auffassung, nach der wir in der Erinnerung lediglich ehemals erhaltene Sinneseindrücke reproduzieren möglicherweise unrichtig ist" ja sterker, met H. Driesch [75]) „den unsinnigen Gedanken abweisen, es „säszen" die Erinnerungen, ihrer Erweckung harrend, im Hirn oder würden vom Hirn „produziert"" ?

Vanzelfsprekend is daarmee niet gezegd dat de hersenen geen belangrijk orgaan voor dier en mensch zouden zijn. Niemand zal dit willen en kunnen ontkennen. Driesch wijst er in „Alltagsrätsel des Seelenlebens" op, dat het aan geen twijfel onderhevig meer is, of de hersenen hebben o.m. tot taak middelaar te zijn tusschen waarneming en beweging en dat het orgaan, op grond van zijn bijzondere structuur, in staat is om deze taak naar behooren te vervullen. Bergson kent, zooals wij zagen, de hersenen o.m. de taak toe onze aandacht op ons aardsche leven te richten. Hetgeen hier, naar veler

73) Zie mijn „Het Spiritisme".

74) T. K. Oesterreich: „Die philosophische Bedeutung der mediumistischen Phänomene", Stuttgart, 1924, 10.

75) H. Driesch: „Alltagsrätsel des Seelenlebens", Stuttgart, 1938, 85.

meening, slechts ontkend dient te worden, is de juistheid van de klassieke, fysiologische hypothese, volgens welke aan het reproduceeren engrammen (residuen, ingriftsels e.d.) ten grondslag zouden liggen. Erkend dient, daarentegen, naar de meening van enkele, hier tot oordeelen bevoegden, die bij den opbouw van hun hypothesen, waar noodig, ook gebruik willen maken van de uitkomsten van parapsychologisch onderzoek, dat de onderzoeker, die met kennis van de paragnosie het vraagstuk van het geheugen tracht op te lossen, in staat is hypothesen op te stellen, welke beter voldoen dan die der (materialistische) fysiologen der vorige eeuw. Zoo zou, volgens Driesch, de rol, welke de hersenen bij het zich herinneren spelen, vergeleken kunnen worden bij den rol welke de inductor bij de psychoskopie speelt. Er zijn hier zeker punten van overeenstemming.

Veel, heel veel is hier nog duister en ik wil er mij van onthouden te trachtten nauwkeurig te formuleeren, hoe wij de verschijnselen van retentie en reproductie dan wel hebben te verklaren. Ons past hier voorloopig nog niet veel anders dan moeizaam voort te arbeiden — experimenteerend en denkend, denkend en experimenteerend, waarbij wij vooral niet verzuimen mogen — om thans nog even op de kalenderaars c.s. terug te komen — onze aandacht te geven aan dergelijke gevallen, welke liggen op de grenzen van de pathopsychologie en de parapsychologie. Ik ben van meening dat de studie van dergelijke „grensgevallen" soms zeer verhelderend kan werken. Van tijd tot tijd laten wij den blik rusten op hetgeen anderer en eigen arbeid naar voren bracht. Het is alsof iemand ons een reeks wazige figuren voorhoudt, zooals men die wel in de psychiatrische kliniek benut voor het onderzoek van het apperceptie-vermogen. Elke plaat is iets minder wazig dan de vorige. Langzaam zien wij de figuur of het beeld te voorschijn treden.

Het beeld, dat de Natuur ons hier te appercipieeren geeft, is wel zeer gecompliceerd, en nog zeer wazig. Maar toch niet meer zoo wazig dat wij het recht zouden hebben te zeggen, dat wij nog in het geheel niet weten wat er uit te voorschijn zal treden.

13. Bergson en Leibniz. Zooals wij zagen hebben, volgens Bergson, de hersenen tot taak eigen en anderer (telepathie en z.g. helderziendheid in het verleden) verleden te maskeeren. Waar nu de z.g. helderziendheid in het verleden geen op zichzelf staand verschijnsel is, maar een onderdeel van de z.g. helderziendheid in den tijd, welke ook de z.g. helderziendheid in het heden en de toekomst omvat, daar volgt hier wel uit dat zij (voor Bergson c.s.) ook tot taak hebben anderer toekomst voor ons te maskeeren. Echter niet alleen anderer toekomst — ook de eigen toekomst.

Bergson's beschouwingen loopen hier onvermijdelijk uit op de hypothese, welke wij reeds bij Leibniz aantreffen en in onze dagen bij Osty terugvinden, dat elk mensch in zijn „allerdiepste zelf" zijn eigen toekomst kent, zoodat profeten, die ons onze toekomst voorspellen, verondersteld worden te putten uit ons „allerdiepste zelf" [76]); daarnaast ook wel, evenals bij de z.g. helderziendheid in het verleden, uit het superindividueel bewustzijn.

Zoo draagt dus, hoezeer dit misschien ook een oogenblik met elkaar in tegenspraak schijnt, de studie van de profetie bij tot verheldering van ons inzicht met betrekking tot het vraagstuk van het geheugen.

76) Zie mijn „Hoofdstukken uit de parapsychologie", 241.

EEN PARAPSYCHOLOGISCHE ROMAN

door J. L. J. F. EZERMAN

Het is in vele kringen mode, op de zoogenaamde ‚Victorian Age' met een zekere geringschatting neer te zien als op een tijdperk van duffe conventie en bekrompen schijnheiligheid. Als ondertoon der smalende uitingen klinkt dan altijd min of meer duidelijk de meening door, dat de huidige generatie veel oprechter, veel knapper en veel verlichter is. Voor de lezers van dit tijdschrift zal ik wel niet behoeven aan te toonen, dat beide waardeeringen van weinig inzicht getuigen. Vooroordeel en conventie zijn wij nog allerminst te boven en zelfs een oppervlakkige bestudeering van de Engelsche maatschappij tijdens de phenomenaal lange regeering van koningin Victoria zal iederen onpartijdigen beoordeelaar tot de overtuiging brengen, dat dit tijdperk in veel opzichten grooten cultureelen bloei heeft gebracht.

Zeker geldt dit voor de Engelsche letteren en in het bijzonder voor de Engelsche romanlitteratuur. Thackeray en Dickens staan hier aan de spits, maar naast hen staat een geheele reeks van schrijvers, die ook nu nog recht op waardeering en belangstelling hebben. Charles Reade, de Kingsley's, George Eliot, de zusters Bronté, Anthony Trollope, — ik zou de lijst nog kunnen uitbreiden — doen zeker niet onder voor de auteurs, die nu in tel zijn. Hun stijl en woordenkeus moge wat verouderd en zwaarwichtig zijn, maar wie zich daarover heen zet en dat gaat makkelijker dan men denkt, zal hun werken nog met belangstelling en profijt kunnen lezen.

Met opzet gebruik ik het woord ‚profijt', omdat men door en uit hun romans zulk een veelomvattend en diepgaand inzicht in het geheele maatschappelijke leven van het negentiende-eeuwsche Engeland krijgt. Dit kon ook moeilijk anders, waar zoovelen van hen juist door bepaalde toestanden op sociaal en moreel gebied tot het schrijven van hun werken kwamen. Dit is wel het grootste verschil tusschen hen en de hedendaagsche auteurs. Zeker, mannen als Wells, Shaw, Huxley, Lawrence hekelen ook bestaande misstanden, maar dat gaat toch meer in het algemeen. Hun voorgangers vonden inspiratie in veel concretere feiten, leemten in

recht en wetten, euvelen op het gebied van onderwijs of armenzorg, wantoestanden in het gevangeniswezen en verpleging van zielszieken. Het is alsof zij zich als wachters over het welzijn hunner medeburgers voelden en zoo gauw zij ergens machtsmisbruik of andere sociale gebreken constateerden, zich aan hun schrijftafel zetten, om de publieke aandacht daarop te vestigen. Zij dachten, voelden en werkten bij uitstek sociaal en dat geeft hun geschriften ook thans nog waarde.

Waar nu die werken zulk een trouw beeld geven van het gedachte- en gevoelsleven der Engelsche maatschappij in de vorige eeuw, moet het ons niet verwonderen, dat ook het occultisme daarin een rol speelt. De Engelschman gaat in het algemeen voor nuchter door, maar achter het koele masker, dat conventie hem voorschrijft, verbergt zich vaak niet alleen een gevoelig, maar ook wat ik bij gebrek aan beter term een fantastisch menschenkind zou willen noemen. Voor beschouwingen en theorieën over het getal 666 in de Openbaring, bespiegelingen over de identiteit en de zwerftochten der te loor gegane tien stammen der Israelieten en andere even duistere vraagstukken is er in de Engelsche pers altijd wel een plaatsje. Theosophie en spiritisme zijn op Engelschen bodem — Amerika kan hier met Engeland vereenzelvigd worden — ontstaan en tieren er ook nu nog welig. Voor het oog der wereld moge John Bull's geijkte houding die van een koel zakelijken handelsman zijn, in hem leeft een hang naar wat men de donkere keerzijde der natuur placht te noemen en doet hij denken aan een groot kind, dat vreemde droomen droomt en dol is op griezelverhalen.

Men zou een afzonderlijke studie kunnen wijden aan de rol, die het bovennatuurlijk element in de Engelsche litteratuur heeft gespeeld. Shakespeare, Marlowe, Milton, De Foe, Walter Scott, Byron, Shelley, Keats, Coleridge, Poe, Hawthorne, zelfs de zedige en uiterst correcte Miss Yonge, Dickens, Wilkie Collins, Kipling, zij allen, de een meer, de ander minder, hebben op eigen wijze een motief verwerkt, dat reeds in de vroege middeleeuwen, in de Arthur-romans en den Graalcyclus optreedt. Er is een enorm verschil in techniek, in artisticiteit en stijl tusschen hen, maar allen hebben zij het occulte in hun werk opgenomen.

Dat juist bij een volk als het Engelsche, dat zich overigens niet met philosofische beschouwingen en abstracte bespiegelingen inlaat, deze karaktertrek in de litteratuur zoo vroeg inzet en door de eeuwen heen gehandhaafd blijft, wijst toch wel op een onloochenbaar verband tusschen zijn diepste wezen en dat occulte element en dat is een feit, dat ook voor de parapsychologie van belang is.

Onder de hierboven vermelde schrijvers heb ik een naam niet genoemd en juist dien van den schrijver van den parapsychologischen roman, dien ik in dit artikel zou willen behandelen. De Heer Poortman heeft in zijn artikel over Occulte Motieven in de Wereldlitteratuur (1) wel zijn naam, maar niet den titel van het bedoelde werk vermeld. En toch is Bulwer Lytton's Strange Story in alle opzichten belangrijker en daarbij lang zoo vervelend niet als Zanoni, dat de Heer Poortman wel noemt. Voor ik dat Vreemde Verhaal ga bespreken, mogen een paar woorden over den schrijver voorafgaan.

In 1803 werd hij geboren. Door afkomst en opvoeding behoorde hij tot de eerste kringen van Engeland. Zijn eerste publicatie was een bundel gedichten. Zijn

(1) T. v. P., Jrg. IX. No. 3.

eerste roman, Falkland, is door hem zelf bij Werther's Leiden vergeleken en berust evenals Goethe's jeugdwerk op persoonlijke ervaring. Een jaar later verscheen Pelham, een scherpe maatschappelijke satire, die grooten opgang maakte, maar hem ook tal van vijanden bezorgde. Door een tegen den zin van zijn moeder gesloten huwelijk, dat later zeer ongelukkig werd, op eigen onderhoud aangewezen, daarbij onder een zware schuldenlast gebukt gaande, wist hij door ongehoorde inspanning binnen drie jaar al zijn verplichtingen na te komen. Onder zijn tijdgenooten waren er maar weinige, die hem in vruchtbaarheid en veelzijdigheid evenaarden. Historische romans, drama's, romantische verhalen, politieke artikelen zagen om beurten het licht. Bedenkt men dan, dat hij met zijn vrienden, den graaf d'Orsay en den jongen Disraeli, als d a n d y een eerste rol in het society-leven speelde en tevens druk deelnam aan den woeligen politieken strijd om Reform en Repeal dier dagen, dan vraagt men zich af, waar hij den tijd vond voor zijn omvangrijken litterairen arbeid. Toch vond hij eerst betrekkelijk laat den weg, die hem het best lag. The Caxtons, My Novel, What will he do with it, en andere werken in denzelfden trant getuigen van onmiskenbaar talent en een bijzondere gave van typeering. Terecht merkt Busken Huet op, dat hij vooral een gelukkige hand had in het weergeven van kinderen en liefelijke jonge-vrouwen-figuren, die in de verte aan Goethe's Mignon doen denken. Voor zijn enorme vitaliteit spreekt behalve het aantal van zijn werken ook het feit, dat hij, alvorens zich tot schrijven te zetten, uitgebreide voorstudies maakte, in de eerste plaats voor zijn historische romans: Harold, Last Days of Pompei, Pausanias the Spartan, maar ook voor zijn werken op occult gebied, waartoe behalve de hiervoor reeds genoemde ook de novelle The Haunted and the Haunters gerekend moet worden. Zijn werk is zeer verschillend beoordeeld, waaraan het feit wel niet vreemd zal zijn, dat hij met zijn hartstochtelijken wispelturigen aard een bijzonder talent toonde, om zich vijanden te maken. Ook droeg de omstandigheid hiertoe bij, dat zijn vrouw Rosina na de scheiding allerlei gemeene insinuaties over hem verspreidde. Op den duur wist hij zich evenwel erkenning van zijn onbetwistbaar schrijverstalent te verwerven. Op een punt echter stemden vrienden en vijanden overeen, in onderschatting van zijn occulte romans. Een der zachtste oordeelen hierover luidt: „His curious attempts at the mysterious too often remind us of spirit-rapping rather than excite the thrill of supernatural awe." (1) Men bedenke hierbij, dat in den tijd, waarin hij schreef, dit geheele gebied taboe was. De Society for Psychical Research bestond nog niet. De orthodoxie had nog genoeg gezag, om een woordje mee te spreken en ernstig onderzoek te verhinderen. Wie zich toch met die dingen inliet, werd of als kwakzalver of als niet geheel toerekenbaar beschouwd. Des te meer eert het Bulwer, dat hij er niet voor terug schrikte, ook dit onderwerp in verschillende werken te behandelen en daarvoor, voor zoover dat in zijn tijd mogelijk was, ernstige studie van het voorhanden materiaal te maken. Maar genoeg over den schrijver. Komen wij tot zijn Vreemd Verhaal zelf.

Het occult motief daarin is een tooverdrank, een jeugdelixir. Het geloof aan de wonderdadige werking van een bepaald voedsel is bijna zoo oud als de mensch-

---

(1) Zijn eigenaardige pogingen tot het geheimzinnige doen ons te vaak eerder aan klopgeesten denken, dan dat zij de huivering van bovennatuurlijk ontzag in ons zouden wekken.

heid zelve en komt in mythologie en folklore van vrijwel ieder volk voor. In China is het de goedmoedig lachende Kok Lo met zijn enorm hoog voorhoofd en grijzen baard, die de perzik der onsterfelijkheid aan die gelukkige stervelingen schenkt, die zijn gunst weten te winnen. In de Mahabharata, het oude Indische epos, wordt beschreven, hoe de goden tot het karnen der wereldzee besloten, om daaruit het amrita en soma te winnen, het godenvoedsel, dat hen eeuwig jong en schoon hield. De Grieksche goden leefden van nectar en ambrozijn en in het Noorsche Walhalla zijn het Nanna's gouden appelen, die dezelfde wonderdadige eigenschappen hebben. Ook in de folklore keert het motief der jeugdvernieuwing telkens weer, zij het door zwarte, zij het door witte magie. Als voorbeeld van de eerste wordt Medea, de Colchische vorstendochter genoemd, die Aeson, den vader van haar minnaar Jason, zijn jeugd terug gaf, door hem in stukken te houwen, die in haar tooverketel tot nieuw leven kwamen. Witte magie vinden wij in de wonderwerking van den heiligen Graalsbeker, waarvan het zien alleen de Graalridders spijzigde. De middeleeuwsche dichter, die ons dat beschrijft, Wolfram von Eschenbach, spreekt ook van een tooverdrank, die oude menschen jong maakt. Bekend is het, dat de ontdekking van Florida te danken is aan het geloof in de wonderbron, de Fontaine de Jouvence, waarheen de Spanjaard Ponce de Leon een ontdekkingstocht uitrustte, waarbij hij voor het eerst Florida's kusten aandeed. In zijn gedicht Bimini heeft de doodzieke Heine de groteske figuur van den Spaanschen avonturier met weelderige fantasie en fonkelenden spot — onbegrijpelijk, dat de vlinderlichte strophen in de „Matratzengruft" geschreven werden — voor ons uitgebeeld. Ook Balzac vond in de oude overlevering van een jeugdvernieuwenden drank stof voor een novelle. Zijn Elixir de Longue Vie is echter veel duisterder van toon. Als derde in deze rij van schrijvers komt dan Bulwer Lytton, die het motief weer geheel anders opvat. Geen der genoemden vermoedden, dat in deze eeuw de wetenschap het wonder der legende verwezenlijken zou. Steinach en Voronoff hebben aangetoond, dat het mogelijk was, dieren en menschen, zij het dan tijdelijk en gedeeltelijk, hun jeugd terug te geven.

De hoofdpersoon in Bulwer's roman is Allen Fenwick, geneesheer van professie, opgevoed in en aanhanger van de materialistische wijsbegeerte, zooals die door Condillac, Hume, Laplace en Marck verkondigd is. Met hen is hij van meening, dat „wij onze kennis der natuur aan haarzelf te danken hebben, dat wij in den beginne ons slechts door haar lessen kunnen onderrichten en dat de geheele kunst van redeneeren hierin bestaat, dat wij voortgaan op de wijze, waarop zij ons gedwongen heeft te beginnen. Natuurphilosophie en openbaringsgeloof zijn twee geheel verschillende dingen. Men kan de laatste laten gelden of niet, dat is een kwestie van geloof, maar volgens de eerste zal het bestaan der ziel, als iets dat van lichaam en geest afgescheiden is, nooit aangetoond kunnen worden. Het lichaam is vergankelijk. De geest is het resultaat der lichamelijke organisatie op dezelfde wijze als de muziek der harp het resultaat der instrumentale mechaniek is. Lichamelijk verval brengt achteruitgang van den geest mede en zelfs in de volle kracht der jeugd kan plotselinge beschadiging der hersenen een Plato of Shakespeare tot idioten maken. Waar moet de ziel als een zelfstandig onsterfelijk beginsel dan gezocht worden?" Met deze woorden geeft Fenwick in het begin van

den roman zijn standpunt weer en nu zal het verder verloop ons schilderen, hoe hij door zware beproevingen tot het opgeven daarvan en tot de erkenning van het bestaan der ziel gebracht wordt. In dat proces spelen twee personen een voorname rol, Lilian Ashleigh en Margrave, een naar het uiterlijk jonge man. De eerste is een dier ideale vrouwenfiguren, die, zooals ik reeds zeide, Bulwer gaarne uitbeeldde. Als romanheldin wijkt zij wel heel sterk af van het moderne meisjestype, dat opgaat in sport, sigaretten rookt, cocktails drinkt, geen ander gezag dan haar eigen onwetendheid erkent en algeheele gelijkheid met den man in alle levensvragen opeischt. Lilian is nog uit den tijd van „Er, der herrlichste von allen". Zij leeft als een bloem in een besloten hof en het kleinste vlekje op het smettelooze wit harer maagdelijke kuischheid zou zij als een onduldbare, doodelijke schande voelen. Dat mag nu ongerijmd klinken, maar in den tijd, waarin Bulwer schreef, dacht men daar anders over en zoo kon hij Lilian's pudeur als motief in de intrigue van zijn roman gebruiken. Als ervaren auteur heeft hij haar voorts met alle eigenschappen begiftigd, die in volkomen contrast staan met die van zijn held. Lilian is idealiste, zij leeft in droomen, heeft visioenen en is zelfs mediamiek aangelegd. Met dat al is zij zoo bekoorlijk en lieftallig, dat de nuchtere Fenwick, die precies had vastgesteld, aan welke praktische eischen zijn toekomstige vrouw moest voldoen, bij den eersten aanblik hopeloos verliefd wordt. Het getuigt voor Bulwer's schrijverstalent, dat hij dezen omkeer aannemelijk heeft weten te maken en dat wij Fenwick niet belachelijk en Lilian niet onuitstaanbaar vinden.

Een heel andere figuur is Margrave. Zoo men de personen in den roman symbolisch opvat en er zijn aanwijzingen in het werk zelf, dat Bulwer dat ook gedeeltelijk bedoeld heeft, dan zouden naast de hoofdpersoon Fenwick, die als type van den wetenschappelijken, nuchteren materialist kan gelden, Lilian het goede en Margrave het booze beginsel vertegenwoordigen. Neemt men evenwel Fenwick als beeld van den gewonen mensch, dan staan daarnaast Lilian als altruïste en Margrave als uitgesproken egoïst. Dit wordt ons pas in den loop van het verhaal duidelijk, want eerst wordt hij als een bijzonder aantrekkelijk iemand geschilderd, een vroolijke, mooie, door en door gezonde jonge man, die met volle teugen van zijn jeugd geniet en wiens levenslust een onweerstaanbare aantrekkelijkheid heeft voor allen, maar vooral voor kinderen en dieren, met wie hij in aanraking komt. Met de eersten speelt en dolt hij, alsof hij zelf nog kind was en zelfs de schuwste dieren weet hij tot zich te lokken. Dat zonnige beeld wordt echter verduisterd, als hij een der kinderen laat vallen, zoodat het zich ernstig bezeert. Hij laat het schreiende jongske harteloos liggen en steekt geen hand uit, om het te helpen. Een andere maal pikt een door hem gelokte vogel hem in zijn hand en de pijn van die wond brengt hem zoo buiten zichzelf, dat hij in dolle woede het diertje letterlijk in stukken scheurt. Als Fenwick daarom boos op hem wordt, geeft hij onomwonden te kennen, dat eigen welzijn en eigen genot bij hem voor alles gaan en inderdaad blijkt hij op den duur een egoïst in de hoogste potentie te zijn, die voor niets, maar dan ook niets terugschrikt, om zijn wenschen te bevredigen. Dat hij daarbij occulte krachten aanwendt, die hij zich in het Oosten heeft eigen gemaakt, maakt hem slechts te gevaarlijker. In den loop van het verhaal wordt hij landzamerhand tot een duivelsche figuur en de wijze, waarop

Bulwer die in de omlijsting van het gewone dagelijksche leven heeft geplaatst, zonder een van beiden geweld aan te doen, is zoowel in conceptie als in uitvoering bijzonder geslaagd. Twee punten verdienen speciaal de aandacht. Het eerste is, dat Margrave zich niet altijd bewust is van zijn occulte vermogens. Vooral geldt dit voor het uitzenden van een dubbelganger, een eigenaardige verschijning, waaraan Bulwer den aan Scandinavische folklore ontleenden naam van Scin-Leaca geeft. Het is de schim van een menschelijk wezen, waarvan een bleek phosphoresceerend schijnsel uitgaat. Scin-Laeca beteekent „lichtend lijk" en in Scandinavië gelooft men, dat het de verschijning van een gestorvene is, maar in den roman is het de levende Margrave, die de sinistere gestalte uitzendt. Er gaat een onweerstaanbare macht van uit, huiveringwekkend en wilsverlammend, zoodat de personen, waaraan zij verschijnt, willoos de suggesties moeten volgen en de misdaden, diefstal, moord, wat het ook is, moeten uitvoeren, die de schim hun opdraagt. Het merkwaardige is nu, dat Margrave niet weet, dat en wanneer de Scin-Laeca verschijnt. In een gesprek met Fenwick zegt hij: „Gij ziet een lichtende schaduw van mij; zij vervolgt, nadert en dwingt U. Ik weet daar niets van. Was het het uitvloeisel van mijn tot het uiterste gespannen wil, die deze schim van mijzelf voortbracht? Was het een schepping van uw eigen verbeelding, door mijn wil opgelegd en bedwongen? Ik weet het niet. In de uren, dat die gedaante, werkelijk of verondersteld, U verscheen, moet ik door slaap zijn bevangen."

Het andere feit, dat in den roman naar voren komt, is dit, dat met alle demonische vermogens, waarover Margrave beschikt, hij toch zijn doel niet kan bereiken en bij een laatste poging er toe, jammerlijk te gronde gaat. Ongetwijfeld is dit door Bulwer als zedeles bedoeld. Dit ligt geheel in de lijn van zijn geheele oeuvre en ook stemt het overeen met wat ik hiervoor zeide over het doel, waarmede de meeste schrijvers uit dien tijd hun romans in elkaar zetten, om namelijk niet slechts onderhoudende amusementslectuur te geven, maar een zedelijke strekking aan hun werk te geven. Op het eerste gezicht zou het kunnen schijnen, alsof het hier om den gebruikelijken goeden afloop der intrigue gaat, waarbij de deugd beloond en het kwaad gestraft wordt. Er ligt echter een veel diepere waarheid aan Bulwer's oplossing te gronde, die hemzelf misschien niet bewust is geworden. Zij komt hierop neer, dat alle beoefening van en bemoeienis met occultisme in welken vorm ook, die niet door zuivere motieven, door de strengste onbaatzuchtigheid gedragen wordt, hoogst schadelijk is. Hoe verwerpelijk en minderwaardig, van dit standpunt gezien, het geliefhebber in deze dingen is, waaraan zoo vele aanhangers van bewegingen als de theosophie en de anthroposofie zich schuldig maken (1), behoeft wel niet gezegd te worden. Studie van het occultisme vereischt en physiek en psychisch de strengste tucht en de volhardendste toewijding. In Indië en Thibet, waar die studie sinds eeuwen met ernst wordt beoefend, moeten de leerlingen jaren lang de aanwijzingen en leeringen van hun g o e r o e opvolgen, die hen op allerlei wijzen op de proef stelt, alvorens hen in te wijden. Maar daar kan hier niet verder op ingegaan worden.

Een verdere uiteenzetting van het verloop van den roman te geven ligt niet

(1) Het lijkt billijk hier te vermelden dat van de zijde o.a. van de theosofische l e i d e r s steeds op de noodzaak van het onbaatzuchtig benaderen van het occultisme wordt gewezen. — R e d a c t i e.

in mijn bedoeling. Wel meen ik de aandacht van mijn lezers te mogen vragen voor een aanhaling uit het 71ste Hoofdstuk, want daarin ligt de rechtvaardiging van den titel van dit stuk. Het behelst een gesprek tusschen Fenwick en een ouden wijzen collega van hem en heeft plaats als Lilian, nu Fenwick's verloofde, geestelijk ziek is. Het is echter niet alleen daarover, dat hij bezorgd is. Hij wordt ook gekweld door de vele raadselachtige gebeurtenissen, die zich in en door zijn omgang met Margrave hebben voorgedaan en die zijn materialistische levensopvatting zoo diep geschokt hebben. Nadat zij eerst over Lilian's ziekte gesproken hebben, gaat Fenwick als volgt voort:

„Veel van wat gij zegt, mijn vriend, wordt bevestigd door overwegingen van groote schrijvers, die mij niet onbekend zijn, maar noch in hun werken, noch in uw opbeurende woorden vind ik een oplossing voor zooveel, dat ik nooit eerder heb ondervonden — veel, dat ik wel in mijn lectuur heb aangetroffen, maar dat ik tot nu toe altijd voor bijgeloovige bakerpraatjes heb versleten. Voor uw speurend oog heb ik de vreemde geheimen in mijn leven blootgelegd. Hoe verklaart gij feiten, die gij niet tot inbeeldingen terug kunt brengen, den invloed, dien dat vreemde wezen, Margrave, op Lilian's geest of verbeelding uitoefende, zoodat haar liefde tot mij een tijd lang evenzeer sluimerde, als haar geest nu doet — zoodat hij haar, wier natuur gij zelf als ongemeen rein en ingetogen erkent, uit het huis van haar moeder kon weglokken. De tooverstaf! de trance, waarin die staf Margrave zelf bracht, de verschijning, die in mijn eigen stille kamer er door werd opgeroepen, toen mijn geest geen zorgen kende en ik kerngezond was. Hoe verklaart gij dit alles, zooals gij, en niet zonder succes, al mijn indrukken van het visioen in het museum trachtte te verklaren, de lichtende spookachtige schim in zijn vroegere verschijningen, toen mijn verbeelding verhit, mijn hart gekweld en misschien zelfs de physieke krachten van mijn sterk lichaam geschokt waren?

„,Allen', zeide de oude dokter, ,hier komen wij op een terrein, dat slechts weinige natuurkundigen hebben durven onderzoeken. Eere zij hen, die, als onze dappere tijdgenoot Elliotson, den spot getrotseerd en geld en goed er voor over gehad hebben, om proefondervindelijk na te gaan, wat er voor nuttigs schuilt in die zeldzaam voorkomende verschijnselen, waarop de magie een wereldbeschouwing wilde grondvesten en waarin de philosofie den oorsprong der magie ziet.'

„,Wat! Begrijp ik U goed? Zijt gij het, gij, Julius Faber, die geloof hecht aan de wonderen, die men aan dierlijk magnetisme en electrobiologie toeschrijft of de leerstellingen aanhangt, die hun beoefenaars verkondigen?'

„,Die leerstellingen heb ik niet onderzocht en met eigen oogen heb ik de wonderen, waarvan getuigd wordt, niet waargenomen. Maar de getuigenissen daarover zijn toch te eerbiedwaardig, dan dat ik pertinent zou durven ontkennen, wat ik zelf niet meegemaakt heb. Wanneer ik de Geschiedenis der Menschheid in alle tijden en van alle rassen naga, vind ik een overeenstemming in zekere overtuigingen, die de veronderstelling schijnen te rechtvaardigen, dat er in menschen van een eigenaardig zeldzaam temperament een macht over bepaalde vormen van georganiseerd leven schuilt, waarop zij een onverklaarbare aantrekking uitoefenen, soms zelfs, ofschoon dat nog veel zeldzamer voorkomt, een macht ook over levenlooze stof. Gij kent de theorie van Descartes, ,dat de bloeddeeltjes, die in de hersenen doordringen, niet alleen dienen, om hun substantie te voeden en in

stand te houden, maar ook om er een zekere, zeer subtiele Aura, of liever een zeer heldere en reine vlam voort te brengen, die den naam van Levensgeest draagt.' Aan het slot van zijn groot fragment over De Mensch voert hij aan, dat ,die vlam van geen anderen aard is dan alle vuur, dat in levenlooze lichamen verblijft.' Dit is eenvoudig een vooruitloopen op de meer moderne opvatting, dat in alle of bijna alle stoffen in meerdere of mindere mate electriciteit aanwezig is. Of nu in die electrische stroom of in een ander, daaraan verwant fluïde, waarvan wij nog minder weten, maar dat ook in alle stof aanwezig zou zijn, niet zekere magnetische eigenschappen kunnen schuilen, die op bepaalde menschelijke constituties actiever inwerken dan op andere, waaraan dan die geheimzinnige macht, waarvan ik sprak, toegeschreven zou moeten worden, is een vraag, die ik kan opwerpen, maar geen meening, die ik zou durven uiten. Een meening toch moet op ondervinding of op gezag berusten maar voor een vraag, die ik aan de ondervinding of het gezag van anderen stel, is dat niet noodig. Toch is de veronderstelling, die in mijn vraag ligt opgesloten, in zoover de aandacht waard, dat het ecstatische temperament, waaronder ik alle mystiek aangelegde personen breng, bijzonder gevoelig is voor electrische atmosferische invloeden. Dat is een feit, dat bijna alle medici in hun praktijk waargenomen moeten hebben. Het verwonderde mij daarom niet in het interessante werk over Feiten in Mesmerisme van Mr. Hare Townshend te lezen, dat hij zelf van een ,electrisch temperament' was, wat o. a. hieruit bleek, dat er vonken uit zijn haar kwamen, als hij dat in het donker kamde (1). Deze talentvolle schrijver, wiens geloofwaardigheid wel niemand zal betwisten, verzekert, dat er een opmerkelijk verband en parallellisme bestaat tusschen dien electrischen aanleg en zijn mesmerische begaafdheid. Hij zegt, dat „elke atmosferische toestand, die de electriciteit in het lichaam verhoogt en isoleert, evenzeer het vermogen en het gemak waarmede hij anderen mesmeriseert bevordert." Wat Mr. Townshend bij zichzelf constateert, is luidens de verklaringen van Amerikaansche dokters en scheikundigen evenzeer bij de moderne magiërs waargenomen, de mediums namelijk van de zoogenaamde spiritistische verschijnselen. Zij zeggen, dat alle dergelijke mediums van electrisch temperament zijn, overal dus verbonden met het ecstatisch temperament, en dat hun vermogens af of toe nemen naarmate de atmosferische toestand de in hen opgetaste electriciteit vermindert of vermeerdert. Hier dan, in deze verstrooide verschijnselen, die van een zijde te haastig als bedriegelijke kunstenmakerijen genegeerd, aan den anderen kant te lichtgeloovig als bovennatuurlijke openbaringen aanvaard worden, kunnen wij misschien een punt vinden, waarvan proefondervindelijk kan worden uitgegaan, om vroeger of later tot een redelijke theorie te komen. Hoe nu ook die macht, waarvan wij spraken (een macht, die alleen bepaalde physieke temperamenten eigen is) door een geduldigen onderzoeker verklaard moge worden, ben ik er toch van overtuigd, dat wij in haar datgene moeten zoeken, wat in de eigenschappen, die aan magie en hekserij toegeschreven worden, echt is. In zijn werk over La Magie et l'Astrologie dans l'Antiquité et au Moyen-Age heeft L. F. Alfred Maury terecht gezegd, dat ,indien magie

(1) Dit is niet zoo iets buitengewoons als het lijkt. Het is een bloot p h y s i s c h verschijnsel, dat enkel uit den aard van het haar, van de kam en de toestand van de atmosfeer voortvloeit, niets te doen heeft met het temperament. Ook een d o o d kattevel wordt electrisch bij wrijving. — Redactie.

uitsluitend op lichtgeloovigheid en bedrog berust had, haar heerschappij nooit zoo lang geduurd zou hebben. De oorsprong van haar kunstgrepen ligt in eigenaardige verschijnselen, die aan sommige zenuwaandoeningen eigen zijn, of zich in den slaap voordoen. Men wist niet, waaraan men die moest toeschrijven en zoo konden zij dienen om het geloof in magie te vestigen en misleidden zij vaak zelfs verlichte geesten. Door allerlei middelen slaagden de magiërs en toovenaars er in, om in de hersenen van anderen een bepaald soort van droomen op te wekken, verschillende hallucinaties te doen ontstaan, aanvallen van hypnotisme, trance en geestvervoering uit te lokken, waarin de daardoor getroffen personen zich verbeeldden, dat zij bovennatuurlijke wezens zagen, hoorden, aanraakten en gesprekken met hen voerden, hun invloed ondergingen en de wonderen bijwoonden, welker geheim de magie voorgaf te bezitten. Het publiek, de toovenaars en de betooverden waren allen evenzeer misleid.' Als ik deze uitlegging aanneem, die voor een dokter met een zoo lange praktijk als ik gehad heb, geenszins ongerijmd is, leid ik daaruit af, dat waar deze verschijnselen alleen bij bepaalde aandoeningen optreden, waarvoor ook alleen bepaalde constituties vatbaar zijn, de macht van den toovenaar om op de verbeelding van anderen te werken ook in een speciaal, vaak op vreemde wijze verstoord physiek temperament en niet in een bijzonder intellectueel overwicht of geestelijke begaafdheid gezocht moet worden. Bij de Australische inboorlingen worden de ouderen in deze zoogenaamde tooverkunsten onderwezen, maar slechts enkelen slagen er in, daardoor resultaten te bereiken, waarin die wilden de macht van den toovenaar erkennen. Met de Obi van de negers is het evenzoo. De Obi begoocheling is een erkend feit maar met instructie alleen maakt men geen Obi man. Die is als zoodanig geboren, evenals de dichter als dichter geboren wordt. Dat geldt ook voor de Laplanders, waarvan Tornaeus vermeldt, dat onder hen, die in tooverij worden onderwezen, ‚slechts enkelen succes hebben. Sommigen', zegt hij, ‚zijn van nature toovenaars.' En de mystici van onze eigen middeleeuwen wijzen nadrukkelijk op het feit, dat iemand als magiër g e b o r e n moet worden, met andere woorden, dat de gave aangeboren is, al kan zij door oefening ontwikkeld worden. Dat nu die begaafdheid en hare toepassing voornamelijk bij minder beschaafde volken zou voorkomen en bij toenemende maatschappelijke ontwikkeling te loor zou gaan, kan verklaard worden door op den bekenden invloed der verbeelding te wijzen. In een meer primitieven staat van maatschappelijk leven speelt de verbeelding niet slechts een overwegende rol, maar mist zij ook die gezonde uitwegen, die in intellectueelen wedijver in stad en maatschappij gevonden worden. Wie bij een stam van wilden of in de duistere feudale tijdperken toovenaar geweest zou zijn, is heden ten dage een dichter, een redenaar, een koene speculant, een oorspronkelijke philosoof. Met andere woorden, zijn verbeelding gaat die richting uit, die bij zijn omgeving weerklank vindt. Onze geest zal steeds geneigd zijn, zich daarheen te bewegen, waarnaar de openbare meening, te midden waarvan hij gevormd is, den weg wijst. Waar een toovenaar met eerbied en ontzag bejegend wordt, zal men meer toovenaars aantreffen dan waar hij als bedrieger geminacht of als krankzinnige opgesloten wordt. Voor de komst van het Christendom getuigen alle overleveringen in Scandinavië van de wondermacht der Vala, de toovenaarster, die algemeen geëerd werd. Het Christendom kwam en de Kerk wees haar aan als een werktuig van den duivel. Van af dat oogenblik werd

de majestueuze profetesse een ellendige en verfoeide oude tooverkol." (1)

Dr. Faber's betoog is nog veel langer en de verzoeking is groot, hem verder te citeeren, vooral waar hij uitspraken van Lord Bacon aanhaalt, die reeds in de 16de eeuw op het belang en de noodzakelijkheid eener wetenschappelijke bestudeering van het occultisme wees. Maar ik vrees reeds te veel van het geduld van mijn lezers gevergd te hebben en meen met het bovenstaande genoegzaam aangetoond te hebben, dat Bulwer Lytton recht op onze waardeering heeft als een voorganger der huidige parapsychologie. Vooral wat hij opmerkt aangaande het klakkeloos verwerpen of blindelings aanvaarden der occultistische gegevens getuigt van een voor zijn tijd zeldzaam helder en onbevooroordeeld inzicht. De geest, die daaruit spreekt, is dezelfde, die een twintigtal jaren later tot de oprichting der Society for Psychical Research zou leiden. Zijn tijdgenooten hebben hem in dit opzicht niet gewaardeerd. Zoo zij hem dan hier daarvoor een late, maar oprechte hulde gebracht!

(1) Eenige bij dit citaat behoorende noten, waarin de auteur nog andere autoriteiten aanhaalt om zijn bij monde van Dr. Faber verkondigde meeningen te staven, zijn door mij kortheidshalve weggelaten.

BERICHTEN EN VEREENIGINGSNIEUWS

Het algemeen secretariaat is gevestigd Vliegenvangerlaan 13, Den Haag.

Afdeelings-secretariaten:

Amsterdam: W. Beuker Jr., D. Willinkplein 45II;

Den Haag: Dr. Juliette Binger, Van Alkemadelaan 496;

Rotterdam: L. F. Steehouwer, Graaf Florisstraat 74.

De contributie, met inbegrip van het Tijdschrift voor Parapsychologie, bedraagt f 7,50 per jaar.

De eerste secretaris:

Dr. J. W. van der Spek.

INHOUD:

195

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

INHOUD

[illegible]

Dr. W. E. C. [illegible]

[illegible]

[illegible]

